

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА
ПОЛІТЕХНІКА»**

Л.В. СЕРГІЄНКО

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ГАРАНТУВАННЯ БЕЗПЕКИ
УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ**

Монографія

УДК 351.9

C32

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного університету “Житомирська політехніка”
(протокол №8 від 27.07.2022)*

Рецензенти:

*доктор наук з державного управління, професор О.М. Руденко,
професор кафедри публічного управління та менеджменту організації
Національний університет “Чернігівська політехніка”
доктор наук з державного управління, професор Н.В. Дацій,
професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та
публічного управління Поліського національного університету
доктор наук з державного управління, доцент І.В. Супрунова,
професор кафедри національної безпеки, публічного управління та
адміністрування Державного університету «Житомирська
політехніка»*

Сергієнко Л.В.

C32 Державна політика гарантування безпеки урбанізованих територій [Текст]: монографія / Л.В. Сергієнко – Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2022. – 432 с.

ISBN 978-617-8085-53-7

Монографія присвячена вирішенню актуального наукового завдання – обґрунтуванню теоретичних та методологічних положень формування та реалізації державної політики гарантування безпеки урбанізованих територій.

Видання призначене для докторантів, аспірантів, магістрантів, наукових співробітників, викладачів і студентів закладів вищої освіти, які досліджують проблеми розвитку теорії, методології та організації процесів формування і реалізації державної політики гарантування безпеки урбанізованих територій.

УДК 351.9

ISBN 978-617-8085-53-7

© Сергієнко Л.В., 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	,8
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні положення державного управління безпекою урбанізованих територій	10
1.1. Теоретико-методологічна конструкція дослідження проблем державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій	10
1.2. Джерельна база дослідження проблем державного управління безпекою урбанізованих територій	34
1.3. Розвиток понятійного апарату державного управління безпекою урбанізованих територій	65
Висновки до першого розділу	78
РОЗДІЛ 2. Наслідки урбанізації як передумова формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій	85
2.1. Екологічні наслідки урбанізації в системі загроз безпеці урбанізованим територіям	85
2.2. Економічні та інфраструктурні наслідки урбанізації та їх вплив на безпеку урбанізованих територій	114
2.3. Соціальні та гуманітарні наслідки урбанізації як загрози безпеці урбанізованих територій	137
Висновки до другого розділу	159
РОЗДІЛ 3. Сучасний стан урбанізації та її наслідків в контексті трансформації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій	162
3.1. Світові тенденції урбанізації та прогнозовані показники за період 1950-2050 рр.	178
3.2. Тенденції розвитку урбанізованих територій в Україні та світі за період 1950-2035 рр.	227
3.3. Оцінка показників сталого розвитку урбанізованих територій та міст України	199
Висновки до третього розділу	220
РОЗДІЛ 4. Стратегічні положення формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій	225
4.1. Безпекові детермінанти розробки стратегії розвитку урбанізованих територій	282

4.2. Еволюція підходів міжнародного співтовариства щодо формування та реалізації державної політики розвитку та забезпечення безпеки урбанізованих територій	247
4.3. Сучасні стратегії розвитку міст в забезпеченні безпеки урбанізованих територій	298
Висновки до четвертого розділу	308
РОЗДІЛ 5. Моделювання реалізації стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій	312
5.1. Моделювання реалізації стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій	312
5.2. Алгоритм обрання та реалізації моделі державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території	337
5.3. Комплексний адаптивний механізм реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій	357
Висновки до п'ятого розділу	386
Висновки	391
Список використаних джерел	403

ПЕРЕДМОВА

Майбутнє світу – міське. Урбанізація є невід’ємним процесом розвитку людської цивілізації та одним із найважливіших світових трендів у ХХІ ст., що сприяє глобалізації, розвитку технологій, а також обумовлює демографічні зміни. Вперше, за всю історію людства, світ, після 2007 року, став урбанізованим, тобто більша частина світового населення проживає у містах і це є невідворотним.

Урбанізація змінила умови життя людства, стала поштовхом до розвитку, започаткувала нову еру добробуту та економічного зростання, з одного боку, а з іншого – причиною та наслідком багатьох ризиків і загроз для безпеки окремих територій, жителів, систем національної безпеки загалом. За оцінками ООН [112], в містах генерується до 80% світового ВВП, що є основою для створення багатства на всіх рівнях системи публічного управління. В той же час, містами споживається понад 60 % енергії, утворюється понад 70 % глобальних відходів, а показник викидів парникових газів досягає 70 % від загального світового показника.

Поряд із благами цивілізації, міські жителі відчувають негативний вплив наслідків урбанізації, що прослідковується у різних сферах життєдіяльності суспільства - екологічній, гуманітарній, економічній, інфраструктурній, соціальній, політичній тощо, та прямо чи опосередковано становлять небезпеку для здоров’я, комфорту і життєдіяльності людини, яка є найвищою соціальною цінністю, в умовах розвитку соціальної держави. Захист прав, свобод та життя людини і громадянина, в умовах урбанізаційних викликів, формують важливі завдання перед органами публічного управління.

Російсько-українська війна загострила існуючі проблеми урбанізації, що торкаються усіх сфер життєдіяльності людини. Це загрози, пов’язані із продовольчою безпекою, безперервним функціонуванням критичної інфраструктури, зокрема, можливістю забезпечити потреби міських жителів у енергетиці, тепло- та водопостачанні, водовідведенні, доступі до зв’язку та Інтернету, соціальних, медичних, освітніх, інших послуг та безпеці загалом.

Зазначене обумовило формування нових завдань перед системою публічного управління щодо пошуку альтернативних механізмів державного управління процесами урбанізації, зокрема, та забезпечення безпеки урбанізованих територій як складової національної безпеки загалом. Потенціал урбанізації може стати потужним каталізатором сталого розвитку урбанізованих територій та гарантування їх безпеки.

Формування та реалізація державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій є вкрай актуальним напрямком розвитку науки державного управління, що дозволяє вирішити сукупність стратегічно важливих завдань із забезпечення безпеки як окремої території, так і держави загалом.

Державна політика забезпечення безпеки урбанізованих територій як комплексне явище є малодослідженим вітчизняними вченими. Дослідження Коновал В.О. та Кравченко С.Г. були присвячені розвитку урбанізованим територіям. Сучасні теорії розвитку міст викладені у працях зарубіжних вчених: Д. Хейнан, Е. Кінг, С. Сассен, П. Маркузе, Р. Ван Кемпен, М. Кастельс, А. Скотт, Е. Кінг, Р. Коген, П. Холл, Д. Фрідман, Г. Вульф, П. Кнокс, П. Тейлор, Дж. Абу-Лугход, Ф. Ло, Ю. Єунг, М. Кастельс, Е. Корцеллі-Олейнічак, П. Вельц, С. Сассен, А. Скотт, П. Тейлор, С. Кратке, Л. Бурдо-Лепаж, Дж. Марі Х'юріот, Т. Марковський, Т. Маршал, К. Лакур, С. Пуісан, С. Кратке, П. Вельц.

Питання урбанізації є досить актуальними уже понад пів століття, про що свідчить більше ніж 50 тис. публікацій за даною тематикою, що індексуються в наукометричній базі даних SCOPUS. У процесі дослідження було вивчено зміст найбільш цитованих праць, зокрема авторства: Torre, L.A., Bray, F., Siegel, R.L., Lortet-Tieulent, J., Jemal, A., Kolpin, D.W., Furlong, E.T., Meyer, M.T., Barber, L.B., Buxton, H.T., Shaw, J.E., Sicree, R.A., Zimmet, P.Z., Grimm, N.B., Faeth, S.H., Golubiewski, N.E., Bai, X., Briggs, J.M., Guariguata, L., Whiting, D.R., Hambleton, I., Linnenkamp, U., Shaw, J.E., Swinburn, B.A., Sacks, G., Hall, K.D., Moodie, M.L., Gortmaker, S.L., McKinney, M.L., Seto, K.C., Güneralp, B., Hutyra, L.R., Yusuf, S., Reddy, S., Öunpuu, S., Anand, S., Chan, C.K., Yao, X. Серед вітчизняних вчених, значний внесок в розвиток державної політики в досліджуваній сфері внесли такі дослідники як Д.О. Грицишен – проблеми міської злочинності; Л.В. Антонова – проблеми модернізації житлово-комунального

господарства; В.О. Копанчук – проблеми забезпечення громадської безпеки в місті; О.Г. Бондаренко – державна політика подолання наслідків урбанізації; І.О. Драган – державне управління в сфері житлово-комунального господарства; С.В. Свірко – державне управління місцевими фінансами; Г.В. Ортіна – розробка концепції територіального розвитку; В.В. Сичова – гендерний підхід в реалізації соціальної політики міста. Віддаючи належне вітчизняним та зарубіжним вченим, зазначимо, що урбанізація та розвиток міст і урбанізованих територій є динамічним, що вимагає постійного пошуку вирішення назрілих проблем.

Актуальність дослідження методології формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій визначають наступні проблемні питання: необхідність переосмислення змісту урбанізації та її наслідків, а також введення в наукове та нормативно-правове середовище поняття «урбанізована територія»; обґрунтування нових підходів до методології вивчення безпеки урбанізованих територій; необхідність переоцінки наслідків урбанізації в контексті безпеки людини, суспільних відносин, урбанізованої території та держави; розкриття передумов та визначення необхідності формування стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій; відсутність єдиного бачення на зміст та властивості сучасних стратегій розвитку міст; необхідність розробки моделей реалізації стратегічних положень державної політики; відсутність в Україні комплексного порядку вибору стратегій розвитку урбанізованих територій та положень стратегічного планування; зважаючи на воєнні загрози є потреба у формуванні комплексного механізму забезпечення безпеки урбанізованої територій в контексті Стратегії «Еластичне місто».

В першому розділі представлено теоретико-методологічну конструкцію дослідження державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, розкрито тенденції публікаційної активності за об'єктом дослідження та удосконалено понятійно-категоріальний апарат дослідження.

В другому розділі ідентифіковано екологічні, соціальні, гуманітарні, економічні та інфраструктурні наслідки урбанізації та їх вплив на безпеку життєдіяльності містян, безпеку урбанізованої території та систему національної безпеки загалом.

В третьому розділі розглянуто питання оцінки тенденцій урбанізації в Україні та світі з 1950 р. та прогнозних показників до 2050 р.; аналізу розвитку урбанізованих територій та оцінці стану сталого розвитку урбанізованих територій в Україні.

В четвертому розділі висвітлено формування передумов та розробці ключових векторів розвитку урбанізованих територій в контексті подолання наслідків урбанізації та забезпечення безпеки урбанізованих територій, що враховують міжнародні вимоги до розвитку міст та властивості сучасних стратегій розвитку міст.

В п'ятому розділі запропоновано стратегічні положення державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, що полягають в розробці інформаційних моделей впровадження сучасних стратегій розвитку міст, розробці алгоритму обрання стратегій, а також розробці комплексного адаптивного механізму реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій за наступними складовими безпеки – екологічна, економічна, соціальна, гуманітарна, продовольча та воєнна.

Результати, що полягають у розробці та удосконаленні теоретичних і методологічних положень формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, можуть бути використані: органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Окремі положення можливо використовувати в процесі підготовки фахівців з публічного управління та адміністрування, а також національної безпеки.

Дане наукове дослідження стало можливим завдяки постійній підтримці моєї сім'ї, друзів та колег. Щиру вдячність висловлюю своїм батькам – Василю Івановичу та Людмилі Броніславівні за подароване життя, виховання, уроки життєвої мудрості, постійну неоціненну підтримку та піклування.

Особлива вдячність моїй сім'ї – чоловіку Дмитрію за віру в мене, безумовну любов, розуміння, тепло та постійну мотивацію, а також донечкам-двійнятам Лії та Кірі, які є найбільшим стимулом у моєму житті та, попри свій дитячий вік, уможливили мій професійний розвиток.

Висловлюю щиру подяку моєму науковому консультанту, доктору економічних наук, доктору наук з державного управління, професору, ректору університету Віктору Євдокимову за слухні наукові ідеї, постійні поштовхи до наукового розвитку та створення комфортних умов для професійного зростання. Окрему

вдячність висловлюю Оксані Олійник за постійну підтримку, справжню дружбу та наукове спілкування, що сприяло розширенню поглядів на проблематику урбанізації.

Щиро подяка колегам з факультету публічного управління та права: Івану Драгану, Світлані Свірко, Вікторії Загурській-Антонюк, Валентині Ксендзук, Тетяні Барановській, Ользі Джигорі, Владиславу Савіцькому, Тетяні Тростенюк, Віті Довгалюк, Анатолію та Олені Диким, Катерині Войціцькій, Івану Новосьолова, Наталії Кусік та усім колегам Житомирської політехніки за слушні поради, дружні коментарі та технічну допомогу в оформленні рукопису.

Насамкінець, закінчення роботи над рукописом співпало зі складними подіями для УКРАЇНИ та УКРАЇНЦІВ – повномасштабним вторгненням та військовою агресією з боку росії. Безпеку, комфорт та любов моїм рідним та родині La Petit Ukraine de Toutendal подарували сім'я Жан-Люка та Йолен Рансон. Щира вдячність родині La Petit Ukraine de Toutendal за чуйність, розуміння та підтримку один одного. Тимчасове проживання у Франції загалом та перебування у Парижі, зокрема, емпірично уможливило розвиток наукових ідей щодо шляхів подолання наслідків урбанізації та пошуку механізмів забезпечення безпеки урбанізованих територій.

*Лариса Сергієнко,
м. Житомир, липень, 2022 р.*

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Теоретико-методологічна конструкція дослідження проблем державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій

Процес пізнання є важливою складовою забезпечення отримання якісних наукових результатів. Це є вкрай важливим в суспільних науках, що направлені на розробку результатів, які забезпечують ефективний розвиток суспільства, зокрема галузі наук державного управління. Сучасна наука загалом та державне управління зокрема, має в своєму арсеналі велику кількість методів пізнання суспільних явищ та процесів. В залежності від обраної сукупності методів пізнання будуть визначені результати дослідження, їх якість та вплив на удосконалення системи державного управління. Досить актуальним та новим для державного управління є питання урбанізації загалом та безпеки урбанізованих територій зокрема. Адже, сьогодні неможливо переоцінити роль та значення міст в розвитку суспільства в цілому та його окремих складових, а саме: економіки, технологій, культури, здоров'я та інших.

«Великі і малі міста знаходяться в центрі стрімко мінливої світової економіки. Вони є причиною і наслідком світового економічного зростання. У всьому світі міста ростуть тому, що люди переїжджають із сільських районів у пошуках роботи, можливостей поліпшення умов життя і заради кращого майбутнього для своїх дітей. Уперше в історії людства вийшло так, що більше половини світового народонаселення проживає в містах, а це понад чотири мільярди людей» [3]. Проте міста, окрім того, що виступають центрами економічного розвитку та покращення добробуту є джерелами загроз для суспільства, що можна визначити за складовими: екологічні, соціально-гуманітарні, економіко-інфраструктурні, що відповідно теж лежать в об'єктно-предметному полі дослідження.

Якщо питання урбанізації вже піднімалися в працях вчених представників галузі наук державного управління, то питання безпеки урбанізованих територій новим для України та досить актуальним для світу. Зважаючи на складність об'єктно-предметного поля дослідження, теоретичне підґрунтя та методологія дослідження має ґрунтуватися на сукупності методів пізнання, які дозволять в повній мірі пізнати процеси урбанізації, ідентифікувати теоретичні конструкції, виявити ризики та загрози безпеці урбанізованим територіям, встановити сучасні властивості урбанізованих територій та обґрунтувати інноваційні положення щодо розвитку державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій.

Загалом теоретико-методологічна конструкція дослідження має врахувати наступні складові: по-перше, ідентифікацію властивостей теорій урбанізації як підґрунтя розвитку урбанізованих територій; по-друге, встановлення об'єктно-предметного поля дослідження державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій; по-третє, обґрунтування методології дослідження; по-четверте, прогнозування напрямів розвитку проблеми забезпечення безпеки урбанізованих територій. Розглянемо зазначені складові більш детально.

Дослідження проблем урбанізації та безпеки урбанізованих територій вітчизняними та зарубіжними вченими в різних сферах суспільних наук визначили широкий спектр теоретичних положень, які детермінують сучасні теорії урбанізації та розвитку урбанізованих територій.

«У другій половині XIX ст. почалось активне формування системи наукового знання, яке спеціально зосереджувалося на дослідженні форм міських поселень та того способу життя, яке в них виникає. Перші спроби пояснення характерних рис, притаманних урбанізації як багатобічному соціально-економічному процесу, в основі якого лежать історичні форми суспільного та територіального розподілу праці, були здійснені класиками соціологічної науки – Е. Дюркгеймом, М. Вебером, Ф. Тьоннісом і Г. Зіммеlem» [109].

Кожна теорія чи концепція будь-якого суспільного явища – це фундаментальні положення, які визначають властивості явища чи об'єкта в певний історичний період суспільного розвитку та доведені шляхом застосування наукових методів дослідження. Урбанізаційні процеси є особливими явищами, які характеризують

розвиток суспільства вже тисячі років, зважаючи на роль та значення міст і різні історичні періоди. Аналізуючи наукову літературу, встановлено значну кількість теорій та концепцій урбанізації, а також різноманітних підходів до їх класифікації.

Зважаючи на властивості теорії урбанізації вітчизняні вчені пропонують їх систематизувати наступним чином (табл. 1.1).

Зазначена класифікація теорій та концепцій урбанізації не в повній мірі характеризує власне процеси урбанізації з одного боку та функціонування урбанізованих територій. Так, більшість теорій та концепцій, які запропонували автори стосуються власне економічного розвитку та економічних процесів, які відбуваються на рівні держав, регіонів та глобальної економіки. Проте, в цілому, зазначені теорії та концепції можуть становити теоретичне підґрунтя розвитку державної політики в сфері забезпечення безпеки урбанізованих територій.

Більшість із представлених концепцій визначають роль та значення міст й відповідно урбанізованих територій в розвитку економіки держави чи регіону, зокрема (теорії локалізації і розміщення; регіональна концепція; комплексний напрямок; концепція дифузії інновацій; концепція полюсів і центрів зростання; концепція осей розвитку; концепція інфраструктури; концепція агломерації; концепція «центр-периферія»; концепція кумулятивного зростання; концепція регіонального росту; теорія економічних кластерів, концепція мережевого суспільства). В більшій мірі, у працях авторів зазначених теорій та концепцій, об'єктом дослідження визначено не урбанізацію, місто та урбанізовані території. Місто, урбанізовані території та власне урбанізація були об'єктом дослідження розробників наступних концепцій:

Таблиця 1.1

Теорії урбанізації з позиції державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій за [89]

Характеристика	Представники	Вплив на державну політику
2	3	4
Теорії локалізації і розміщення		
Визначення найбільш вигідного місця розміщення підприємства (виробництва) та чинників локалізації і концентрації у містах	Й. Тюнен, А. Вебер, А. Льош, В. Лаунхардт, С. Денісон, Т. Хагерstrand, Р. Уолкер, Т. Паландер, Х. Хотелінг, Р. Вернон, М. Сторпер, Р. Гроц	Зазначена теорія враховує економічні аспекти забезпечення безпеки урбанізованих територій, а саме забезпечення економічного розвитку міст зважаючи на його місце розташування
Регіональна концепція		
Визначення оптимальних розмірів і структури господарства (економіки) даного центру чи району	В. Кристаллер, А. Льош, Е. Гувер, Т. Хагерstrand, Е. Робісон, Л. Мозес, Я. Тінберген	В контексті зазначеної концепції визначається районування та його структура щодо функціонування міст та урбанізованих територій, що є найбільш оптимальним для забезпечення економічної стабільності
Комплексний напрямок		
Поєднання в одній методології локаційних і регіональних проблем соціально-економічного розвитку	К. Понсар, У. Айзард, Г. Камерон	Визначаються соціально-економічні проблеми урбанізованих територій та встановлюються напрями їх розвитку
Концепція дифузії інновацій		
Вивчення проблем, чинників і передумов виникнення та поширення інновацій	Й. Шумпетер, Т. Хагерstrand, Б. Бері, У. Макнейл, В. Томпсон	Інноваційний розвиток урбанізованих територій забезпечує відповідний рівень стабільності та стійкості, що як наслідок є основою протидії загрозам та ризикам безпеки
Концепція полюсів і центрів зростання		
Визначення полюсів і центрів економічного зростання, в т.ч. чинників територіальної концентрації факторів виробництва і розвитку	Ф. Перру, Ж. Будвіль, Х. Ласуен, В. Кристаллер	Економічне зростання є основним елементом безпеки урбанізованих територій, й відповідно є потреба у визначенні ключових центрів з одного боку, а з іншого становлення концентрації факторів виробництва
Концепція осей розвитку		
Визначення полюсів зростання через які проходять основні економічні, інформаційні та міграційні потоки, що з'єднують між собою найважливіші промислові центри	П. Потье	Дана концепція характеризує взаємозв'язок між містами, зокрема економічні, трудові, інформаційні та інші. Такі взаємозв'язки впливають на економічну, соціальну, інформаційну та продовольчу безпеки урбанізованих територій

Продовження табл. 1.1

2	3	4
Концепція інфраструктури		
Визначення необхідного рівня розвитку інфраструктури, яка сприятиме залученню інвестицій у виробничі галузі	П. Розенштейн-Родан, Р. Нурксе, А. Хіршман, Е. Хансен, Дж. Кларк, У. Росту, А. Янгсон	Дана концепція стосується лише інфраструктури виробничої галузі, що з одного боку забезпечує економічну безпеку, а з іншого може становити загрозу екологічній безпеці
Концепція агломерації		
Пояснення агломераційних ефектів у межах великого міста і його приміської зони на основі використання потенціалу ресурсів території, щільної системи розселення та мережі комунікацій	А. Вебер, В. Кристаллер, А. Льош, Е. Лампард, Е. Гувер, Ч. Левен, Х. Річардсон, Д. Сміт	Дана теорія враховує ресурсний потенціал урбанізованих територій та щільність міського населення, а також визначає мережі комунікації. В цілому зазначені складові характеризують можливості розвитку міста та потенціал щодо протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам
Концепція «центр-периферія»		
Вивчення домінуючого впливу центру на периферію, вивчення процесів перенесення імпульсів розвитку від центру на периферію за рахунок генерування, впровадження та дифузії нововведень	Х. Маккіндер Дж. Фрідман П. Кругман	Зазначена концепція має бути врахована при розробці механізмів державної політики щодо забезпечення безпеки як власне урбанізованих територій так і периферії, що є вкрай важливим для держави в цілому, щоб забезпечити стабільний розвиток усіх регіонів та територій. Крім того це дозволить зменшити антропогенне навантаження на урбанізовані території
Концепція кумулятивного зростання		
Пояснення незбалансованого регіонального зростання	Г. Мюрдаль, Н. Калдор	Незбалансований регіональний розвиток вказує на низький рівень безпеки певних урбанізованих територій, що має відобразитися в завданнях державної політики
Концепція регіонального росту		
Пояснення зростання економіки регіону від різних економічних та інституційних чинників і передумов	Г. Мюрдаль, Х. Зіберт, Е. Робисон, Х. Річардсон, Е. Бодє, Дж. Бортс, Дж. Фрідман, Е. Тааф	Економічні та інструкційні чинники впливу на регіон мають також вплив на розвиток урбанізації та безпеку урбанізованих територій. Так, ідентифіковані чинники мають стати основою визначення завдань державної політики
Теорія економічних кластерів		
Феномен кластера як об'єкта агломерації взаємопов'язаних підприємств на певній території; пояснення конкурентних переваг кластерної моделі	А. Маршалл, М. Портер, Скотт, Амін і Тріфті, Харрісон, Маркузен, Асхайм, М. Енрайт, Е. Бергман, Е. Фезер, Д. Сорвік, Т. Андерсон, Е. Ханссон	Кластери є сучасним елементом розвитку підприємництва в регіоні та місті. Кластеризація є одним із елементів державного управління, що дозволяє вирішити назрілі економічні проблеми

Продовження табл. 1.1

2	3	4
Концепція мережевого суспільства		
Обґрунтування передумов і можливостей мережевого суспільства, мережевого маркетингу і свободи	М. Кастельс, Р. По, Р. Кіосакі, Д. і Н. Файлл, Дж. Гітомер	Мережеве суспільство є сучасною теорією суспільного розвитку, що відповідно відображається на житті урбанізованих територій та є джерелом певних загроз
Концепція «глобальне місто»		
Визначення передумов виникнення глобальних міст внаслідок глобалізації і постіндустріалізації, інтеграції між регіональними офісами ТНК. Глобальні міста як командні пункти в організації світової економіки з диверсифікованою структурою господарства, формують стратегічні транснаціональні мережі	Д. Хейнан, Е. Кінг, С. Сассен, П. Маркузе, Р. Ван Кемпен, М. Кастельс, А. Скотт	Глобальні міста є найбільш яскравим проявом урбанізації. Фактично, глобальні міста є центрами глобальної економіки, які з одного боку є основою розвитку світового господарства, а з іншого піддаються вагомим факторам, що є загрозами безпеці урбанізованих територій
Концепція «світове місто»		
Визначення ролі світових міст як організуючих вузлів і центрів світової економічної системи (зв'язують регіональні, національні та міжнародні економіки), у яких концентрується основна частина активного планетарного капіталу	Е. Кінг, Р. Коген, П. Холл, Д. Фрідман, Г. Вульф, П. Кнокс, П. Тейлор, Дж. Абу-Лутход, Ф. Ло, Ю. Єунг, М. Кастельс, Е. Корцеллі-Олейнічак	Світові міста є результатом урбанізаційних процесів, вивчення яких дозволяє виявити основні загрози та ризики безпеки урбанізованим територіям
Концепція мережі глобальних і світових міст		
Пояснення глобальної економіки як сформованої мережі метрополісів, їх нових комунікаційних можливостей	П. Вельц, С. Сассен, А. Скотт, П. Тейлор, С. Кратке, Л. Бурдо-Лепаж, Дж-Марі Х'юріот	Комунікація між містами є об'єктом державної політики, адже може виступати як перевагою так і загрозою для безпеки урбанізованих територій
Концепція метрополізації		
Визначення метрополізації як нової перспективної форми просторової організації суспільства на глобальному і регіональному рівнях	Т. Марковський, Т. Маршал, К. Лакур, С. Пуісан, С. Кратке, П. Вельц, О. Дружинін, Г. Підгрушний, О. Денисенко, М. Мельник	З позиції даної теорії міста є особливою формою просторової організації та об'єктом глобалізаційного і регіонального розвитку, що визначає значення та роль міст в забезпеченні стабільності держави

1) Концепція «глобальне місто». Вперше поняття глобальне місто було вжито у 1991 р. американським вченим Саскією Сассен «Глобальне місто – це ключові міста світу, які використовуються глобальним капіталом як командні пункти для управління виробництвом і ринками та центри, що займають стратегічне положення у світовій економіці за рахунок концентрації функцій управління та контролю і спеціалізуються на наданні професійних бізнес-послуг» [144]. Варто погодитися із вітчизняною вченою-соціологом Демичевою А.В, яка запропонувала наступні ознаки глобальних міст: «міжнародна популярність імені; активна участь у міжнародних подіях; надвелика кількість населення; розвинута транспортна система; розташування міжнародних фінансових, юридичних організацій, штаб-квартири корпорацій, фондові біржі; всесвітньо відомі культурні та освітні установи, спортивні клуби, жваве культурне та спортивне життя; є об'єктом тяжіння з боку як громадян країни, так й іноземних туристів; основою економіки є складні послуги; мультикультуралізм тощо» [38]. Зважаючи на зазначені критерії та рейтинг глобальних міст світу, який розробляється консалтинговою компанією «Kearney» [229] до таких міст належать наступні (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Рейтинг глобальних міст світу за «Kearney» [229]

Місто	Рейтинг за роками					
	2021	2020	2019	2018	2017	2016
<i>I</i>	2	3	4	5	6	7
Нью-Йорк	1	1	1	1	1	2
Лондон	2	2	2	2	2	1
Париж	3	3	3	3	3	3
Токіо	4	4	4	4	4	4
Лос-Анджелес	5	7	7	6	8	6
Пекін	6	5	9	9	9	9
Гонг-Конг	7	6	5	5	5	5
Чикаго	8	8	8	8	7	7
Сінгапур	9	9	6	7	6	8
Шанхай	10	12	19	19	19	20
Сан-Франциско	11	13	22	20	23	23
Мельбурн	12	18	16	17	15	15
Берлін	13	15	14	16	14	16
Вашингтон	14	10	10	11	10	10
Сідней	15	11	11	15	17	14
Брюссель	16	14	12	10	11	12
Сеул	17	17	13	12	12	11
Москва	18	20	18	14	18	18
Мадрид	19	16	16	13	13	13

Продовження табл. 1.2

1	2	3	4	5	6	7
Торонто	20	19	17	18	16	17
Бостон	21	21	21	24	21	24
Амстердам	22	23	20	22	22	22
Дубаї	23	27	27	28	28	28
Франкфурт	24	28	28	29	29	29
Відень	25	22	25	21	20	19
Мюнхен	26	24	32	32	36	33
Стамбул	27	34	26	26	25	25
Барселона	28	26	23	23	24	26
Монреаль	29	29	29	27	27	27
Цюріх	30	31	30	33	32	31

Варто зазначити, що не зважаючи на даний вигляд рейтингу глобальних міст, рейтинг країн за рівнем урбанізації має інший вигляд, що вказує на те, що концепція глобальних міст не пов'язана з урбанізацією, а має в своїй основі лише значення та роль певного міста в глобальній економіці. Відповідно, зазначена теорія визначає лише властивості міста як території скупчення глобальних економічних агентів та скупчення потоків фінансових ресурсів. Варто зазначити, що вказані ТОП-30 глобальних міст є не промисловими центрами, а в більшій мірі фінансовими центрами, а серед перших міст рейтингу ті, в яких розміщені найбільші фондові біржі світу (Нью-Йорк, Лондон, Токіо).

2) *Концепція «світове місто»*. Концепція світових міст на перший погляд є ідентичною до концепції глобальних міст, проте насправді зазначені теорії мають як спільні, так і відмінні риси. Теорія світового міста має значно тривалішу історію. Так, вперше поняття «світове місто» було застосовано у 1915 р. П. Геддесом в його науковій праці під назвою «Міста в еволюції» [225]. Відповідно, розробниками та прихильниками зазначеної теорії є наступні вчені: Е. Кінг, Р. Коген, П. Холл, Д. Фрідман, Г. Вульф, П. Кнокс, П. Тейлор, Дж. Абу-Лугход, Ф. Ло, Ю. Єунг, М. Кастельс, Е. Корцеллі-Олейнічак. Тейлор П. пропонує наступну класифікацію світових міст (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Класифікація світових міст за П. Тейлором

ПРОВІДНІ СВІТОВІ МІСТА	
Ранг 12	Ранг 10
Лондон, Нью-Йорк, Париж, Токіо	Лос-Анджелес, Мілан, Сінгапур, Сянган, Чикаго, Франкфурт-на-Майні

Продовження табл. 1.3

ГОЛОВНІ СВІТОВІ МІСТА		
<i>Ранг 9</i>	<i>Ранг 8</i>	<i>Ранг 7</i>
Сан-Франциско, Сідней, Торонто, Цюріх	Брюссель, Мадрид, Мехіко, Сан-Паулу	Москва, Сеул
ДРУГОРЯДНІ СВІТОВІ МІСТА		
<i>Ранг 6</i>	<i>Ранг 5</i>	<i>Ранг 4</i>
Амстердам, Бостон, Вашингтон, Даллас, Джакарта, Дюссельдорф, Женева, Йоганнесбург, Каракас, Мельбурн, Осака, Прага, Сантьяго, Тайбей, Х'юстон	Бангкок, Варшава, Монреаль, Пекін, Рим, Стокгольм	Атланта, Барселона, Берлін, Будапешт, Буенос-Айрес, Гамбург, Копенгаген, Куала-Лумпур, Маніла, Майамі, Мінеаполіс, Мюнхен, Стамбул, Шанхай
ПОТЕНЦІЙНІ СВІТОВІ МІСТА		
<i>Ранг 3</i>	<i>Ранг 2</i>	<i>Ранг 1</i>
Афіни, Вена, Дублін, Люксембург, Ліон, Мумбаї (Бомбей), Нью-Делі, Ріо-де-Жанейро, ТельАвів, Філадельфія, Хельсінки	Абу-Дабі, Алма-Ата, Бірмінгем, Санта-Фе-де-Богота, Братислава, Брісбен, Бухарест, Ванкувер, Гаага, Детройт, Дубай, Каїр, Кельн, Київ, Клівленд, Ліма, Лісабон, Манчестер, Монтевідео, Осло, Роттердам, Сіетл, Хошимін, Штутгарт	Аделаїда, Антверпен, Балтимор, Бангалор, Бразилія, Генуя, Глазго, Гуанчжоу, Дрезден, Калгарі, Канзас-Сіті, Кейптаун, Колумбус, Лідс, Лілль, Марсель, Річмонд, Санкт-Петербург, Ташкент, Тегеран, Турін, Утрехт, Ханой, Единбург

Джерело: складено на основі [181], [125]

На основі представленого можна спостерігати, що більшість світових міст є в рейтингу глобальних міст. Вітчизняна вчена, [179] вивчивши праці представників зазначеної концепції обґрунтувала подібні та відмінні риси між глобальними та світовими містами, що представлено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Відмінні та подібні риси світових та глобальних рис

ПОДІБНІ РИСИ ГЛОБАЛЬНИХ ТА СВІТОВИХ МІСТ		
функціонують у глобалізованому середовищі	є центрами міжнародної торгівлі, культури, потужної політичної діяльності, освіти	використовуються глобальним капіталом як «базові точки» для організації виробництва і ринків
ВІДМІННІ РИСИ ГЛОБАЛЬНИХ ТА СВІТОВИХ МІСТ		
Світові міста		Глобальні міста
1. Первинність міст		
світові міста є первинними		глобальні – вторинними, тобто більшість глобальних міст сформувалися на основі функціонування світових міст

2. Фактори формування	
формування світових міст зумовлено історичними чинниками, географічними факторами, розвитком торгівлі	формування глобальних міст зумовлено розвитком фінансового сектору, сектору послуг й індустрії розваг, інноваціями та інформаційними технологіями
3. Властивості функціонування міст	
глобальні міста слугують центрами не лише політичної могутності, освіти, культури і торгівлі, а й зосередженням представників національних урядів, штаб-квартир міжнародних компаній і організацій, а також розвитку фінансових відносин, професійної діяльності у медицині, юриспруденції тощо, інформаційних технологій	

Джерело: [179]

Отже, глобальні міста сформувалися на основі світових міст. В свою чергу світові міста, будучи центрами політичної могутності, як для певної країни, так і для світу, дозволили здійснити акумуляцію фінансових інституцій, які в свою чергу розвинулися до такого рівня, що світові міста стали глобальними містами. Зазначені явища є об'єктивними, адже фінансові інституції є залежними від політичних процесів, а в окремих випадках є основними лобістами тих чи інших політичних процесів і явищ. А тому, місцезнаходження одних і інших на території одних центрів (міст) є логічним. Варто зазначити, що перша четвірка серед глобальних міст названі світовими містами.

3) *Концепція мережі глобальних і світових міст.* Дана концепція характеризує взаємозв'язки між глобальними та світовими містами. Варто зазначити, що такі зв'язки й формують міжнародні відносини та цілісну систему глобальної економіки.

4) *Концепція метрополізації.* «Еволюція концепції міст-метрополій у доволі короткому часовому вимірі пройшла шлях від розуміння їх як особливих міст-концентраторів культурної та імперіальної спадщини (як от Париж, Рим, Лондон), а також найбільш урбанізованих центрів, до усвідомлення їх функціональної значимості та ваги в глобальних суспільно-політичній та фінансово-економічній системах. За одним із первинних означень, містами – метрополіями можна назвати давньогрецькі міста (поліси), що мали колонії. Метрополія не мала влади над колоніями, хоча цей термін почав застосовуватися до держав, що володіють колоніями (зазвичай заморськими). Політико-правові форми зв'язків метрополії з колоніями можуть бути різноманітними (протекторат, васалітет, підопічна територія і т.д.), але, по суті, це завжди відносини панування,

підпорядкування і експлуатації метрополією її підпорядкованих територій» [89]. «З урахуванням модернізації перспективного і прогностичного характеру урбанізованих процесів, які завершуватимуться утворенням інноваційних просторових структур, варто враховувати зазначені особливості у планово-проектній та стратегічній документації як галузевій, так і комплексній регіональній. Ймовірно, що у перспективі може виникнути також потреба у реформуванні системи адміністративно-територіального устрою з метою оптимізації управління такими процесами. На базі отриманих результатів можливо обґрунтувати концепцію перспективного розвитку урбанізаційних процесів у регіоні; окреслити напрямки використання планово-прогностичної документації для поліпшення управління урбанізаційними процесами у регіоні» [67].

Відповідно питання метрополізації України є лише питанням часу, а існуючі урбанізовані території перебувають під впливом ризиків та загроз як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, зокрема геополітичного.

Теоретико-методологічні положення урбанізації лежать в площині ідеологій урбанізації, які вітчизняні вчені пропонують класифікувати наступним чином (рис. 1.1).

Джерело: * [246], ** [34], *** [248], **** [25]

Рис. 1.1. Класифікація ідеологій урбанізації

Зазначені ідеології в більшій мірі характеризують значення та роль міста в на певному етапі розвитку суспільних відносин. Відповідно можна визначити мету функціонування міста, але це в жодному випадку не вирішує суспільних проблем, що пов'язані із розвитком урбанізованих територій. Проте, ідеології можуть становити теоретичне підґрунтя розвитку урбанізації в контексті потреби трансформації міського простору та виявлення й ідентифікації ризиків і загроз його безпечному функціонуванню.

Аверкіна М.Ф. [1] та Мороз В.Я. [95] виділяють теорії урбанізації в контексті концепції сталого розвитку: концепція урбаністичної екології; урбанізм як спосіб життя; композиційна теорія; теорія субкультури. Характеристика зазначених теорій представлена в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Теорії урбанізації в контексті концепції сталого розвитку

Теорія	Характеристика	Представники
Концепція урбаністичної екології	- міста зростають не хаотично, а відповідно до особливостей зовнішнього середовища; - природне походження зонування міст та пересування в міському середовищі; - формування міста розглядається як відтворення послідовних концентричних кіл	<i>Р. Парк, Е. Берджес</i>
Урбанізм як спосіб життя	- місто характеризується в трьох проекціях: розмір території міст, щільність та гетерогенність населення; - визначають фактори світосприйняття мешканців, зокрема психологічні ефекти життя; - українізація розглядається як віддзеркалення природи ширшої соціальної системи	<i>Л. Вірт</i>
Композиційна теорія	- визначається вплив урбанізму на людину, оскільки людина в місті є ізольованою від навколишнього середовища; - основна увага приділена вивченню таких чинників як суспільний клас, етап життєвого циклу, етнічне походження	<i>Г. Ганс</i>
Теорія субкультури	- навколишнє середовище міста впливає на приватне життя людей; - у містах складаються умови для створення та зміцнення соціальних груп; - міське середовище сприятливе для субкультур; - для міського середовища характерною тенденцією є соціальний конфлікт	<i>К. Фітер</i>

Джерело: сформовано автором на основі [1] та [95]

Зазначені теорії урбанізації характеризують як власне походження міста, так і природу наслідків та проблем урбанізації. Кожна із зазначених теорій ставить в центр уваги людину та наслідки урбанізації для її життя та існування в природному, економічному та соціальному середовищі. Відповідно такий підхід до теорії урбанізації визначає теоретичне підґрунтя для дослідження взаємозв'язків природного, економічного та соціального характеру, що пронизують урбанізовані території. Кожна теорія визначає наслідки урбанізації, як для окремої людини, так і суспільства в цілому. Це характеризує урбанізацію як з позиції негативних соціальних наслідків, так і власне безпечного функціонування вже урбанізованих територій.

Відповідно до вивчених теорій урбанізації та міст можна припустити, що місто, будучи результатом урбанізації є, власне, як джерелом ризиків та загроз для суспільства, так і засобом подолання ризиків та загроз для суспільства. Це проявляється в наступному:

- по-перше, урбанізаційні процеси, що пов'язані із збільшенням міського населення у порівнянні із сільським, в першу чергу, характеризується необхідністю подолання ряду економічних та соціальних проблем, з одного боку, та їх вирішенням через ефективну комунікаційну систему, що характерна містам, з іншого боку;

- по-друге, комунікаційна система міста має багаторівневу структуру, складність якої призводить до сукупності проблем, зокрема: на рівні особистісного спілкування – психологічні проблеми, що, як наслідок, проявляється в соціальному конфлікті; на рівні соціальних та економічних інституцій – інформаційна асиметрія; на міжконфесійному чи культурному рівні – відсутність соціального консенсусу;

- по-третє, міста є центром тяжіння сукупності економічних ресурсів, що дозволяють вирішити назрілі економічні проблеми, з одного боку, а з іншого – підвищити масштаби наслідків екологічного та соціального середовища;

- по-четверте, відсутність гармонізації між соціальними, екологічними та економічними процесами призводить до сукупності ризиків та загроз безпеці урбанізованих територій.

Відповідно, зазначене характеризує об'єктно-предметне поле дослідження, що є наступною складовою теоретико-методологічної конструкції вивчення проблем державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій.

2. Об'єктно-предметне поле дослідження державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Об'єкт дослідження в науках державного управління є завжди складним та охоплює сукупність сфер суспільного життя, щодо яких приймаються державно-управлінські рішення, розробляється державна політика та визначаються напрями урядування. Власне це стосується й державної політики в сфері забезпечення безпеки урбанізованих територій. Адже, «міста – ключові осередки просторових змін, що поширюються на навколишню територію регіонів, держав, континентів. Окремі з них стають епіцентрами поширення культурних інновацій, фокусами концентрації нових ідей, технологій, економічного та соціального капіталу, міграції креативних людей і реалізують сучасні стратегії оновлення та модернізації міського простору. Інші, навпаки, ніби зупиняючись в часі, зберігають характерні риси попередніх епох. У процесі взаємодії міста формують дивовижні поєднання – сузір'я мереж і потоків. Кожне місто знаходить свою нішу в складних ієрархіях і типологіях. Світові міста та невеличкі робітничі поселення, центри постійної ділової активності та сезонні курортні селища, транспортні хаби та віддалені екомістечка, міста з кварталами масового житла і невинно зростаючими хмарочосами та місцеві адміністративні центри, що подекуди навіть в центральній частині нагадують сільські поселення, – всі вони формують складну структуру просторового каркасу міського розселення» [193].

Складність об'єкту дослідження в частині безпеки урбанізованих територій полягає в наступному:

- урбанізаційна територія – це, в першу чергу, простір життєдіяльності людей, щодо якого державна політика через суспільну думку встановлює відповідні вимоги, що мають забезпечити безпеку життєдіяльності насамперед окремої людини;

- функціонування урбанізованих територій пов'язано із процесами урбанізації, а даний процес є динамічним та мало прогнозованим, що ускладнює процеси формування стратегічних напрямів запобігання та протидії ризикам і загрозам їх безпеки;

- урбанізовані території є клубком різносторонніх відносин між природнім, економічним та соціальним середовищем, що вказує на існування природних, соціальних та економічних потоків. Це обумовлює існування різних видів ризиків та загроз і, відповідно, наслідків урбанізації, що мають бути враховані державною політикою в сфері забезпечення безпеки урбанізованих територій;

- міста як структурні складові урбанізованих територій виконують сукупність функцій щодо розвитку міжнародних економічних відносин та формування глобального економічного, політичного та соціального просторів. Це вказує на збільшення сфери впливу стейкхолдерів на розвиток міст та на його просторове формування;

- урбанізовані території мають складну комунікаційну систему, що вимагає від регулятора їх розвитку, розробки ефективних інформаційно-комунікаційних механізмів, що слугуватимуть основою ефективної реалізації державно-управлінських рішень. Це, в свою чергу, вказує, що об'єкт дослідження знаходиться поза межами власне міського простору, а також є складовою віртуальної реальності;

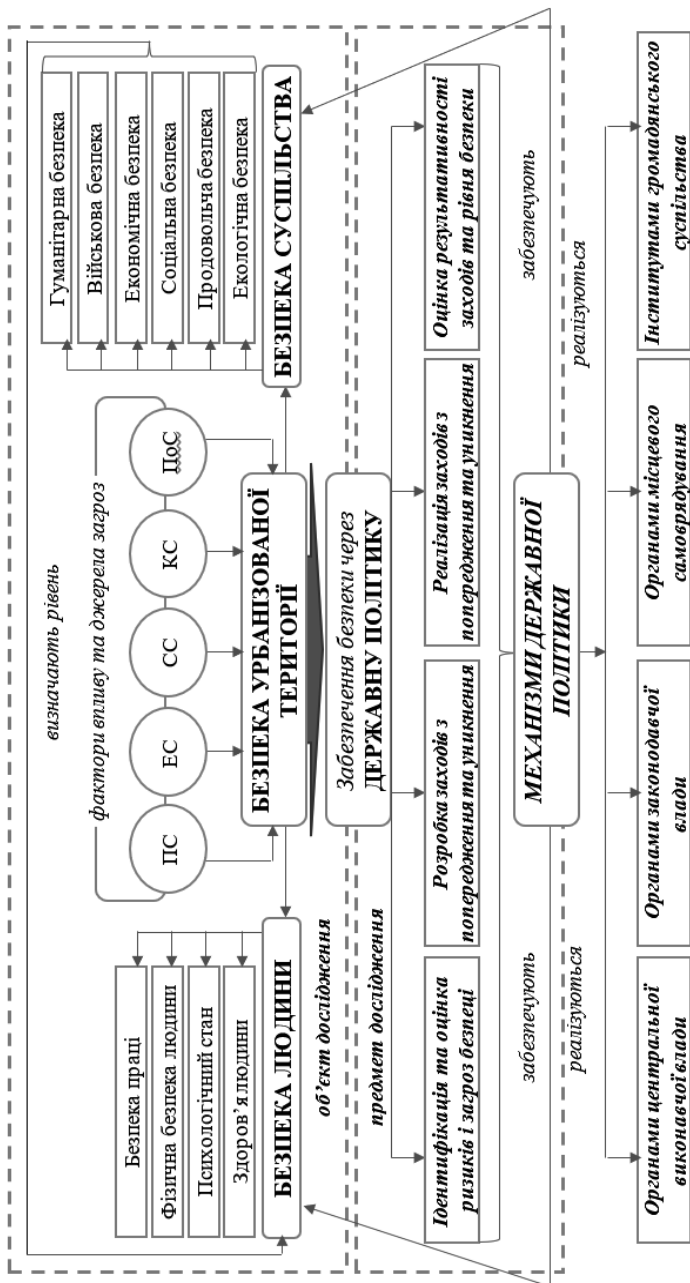
- урбанізовані території зазвичай сформувалися історично, в контексті певних природно-кліматичних умов та властивостей культурного середовища. Культурне середовище відіграє вагомe значення в формуванні просторових властивостей міста, з одного боку, а з іншого - може використовуватися як інструмент «розхитування» соціальних конфліктів у містах;

- міста, зазвичай перебувають в колі геополітичних інтересів, а отже піддаються геополітичним ризикам, що не можуть не враховуватися при формуванні та реалізації державної політики щодо забезпечення їх безпеки.

Таким чином, об'єкт дослідження має складну структуру та сукупність різносторонніх властивостей, що мають бути враховані при дослідженні та розробці механізмів державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій.

Зважаючи на властивості теорій та концепцій урбанізації, а також складність власне самого розуміння міста, пропонуємо наступну структуру об'єктно-предметного поля дослідження (рис. 1.2).

Умовні позначення: ПС – природне середовище; ЕС – економічне середовище; СС – соціальне середовище; КС – культурне середовище; ДЮС – політичне середовище

Рис. 1.2. Інформаційна модель об'єктно-предметного поля дослідження державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій

Об'єктно-предметне поле дослідження лежить в декількох площинах, зокрема:

- процеси розвитку урбанізованої території та її окремих підсистем. Такими підсистемами є економічна, соціальна, культурна, технологічна, виробнича, просторова, освітня, політична, екологічна. Це пов'язано із тим, що передумовами формування властивостей урбанізованих територій є природне, економічне, соціальне, культурне та політичне середовища. В свою чергу, спостерігається зворотній зв'язок, адже урбанізована територія чинить вплив на зазначені території, що й визначає необхідність забезпечення відповідного виду безпеки як власне урбанізованої території, так і держави в цілому;

- вплив середовища (природного, економічного, соціального, культурного, політичного) на розвиток урбанізованої території. Зазначені вище середовища визначають особливості просторового розвитку урбанізованої території, напрями забезпечення відповідного рівня безпеки як особи зокрема, так і суспільства в цілому. Зокрема, природне середовище чинить вплив на особливості розміщення міста з одного боку та необхідність формування системи захисту від природних загроз, якими виступають надзвичайні ситуації природного характеру (повені, урагани, шторми та інше) з іншого боку. Економічне середовище впливає на територіальне розміщення міста, адже місто зазвичай формувалося на перетині торговельних шляхів та розміщення природних ресурсів, що, в свою чергу, і забезпечує економічний розвиток урбанізованої території. Політичне середовище має найбільш вагомий вплив на розвиток відповідних територій. Так, в умовах політичної доцільності шляхом формування та реалізації відповідної політики та /або прийняття відповідних політичних та державно-управлінських рішень забезпечується розвиток урбанізованих територій, з одного боку, а з іншого урбанізована територія формує власну політичну підсистему. Соціальне та культурне середовища визначають можливість того чи іншого суспільства до розвитку урбанізованих територій та обумовлюють відсутність або наявність бар'єрів для урбанізації;

- вплив процесів урбанізації на функціонування та розвиток урбанізованої території з позицій внутрішнього та зовнішнього середовищ. Функціонування урбанізованої території пов'язано із декількома рівнями безпеки, а саме: безпека урбанізованої території як окремого інституту; безпека особи як

представника (жителя) урбанізованої території з одного боку, так і особи (жителя), що мешкає поза межами даної території (тобто на іншій урбанізованій території або ж сільській території); безпека інших урбанізованих територій, безпосередній або ж опосередкований вплив на які чинить інша урбанізована територія; безпека регіону та безпека держави (до яких належить та чи інша урбанізована територія) в цілому. Зазначене свідчить про те, що функціонування урбанізованої території обумовлює вплив на безпеку з позицій як внутрішнього, так і зовнішнього середовища;

- безпека суспільства з позицій урбанізаційних процесів, що визначається наступними складовими: екологічна, економічна, соціальна, політична, військова, гуманітарна, продовольча тощо. Зазначені сфери безпеки суспільства є взаємопов'язаними та можуть обумовлювати появу ризиків та загроз для інших сфер життєдіяльності суспільства в цілому та груп або ж окремих представників суспільства зокрема. Наприклад, російське повномасштабне воєнне вторгнення на територію України спричинило ризики для економічної, екологічної, соціальної, гуманітарної та продовольчої безпеки. Це стосується як держави в цілому так і окремих міст, а також жителів таких територій або суміжних регіонів та і навіть жителів інших країн;

- функціонування урбанізованих територій обумовлює вплив на особисту безпеку людини, безпеку її життєдіяльності, це стосується як впливу екологічного середовища на здоров'я людини, так і впливу різних соціальних факторів, які загрожують та / або обумовлюють міську злочинність. Крім того, в містах яскравіше прослідковується соціальна нерівність, пов'язана із нерівністю в отриманих доходах міських жителів, що може призвести до соціальної стратифікації та сегрегації.

Зазначене вказує, що об'єкт дослідження пов'язаний як власне із функціонуванням урбанізованої території в просторовому розумінні, так і з сукупністю взаємозв'язаних із нею середовищ. Управління урбанізованими територіями в контексті забезпечення їх безпеки значно виходить за межі місцевого самоврядування та є об'єктом державної політики, що обумовлено вагомою роллю та значенням міст як для держави так і глобального середовища в цілому. Крім того, вагомою складовою об'єкту дослідження є вивчення діяльності інститутів соціального управління, зокрема органів державної влади та інститутів

громадянського суспільства. Такий підхід до об'єкту дослідження дозволяє врахувати властивості функціонування урбанізованої території з позиції її взаємозв'язків із різними видами середовища суспільних відносин (економічне, соціальне, природне, політичне, культурне та інші) та на основі цього виявити ризики та загрози їх безпеці та безпеці держави в цілому.

Багатопрофільний характер об'єкту дослідження вказує на існування як спільних, так і протилежних, тобто антагоністичних інтересів різних учасників суспільних відносин. Адже, кожен вид середовища, на який впливає функціонування урбанізованої території або ж навпаки – середовище впливає на безпеку урбанізованої території, зачіпає інтереси того чи іншого учасника суспільних відносин, які можуть бути представлені як формальними так і неформальними соціальними інститутами. Зазначене знову актуалізує важливість даного об'єкту та окреслює останній як об'єкт державної політики, що має забезпечувати соціальний консенсус через врегулювання антагоністичних інтересів учасників суспільних відносин.

3. Методологія дослідження державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Складність об'єкту дослідження, що обумовлена залежністю від різних видів середовища суспільних відносин та впливу на їх розвиток, й відповідно перетину рівносторонніх інтересів соціальних інститутів, викликає необхідність застосування специфічного методологічного інструментарію. Методологія дослідження має ґрунтуватися як на загально наукових методах пізнання суспільних явищ та процесів так і на специфічних методологічних інструментах. Зокрема, при вивченні властивостей та розробці інструментарію державної політики є необхідність застосування як специфічних методів науки державного управління так і економічних, соціологічних, юридичних, політичних наук.

Для забезпечення результативності наукового дослідження та розробки ефективних механізмів державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, методологія дослідження має відповідати наступній логіці дослідження.

1. Встановлення ступеня розробленості проблеми в Україні та світі. Це можливо досягти через дослідження публікаційної активності вітчизняних та зарубіжних вчених, що дозволить виявити проблеми, які піднімали та які вирішено

повністю або частково, а також сформувати джерельну базу дослідження. У даному контексті найбільш прийнятними є методи бібліометричного та бібліографічного аналізу наукової літератури. В цілому це дозволить встановити закономірності функціонування та розвитку науки в частині досліджуваної проблеми.

Походження бібліометрії пов'язують із грецьким походженням слів: *Biblion* – книга та *metron* – міра, *metreo* – вимірюю. В сучасному розумінні бібліометрія стала галуззю бібліотекознавства та наукознавства, що вивчає публікаційну активність через застосування математичних та статичних методів. «Стосовно питання дати виникнення бібліометрії думки вчених відрізняються. Одні вважають першою роботу Ф. Коула і Н. Ільсія 1917 року, де було проведено аналіз літератури з анатомії. Деякі відзначають, що однією з перших спроб кількісного вивчення потоку літератури була зроблена А. Шторхом і Ф. Аделунгом, які проаналізували власний показник за різними параметрами. Інші початок виникнення вбачають статті П.Е. Гросс, опублікованій в 1927 р. і присвяченій проблемі використання методу статистичного аналізу бібліографічних посилань для вдосконалення бібліотечної діяльності. Деякі вчені вважають, що основи бібліометрії були закладені Ф. Гальтоном, Д. Берналом, Г. Холтоном, Д. Прайсом. У світовій літературі відомі оглядові й монографічні дослідження, в яких висвітлюються різні аспекти наукометрії та бібліометрії: Д. Бернала, Д. Прайса, Ю. Гарфілда та ін.» [87].

Вагомого розвитку бібліометрія та наукометрія набули у 70-х роках минулого століття, що можна пов'язати із інтенсивним розвитком інформаційного суспільства та необхідністю систематизації наукових надбань. Відповідно і на сьогодні дане питання є вкрай актуальним як з позиції функціонування бібліотек, так і з розвитком різних галузей наук, адже бібліометричний аналіз дозволяє встановити публікаційну активність щодо вирішення певних наукових проблем в державному управлінні.

Бережняк О. [10] пропонує виділяти наступні методи бібліометричного аналізу: «аналіз цитування (метод статистичного аналізу бібліографічних посилань); аналіз реферативних журналів; аналіз кількісних характеристик первинних документів; кількісний аналіз публікацій окремих авторів та їх цитування; кількісний аналіз публікацій вчених

окремих країн, а також окремих наукових колективів; теоретичні питання, в тому числі дослідження закономірностей росту, старіння та рангового розподілу наукових документів; контент-аналіз наукових документів; інші питання, пов'язані з розповсюдженням наукових документів».

Зважаючи на специфіку дослідження та властивості об'єкту доцільно застосувати наступні методи бібліометричного аналізу: аналіз реферативних журналів; кількісний аналіз публікацій окремих авторів та їх цитування; кількісний аналіз публікацій вчених окремих країн, а також окремих наукових колективів; теоретичні питання, в тому числі дослідження закономірностей росту, старіння та рангового розподілу наукових документів; контент-аналіз наукових документів. Це стає можливим через використання сучасних інформаційних технологій, а саме інформаційних порталів міжнародних наукометричних баз даних. В період з 2017-2022 р. для наукового колективу Житомирської політехніки було надано доступ до ресурсів міжнародної наукометричної бази даних SCOPUS. Це дозволило застосувати методи бібліометричного аналізу за ключовим словом «урбанізація» та визначити публікаційну активність за наступними складовими: динаміка кількості публікацій за період з 1946 р. – травень 2022 р.; структурування публікацій за галузями наукових знань; систематизація за суб'єктами фінансування наукових досліджень з проблем урбанізації; кількісний аналіз за окремими країнами; кількісний аналіз за окремими авторами, що мають найбільший внесок та є найбільш цитованими в сфері урбанізації; найбільш цитовані публікації, що присвячені проблем урбанізації та безпеці урбанізованих територій.

Окрім кількісного аналізу публікаційної активності вагоме значення має й змістовний аналіз. Даний метод наукознавства доцільно застосовувати в контексті вивчення наукових результатів вітчизняних вчених, зокрема дисертацій за такими галузями знань: історичні, економічні, філософські, соціологічні, географічні науки, культурологія, мистецтвознавство та науки державного управління. Такий аналіз дозволяє виявити проблеми, які вирішувалися вітчизняними вченими та виявити сукупність невирішених проблем, які обумовлені динамічним розвитком суспільства та сучасними загрозами безпеці урбанізованих територій.

2. Розробка понятійно-категоріального апарату дослідження. Це є важливим з двох позицій, зокрема: по-перше, уточнення змісту понять та категорій, які будуть використовуватися для розуміння основних процесів та явищ дослідження та становлять теоретичне підґрунтя дослідження; по-друге, удосконалення нормативно-правової бази, що регулює процес реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Зважаючи на виявлені властивості та складність об'єкту дослідження основними категоріями та поняттями, що потребують уточнення є наступні: урбанізація, урбанізована територія, місто, безпека урбанізованої території, мегаполіс, розумне місто, збалансоване місто, стійке місто, стале місто. Для реалізації зазначеного є потреба в застосуванні: бібліографічного методу дослідження; методу систематизації підходів вчених до змісту зазначених понять з позиції ключових аспектів на, яких наголошує той чи інший автор; методу теоретичного узагальнення як основи формування власних підходів до розуміння досліджуваних категорій.

3. Ідентифікація наслідків урбанізації та загроз безпеці урбанізованих територій. Це є особливо важливою складовою дослідження, яка дозволяє встановити напрями формування державної політики та сформувані її ключові завдання. Зазначене можливо здійснити шляхом застосування методів систематизації та групування наслідків урбанізації наступним чином: екологічні, соціально-гуманітарні та економіко-інфраструктурні. Відповідно для визначення причинно-наслідкових зв'язків між наслідками урбанізації, безпекою урбанізованих територій та різними видами безпеки держави (економічна, екологічна, продовольча, політична, соціальна, військова) є необхідність застосування методів аналізу (вивчення об'єкту через його поділ на частини) та синтезу (встановлення зв'язків між частинами об'єкту), а також моделювання, що дозволяє представити зв'язки між різними складовими об'єкту. Важливе значення при вивченні наслідків урбанізації має історичний метод, що дозволить виявити сукупність передумов урбанізаційних процесів та розвитку урбанізаційних територій.

4. Оцінка наслідків урбанізації, загроз і ризиків безпеці урбанізованих територій можливо здійснити через застосування методів статистичного аналізу, що дозволяють пізнати явища в суспільстві з позиції опрацювання та вивчення цифрового

матеріалу. У даному контексті доцільно розглянути показники динаміки та структури, що дозволяють пізнати явище в динаміці та виявити питому вагу того чи іншого явища, яке можна виразити математично. Метод регресійно-кореляційного аналізу, що дозволить виявити причинно-наслідкові зв'язки. Варто зауважити, що вивчення результатів застосування методів статистичного аналізу має ґрунтуватися як на цифрових даних так і вивчення передумов того чи іншого явища в певний історичний період, що дозволить врахувати більшість факторів. Джерелами інформації для застосування статистичних методів є статистичні дані та аналітичні звіти міжнародних міжурядових та неурядових організацій, дані органів державної влади України та інших країн світу, міжнародні рейтинги.

5. Розробка комплексного підходу до формування державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Результатом дослідження мають стати методологічні положення формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Для цього є потреба у застосуванні системного підходу. Адже системний підхід дозволить врахувати усі аспекти управлінського процесу, зокрема визначити особливості об'єкту (безпека урбанізованих територій) та функціонування суб'єктів реалізації державної політики (органи державної влади та місцевого самоврядування). Вивчення процесу формування та реалізації державної політики як системи передбачає розробку методологічних положень, що складають методологічну дію, тобто впливу суб'єкту на об'єкт. Важливою складовою системного підходу є зворотній зв'язок, що чинить вплив на трансформацію методологічної дії.

Поряд із системним підходом важливого значення набуває використання методу моделювання, що дозволить побудувати комплексні моделі як процесу так і власне певного явища. Результатом моделювання суспільних явищ є штучні, знакові дидактичні або евристичні моделі. Так, модель процесу формування та реалізації державної політики дозволить врахувати більшість суб'єктивних та об'єктивних факторів.

6. Розробка механізмів формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. У зв'язку із необхідністю формування різносторонніх механізмів державної політики є потреба в застосування специфічних методів суспільних наук, зокрема: економічних,

соціологічних, юридичних та політичних. Зауважимо, що важливим та вкрай актуальним напрямом розвитку механізмів державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, на сьогодні, є їх поствоєнне відновлення.

4. Прогнозування напрямів розвитку проблем забезпечення безпеки урбанізованих територій. Зважаючи на складність проблеми урбанізації та необхідність забезпечення безпеки урбанізованих територій є потреба у формуванні інноваційних підходів до державної політики. У зв'язку із подіями, які розпочалися 24 лютого 2022 р. – повномасштабним воєнним вторгненням росії та її агресією на території України, що сколихнули увесь світ та зокрема Європу, є необхідність перегляду безпекових концепцій та формування механізмів щодо забезпечення безпеки урбанізованих територій та механізмів поствоєнного відновлення міст в цілому або ж окремих інфраструктурних складових. Найбільш необхідними для сьогодення України є наступні механізми, які сфокусовані на забезпечення безпеки урбанізованих територій: фінансовий, інформаційний, правовий, освітній, організаційний механізми та механізми міжнародної співпраці щодо відновлення постраждалих територій.

Таким чином, проведене дослідження дозволило сформулювати комплекс положень теоретико-методологічної конструкції дослідження державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Охарактеризовано теорії урбанізації та їх відповідність сучасним реаліям, а також можливість їх застосування для вивчення урбанізаційних процесів, які відбуваються в Україні. Обґрунтовано властивості сучасних теорій урбанізації, які мають бути покладені в розробку державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій.

Встановлено, що об'єктно-предметне поле дослідження лежить в декількох площинах, зокрема: процеси розвитку урбанізованої території та її окремих підсистем; вплив середовища (природного, економічного, соціального, культурного, політичного) на розвиток урбанізованої території; вплив процесів урбанізації та власне функціонування урбанізованої території на внутрішнє та зовнішнє середовище; безпека суспільства в контексті урбанізаційних процесів, що визначається наступними складовими: екологічна, економічна, соціальна, політична, військова, гуманітарна, продовольча; функціонування урбанізованих територій чинить вагомий вплив на особисту

безпеку людини, це стосується як впливу екологічного середовища на здоров'я людини, так і соціальні фактори, які зазвичай пов'язують із міською злочинністю. Складність об'єкту дослідження, що обумовлена залежністю від різних видів середовища суспільних відносин та впливу на їх розвиток, й відповідно перетину рівносторонніх інтересів соціальних інститутів, викликає необхідність застосування специфічного методологічного інструментарію. Методологія дослідження має ґрунтуватися як на загальнонаукових методах пізнання суспільних явищ та процесів, так і на специфічних методологічних інструментах. Зокрема, при вивченні властивостей та розробці інструментарію державної політики є необхідність застосування як специфічних методів наук державного управління, так і економічних, соціологічних, юридичних, політичних наук.

1.2. Джерельна база дослідження проблем державного управління безпекою урбанізованих територій

Урбанізація є явищем глобального характеру, що визначає тенденції розвитку різних сфер суспільного життя, зокрема: державного управління, соціології, психології, економіки, національної безпеки, права та правоохоронної діяльності, кримінології та криміналістики, географії, політології, історії, архітектури, мистецтва, екології та сукупності інших суспільних сфер. Сфери суспільного життя, щодо яких має причетність урбанізація охоплює як суспільні науки, так і природничі та технічні, що обумовлює потребу у використанні міждисциплінарного підходу при розробці механізмів державного управління безпекою урбанізованих територій, в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз. Відповідно важливою складовою розвитку теоретичних та методологічних положень державного управління безпекою урбанізованих територій, в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз є обґрунтування складових джерельної бази в контексті застосування міждисциплінарного підходу до дослідження. Від сформованої джерельної бази дослідження, її повноти і якості залежатимуть результати дослідження, їх наукова цінність, методологічне підґрунтя та можливість практичної реалізації.

Важливими складовими джерельної бази дослідження визначеного об'єкту є наступні: 1) дисертаційні дослідження вітчизняних вчених, які присвячені проблемам урбанізації за різними галузями наук; 2) наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених; 3) статистичні дані, отримані за результатами запитів щодо інформації від органів державної влади; 4) оприлюднені статистичні дані Державної служби статистики України; 5) архівні документи; 6) статистичні дані міжнародних організацій; 7) статистичні дані зарубіжних країн; 8) аналітичні дослідження вітчизняних та міжнародних організацій; 9) міжнародні рейтинги; 10) законодавство України; 11) міжнародні нормативні документи та угоди. Розглянемо зазначені джерела дослідження проблем державного управління безпекою урбанізованих територій в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз.

Дисертаційні роботи є особливою складовою джерельної бази дослідження будь-яких суспільних проблем, зокрема урбанізаційних. Дані дослідження представляють інноваційні підходи до розвитку досліджуваних явищ та процесів та містять наукову думку щодо їх трансформації та розвитку. Було сформовано перелік дисертаційних робіт на основі повідомлень щодо захистів дисертацій докторів та кандидатів наук за період 2018-2021 рр., що розміщено на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України [124]. Сформований перелік вказує на те, що процеси урбанізації, управління їх наслідками та функціонування міст і міських територій є об'єктами дослідження різних суспільних, природничих та технічних наук. Їх результати є вкрай важливими для наукового пошуку щодо вирішення назрілих проблем державного управління безпекою урбанізованих територій в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз. На основі представленого переліку були визначені наступні галузі наук, в об'єктно-предметному полі яких знаходилися питання урбанізації, функціонування міст та міських територій:

1. Історичні науки. Результати даних досліджень є важливими з позиції розвитку теоретичного підґрунтя державного управління безпекою урбанізованих територій (табл. 1.6). Так, результати зазначених досліджень визначають особливості побутового життя в місті, міської промисловості, освітньо-культурної сфери, муніципального управління та взаємовідносин між жителями міст, що може слугувати основою ідентифікації напрямів урбанізаційних процесів та виявлення внутрішніх і зовнішніх загроз різного характеру.

Таблиця 1.6

Дисертаційні дослідження, присвячені проблемам урбанізації та функціонування міст (історичні науки)

Автор	Назва
1	2
07.00.01 – історія України	
<i>Барков І.В. [5]</i>	Інститут проституції в містах Південної України в 1843 – 1914 рр.
<i>Євсюкова О.Г. [46]</i>	Кустарно-реміснича промисловість міста Харкова в роки непу (1921 – 1928 рр.)
<i>Прищепя О.П. [131]</i>	Освітньо-культурне середовище повітових міст і містечок Правобережної України (кінець XVIII – початок XX ст.)
<i>Безсмертна Ю.С. [7]</i>	«Служителі» й «робітники» в полкових містах Гетьманщини 60-х – 70-х рр. XVIII ст.
<i>Мясникова А.С. [97]</i>	Муніципальні органи влади міста Харкова (1871 – грудень 1919 рр.)
<i>Бардашевська Ю.І. [4]</i>	Повсякденне життя міського населення Криму в 1985 – 1991 рр.
<i>Нестеренко В.О. [101]</i>	Міський простір Харкова: історія забудови та заселення (кінець XVIII – початок XX ст.)
<i>Боженко А.О. [14]</i>	Формування міського способу життя у другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах м. Харкова)
<i>Герасимов Т.Ю. [32]</i>	Повсякденне життя міського населення Правобережної України в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.)
<i>Леснича П.С. [82]</i>	Повсякденне життя міських поселень Волинської губернії другої половини XIX – початку XX ст.
<i>Зяць А.Є.</i>	Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.
<i>Машкевич С.В.</i>	Київський міський транспорт (кінець XIX – початок XXI ст.): історія становлення та функціонування
<i>Добржанський С.О.</i>	Міське управління Правобережної України, Галичини і Буковини: порівняльний аналіз функціонування органів влади (друга половина XIX – початок XX ст.)
07.00.02 – всевітня історія	
<i>Чередніченко О.В. [199]</i>	Повсякденне життя англійського пізньосередньовічного міста
<i>Охріменко О.С. [115]</i>	Повсякденне життя міст Англії XI-XIII ст.
<i>Зайцева Т.Д.</i>	Антропология міст і міського права на руських землях Корони Польської в XIV – першій половині XVII ст.
07.00.04 – археологія	
<i>Чекурков В.С. [198]</i>	Міста на території Луцького повіту Волинського воєводства другої половини XIV – першої половини XVII ст.
<i>Прищепя Б.А. [130]</i>	Погоріння у середньовіччі: населення, системи заселення, урбанізаційні процеси
07.00.05 - етнологія	
<i>Грицюк О.В.</i>	Графіті в сучасному місті: освоєння публічного простору та візуалізація цінностей (на прикладі м. Києва)
07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни	
<i>Каряка О.В.</i>	Ольвія Понтійська як античне місто: історія дослідження внутрішньої структури та планування (кінець XVIII – перша третина XX ст.)

Продовження табл. 1.6

1	2
<i>Бондаренко О.В.</i>	Соціально-економічні та соціокультурні процеси в містах Наддніпрянської України в 1785–1917 рр.
<i>Левчук О.В.</i>	Газетна періодика Києва як джерело дослідження міського повсякдення (1905 – 1914 рр.)
27.00.02 – документознавство, архівознавство	
<i>Барабаш Т.М.</i>	Латинське письмо у міських канцеляриях Руського воєводства XVI – XVII ст.
26.00.05 – Музеєзнавство. Пам'яткознавство	
<i>Науменко В.В.</i>	Вплив фортифікаційних споруд на формування міського ландшафту Києва XVIII – поч. XX ст.: історико-пам'яткознавчий аспект

Зазначені дослідження присвячені сукупності проблем історичної науки щодо функціонування міст та міських територій. В той же час, результати таких досліджень загалом дають уявлення про об'єкт державного управління, розширюють його властивості та дають уявлення про основу сучасних проблем функціонування міст та урбанізаційних процесів. Досить цікавим є дослідження Баркова І.В. [5], яке присвячене функціонуванню інституту проституції в містах Південної України в 1843 – 1914 рр. Результати зазначеного дослідження, що мають вплив на систему державного управління є наступними: а) встановлено вплив інституту проституції на повсякденне життя міст Південної України, який породжував конфлікти в суспільстві; б) встановлено особливості в розташуванні будинків розпусти, які, у свою чергу, впливали на розвиток чи деградацію окремих частин міст досліджуваного регіону; в) усвідомлено причини, які змушували жінок займатися проституцією, зокрема в містах Південної України. Зазначені дослідження характеризують життя міста з позиції суспільних конфліктів, до яких призводить проституція, а також її поширення як виду злочинної діяльності. Зазначене можна характеризувати як внутрішні загрози безпеці урбанізованим територіям, а їх причини – як відсутність ефективних механізмів муніципального та державного управління процесами забезпечення безпеки урбанізованих територій.

Економічні та виробничі аспекти розвитку міст в роки НЕПУ досліджено в дисертації О.Г. Євсюкової [46]. В даному дослідженні досить чітко прослідковуються питання, що знаходяться в об'єктно-предметному полі державного управління, зокрема: а) методи державного регулювання кустарно-ремісничої промисловості (юридичне оформлення, податкова, кредитна

політики, адміністративні та позаекономічні засоби впливу); б) діяльність місцевих органів влади щодо розвитку кустарно-ремісничого виробництва; в) форми кооперативних об'єднань та їх організаційна структура; г) значення кустарно-ремісничої промисловості у відбудовчих процесах народного господарства; г) розкриті основні причини занепаду кустарно-ремісничої галузі. Зазначена дисертація піднімає дві великі проблеми щодо функціонування міст: перше, економічна складова, яка визначає можливість економічного розвитку з одного боку а з іншого – благополуччя населення; по-друге, характеризує вплив державної політики на окремі галузі економіки. Це характеризує дві внутрішні загрози урбанізаційним територіям: економічні та політичні.

Прищепя О.П. [131] дослідила особливості освітньо-культурного середовища повітових міст і містечок Правобережної України (кінець XVIII – початок ХХ ст.), в результаті чого отримала наступні положення, що характеризують розвиток механізмів державного управління: а) визначено особливості державного регулювання освітньо-культурних ініціатив міської громадськості; б) особливості діяльності міських громадських організацій і клубів зі спектром просвітницької та культурної діяльності; в) з'ясування ролі добровільних асоціацій у формуванні громадянського суспільства. Дана дисертація містить особливості формування освітньої та культурної політики, що є складовими забезпечення гуманітарної безпеки урбанізованих територій. Досить важливим з позиції формування історико-теоретичних положень державного управління є новизна автора щодо діяльності добровільних асоціацій, які на час досліджуваного періоду виступали інституціями громадянського суспільства. Як виявилось після 24 лютого 2022 р. освітня та культурна складова управління містами займає вагомє значення, так будучи складовими внутрішньої політики, їх специфіка може стати основою зовнішніх загроз. Саме тому, державне управління безпекою урбанізованих територій має враховувати увесь спектр освітніх, наукових та культурних аспектів для формування національної ідентичності та згуртованості нації в протидії зовнішньому агресору.

Специфіку служби в містах Гетьманщини 60-х – 70-х рр. XVIII ст. досліджено в дисертації Безсмертної Ю.С. [7]. Так, дослідницею обґрунтовано наступні положення, що розширюють

теоретичне наукове знання державного управління: а) правове становище слуг у міському суспільстві козацької України; б) досліджено функціонування інституту служби, його трансформацію з часом; в) розроблено класифікацію різновидів служби. Відповідно зазначене характеризує особливості трудових ресурсів міст та їх місце в забезпеченні економічної стабільності як фактору безпеки.

Специфіка муніципального управління у містах кінця ХІХ - початку ХХ століть вивчені Мясниковою А.С. [97], яка обґрунтувала наступні положення: а) розкрито функції й сферу компетенцій Харківської міської Думи та Управи; б) проаналізовано причини малоефективності роботи органів харківського міського самоврядування; в) інформацію про структуру, склад, функції та компетенції Харківської Думи та Управи; г) принципи організації та проведення виборів до муніципальних органів влади; д) відомості про господарську, соціальну та культурно-освітню діяльність харківських органів управління та їх трансформацію на різних етапах державотворення. Результати даного дослідження є досить важливими з позиції розвитку теорії державного управління та формування сучасних тенденцій муніципального управління. Так, з'ясовані автором особливості діяльності муніципальної влади щодо розвитку соціально-економічної та культурної сфер. Виявлені під час дослідження проблеми діяльності муніципалітетів можна ідентифікувати як внутрішні політичні загрози безпеці урбанізованим територіям.

Охріменко О.С. [115] розглянув особливості повсякденного життя міст Англії у ХІ – ХІІІ ст., в результаті чого було отримано наступні результати: а) обґрунтовано ускладнення структури міста англійського суспільства під впливом урбанізаційних процесів; б) визначено особливості становлення міської громади; в) визначено роль міського самоврядування в формуванні повсякденного життя бюргерства в Англії; г) визначені особливості встановлення санітарії міського простору; д) визначені витoki становлення системи матеріальних та соціальних комунікацій. Отримані результати характеризують перші урбанізаційні процеси в світі та визначення ролі і значення міського самоврядування. Крім того, вагомі результати дослідження присвячені таким внутрішнім загрозам як санітарія та соціальні комунікації.

Чередніченко О.В. [199] запропонував наступні інноваційні положення щодо повсякденного життя англійського пізньосередньовічного міста: а) розкрито становлення англійської національної свідомості на прикладі окремо взятої купецької верстви; б) розвиток уявлень про тричастинну структуру суспільства; в) причини видання в Англії XIV–XV ст. т.зв. «законів про розкіш» та нерозповсюдження їх на жінок; г) гіпотеза про пріоритет з погляду влади англійських міст продовольчої безпеки над санітарно-гігієнічними вимогами. Отримані результати характеризують особливості державного та муніципального управління містами в досліджуваний період та розкрито такі внутрішні загрози як забезпечення продовольством та санітарно-епідеміологічні. Крім того, окремі результати присвячені розкриттю питання національної свідомості, що можна характеризувати як основу забезпечення етнічних положень безпеки.

Дослідження археологічних аспектів міст на території Луцького повіту представлено в дисертації Чекуркова В.С. [198]. Вчений за результатами дослідження запропонував наступні положення, які розширюють теоретичні наукові знання про урбанізаційні процеси як об'єкт державного управління: а) уточнено структуру та з'ясовано елементи планування міст; б) досліджено на основі археологічного матеріалу розміри освоєних у другій половині XIV – першій половині XVII ст. міських територій; в) систематизовано відомості про житлові, господарські, ремісничі споруди; в) охарактеризовано розвиток ремесел і торгівлі в містах. Так, зазначене дослідження характеризує стан урбанізованості в досліджуваний період, а також особливості планування міст, що є важливим з позиції аналізу оборони міста за умов воєнних загроз.

Питання урбанізаційних процесів в історичних науках як об'єкт дослідження розглядалося в дисертації Прищепи Б.А. [130], що досліджував період середньовіччя. Вченим було обґрунтовано наступні наукові положення, що представляють цінність для формування теоретичної бази наук державного управління: а) систематизовано відомості про житлові, господарські, ремісничі споруди; б) причини розвитку поселенських структур, виділено хронологічні періоди та етапи їх формування; в) уточнено структуру та з'ясовано елементи планування міст давньоруського часу та періоду Великого князівства Литовського; г) розглянуто планування, оборонні споруди та забудову замків другої половини

XIV–XVI ст.. Важливість зазначених результатів полягає в тому, що автором розширено знання щодо формування оборонних структур як основи забезпечення протидії воєнним загрозам та сформовано особливості планування міст для забезпечення їх життєздатності.

Дисертаційне дослідження Бардашевської Ю.І. [4] є особливо важливим в умовах сьогодення, адже автор довела, що Крим у досліджуваний період у соціально-економічному відношенні був невід’ємною частиною Української РСР. Крім того, автор установила, що на території Криму в 1985-1991 рр. проживали кримчани 110 національностей. В дисертації розглянуто особливості соціально-економічного розвитку міст, а також такі напрями забезпечення його безпеки як медицина, освіта та збройні сили.

Нестеренко В.О., [101] досліджуючи міський простір Харкова кінця XVIII -початку XX століть, запропонувала наступні наукові положення: а) визначено особливості реалізації будівельного законодавства Російської імперії; б) охарактеризовано особливості процесу переходу від районування міста; в) обґрунтовано чинники, що визначили дисперсний характер проживання різних груп населення губерньського центру; г) розкрито закономірності становлення таких властивостей урбаністичного простору, як безперервність, гомогенність та впорядкованість; д) уточнено особливості формування громадянського суспільства в місті. Зазначені результати визначають як проблеми управління містом в досліджуваний період, так і сучасні аспекти, що набувають особливої актуальності, а саме урбанізаційний простір та громадянське суспільство.

Боженко А.О. [14] запропонувала наступні наукові положення, що характеризують функціонування міст: а) взаємодія індустріальних об’єктів та фізичного простору Харкова; б) розвиток комунальної інфраструктури Харкова; в) просторовий розвиток соціальної інфраструктури; г) маркери модерного міста для східноєвропейської моделі урбанізації на прикладі Харкова; д) проблеми модерного містопланування Харкова; е) фізичне районування міста, взаємодію його центральної та периферійної частин; є) основні аспекти формування агломерації та її залучення до міського модерного простору Харкова. Дисертація присвячена вирішенню питання інфраструктурного забезпечення міста.

Герасимов Т.Ю. [32] розробив наступні наукові положення, що можуть слугувати теоретичним підґрунтям розвитку державного управління урбанізаційними територіями: а) охарактеризовано вплив воєнної доби на такі прояви девіантної поведінки в міському середовищі, як суїцид та інфантицид; б) досліджено вплив війни на найбільш актуальні проблеми благоустрою міст Правобережної України; в) висвітлено санітарно-епідеміологічну ситуацію в регіоні; г) вплив воєнної доби на добробут міського правобережного населення; д) вплив на міську повсякденність притоку біженців, іноземних військовополонених та поранених військовослужбовців російської армії. Дане дисертаційне дослідження характеризує вплив зовнішньої загрози, а саме війни на життя міського населення в таких наслідках: суїцид та інфантицид; санітарно-епідеміологічний стан; біженці та внутрішньо-переміщені; налагодження медичного обслуговування.

Леснича П.С. [82] обґрунтувала наступні наукові положення щодо повсякдення міських мешканців Волинської губернії другої половини XIX – початку XX ст.: а) розкрито процес запровадження технічних новацій у повсякденне життя міського соціуму; б) охарактеризовано діяльність місцевих громадських товариств; в) характерні риси міського простору Волині; г) запровадження у Волинській губернії норм Міських положень 1870 р. та 1892 р.; д) ролі освітніх закладів у щоденному житті мешканців міст і містечок. Авторські пропозиції є досить актуальними в умовах необхідності розширення теоретичного знання щодо розвитку міст та формування фундаментальних положень урбанізації в Україні.

Дисертаційне дослідження Заяць А.Є. [55] присвячене сукупності питань управління містом Волині XVI – першої половини XVII ст., зокрема визначено роль власників приватних та старост королівських міст на формування устрою та особливості розвитку волинських міст. Крім того, розглядається питання міського управління та участі у ньому війта, лентвійта, ради, лави та найманих міських урядників. Обґрунтовано важливу роль міського судочинства та визначено специфіку життя міського соціуму. Зазначені результати дослідження розширюють теоретико-історичні аспекти державного управління містом як в частині власне державного, так і муніципального управління.

Дисертаційна робота Машкевича С.В. на тему «Київський міський транспорт (кінець XIX – початок ХХІ ст.): історія становлення та функціонування» присвячена проблемам функціонування київського трамваю як підприємства та його взаємодії із владою. Результати даного дослідження в більшій мірі характеризують особливості формування інфраструктури міста та його розширення в умовах урбанізаційних процесів. Питання транспорту є чи не найголовнішою проблемою урбанізації.

Таким чином, урбанізаційні процеси та функціонування міст як об'єкти історичних досліджень, дозволяють виявити теоретичні положення, які розширюють наукове знання державного управління в досліджуваній сфері за наступними векторами: характеристика муніципального управління в певний історичний період в Україні та країнах світу; напрями державного регулювання функціонування міст; характеристика внутрішніх та зовнішніх загроз містам.

Важливою складовою джерельної бази дослідження проблем державного управління урбанізованими територіями в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз є дисертаційні дослідження в галузі економічних наук. Результати економічних дисертаційних досліджень характеризують як власне економічну систему урбанізованих територій, так і вплив урбанізації на економічну систему міста в цілому та економічні відносини різних рівнів. В таблиці 1.7 представлено перелік дисертаційних досліджень, присвячених економічним аспектам розвитку урбанізованих територій.

Таблиця 1.7

Дисертаційні дослідження, присвячені проблемам урбанізації та функціонування міст (економічні науки)

Автор	Назва
1	2
08.00.03 – економіка та управління національним господарством	
<i>Плужник А.В.</i>	Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки міста в системі національної економіки
08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка	
<i>Войчук М.В.</i>	Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста
<i>Кучменко В.О.</i>	Удосконалення механізму управління транспортною системою міста
<i>Зеленський С.В.</i>	Організаційно-економічне забезпечення формування стратегії соціально-економічного розвитку міст України
<i>Мураєв С.В.</i>	Організаційно-інформаційне забезпечення розробки стратегії розумних міст України в умовах цифрової економіки

Продовження табл. 1.7

1	2
<i>Лисяк Н.М.</i>	Теоретико-методологічні засади інтегрованого розвитку урбанізованих систем
08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища	
<i>Попик О.В.</i>	Екологоорієнтоване управління урбанізованими територіями
<i>Деркульський Р.Ю.</i>	Удосконалення економічного механізму збереження зелених зон у містобудівних системах
<i>Цвях О.М.</i>	Еколого-економічні засади використання постіндустріальних земель в умовах великого міста
<i>Дудник А.В.</i>	Управління сталим розвитком агломераційних урбосистем на засадах еколого-економічного моніторингу
Кірова М.О.	Інституціональне забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності міського населення
08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика	
<i>Бойченко В.С.</i>	Соціальна інфраструктура в системі забезпечення людського розвитку міста
<i>Томчук О.В.</i>	Людський потенціал розвитку міста в новій економіці: управлінський та поведінковий вимір
08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит – за видами економічної діяльності	
Гавриленко О.Є.	Облік і внутрішній контроль фінансових результатів на підприємствах міського транспорту

Важливими питаннями економічного характеру, які піднімалися у вище представлених дисертаційних дослідженнях були:

- забезпечення сталого економічного розвитку урбанізованих територій. В даному напрямку працювали такі вчені як Войчук М.В. [28] – визначила комплекс організаційно-економічних положень щодо управління сталим розвитком міста; Зеленський С.В. [57] – обґрунтував положення стратегії соціально-економічного розвитку міст України; Попик О.В. [127] – розкрив особливості екологоорієнтованого управління урбанізованими територіями; Деркульський Р.Ю. [39] – досліджував специфіку економічного механізму збереження зелених зон у містобудівних системах; Цвях О.М. [197] – обґрунтував еколого-економічні засади використання постіндустріальних земель в умовах великого міста; Дудник А.В. [43] – запропонував наукові положення розвитку управління сталим розвитком агломераційних урбосистем на засадах еколого-економічного моніторингу; Лисяк Н.М. [83] – розвинула теоретико-методологічні засади інтегрованого розвитку урбанізованих систем.

- соціальні аспекти та розвиток людського потенціалу урбанізованих територій представлені в дисертаційних дослідженнях: Бойченко В.С. [16] – розглянуто особливості формування та використання соціальної інфраструктури в системі забезпечення людського розвитку міста; Томчук О.В. [190] – обґрунтовано управлінські та поведінкові аспекти людського потенціалу в розвитку міста.

- проблеми управління транспортними системами міста та транспортними підприємствами розкриті в дисертаціях: Кучменко В.О. [79] – розроблено механізм управління транспортною системою міста; Гавриленко О.Є. [30] – розкрито організаційні та методичні аспекти обліку і внутрішнього контролю фінансових результатів на підприємствах міського транспорту.

- питання цифровізації та розумного міста досліджувалися в дисертаційному дослідженні Мураєва Є.В. [96] – розроблено організаційно-інформаційне забезпечення розробки стратегії розумних міст України в умовах цифрової економіки.

- проблеми забезпечення безпеки урбанізованих територій: Кірова М.О. [64] – обґрунтувала інституціональне забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності міського населення; Плужник А.В. [122] – розроблено організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки міста в системі національної економіки.

Особливостям культурного розвитку урбанізованих територій присвячені дисертаційні роботи у галузі філософських наук (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Дисертаційні дослідження, присвячені проблемам урбанізації та функціонування міст (філософські, соціологічні науки, культурологія, мистецтвознавство)

Автор	Назва
1	2
09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури – філософські науки	
<i>Кравченко О.І.</i>	Культурні трансформації міста у постіндустріальну добу
26.00.01 – теорія та історія культури – філософські науки	
<i>Фесенко Г.Г.</i>	Культурфілософські дискурси міських ландшафтів
26.00.01 – теорія та історія культури – мистецтвознавство	
<i>Гамалія К.М.</i>	Інформативний потенціал архітектурно-урбаністичного канону в становленні культури міського простору
26.00.01 – теорія та історія культури – мистецтвознавство	
<i>Олійник О.М.</i>	Місто як культурно-комунікаційний простір

Продовження табл. 1.8

1	2
17.00.07 – дизайн - Мистецтвознавство	
<i>Сосницький Ю.О.</i>	Особливості організації дизайн-об'єктів інформаційно-комунікативного середовища сучасного міста (на прикладі м. Харків)
22.00.01 – теорія та історія соціології - Соціологічні науки	
<i>Міхно Н.К.</i>	Місто як культурний контекст: особливості семантики та синтагматики міського простору

Проблеми розвитку урбанізованих територій та формування міст піднімалися в контексті розвитку філософії, соціології, культурології та мистецтвознавства за наступними напрямками: формування культурного урбаністичного (міського) простору (Гамалія К.М. [31]; Олійник О.М.; Міхно Н.К. [91]); міські ландшафти (Фесенко Г.Г. [194]); формування інформативно-комунікативного середовища (Сосницький Ю.О. [182]); культурні трансформації міста (Кравченко О.І. [73]). В більшій мірі зазначені результати наукових досліджень мають стати передумовами формування культурної політики держави щодо забезпечення розвитку урбанізованих територій.

Важливе місце в розвитку урбанізованих територій в частині вчення про їх функціонування, регулювання, формування та трансформацію займають дисертаційні дослідження в галузі знань – географічні науки (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

Дисертаційні дослідження, присвячені проблемам урбанізації та функціонування міст (географічні науки)

Автор	Назва
11.00.02 – економічна та соціальна географія	
<i>Омельченко Н.В.</i>	Урбанізація в контексті якості життя населення (на прикладі Херсонської області)
<i>Левицька О.Л.</i>	Суспільно-географічне дослідження трансформацій планувальної структури міста Івано-Франківська
<i>Чуєв О.С.</i>	Просторовий ГІС-аналіз інфраструктурної складової урбогеосистеми (на прикладі міста Харків)
<i>Пальчук М.В.</i>	Публічні простори міста Києва: суспільно-географічне дослідження
<i>Растворова М.О.</i>	Суспільно-географічне дослідження управління розвитком міста (на прикладі міста Запоріжжя)
<i>Колотуха І.О.</i>	Громадський транспорт міста Києва: суспільно-географічне дослідження
<i>Мазурова А.В.</i>	Суспільно-географічні особливості функціонування міської соціогеосистеми (на прикладі міста Харків)
11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів	
<i>Терлецька О.В.</i>	Геоекологічний стан Дрогобицької урбосистеми

Географічні дослідження знаходилися в об'єктно-предметному полі наступних проблем: 1) проблеми соціального характеру вивчалися Омельченко Н.В. [106] в частині якості життя населення; 2) просторові питання та проблеми планування урбанізованих територій висвітлені в дисертаціях Левицької О.Л. [81] – проблеми планування структури міст; Чуєв О.С. [200] – проблеми просторового ГІС-аналізу; Пальчук М.В. [118] – проблеми публічних просторів міст; 3) проблеми управління розвитком міст розглядалися в дисертації Растворова М.О. [134]; 4) розвитку громадського транспорту присвячене дослідження Колотуха І.О. [65]; 5) проблеми соціогеосистеми розглядала Мазурова А.В. [85]; екологічні проблеми висвітлені в дисертації Терлецької О.В. [188];

Юридичні та кримінологічні аспекти розвитку процесів урбанізації та безпеки урбанізованих територій розглянуті в дисертаціях наступних вчених (табл. 1.10).

Таблиця 1.10

Дисертаційні дослідження, присвячені проблемам урбанізації та функціонування міст (юридичні науки)

Автор	Назва
12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природо-ресурсне право	
<i>Джерелій В.В.</i>	Правова охорона навколишнього природного середовища в містах
<i>Ріпенко А.І.</i>	Концептуально-правові засади використання земель для містобудівних потреб
<i>Кулинич А.П.</i>	Правовий режим земель міських територіальних громад в Україні
12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право	
<i>Рибак К.О.</i>	Містобудівна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання
<i>Околович М.С.</i>	Адміністративно-правове регулювання містобудівної діяльності органами місцевого самоврядування
<i>Сергієнко О.В.</i>	Публічне адміністрування громадянського контролю в галузі містобудування в Україні
12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право	
<i>Бойко В.В.</i>	Кримінологічна характеристика та запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах в Україні
12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність	
<i>Підпалій В.В.</i>	Криміналістична характеристика та розслідування крадіжок в умовах великого міста

Питання земельного характеру щодо функціонування міст розглянуті в дисертаціях: Ріпенко А.І. [137] – висвітлено правові аспекти використання земель для містобудівних цілей; Кулинич А.П. [78] – удосконалено правовий режим земель міських територіальних громад. Цінність дисертаційного дослідження Джерелій В.В. [40] полягає в обґрунтуванні наукових положень, що присвячені розвитку екологічних проблем міста. Юридичні аспекти проблем містобудування викладені в дисертаційних дослідженнях: Рибак К.О. [136] – розкрито особливості адміністративно-правового регулювання містобудівної діяльності; Околович М.Є. [104] – визначено місце органів місцевого самоврядування в системі адміністративно-правового регулювання містобудівної діяльності; Сергієнко О.В. [176] – обґрунтовано особливості публічного адміністрування громадського контролю в сфері містобудування.

Питання забезпечення безпеки урбанізованих територій в контексті протидії злочинності були розглянуті в дисертаціях: Бойко В.В. [15] – вивчено специфіку запобігання тяжкій злочинності у великих містах; Підпалій В.В. – визначено особливості протидії крадіжкам у великих містах.

Питання державного управління урбанізованими територіями піднімалися в дисертаційних дослідженнях, що представлені в табл. 1.11.

Таблиця 1.11
Дисертаційні дослідження, присвячені проблемам урбанізації та функціонування міст (державне управління)

Автор	Назва
25.00.02 – механізми державного управління	
<i>Коновал В.О.</i>	Організаційно-правові механізми державного управління електронним урядуванням на місцевому рівні на прикладі територіальної громади міста Києва
<i>Кравченко С.Г.</i>	Теоретико-методологічні засади державної політики розвитку урбанізованих територій в Україні

Аналізуючи кандидатську дисертацію Коновал В.О. [70] варто наголосити на наступних важливих результатах, які розширюють як власне наукові теоретичні та методологічні знання наук державного управління за обраним об'єктом:

«- розроблено інформаційно-телекомунікаційну модель електронного урядування на місцевому рівні на прикладі територіальної громади міста Києва, яка включає суб'єкти

(Київську міську раду, виконавчий орган Київради (Київську міську державну адміністрацію), районні в місті Києва державні адміністрації, територіальні органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, комунальні підприємства, комунальні організації, комунальні установи) та об'єкти (інформаційно-телекомунікаційні системи, інформаційно-комунікаційні технології, електронні інформаційні ресурси) управління розвитком електронного урядування, а також споживачів електронних послуг та зв'язки між ними на основі інформаційно-комунікаційних технологій, що сприятиме підвищенню ефективності та результативності діяльності місцевих органів влади, їх прозорості та відкритості, участі громадян та бізнесу в управлінських процесах, якості та оперативності надання їм електронних послуг;

- науково обґрунтована структура та мінімальна кількість інформаційно-телекомунікаційних систем (технологій), необхідних органу публічної влади місцевого рівня для успішного впровадження електронного урядування, що створюється (модернізується) місцевим органом влади, та включає: 1) центр оброблення інформаційних ресурсів; 2) систему електронного документообігу, інтегрованої із загальнодержавною системою електронної взаємодії органів виконавчої влади; 3) систему порталів з такими модулями: електронні послуги, петиції, електронне звернення, систему обліку публічної інформації, громадське обговорення нормативно-правових актів; комплексну систему захисту інформації, що сприятиме ефективному та результативному впровадженню електронного урядування» [70].

В контексті розвитку механізмів державного управління автором було розроблено правовий, організаційний та фінансовий механізми. В цілому, погоджуючись із результати дослідження, варто наголосити на дискусійності організаційного механізму щодо створення нової інститутці, а саме Міністерства розвитку урядування. Це обумовлено тим, що існує Національне агентство з питань державної служби в повній мірі виконує зазначені повноваження.

Вперше урбанізаційні процеси як об'єкт наукового дослідження в галузі наук державного управління піднімалися в дисертаційному дослідженні Кравченко С.Г. [74]. Вченим вперше отримані найбільш важливі наукові результати, які полягають у наступному:

«- сформульовано парадигму збереження екологічної рівноваги урбанізованих територій та забезпечення їх сталого розвитку, яка полягає у тому, що в умовах глобалізації досягти екологічної рівноваги урбанізованих територій та забезпечити їх сталий розвиток можливо, якщо екологічні інтереси в процесі розвитку цих територій будуть економічно мотивовані, а екологічні заходи будуть економічно доцільними, тобто, коли економічно вигідні дії стануть екологічними;

- обґрунтовано доцільність застосування при підборі та плануванні кар'єрного зростання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які приймають управлінські рішення щодо розвитку урбанізованих територій, перевірених зарубіжних практик щодо підбору керівних кадрів, заснованих на положеннях принципу Пітера Лоуренса щодо «рівня некомпетентності» конкретних співробітників;

- доведено необхідність формування компетентного, пасіонарного ядра громади, яке на партисипативних і стейкхолдерських засадах спонукатиме підняття рівня кваліфікації та фаховому підходу в управлінні урбанізованими 5 територіями, що сформульовано на основі ефекту Данінга-Крюгера щодо схильності людей з низьким рівнем кваліфікації робити хибні висновки та приймати помилкові рішення, не усвідомлюючи своїх помилок» [74].

Варто зазначити, важливість даного дослідження в контексті забезпечення безпеки урбанізованих територій. Адже, автором розроблено: 1) механізм протидії виникненню природно-техногенних ризиків та мінімізації соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій; 2) теоретичні розвідки щодо зменшення негативного впливу на природне середовище та гальмування кліматичних змін у частині застосування підходу сповільненого зростання.

Важливе значення в розвитку державного управління урбанізованими територіями належить архітектурі. В даній галузі знань присвячено вагому кількості дисертаційних досліджень, що розглядають розвиток міст та урбанізаційних процесів. Більшість праць пов'язані із вирішенням інфраструктурних проблем урбанізованих територій, що є ключовою в забезпеченні безпеки міст в умовах геополітичних загроз. Особливо гостро дана проблема стоїть сьогодні для України в контексті необхідності відновлення міст України, що перебували під окупацією або ж постраждали від артилерійських та авіаударів з боку держави-агресора.

Безумовно, міста, будучи політичними, економічними та культурними центрами, відображають рівень економічного розвитку та міського життя. Розвиток процесів урбанізації, збільшення міст, інтенсифікація процесів утворення міських поселень є результатом історичного, економічного та соціального розвитку. Збільшення міського населення, а також посилення впливу міст у розвитку суспільства та економіки країни почало відбуватися давно. Урбанізація - зміна співвідношення міських та сільських мешканців, формування міських соціальних відносин та структур, міського способу життя. Великі й малі міста знаходяться в центрі світової економіки, що стрімко змінюється, - вони є причиною і наслідком світового економічного зростання. Зростання міст та міського населення, підвищення якості життя, нові умови існування соціуму в конкретних поселеннях чи державі загалом - всі ці положення стають об'єктом вивчення та деталізації.

Наукове дослідження проблематики урбанізації потребує використання численних загальноприйнятих та специфічних методів. Для більш глибокого обґрунтування проблеми дослідження доцільно проводити бібліометричний аналіз.

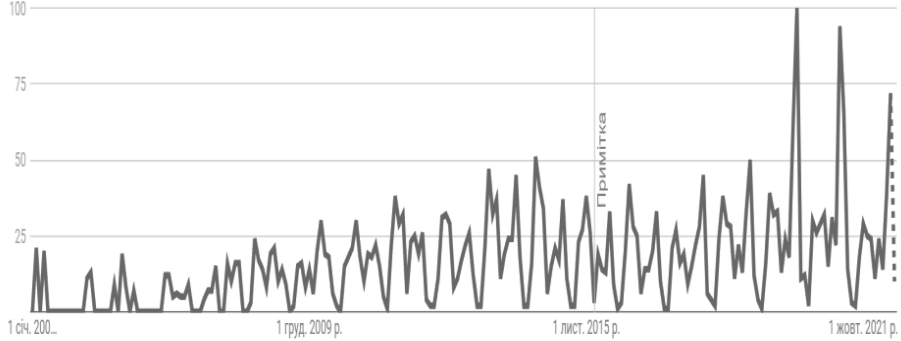
Бібліометричні дослідження на базі матеріалів наукометричної системи Scopus передбачають значну ретроспективу й обсяг даних, що дає змогу проаналізувати публікаційну активність, представити динаміку відображення публікацій, здійснити статистичний розподіл за науковими журналами, організаціями, що фінансують дослідження тощо.

Застосування бібліометричних інструментів аналізу даних дозволяють працювати зі значною кількістю публікацій, що дає можливість визначити тенденції в дослідницькій діяльності, які важко досягти без застосування спеціальних засобів. Даний метод аналізу дозволяє визначати напрямки дослідження з необхідним ступенем глибини і деталізації, та виявити закономірності в публікаційній активності вчених різних країн світу.

Відомо, що наукометрична база даних – це бібліографічна та реферативна база даних з інструментами для відстеження цитованості статей, опублікованих у наукових виданнях [47].

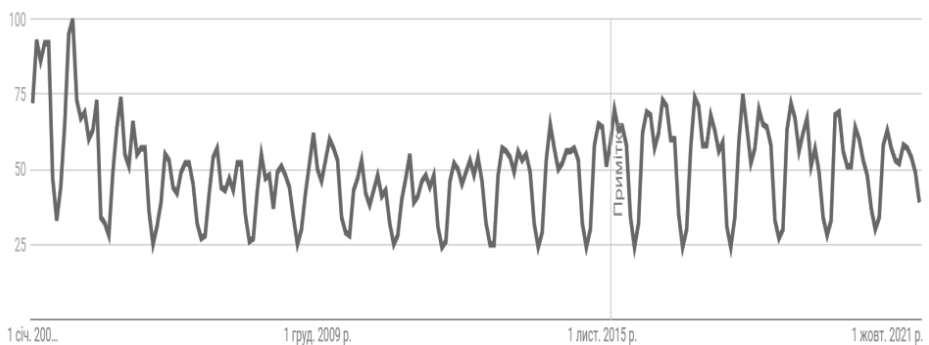
Дослідження потоку запитів з питань урбанізації у мережі передбачає надання цьому питанню об'єктивної наукової оцінки з позицій сьогодення та дає можливість прогнозувати тенденції його подальшого розвитку. Визначення частоти застосування запитів в пошукових системах здійснювалося за допомогою інструменту

Google Trends. Це публічний додаток, що відображає, на основі пошукової системи Google, частоту пошукової популярності певного терміну по відношенню до загального обсягу пошукових запитів в різних регіонах світу та різними мовами. Даний інструмент має обмеження в періоді відбору даних та починається з 2004 року. Для дослідження було обрано період з 2004 по 2022 роки.

Рис. 1.3. Динаміка частоти застосування запиту «урбанізація» в пошукових системах за період 2004-2022 рр. (побудовано автором за допомогою інструменту Google Trends)

Майже всі запити за пошуковим терміном «урбанізація» українською мовою здійснювалися в Україні. Мала кількість застосування запиту українською в пошукових системах була здійснена на території Нідерландів, Чехії, Польщі та Німеччини. Найпопулярнішими запитами, що пов'язані із урбанізацією є визначення сутності даного поняття. Найактивніше даний запит застосовували у 2020 та 2021 роках.

Рис. 1.4. Динаміка частоти застосування запиту «urbanization» в пошукових системах за період 2004-2022 рр. (побудовано автором за допомогою інструменту Google Trends)

Найбільше запитів за пошуковим терміном здійснювалося у Бутані, Ефіопії, Непалі, Танзанії, Ямайці, Нігерії, Кенії та США. За даними рис.1.4 видно, що запит «урбанізація» англійською мовою застосовувався доволі часто.

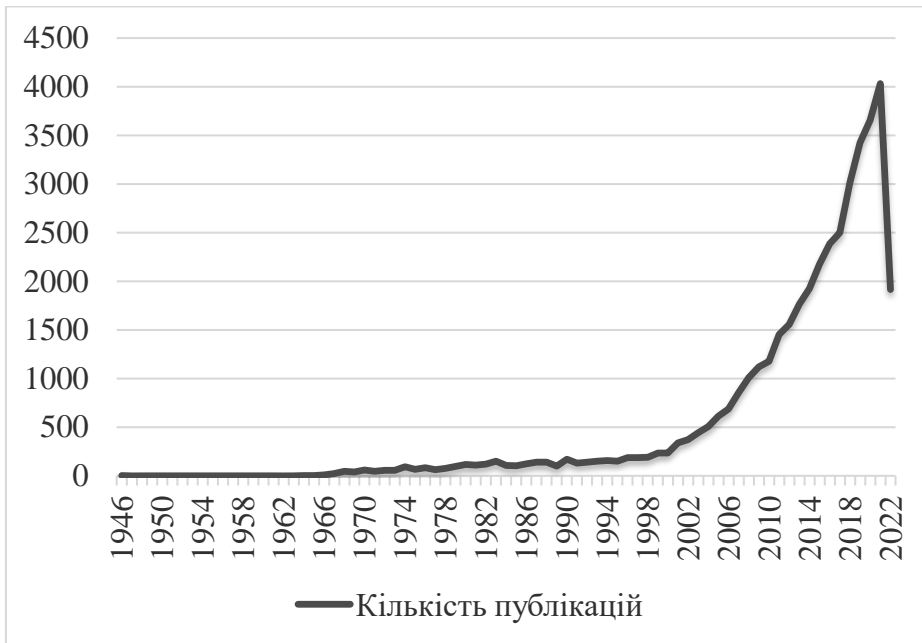
Застосування терміну «урбанізація» українською мовою по відношенню до англомовних є дуже низьким. Тому для проведення бібліометричного аналізу нами було обрано міжнародну наукометричну базу Scopus.

На базі наукометричної платформи Scopus, крім журналів, що індексуються, є й інші види наукової продукції, зокрема матеріали конференцій та монографії. Виникнення Scopus пов'язане з наслідком автоматичного об'єднання та часткового доповнення наявних реферативних баз даних Elsevier. Його стартовий індекс було утворено з видань, які 2004 р. індексувалися фундаментальними реферативними базами даних, таких як: Inspec, Compendex, Medline, GeoBase та інші. Зокрема, вона включає в себе кілька десятків українських журналів.

Scopus – це найбільша за обсягом база даних, що включає анотації й інформацію з приводу цитованості рецензованої наукової літератури разом з бібліометричними інструментами відстеження, аналізу та візуалізації даних. В базі розміщується понад 22,8 тис. видань від 5 тис. інтернаціональних видавців, у сфері природознавчих, суспільних і гуманітарних наук, техніки, медицини та мистецтва. Scopus охоплює 67 млн. записів з 1823 року, 84 % з яких включають посилання на публікації з 1970 року. В цілому впродовж останніх років платформа збагатилася покриття найменувань соціогуманітарних журналів на 39 %.

Для проведення подальшого аналізу нами використано результати вбудованого інструментарію Scopus. На рисунку 1.5 представлено кількісний аналіз наукових публікацій у базах даних Scopus за обраним пошуковим запитом за період 1946 р. – травень 2022 р.

На час проведення дослідження загальна кількість наукових записів у наукометричній базі даних «Scopus» становила близько 50 тисяч публікацій. Перші праці було опубліковано у 1946 році, в яких піднімалося питання дослідження урбанізації у країнах Латинської Америки. З 1966 року значно почав зростати інтерес науковців до питань урбанізації. Так, у 1966 році було опубліковано 10 праць і, з кожним наступним роком, їх кількість збільшувалася. Найбільша публікаційна активність була у 2021 році.

Рис. 1.5. Динаміка кількості статей у базі даних Scopus за пошуковим запитом «urbanization» за період 1946 р. – травень 2022 р.: часовий вимір (побудовано автором на основі вбудованого інструментарію Scopus)

Цікавою є стаття Connolly S., Keil R., Ali S. H., яка була опублікована у 2021 році та є найбільш цитованою у зазначеному році. У цій статті стверджується, що сучасні процеси розширеної урбанізації, які включають субурбанізацію, постсубурбанізацію та периурбанізацію, можуть призвести до підвищеної вразливості до поширення інфекційних захворювань. Шляхом огляду існуючої літератури про взаємозв'язок урбанізації та інфекційних захворювань, автори розглядають, як ця (потенційна) підвищена вразливість до інфекційних захворювань у приміських або міських районах насправді діалектично пов'язана з соціально-матеріальними трансформаціями на околиці метрополії. Зокрема, науковці виділяють три ключові фактори, що впливають на поширення інфекційних захворювань та визначені в літературі: демографічні зміни, інфраструктура та управління. Вони були обрані, враховуючи як популярність цих тем, так і їхню роль у формуванні поширення хвороби на околиці міст. Далі, авторами

пропонується, як рамки ландшафтної політичної екології можуть бути корисними для вивчення ролі соціально-екологічних трансформацій у створенні підвищеного ризику інфекційних захворювань у приміських і міських районах. Щоб проілюструвати аргументи, науковці спираються на приклади різних подій і спалахів інфекційних захворювань, що знову виникають у всьому світі, щоб показати, як розширена урбанізація в найширшому сенсі посилила умови, необхідні для поширення інфекційних захворювань. Таким чином, автори закликають до майбутніх досліджень просторів здоров'я та хвороби, щоб звернути увагу на те, як різноманітні моделі розширеної урбанізації можуть впливати на можливі спалахи та механізми, за допомогою яких такі ризики можна пом'якшити [218].

Як видно на рис. 1.6 найбільше праць було опубліковано у наступних журналах: Sustainability Switzerland – 1288 публікацій; Science Of The Total Environment – 1084 публікацій; Plos One – 668 публікацій; International Journal Of Environmental Research And Public Health – 642 публікацій; Environmental Science And Pollution Research – 618 публікацій; Environmental Monitoring And Assessment – 515 публікацій; Landscape And Urban Planning – 479 публікацій; Journal Of Environmental Management – 382 публікацій; Ecological Indicators – 348 публікацій; Land Use Policy – 329 публікацій; Environmental Pollution – 328 публікацій; Cities – 320 публікацій; Urban Studies – 295 публікацій.

Варто зауважити, що у журналі «Cities» перша стаття була опублікована ще у 1984 році. Найбільше робіт було опубліковано журналом «Sustainability Switzerland» у 2020 році, а саме 276. Більшість цих статей були присвячені екологічним дослідженням урбанізації.

Звертаємо увагу на статтю Shao, Z., Ding, L., Li, D., Huq, M.E., Li, C., у якій автори наголошують, що зі стрімким розвитком міст у Китаї урбанізація спричиняє все більший тиск на екологічне середовище. Будучи одним із найбільш динамічних, відкритих та інноваційних регіонів Китаю, екологічні проблеми в дельті річки Янцзи привернули велику увагу.

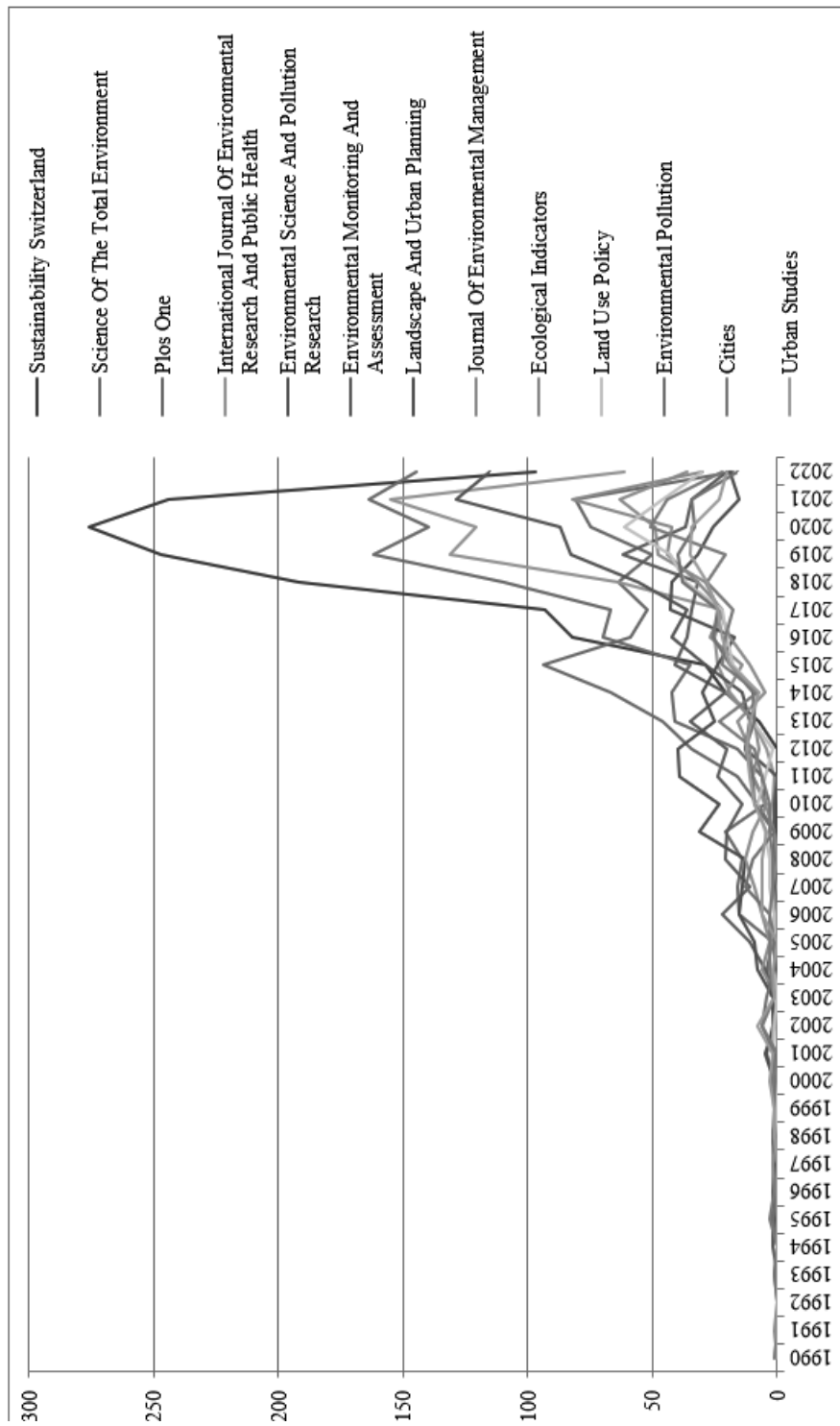

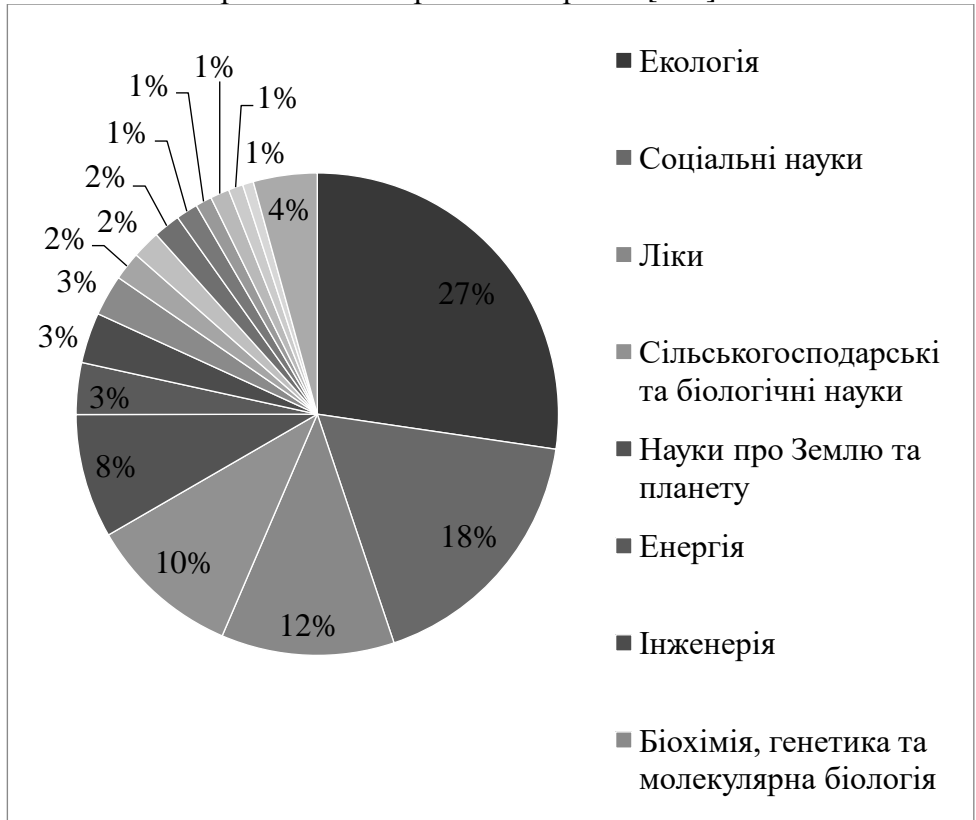
Рис. 1.6. Динаміка публікаційної активності з питань урбанізації у найбільш пріоритетних виданнях за період 1990 р. – травень 2022 р. (побудовано автором на основі вбудованого інструментарію Scopus)

У цій статті автори беруть центральний регіон дельти річки Янцзи як об'єкт дослідження шляхом побудови системи індексів урбанізації та екологічного середовища на основі статистичних даних і двох нових індикаторів (частка рослинного покриву та інтенсивність поверхневого міського теплового острова), отриманих за допомогою дистанційного зондування зображень, використання методу Entropy-TOPSIS для завершення комплексної оцінки, а потім аналізують ступінь координації зв'язку між урбанізацією та екологічним середовищем та основними факторами перешкод. Результати показали, що ступінь координації зв'язку в досліджуваному регіоні загалом демонструє тенденцію до зростання, загалом змінюючи стан від незбалансованого до в основному збалансованого стану. Однак регіональний дисбаланс урбанізації та екологічного середовища завжди існує, на який головним чином впливають соціальна урбанізація, економічна урбанізація, ландшафтна урбанізація, навантаження забруднення та споживання ресурсів. Нарешті, на основі аналізу факторів перешкод висувуються деякі конкретні пропозиції щодо сприяння скоординованому розвитку дельти річки Янцзи [277].

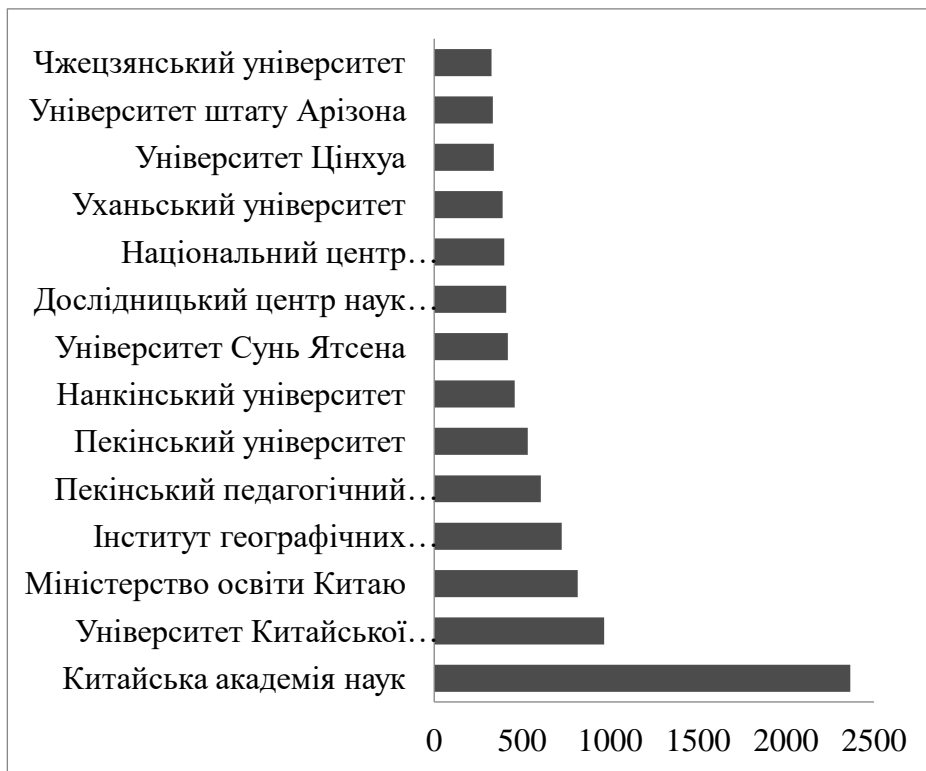
Аналіз праць, які були опубліковані у найбільш пріоритетних виданнях у 2020 році також показав, що значна частина опублікованих досліджень були присвячені питанню процесу урбанізації в Індії. Наприклад, A. Shaban, K. Kourtit, P. Nijkamp досліджують у своїй праці міську систему Індії, а саме незбалансоване зростання міст країни. Авторами показано структуру та відносну динаміку росту міст різного розміру в Індії. Науковці мають на меті розглянути їх ієрархічний розподіл, використовуючи правило розміру рангу, закон Гібрата та індекс первинності. Також розглядаються наслідки концентрації в містах для ВВП, банківської системи, прямих іноземних інвестицій, громадських зручностей та різноманітних зовнішніх факторів (таких як забруднення та просторове відчуження). Це показує, що міська система Індії, незважаючи на те, що вона дотримується правила розміру рангу, є величезною та надважкою. Це також слідує закону пропорційного зростання Гібрата. Незважаючи на те, що на міста Індії разом припадає менше однієї третини всього населення, вони забезпечують понад три чверті ВВП країни. Мегаполіси стали перевантаженими, засміченими, забрудненими, а також демонструють значну соціальну поляризацію. У містах існує

тупикова ситуація, що перешкоджає їхньому потенціалу стати ефективними місцями економічних і соціальних змін. Важкий характер міської системи Індії також негативно впливає на збалансований регіональний розвиток країни [276].

Рис. 1.7. Структура публікаційної активності за пошуковим запитом «urbanization» за період 1946 р. – травень 2022 р. (побудовано автором на основі вбудованого інструментарію Scopus)

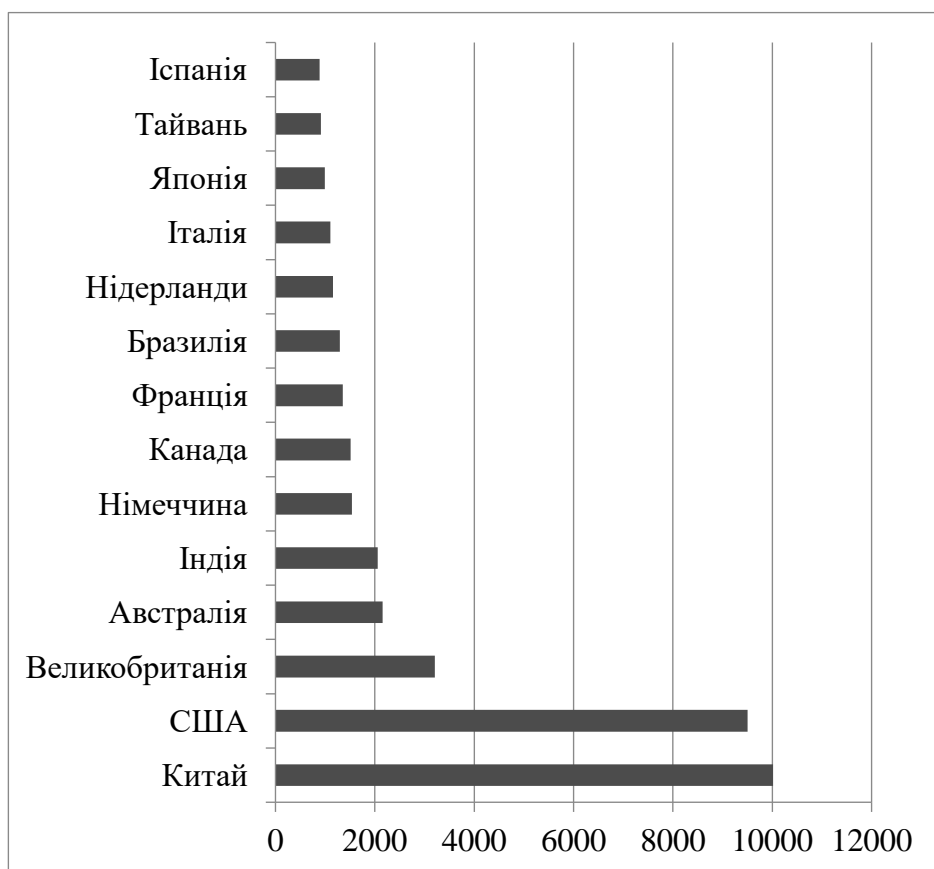
Зіставлення предметних областей у дослідженні урбанізації наведено на рисунку 1.7. Результати свідчать про превалювання таких галузей як екологія, соціальні науки, сільськогосподарські та біологічні науки, науки про Землю, інженерія, управлінські дослідження, економічні дослідження тощо. Варто відмітити, що 27% всіх публікацій відносяться до екологічних досліджень урбанізації. Загалом, вивчення урбанізації вченими різних галузей показує актуальність досліджуваної теми та її міждисциплінарність .

Рис. 1.8. Основні організації, що фінансують наукові дослідження за пошуковим запитом «urbanization» за період 1946 р. – травень 2022 р.. відповідно до бази даних Scopus (побудовано авторами на основі вбудованого інструментарію Scopus)

Отже, основними організаціями, що фінансують наукові дослідження урбанізації є: Китайська академія наук - 2365 робіт; Університет Китайської академії наук - 966 робіт; Міністерство освіти Китаю - 815 робіт; Інститут географічних наук і досліджень природних ресурсів Китайської академії наук – 724 роботи; Пекінський педагогічний університет - 607 робіт; Пекінський університет – 532 роботи; Нанкінський університет – 458 робіт; Університет Сунь Ятсена – 418 робіт; Дослідницький центр наук про екологію Китайської академії наук – 409 робіт; Національний центр наукових досліджень CNRS – 399 робіт; Уханьський університет – 388 робіт; Університет Цінхуа - 338 робіт; Університет штату Арізона – 333 роботи; Чжецзянський університет - 325 робіт.

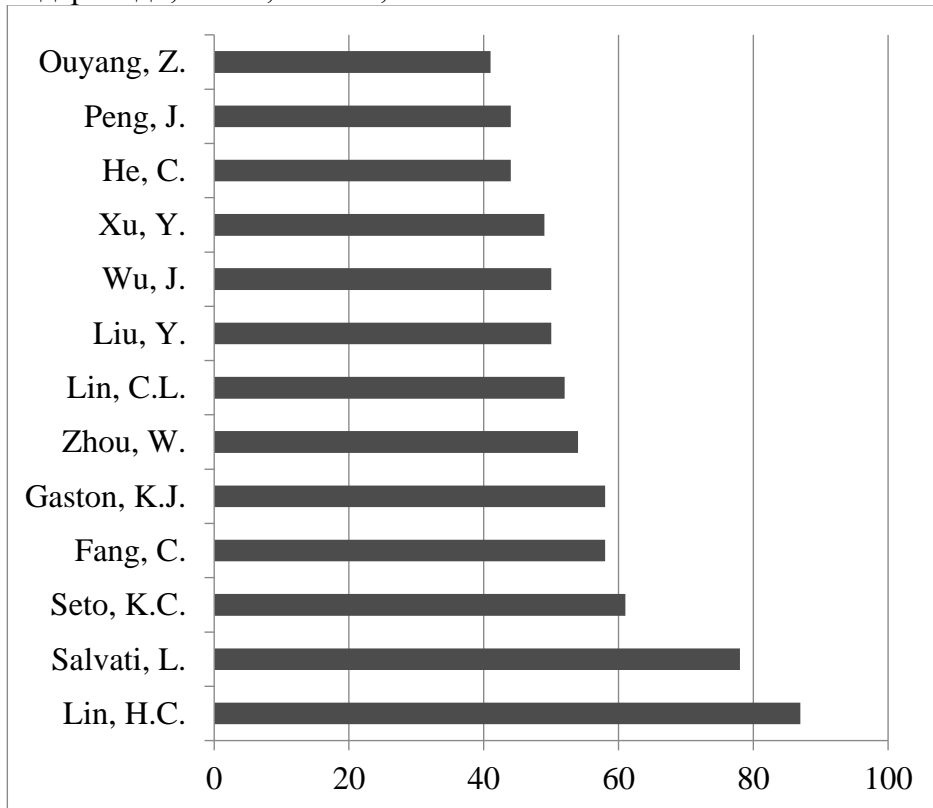
Як бачимо, найбільшу кількість робіт було профінансовано організаціями, які розташовані в Китаї. Такий інтерес до вивчення урбанізації у Китаї зумовлений тим, що саме у цій країні спостерігається наймасштабніший процес урбанізації. За кількістю населення урбанізовані регіони на території Китаю на порядок перевищують країни Європи. Приклад Китаю демонструє світові тенденції розвитку мегаполісів і розкриває комплекс різномірних проблем, що супроводжують їх формування. Тому, вважаємо за доцільне провести аналіз публікацій з питань урбанізації за країнами (географічний вимір).

Рис. 1.9. Порівняння кількості статей у базі даних Scopus за пошуковим запитом «urbanization» за період 1946 р. – травень 2022 р.: географічний вимір (побудовано автором на основі вбудованого інструментарію Scopus)

На рисунку 1.9 розглянуто географічну структуру наукового підгрунтя урбанізації. Всього пошуковий запит видає понад 100 країн у базі даних Scopus, проте на рисунку представлені ті, що мають кількість статей не менше 900. Як видно, з рисунку, найбільшу кількість робіт було опубліковано вченими з Китаю (10049 публікацій), що становить майже 25% від загальної кількості публікацій. Така велика кількість досліджень пов'язана з найбільшою кількістю організацій, що фінансують дані дослідження.

Лідерами наукових досліджень у сфері урбанізації, крім Китаю, також є Сполучені Штати Америки (сумарно 9505 робіт), Великобританія (сумарно 3210 робіт), Австралія (2156 робіт) та Індія (2060 робіт). Багато робіт спостерігається в таких розвинених країнах світу як Німеччина, Канада, Франція, Бразилія, Нідерланди, Італія, Японія, Тайвань та Іспанія.

Рис. 1.10. Градація наукових публікацій за авторами з питань урбанізації за період 1946 р. – травень 2022 р. (побудовано автором на основі вбудованого інструментарію Scopus)

Найбільший науковий внесок зробив Lin H.C., який опублікував 87 праць, в яких досліджував питання урбанізації. Найбільш цитованою його роботою стала стаття «Урбанізація та поширеність інсульту в Тайвані: аналіз загальнонаціонального опитування», яка була опублікована у 2007 році та має на сьогодні 76 цитувань. Метою цього дослідження стало вивчення поширеності інсультів серед людей і зв'язок із рівнем урбанізації. Загальна вибірка з 9794 осіб була отримана в результаті загальнонаціонального опитування в Тайвані для подальшого аналізу в цьому дослідженні. Після коригування статі, віку, інших факторів ризику інсульту та індивідуального соціально-економічного статусу була застосована багатовимірною логістичною регресійною моделлю для дослідження зв'язків, що існують між поширеністю інсультів та рівнем урбанізації. Це дослідження виявило, що люди, які проживають у районах з найвищим рівнем урбанізації (рівень 1), мали найвищу поширеність інсультів (2,49%). Зі зниженням рівня урбанізації спостерігалось загальне зниження поширеності інсульту. Після коригування інших факторів, багатфакторний логістичний регресійний аналіз показав, що порівняно з учасниками, які живуть на найвищому рівні урбанізації, відповідне співвідношення шансів отримати інсульт для тих, хто живе в районах з найнижчим рівнем урбанізації (рівні 7 і 8), становило 0,43 і 0,30. Автор дійшов висновку, що після поправки на інші фактори ризику інсульту рівень урбанізації є важливим фактором, що сприяє загальній поширеності інсультів на Тайвані [251].

Варто відмітити, що вагомий внесок у дослідження питання урбанізації зробили такі науковці як: L. Salvati (78 публікацій), K.C. Seto (61 публікацій), C. Fang (58 публікацій), K.J. Gaston (58 публікацій), W. Zhou (54 публікацій), C.L. Lin (52 публікації), Y. Liu (50 публікацій), J. Wu (50 публікацій), Y. Xu (49 публікацій), C. He (44 публікації), J. Peng (44 публікації), Z. Ouyang (41 публікація).

Одним із основних показників ефективності в наукових колах є кількість цитувань, що може приймати вигляд окремих індексів та використовується для рейтингування. В таблиці 1.12 наведемо 10 найбільш цитованих робіт у базі даних Scopus за аналізований період.

Таблиця 1.12

**Найбільш цитовані статі за пошуковим запитом
«urbanization» у наукометричній базі даних Scopus**

Кількість цитувань	Автори	Назва роботи	Джерело
22668	L.A. Torre, F. Bray, R.L. Siegel, J. Lortet-Tieulent, A. Jemal [286]	Global cancer statistics, 2012	CA Cancer Journal for Clinicians
6547	D.W. Kolpin, E.T. Furlong, M.T. Meyer, L.B. Barber, H.T. Buxton [249]	Pharmaceuticals, hormones, and other organic wastewater contaminants in U.S. streams, 1999-2000: A national reconnaissance	Environmental Science and Technology
4827	J.E. Shaw, R.A. Sicree, P.Z. Zimmet, [278]	Global estimates of the prevalence of diabetes for 2010 and 2030	Diabetes Research and Clinical Practice
3809	N.B. Grimm, S.H. Faeth, N.E. Golubiewski, X. Bai, J.M. Briggs [233]	Global change and the ecology of cities	Science
2921	L. Guariguata, D.R. Whiting, I. Hambleton, U. Linnenkamp, J.E. Shaw [236]	Global estimates of diabetes prevalence for 2013 and projections for 2035	Diabetes Research and Clinical Practice
2699	B.A. Swinburn, G. Sacks, K.D. Hall, M.L. Moodie, S.L. Gortmaker [281]	The global obesity pandemic: Shaped by global drivers and local environments	The Lancet
2093	M.L. McKinney [254]	Urbanization as a major cause of biotic homogenization	Biological Conservation
2054	K.C. Seto, B. Güneralp, L.R. Hutyrá [275]	Global forecasts of urban expansion to 2030 and direct impacts on biodiversity and carbon pools	Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America
2040	S. Yusuf, S. Reddy, S. Ôunpuu, S. Anand [295]	Global burden of cardiovascular diseases. Part I: General considerations, the epidemiologic transition, risk factors, and impact of urbanization	Circulation
2036	C.K. Chan, X. Yao [215]	Air pollution in mega cities in China	Atmospheric Environment

Таким чином, можна зробити висновок, що тема урбанізації є не лише гостро актуальною й відносно малодослідженою. Проведено бібліометричний аналіз інформаційного потоку публікацій, в яких відображено дослідження проблеми урбанізації починаючи з 1946 року по сьогоднішній день; розглянуто загальну динаміку досліджуваних публікацій за тематичними, хронологічними, географічними характеристиками. Як бачимо, інформаційна картина загальної динаміки публікаційної активності має значні періоди збільшення, що обумовлено низкою чинників різного характеру. Результати проведеного дослідження дали можливість підтвердити доцільність застосування інструментів бібліометричного аналізу публікацій. Виявлено, що вони мають різні дослідницькі можливості та доповнюють один одного.

Важливим джерелом дослідження, що стосується виявлення тенденцій урбанізації та її наслідків, є офіційні статичні дані: Організації об'єднаних націй [112], зокрема Департаменту економічних та соціальних питань, Відділу народонаселення, щодо світових показників урбанізації; Світового банку [114]; державно служби статистики [110]; Європейської комісії [111]; Ради Європи [113]. Аналіз статичних даних дозволить обґрунтувати особливості наслідків урбанізації та на їх основі визначити ключові завдання державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Крім того, отриманні результати статистичного аналізу можуть стати основою розробки стратегічних положень розвитку міст України.

Таким чином, визначено ключові інформаційні джерела дослідження та встановлено наукову картину розвитку вчення про урбанізацію. Обґрунтовано, що дослідження особливостей та розробка механізмів формування і реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій має ґрунтуватися на міждисциплінарному підході, а тому важливим вивчення питання урбанізації, розвитку та функціонування міст на основі наукових праць історичного, економічного, юридичного, філософського та архітектурного спрямування. Застосування бібліометричного аналізу до публікацій, що індексуються в наукометричній базі даних Scopus та WoS, дозволило встановити тенденції публікаційної активності та виявити ключові проблеми, які вже вирішені та які потребують вирішення.

1.3. Розвиток понятійного апарату державного управління безпекою урбанізованих територій

Урбанізація є процесом, що охопив увесь світ. Сьогодні дане поняття характеризує сучасні тенденції розвитку соціально-економічних, політико-правових, екологічних та інших складових суспільних відносин. Наукове дослідження проблем державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій вимагає уточнення змісту та розмежування окремих понять та категорій. Уточнення понятійно-категоріального апарату у сфері дослідження полягатиме у розмежуванні категорій з метою наступної ідентифікації складових політики та визначення проблем, що потребують державно-управлінського вирішення.

Понятійно-категоріальний апарат в цілому, та однозначність трактування термінів зокрема, відіграють важливу роль в процесі наукового дослідження, адже це сприяє підвищенню якості результатів наукового пізнання. Це є важливим, з огляду на складність системи державного управління порівняно з іншими управлінськими системами. На думку, Ю. Сурміна [186] «термінологічний апарат державного управління перебуває в процесі становлення», та як аргументує дослідник: «термінологічний апарат будь-якої сфери діяльності у своєму розвитку звичайно проходить три етапи: виникнення основних базових термінів; формування всього комплексу термінів і систематизації термінів у деякий цілісний і несуперечливий термінологічний ансамбль, тобто створення термінологічної системи. Через «молодість» державного управління як галузі наукових досліджень термінологічний розвиток, імовірно за все, перебуває на другому етапі. Ознакою цього є поява різного роду словників і енциклопедій, що з більшим або меншим ступенем адекватності представляють понятійний простір державного управління. Користь від них безумовна, оскільки відбувається не тільки введення понять у сферу уваги наукового співтовариства, але і їх уточнення і наступна інституціоналізація, перетворення в деяку норму, національний стандарт».

Урбанізація є складним соціальним явищем, що досліджується вченими різних галузей знань вже декілька десятиліть, що підтверджує бібліометричний аналіз наукових праць, які розміщені в міжнародній базі даних SCOPUS (перша праця датується 1946 р.). Відповідно вченими за понад 70 років

представлено вагомі результати щодо дослідження даного явище та його змістовних характеристик. Зміст урбанізації може бути представлений багатопрофільним значенням, що обумовлено міждисциплінарністю даного явища, яка знову ж таки представлена в результаті аналізу дисертаційних досліджень вітчизняних вчених та вивчення даного явища в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, які публікувалися у виданнях, включених до міжнародної бази даних SCOPUS.

Вивчаючи наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених на предмет дефініції категорії «урбанізація» можна визначити наступні змістовні напрями:

- *урбанізація як соціально-економічне явище*. Вчений А.Є. Буряченко [23] вказує на необхідність дослідження урбанізації з позиції соціального, демографічного та фінансового підходів. Пропонує, розглядати урбанізацію у: вузькому значенні як збільшення міст і міського населення; широкому — як багатогранний соціально-економічний процес, що має неабиякий вплив на суспільні відносини. При чому автор наголошує, що урбанізація має тісний зв'язок із макроекономічними показниками та є чинником економічного росту. Такий підхід є цілком логічним, проте варто встановити, що є першочерговим - економічне зростання, яке призводить до скупчення населення в місцях з попитом на робочу силу, чи все ж таки урбанізація через збільшення споживання визначає економічний розвиток. Вітчизняний дослідник Т.Б. Заставецький [54] вказує, що урбанізація являє собою стале статичне явище, що відповідає певному періоду економіки. Даний підхід є можливим, якщо характеризувати в загальному економічний розвиток, але в той же час, встановити лише за економічними факторами процес урбанізації не можливо. Крім того, даний процес є постійним, але може характеризуватися більшим чи меншим рівнем активності, що залежить як від економічних, так і сукупності інших факторів, зокрема: природних, соціальних, політичних та інших. Аверкіна М.Ф. вказує, що «урбанізація як соціально-економічне явище характеризується значним зростанням міст, міського населення, поширення міського способу життя на все суспільство» [1]. Тобто автор в більшій мірі характеризує процесуальну сторону урбанізації, а саме становлення міста. Даний підхід є досить вузьким та не характеризує ні змісту, ні властивостей урбанізації. По-перше, урбанізація це комплексне явище, і в жодному випадку

не може характеризувати лише становлення міста. По-друге, ряд міст утворилися історично (особливо міста, що мають давню історію) і даний процес був пов'язаний із сукупністю факторів природного, безпекового та політичного характеру. По-третє, місто це не лише певні особливості життя населення, це ще й сукупність функцій, які виконують міста для країни та світу.

- *урбанізація як історичний процес*. Вітчизняний вчений Т.Б. Заставецький [54] вказує на необхідність дослідження урбанізації як певного історичного процесу, який має еволюційний характер та проходить ряд стадій. Такий підхід є цілком логічним, вивчаючи дане явище істориками. Проте, вивчення урбанізації як явища, що еволюціонує має ряд дискусійних положень, зокрема, кожне суспільне явище залежить від сукупності факторів, які можуть призвести до його трансформації, такими факторами зокрема є: політичні, воєнні, природні, економічні та соціальні. Салій І.М. вказує, що «урбанізація – це історичний процес виникнення, збільшення кількості міст і концентрації у них людського та економічного потенціалу, що зумовлює підвищення їх значення у розвитку суспільства» [143]. Даний підхід до сутності урбанізації характеризує її з декількох важливих позицій: по-перше, процесний - збільшення міського населення у порівнянні з сільським; по-друге, функціональний – збільшення ролі та значення міст в суспільному розвитку; по-третє, властивості – підвищення рівня економічного потенціалу міст. Кушніренко М. [80] вказує, що урбанізація це єдиний соціально історичний процес розвитку людства, що характеризується формуванням мегаполісів (поєднань кількох агломерацій у єдиний простір) — центрів постіндустріального суспільства. Даний підхід має право на існування, проте урбанізація - це не лише процес формування міст, але й комплексне явище, яке характеризується сукупністю факторів та властивостей. Зарубіжні вчені Hussain M., Imityaz I. вважають, що урбанізація є багатоаспектним явищем, що характерне для сучасного етапу еволюції людства. Так, вчені пропонують наступне тлумачення урбанізації: «цей феномен, зважаючи на його складність, має характеризуватися з демографічного, економічного, соціального, морфологічного та функціонального аспектів. На його думку, урбанізовані спільноти, у яких проживає більшість населення, об'єднуючись у міста й містечка, є новим фундаментальним кроком людської еволюції» [243]. Дійсно, урбанізація як глобальний та характерний для

більшості країн процес є певним етапом еволюції людства. Даний процес як з позиції процесу, так і з позиції функціонування урбанізованої території характеризується сукупністю властивостей, які мають бути вивчені з різних сторін.

- урбанізація як демографічний міграційний процес.
Британські вчені С. Tacoli, G. Mc Granahan, D. Satterthwaite [214] вивчали урбанізацію з позиції демографії та міграції населення із сільських до міських територій, тобто збільшення частки міського населення у порівнянні із сільським. Вчені вважають, що основним мотивом такої міграції є економічний, і як приклад наводять взаємозв'язок між урбанізацією та економічним зростанням. Характеризуючи урбанізацію як певний процес можна погодитися із вченими. Проте такий підхід характеризує урбанізацію лише як потоки населення і в жодному разі не визначає особливості функціонування урбанізованих територій. Досить ґрунтовний підхід міститься в дослідженні американського вченого J. Vernon Henderson [241], який пропонує визначати зміст урбанізації як результат переходу країн від сільського господарства до промисловості, що пов'язано із технологічними досягненнями, та характеризуються міграцією населення із сільських до міських територій. Вітчизняна дослідниця Г.Ю. Бакуліна з даного приводу зазначає, що «урбанізація – це зростання міст унаслідок переміщення населення із сільських районів у пошуках кращої роботи та кращих умов для життя» [3]. Дане визначення в більшій мірі характеризує мотиви людини щодо соціального, економічного, морального зростання, в той же час не визначає факторів, які призводять до привабливості міст. Зарубіжний вчений Anthopoulos L. Ed. вказує, що «урбанізація — термін, що позначає природний або механічний приріст населення в міських районах, розширення міських територій або перетворення переважно сільських особливостей місцевості в міські» [208]. Такий підхід в більшій мірі характеризує процесну сторону урбанізації, не визначаючи її властивості та наслідки для суспільних відносин. В даному напрямку урбанізацію також досліджували Pandey B., Reba M., Joshi P.K., Seto K.C.: «урбанізацію досліджують як демографічний процес (збільшення частки міського населення від загальної кількості населення) і опускали просторові, економічні, соціальні та культурні зміни, які супроводжуються урбанізацією» [266]. Варто зауважити, що автори наполягають на вивченні багатоаспектного підходу до урбанізації.

- *урбанізація як процес становлення міста, що визначається специфікою життя населення.* Вітчизняний дослідник Гончар О.М. визначає зміст урбанізації наступним чином: «пропонуємо визначати урбанізацію в економічному сенсі як процес кількісних та якісних (структурних) змін в економіці, що змушує оточуюче середовище пристосовуватись до змін і проявляється у зростанні ролі міських поселень, зростанні частки індустріальних підприємств та підприємств сфери послуг, розширенні меж міст, поширенні міського способу життя, прагненні до підвищення життєвих стандартів, міграції, зміні екологічного стану та ін.» [33]. Даний підхід досить чітко характеризує процес урбанізації як за містом, так і властивостями, проте в своїй суті має лише економічний чинник, в то же час оминаючи соціальні, географічні, природні та політичні. Вчені І.В. Гукалова та Н.В. Омельченко пропонують під урбанізацією розуміти «усебічний процес підвищення значимості міст у житті суспільства, результатом якого є відносно збільшення міського населення і формування ієрархічної системи міських поселень як центрів поширення міських умов життя населення і міської культури в конкретних суспільно-географічних умовах» [37]. Даний підхід є більш ширшим, ніж попередня дефініція, проте також не визначає функції міста та не враховує той факт, що спосіб життя населення в містах може значно відрізнятись в різних соціальних групах, крім того частина населення може проживати на сільських територіях, але працювати та користуватися послугами на території міста. Зарубіжні вчені Mardiansjah F.H., Sugiri A., Ma'rif S. вказують, що «урбанізацію, складну і феноменальну трансформацію, яка включає соціальні, економічні, просторові, фізичні, культурні та політичні зміни, можна розглядати як процес трансформації від сільської місцевості до міської, що відбивається в соціально-економічних та просторово-фізичних змінах у місцевості» [252]. Так, дослідники вказують, що урбанізація охоплює сукупність факторів і середовищ життя людини та розвитку суспільних відносин, а також призводять до зміни місцевості.

- *урбанізація як штучний (не природній) процес.* Таку позицію підтримують ряд зарубіжних вчених. Зокрема в праці Harvey D. йде мова, що «урбанізація – прояв штучного середовища існування людства, вона спричинена розвитком капіталістичної промисловості» [238]. Можна погодитися, що урбанізація не є

природнім процесом, проте дискусійним є те, що автор вважає основним фактором її розвитку капіталістичну промисловість. Дане визначення може характеризувати урбанізацію з позиції формування ринкової економіки, але в жодному разі не з позиції зародження та формування міст, зокрема стародавніх, які до капіталістичної промисловості не мають жодного відношення. Звісно ж якщо урбанізацію розглядати з позиції сучасності та як загальносуспільний процес, то основним поштовхом є промисловість. Таку ж позицію, щодо штучності урбанізації підтримують вчені Блум Д.І. та Тарун Х., які зазначають наступне: «урбанізація не є природнім процесом, а лише наслідком того, що містам надаються переваги в державній політиці та інвестиціях, що змушує людей виїжджати із сіл в пошуках роботи. Розвиток урбанізації – це наслідок саме державної регіонально-економічної політики» [13].

- *урбанізація як глобальний багатосторонній процес.* Таку позицію висловили в своїй праці вітчизняні вчені Колтун В.С., Бабінець О.П.: «урбанізація являє собою глобальний та багатовекторний процес, підходи до визначення якого різняться в залежності від наукових напрямків і дисциплін» [66]. В даному напрямку Клименко Д.М. зазначає, що «урбанізацію розглядають як позитивну тенденцію розвитку світу, як об'єктивний процес, пов'язаний із забезпеченням для все більшого числа жителів планети умов для більш зручного, комфортабельного, здорового життя, для більш повного розвитку здібностей. Урбанізація супроводжується не тільки позитивними змінами в житті людей, але й негативними, зокрема забрудненням навколишнього середовища, перенаселенням території, збільшенням негативних суспільних явищ» [77]. Авторський підхід носить комплексний характер, адже визначає як власне процесну сторону урбанізації, так і наслідки до яких вона призводить. Проте в повному обсязі, зміст урбанізації не розкривається, адже не визначаються причини урбанізації з одного боку та роль урбанізованих територій в державі та її безпеці, з іншого боку. На багатогранності урбанізації наголошує вітчизняна вчена Н.В. Омельченко, яка вказує, що урбанізація «багатогранний і дуже неоднозначний процес, який (окрім збільшення частки міського населення та інтенсивного формування міст як особливого типу поселень із великою кількістю людей, зосереджених у відносно обмеженому просторі) несе із собою трансформацію всієї просторово структурної організації життя населення» [105]. Дослідження автора носить

географічний характер та направлене на розуміння просторових властивостей даного явища. Для цілей державного управління та й взагалі для комплексного розуміння даного явища, необхідно враховувати сукупність факторів соціального, економічного, природного, політичного характеру. Кузьменко Д.М. пропонує наступне тлумачення: «урбанізацію розглядають як позитивну тенденцію розвитку світу, як об'єктивний процес, пов'язаний із забезпеченням для все більшої кількості жителів планети умов для більш зручного, комфортабельного, здорового життя, для більш повного розвитку здібностей. Урбанізація супроводжується не тільки позитивними змінами в житті людей, але й негативними, зокрема забрудненням навколишнього середовища, перенаселенням території, збільшенням негативних суспільних явищ» [77]. Погоджуємося із вченими щодо таких: урбанізація змінює життя населення; урбанізація призводить до забруднення навколишнього середовища; урбанізація має ряд негативних соціальних явищ.

- урбанізація як збільшення значення міст та міського населення. Вітчизняні дослідники Гукалова І.В., Омельченко Н.В. пропонують наступне визначення урбанізації: «урбанізація – це всебічний процес підвищення значимості міст у житті суспільства, результатом якого є відносне збільшення міського населення і формування ієрархічної системи міських поселень як центрів поширення міського способу, умов життя населення і міської культури у конкретних суспільно-географічних умовах. При цьому міська культура – це дуже значимий компонент урбанізації, саме вона має свою специфіку на рівні типів країн, окремих країн та їх частин. Вона охоплює багато аспектів – від технологічних та економічних особливостей способу виробництва і способу життя до особливостей міського «ландшафту» [37]. В контексті зазначеного підходу вітчизняний дослідник Топчієв О.Г. пропонує наступне визначення урбанізації: «процес, який зумовлює розвиток міст у часі, коли еволюціонують соціально економічні функції міст, змінюються суспільні потреби до якості міського середовища та з'являються нові вимоги і засади просторового впорядкування міст» [192]. В іншому дослідженні автор надає подібну, але дещо розширену дефініцію урбанізації: «Урбанізація – це поступова зміна місця проживання людського населення із сільської місцевості до міських районів у поєднанні із загальним зростанням і розвитком міських поселень, зростанням питомої

ваги міського населення, поширенням міського способу життя в певному регіоні, країні, світі» [191]. Такий підхід характеризує нове значення міст як власне середовища функціонування людини, так і в контексті його значення в політичному, соціальному та економічному житті. Гукалова І.В., розглядаючи географічну специфіку урбанізації наголошує, що дану категорію варто розуміти наступним чином: «зростання чисельності, питомої ваги і значення міського населення, розвиток міст різних типів і розмірів, формування систем і районних підсистем міських центрів» [35]. Такий підхід в більшій мірі характеризує особливості життя населення та просторовий розвиток міських територій, в той же час без прив'язки до певних властивостей та факторів, які впливають на місто як урбанізовану територію. Заставецький Т.Б. в даному напрямку зазначає, що «урбанізація – процес, який виявляється не лише у збільшенні частки міського населення та зростанні ролі міст у розвитку регіону, але й впливу міст на спосіб життя людей, їх життєдіяльність, а також на існування всієї зони, прилеглої до міста» [54]. Автор, розширює сферу поширення урбанізаційних факторів на прилеглі території до міст. Як неконтрольований процес урбанізацію розглядає зарубіжний вчений Ostárek M.: «неконтрольоване розширення міст, яке є важливим фактором, що впливає на міське середовище через зміну природних умов» [264]. Так, вчений окреслює лише природні умови, залишаючи поза увагою сукупність соціальних, економічних та політичних змін розвитку суспільних відносин.

Зазначені підходи до вивчення урбанізації вказують на її багатоаспектність та важливість з позиції дослідження суспільних відносин з одного боку та забезпечення їх безпеки та безпеки життєдіяльності людини з іншого. Кожен підхід має право на існування, що обумовлено цілями, які поставлені перед дослідником та зважаючи на ті аспекти, які ним досліджувалися, зокрема: соціально-економічне явище; історичний процес; демографічний міграційний процес; процес становлення міста, що визначається специфікою життя населення; штучний (не природний) процес; глобальний багатосторонній процес; збільшення значення міст та міського населення. Ще одним фактором, що обумовлює різносторонність поглядів вчених є те, що урбанізація, урбанізаційні території, урбанізаційні процеси та їх наслідки є об'єктами дослідження в різних галузях науки, що підтверджується

результатами дослідження джерельної бази в попередньому параграфі.

Зважаючи на те, що науки державного управління мають міждисциплінарний характер, а державна політика має враховувати різні сторони того чи іншого суспільного процесу чи явища, пропонуємо до урбанізації застосовувати комплексний підхід, який має ґрунтуватися на характеристиці даного явища як процесу, його властивостей, наслідків, проявів в різних видах суспільних відносин, що дозволить охарактеризувати напрями державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій (рис. 1.11).

Відповідно вважаємо, що під урбанізацією, в контексті розвитку науки державного управління, варто розуміти: *суспільне явище, яке проявляється в демографічних змінах, як в певній країні так і світі в цілому через зростання міського населення та збільшення ролі міст, що обумовлено мотивами, на які впливають сукупність економічних, соціальних, природних, політичних та інших факторів, в результаті чого відбуваються просторові трансформації та структурні зміни в середовищах суспільних відносин та життєдіяльності людини, що можуть становити загрозу безпеці або виступати засобами її забезпечення.*

Для більш точної характеристики урбанізації як об'єкту дослідження в науках державного управління пропонуємо визначити властивості урбанізації, що дозволить комплексно охарактеризувати розуміння даного явища для цілей формування та реалізації державної політики:

1. Урбанізації характерне збільшення міст - їх кількості (тобто одиниць), так і збільшення населення у містах та розширення меж міст;

2. Урбанізація може проявлятися як демографічний процес, а саме міграція населення із сільських територій в міські, так і збільшення власне міського населення без міграційних процесів, а внаслідок природного приросту;

3. Урбанізація не поширюється на певну територію чи місто, а стосується держави та світу в цілому, тобто є процесом, що характеризує суспільні відносини в цілому;

4. Урбанізація, в більшій мірі, стосується міст, що вже існують, адже новоутворені міста, зазвичай, не мають об'єктивного характеру розвитку;

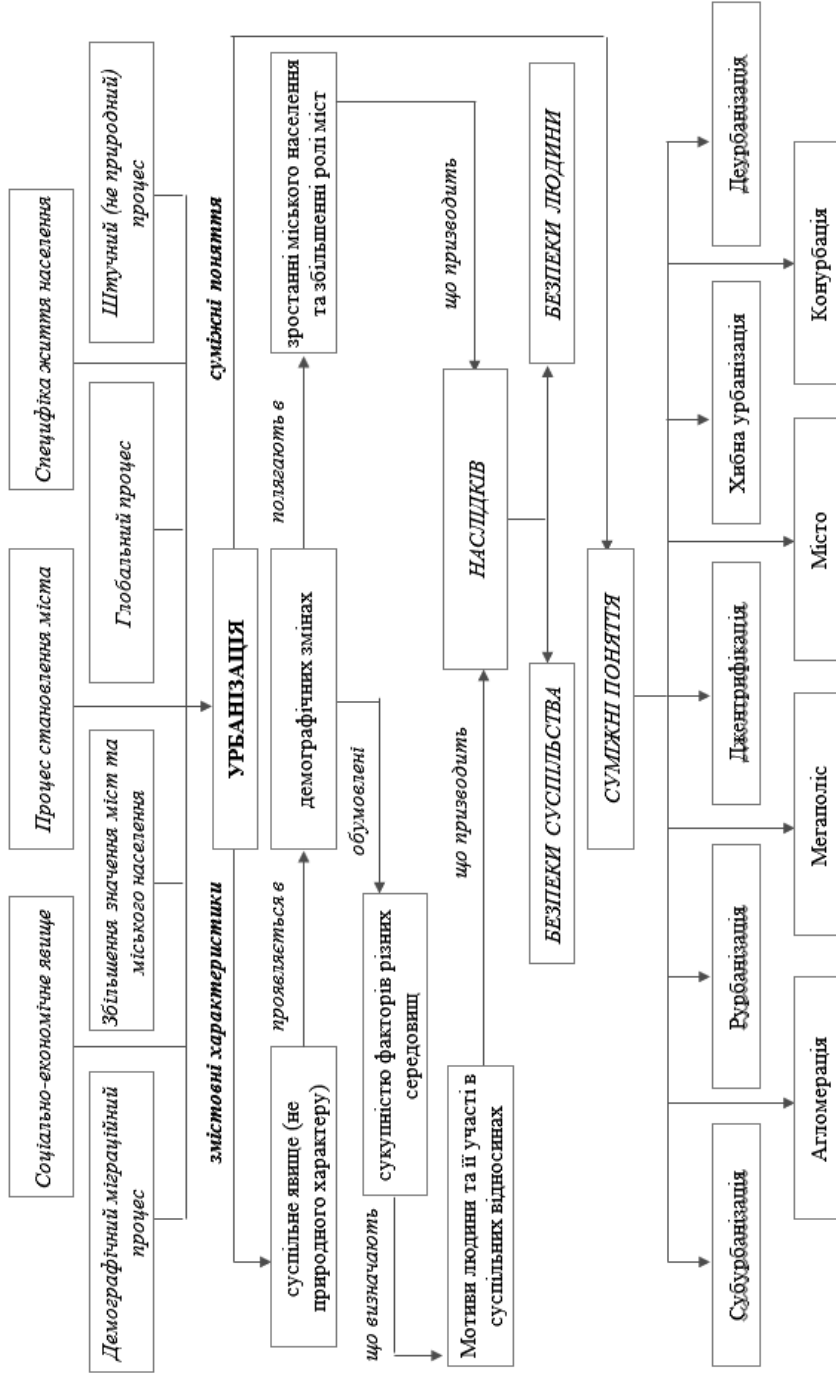

Рис. 1.11. Змістова характеристика змісту урбанізації та суміжних понять

5. Розвиток урбанізації завжди впливає на просторову структуру та зміну природного ландшафту, що обумовлено сукупністю економічних, соціальних та природних факторів;

6. В урбанізації, а точніше її властивостях, зацікавлені сукупність суб'єктів соціальних відносин, що обумовлює необхідність врахування їх інтересів при формуванні державної політики;

7. Процеси урбанізації знаходяться на перетині властивостей природного, соціального, економічного, політичного та інших середовищ, що загалом визначає розвиток того чи іншого міста та, в окремих випадках, виступають джерелами загроз та ризиків безпеці урбанізованих територій;

8. Урбанізація як процес та урбанізація як наслідок, а саме функціонування урбанізованих територій має сукупність наслідків економічного, соціального та екологічного характерів, що визначає рівень безпеки як урбанізованої території, так і безпеки держави загалом;

9. Наслідком урбанізації є великі міста (урбанізовані території), роль яких в економічних, політичних та соціальних процесах останнім часом зростає. Прикладом можуть слугувати глобальні та світові міста, особливості яких розглянуто в попередніх параграфах.

Зазначені ознаки урбанізації визначають наступний перелік та зміст суміжних понять (табл. 1.13).

Таблиця 1.13

Зміст суміжних понять до категорії «урбанізації»

Поняття	Сутність
1	2
Субурбанізація	Процес розширення урбанізованої території (за рахунок розширення передмість) та зниження густоти населення, що проживають на такій території шляхом переміщення жителів до приміських зон, де вони проживають, однак у повному обсязі користуються інфраструктурою міста, що здебільшого характерно для розвинених країн світу;
Субурдії	Приміські населені пункти з низькою густиною населення, що знаходяться на околицях великих міст, тобто жителі субурдії використовують поєднання переваг міста щодо інфраструктури, розвитку та працевлаштування, та переваг проживання в оточенні природи
Рурбанізація	Процес розповсюдження умов та особливостей міського способу життя на жителів сільської місцевості шляхом переміщення населення з міст на сільські території та / або розвиток міських форм зайнятості у сільських місцевостях. Термін є більш розповсюдженим у франкомовній літературі та дослідженнях

Продовження табл. 1.13

1	2
Джентрифікація	Процес трансформації бідних міст або окремих районів міста через їх оновлення, реконструкцію, модернізацію та відбудову, що сприяє підвищенню привабливості тих чи інших районів, збільшенню вартості житла та переміщенню жителів з середнім та високим рівнем доходів
Хибна урбанізація	Інтенсивне зростання кількості жителів у місті, що характеризується відсутністю міських умов для їх безпечного проживання (обмежений доступ до житла, неефективність житлово-комунального господарства міста, транспортної інфраструктури, інших об'єктів інфраструктури, обмеженість доступу до послуг тощо) та унеможливає забезпечення потреб таких жителів, що призводить до зниження рівня їх життя зокрема та населення міста загалом, загострення загроз екологічної, соціальної, економічної, гуманітарної тощо складових системи безпеки урбанізованої території на національній безпеки загалом.
Деурбанізація (контрурбанізація)	Є оберненим процесом до урбанізації, що передбачає міграцію міських жителів у сільську місцевість. Останні події у світі, пов'язані із пандемією COVID-19 та швидкістю розповсюдження коронавірусу у містах, запровадження дистанційного навчання та роботи зумовили переміщення населення з міст у сільську місцевість. На сьогодні, деурбанізації спостерігається в Україні, в умовах російсько-української війни, внаслідок якої великі міста знаходяться під загрозою тотального блекауту, а також загрозами, що обумовлені наслідками руйнування критичної інфраструктури (відсутність теплопостачання, водопостачання, водовідведення, продовольства тощо)
Агломерація	Сукупність населених пунктів на певній території, що пов'язані між собою тісними функціональними економічними, соціальними, гуманітарними, інфраструктурними тощо відносинами та для жителів яких характерні міські умови життя.
Мегаполіс	Урбанізована територія, яка об'єднує безліч міст з сукупним багатомільйонним населення та характеризується їх високою густотою
Місто	Великий населений пункт, має відповідні просторові та функціональні ознаки, жителі якого проживають у міських умовах та зайняті у сферах суспільного життя, що є відмінними від сфери сільського господарства
Конурбація	Урбанізована територія, яка виникає в результаті розширення декількох міст та / або населених пунктів та їх, подальшого об'єднання на принципах поліцентричності та необхідності збереження ідентичності

Таким чином, у таблиці 1.13 подано авторський підхід до трактування суміжних понять (субурбанізація, субурдії, рурбанізація, джентрифікація, хибна урбанізація, деурбанізація (контрурбанізація), агломерація, мегаполіс, місто, конурбація) до категорії «урбанізація» для цілей формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій.

Отже, наслідком урбанізації є урбанізована територія, зміст якої пропонуємо визначати наступним чином:

- урбанізована територія – це територія міста та прилеглих населених пунктів (в яких проживає населення, яке працює та / або отримує послуги в місті), яким властиві специфічні урбаністичні просторові властивості; визначаються як одна або декілька адміністративно-територіальних одиниць; мають державне, регіональне або глобальне значення; виконують сукупність соціальних, економічних, політичних, гуманітарних та інших функцій.

В свою чергу під безпекою урбанізованої території, пропонуємо розуміти наступне.

- безпека урбанізованих територій – це певний стан урбанізованої території, що відповідає певному рівню безпеки життєдіяльності людини та суспільних відносин, що характеризується збереженням цілісності територій, відповідним рівнем громадського здоров'я, економічного розвитку та соціального консенсусу, що забезпечується системою реагування та протидії загрозам політичного, соціального, гуманітарного, культурного, природного, економічного, військового характерів.

Виходячи із зазначеного, державною політикою забезпечення безпеки урбанізованої території є:

- державна політика забезпечення безпеки урбанізованих територій – це процес формування та реалізації державно-управлінських рішень щодо розробки нормативно-правового, організаційного, інформаційно-комунікаційного, фінансово-економічного та іншого забезпечення діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства щодо виявлення, оцінки, реагування, протидії та запобігання ризикам та загрозам безпеці урбанізованих територій.

Таким чином, вивчення підходів вітчизняних та зарубіжних вчених дозволив ідентифікувати сукупність підходів до розуміння урбанізації. На основі цього було запропоновано власний підхід до розуміння даного явища (суспільне явище, яке проявляється в демографічних змінах, як в певній країні, так і світі загалом, через зростання міського населення та збільшення ролі міст, що обумовлено мотивами, на які впливають сукупність економічних, соціальних, природних, політичних та інших факторів, в

результаті чого відбуваються просторові трансформації та структурні зміни в середовищах суспільних відносин та життєдіяльності людини, що можуть становити загрозу безпеці або виступати засобами її забезпечення) та запропоновано власний підхід до розуміння суміжних понять (субурбанізація, рурбанізація, джентрифікація, хибна урбанізація, деурбанізація, агломерація, мегаполіс, місто, конурбація). В частині розвитку теоретичного підґрунтя дослідження було розроблено зміст понять: урбанізована територія, безпека урбанізованих територій та державна політика забезпечення урбанізованих територій. Запропоновані підходи до розуміння категорій та понять дослідження мають комплексний характер та враховують як історичні аспекти урбанізації, так і її сучасні властивості.

Висновки до першого розділу

1. Складність об'єктно-предметного поля дослідження передбачає, що теоретичне підґрунтя та методологія дослідження має ґрунтуватися на сукупності методів пізнання, які дозволять в повній мірі пізнати процеси урбанізації, ідентифікувати теоретичні конструкції, виявити ризики та загрози безпеці урбанізованим територіям, встановити сучасні властивості урбанізованих територій та обґрунтувати інноваційні положення щодо розвитку державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Вирішення зазначеної проблеми було здійснено через формування теоретико-методологічної конструкції, яка враховує: по-перше, ідентифікацію властивостей теорій урбанізації як підґрунтя розвитку урбанізованих територій; по-друге, встановлення об'єктно-предметного поля дослідження державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій; по-третє, обґрунтування методології дослідження; по-четверте, прогнозування напрямів розвитку проблеми забезпечення безпеки урбанізованих територій.

2. Дослідження сучасних теорій урбанізації вказує, що місто, будучи результатом урбанізації, є власне як джерелом ризиків та загроз для суспільства так і засобом подолання ризиків

та загроз для суспільства. Це проявляється в наступному: по-перше, урбанізаційні процеси, що пов'язані із збільшенням міського населення у порівнянні із сільським, в першу чергу, характеризується необхідністю подолання ряду економічних та соціальних проблем, з одного боку, та їх вирішення через ефективну комунікаційну систему, що характерна містам, з іншого боку; по-друге, комунікаційна система міста має багаторівневу структуру, складність якої призводить до сукупності проблем, зокрема: на рівні особистісного спілкування – психологічні проблеми, що як наслідок проявляється у соціальних конфліктах; на рівні соціальних та економічних інституцій – інформаційна асиметрія; на міжконфесійному чи культурному рівні – відсутність соціального консенсусу; по-третє, міста є центром тяжіння сукупності економічних ресурсів, що дозволяють вирішити назрілі економічні проблеми, з одного боку, а з іншого - підвищити рівень наслідків екологічного та соціального середовища та загострити відповідні проблеми; по-четверте, відсутність гармонізації між соціальними, екологічними та економічними процесами призводить до сукупності ризиків та загроз безпеці урбанізованих територій.

3. Складність об'єкту дослідження, в частині безпеки урбанізованих територій, полягає в наступному: урбанізована територія – це, в першу чергу, простір життєдіяльності людей, щодо якого державна політика, через суспільну думку, встановлює відповідні вимоги, що мають забезпечити безпеку життєдіяльності, насамперед, окремої людини; функціонування урбанізованих територій пов'язано із процесом урбанізації, а даний процес є динамічним та мало прогнозованим, що ускладнює процес формування стратегічних напрямів запобігання та протидії ризикам і загрозам безпеки таких територій; урбанізовані території є клубком різносторонніх відносин між природними, економічним та соціальним середовищами, що вказує на існування природних, соціальних та економічних зв'язків та потоків . Це вказує на існування різних видів ризиків та загроз і, відповідно, наслідків урбанізації, що мають бути враховані державною політикою в сфері забезпечення безпеки урбанізованих територій; міста як структурні складові урбанізованих територій виконують сукупність функцій щодо розвитку міжнародних економічних відносин та формування глобального економічного, політичного та соціального просторів. Це вказує на збільшення сфери впливу

стейкхолдерів та розвиток міст та його просторового формування; урбанізовані території мають складну комунікаційну систему, що вимагає від регулятора їх розвитку, розробки ефективних інформаційно-комунікаційних механізмів, що слугуватимуть основою ефективної реалізації державно-управлінських рішень. Це, в свою чергу, вказує, що об'єкт дослідження знаходиться поза межами власне міського простору, а також є складовою віртуальної реальності; урбанізовані території зазвичай сформувалися історично в контексті певних природно-кліматичних умов та властивостей культурного середовища. Культурне середовище відіграє вагомe значення у формуванні просторових властивостей міста, з одного боку, а з іншого може використовуватися як інструмент «розхитування» соціального конфлікту в місті; міста, зазвичай, перебувають в колі геополітичних інтересів, а отже, піддаються геополітичним ризикам, що не можуть не враховуватися при формуванні та реалізації державної політики щодо забезпечення їх безпеки.

4. Об'єктно-предметне поле дослідження лежить в декількох площинах, зокрема:

1) процеси розвитку урбанізованої території та її окремих підсистем, зокрема, економічна, соціальна, культурна, технологічна, виробнича, просторова, освітня, політична, екологічна тощо. Це пов'язано із тим, що передумовами формування властивостей урбанізованих територій є природне, економічне, соціальне, культурне та політичне середовища. У свою чергу, спостерігається зворотній зв'язок, адже урбанізована територія чинить вплив на зазначені території, що й визначає необхідність забезпечення відповідного виду безпеки як власне урбанізованої території, так і держави загалом;

2) вплив середовища (природного, економічного, соціального, культурного, політичного тощо) на розвиток урбанізованої території. Зазначені середовища визначають особливості просторового розвитку урбанізованої території, напрями забезпечення відповідного рівня безпеки як особи, так і суспільства. Зокрема, природне середовище чинить вплив на особливості розміщення міста, з одного боку, та необхідність формування системи захисту від природних загроз, якими виступають надзвичайні ситуації природного характеру (повені, урагани, шторми та інше), з іншого боку. Економічне середовище впливає на територіальне розміщення міста, адже місто має

будуватися на перетині торговельних шляхах та розміщення природних ресурсів, що забезпечує економічний розвиток урбанізованої території. Політичне середовище має найбільш вагомий вплив за умови політичної доцільності розвивати урбанізовані території, з одного боку, а з іншого - урбанізована територія формує власну політичну підсистему. Соціальне та культурне середовища визначають можливість того чи іншого суспільства до розвитку урбанізованих територій та відсутність бар'єрів до урбанізації;

3) вплив процесів урбанізації та власне функціонування урбанізованої території на внутрішнє та зовнішнє середовище. Так, функціонування урбанізованої території пов'язано із декількома рівнями безпеки, а саме: безпека урбанізованої території як окремого інституційного суб'єкту; безпека особи, яка може бути як представником урбанізованої території, так і жити поза межами (інша урбанізована територія або ж сільська територія); безпека інших урбанізованих територій; безпека регіону та безпека держави.

5. Об'єкт дослідження пов'язаний як власне із функціонуванням урбанізованої території в просторовому розумінні, так і сукупність взаємозв'язаних із нею середовищ. Управління урбанізованими територіями, в контексті, забезпечення їх безпеки значно виходить за межі місцевого самоврядування та є об'єктом державної політики, що обумовлено важливістю міст як для держави, так і для глобального середовища в цілому. Крім того, вагомою складовою об'єкту дослідження є вивчення діяльності інститутів соціального управління, зокрема органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. Такий підхід до об'єкту дослідження дозволяє врахувати властивості функціонування урбанізованої території з позиції її взаємозв'язків із різними видами середовища суспільних відносин (економічне, соціальне, природне, політичне, культурне та інші) та, на основі цього, виявити ризики та загрози їх безпеці та безпеці держави в цілому.

6. Проведено бібліометричний аналіз публікацій, в яких відображено дослідження проблеми урбанізації починаючи з 1946 року по сьогоднішній день; розглянуто загальну динаміку досліджуваних публікацій за тематичними, хронологічними, географічними характеристиками. Встановлено, що інформаційна картина загальної динаміки публікаційної активності має значні

періоди збільшення, що обумовлено низкою чинників різного характеру. Результати проведеного дослідження дали можливість підтвердити доцільність застосування інструментів бібліометричного аналізу публікацій. Виявлено, що вони мають різні дослідницькі можливості та доповнюють один одного.

6. Розроблено інформаційну модель, яка показує змістовні характеристики урбанізації та суміжних понять. Запропоновано власний підхід до розуміння урбанізації: *суспільне явище, яке проявляється в демографічних змінах, як в певній країні, так і світі в цілому, через зростання міського населення та збільшення ролі міст, що обумовлено мотивами на які впливають сукупність економічних, соціальних, природних, політичних та інших факторів, в результаті чого відбуваються просторові трансформації та структурні зміни в середовищах суспільних відносин та життєдіяльності людини, що можуть становити загрозу безпеці або виступати засобами її забезпечення. Обґрунтовано змістовні характеристики урбанізації, зокрема: характерне збільшення міст, як за кількістю, так і власне збільшення існуючих в частині збільшення населення та площі; може проявлятися як демографічний процес; не поширюється на певну територію чи місто, а стосується в держави та світу в цілому; стосується міст, що вже існують; впливає на просторову структуру та зміну природного ландшафту; в урбанізації зацікавлені сукупність суб'єктів соціальних відносин; знаходиться на перетині властивостей природного, соціального, економічного, політичного та інших середовищ; має сукупність наслідків економічного, соціального та екологічного характерів; наслідком є великі міста (урбанізовані території).*

7. Обґрунтовано зміст наступних понять: **урбанізована територія** (територія міста та прилеглих населених пунктів (в яких проживає населення, яке працює та / або отримує послуги в місті), яким властиві специфічні урбаністичні просторові властивості; визначаються як одна або декілька адміністративно-територіальних одиниць; мають державне, регіональне або глобальне значення; виконують сукупність соціальних, економічних, політичних, гуманітарних та інших функцій); **безпека урбанізованих територій** (певний стан урбанізованої території, що відповідає певному рівню безпеки життєдіяльності людини та суспільних відносин, що характеризується збереженням цілісності територій,

відповідним рівнем громадського здоров'я, економічного розвитку та соціального консенсусу, що забезпечується системою реагування та протидії загрозам політичного, соціального, гуманітарного, культурного, природного, економічного, військового характерів); **державна політика забезпечення безпеки урбанізованих територій** (процес формування та реалізації державно-управлінських рішень щодо розробки нормативно-правового, організаційного, інформаційно-комунікаційного, фінансово-економічного та іншого забезпечення діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства щодо виявлення, оцінки, реагування, протидії та запобігання ризикам та загрозам безпеці урбанізованих територій).

8. Визначено зміст суміжних понять щодо урбанізації, а саме: *субурбанізація* - процес розширення урбанізованої території (за рахунок розширення передмість) та зниження густоти населення, що проживають на такій території шляхом переміщення жителів до приміських зон, де вони проживають, однак у повному обсязі користуються інфраструктурою міста, що здебільшого характерно для розвинених країн світу; *субурдії* - приміські населені пункти з низькою густотою населення, що знаходяться на околицях великих міст, тобто жителі субурдії використовують поєднання переваг міста щодо інфраструктури, розвитку та працевлаштування, та переваг проживання в оточенні природи; *рурбанізація* - процес розповсюдження умов та особливостей міського способу життя на жителів сільської місцевості шляхом переміщення населення з міст на сільські території та / або розвиток міських форм зайнятості у сільських місцевостях. Термін є більш розповсюдженим у франкомовній літературі та дослідженнях; *джентрифікація* - процес трансформації бідних міст або окремих районів міста через їх оновлення, реконструкцію, модернізацію та відбудову, що сприяє підвищенню привабливості тих чи інших районів, збільшенню вартості житла та переміщенню жителів з середнім та високим рівнем доходів; *хибна урбанізація* - інтенсивне зростання кількості жителів у місті, що характеризується відсутністю міських умов для їх безпечного проживання (обмежений доступ до житла, неефективність житлово-комунального господарства міста, транспортної інфраструктури, інших об'єктів інфраструктури, обмеженість доступу до послуг тощо) та унеможливорює

забезпечення потреб таких жителів, що призводить до зниження рівня їх життя зокрема та населення міста загалом, загострення загроз екологічної, соціальної, економічної, гуманітарної тощо складових системи безпеки урбанізованої території на національній безпеки загалом; *деурбанізація (контрурбанізація)* - є оберненим процесом до урбанізації, що передбачає міграцію міських жителів у сільську місцевість. Останні події у світі, пов'язані із пандемією COVID-19 та швидкістю розповсюдження коронавірусу у містах, запровадження дистанційного навчання та роботи зумовили переміщення населення з міст у сільську місцевість. На сьогодні, деурбанізації спостерігається в Україні, в умовах російсько-української війни, внаслідок якої великі міста знаходяться під загрозою тотального блекауту, а також загрозами, що обумовлені наслідками руйнування критичної інфраструктури (відсутність теплопостачання, водопостачання, водовідведення, продовольства тощо); *агломерація* - сукупність населених пунктів на певній території, що пов'язані між собою тісними функціональними економічними, соціальними, гуманітарними, інфраструктурними тощо відносинами та для жителів яких характерні міські умови життя; *мегаполіс* - урбанізована територія, яка об'єднує безліч міст з сукупним багатомільйонним населення та характеризується їх високою густотою; *місто* - великий населений пункт, має відповідні просторові та функціональні ознаки, жителі якого проживають у міських умовах та зайняті у сферах суспільного життя, що є відмінними від сфери сільського господарства; *конурбація* - урбанізована територія, яка виникає в результаті розширення декількох міст та / або населених пунктів та їх, подальшого об'єднання на принципах поліцентричності та необхідності збереження ідентичності.

РОЗДІЛ 2

НАСЛІДКИ УРБАНІЗАЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

2.1. Екологічні наслідки урбанізації в системі загроз безпеці урбанізованим територіям

Глобальні екологічні проблеми людства прямо чи опосередковано є наслідками антропогенного впливу людини на природне середовище. Особливо яскраво екологічні проблеми прослідковуються в урбанізованих районах, мегаполісах та містах. У містах зосереджена велика кількість промислових об'єктів, транспортних засобів та людей, в результаті діяльності яких утворюються значні обсяги відходів, викидів, різного роду забруднюючих речовин тощо. Це все обумовлює ряд екологічних проблем, що є наслідками урбанізаційних процесів. Ідентифікація та вивчення даних проблем є важливим кроком щодо пошуку управлінських механізмів їх мінімізації та /або подолання, а також прийняття ефективних публічно-управлінських рішень щодо забезпечення безпеки міст в цілому, та людини в таких містах зокрема.

Серед екологічних проблем, які обумовлені урбанізаційними процесами доцільно визначити наступні.

Антропогенне забруднення атмосферного повітря. Нагальною екологічною проблемою людства є забруднення атмосферного повітря, особливо, зважаючи на той факт, що повітря є одним із найважливіших продуктів споживання людиною. За джерелом забруднення атмосфери слід розрізняти антропогенні та природні джерела забруднення. Зокрема, до природних джерел забруднення атмосфери відносять пилові бурі, виверження вулканів, космічний пил, вітрові ерозії гірських порід, лісові, степові, торф'яні пожежі тощо. Людська цивілізація не має методів впливу на природні джерела забруднення атмосфери, однак більшою мірою природні чинники забруднення істотно не змінюють якість атмосферного повітря.

Антропогенні чинники пов'язані із діяльністю людини та мають суттєвий негативний вплив на якість атмосферного повітря, адже антропогенні чинники змінюють склад та властивості повітря.

В сучасних умовах, зважаючи на бурхливий технологічний розвиток, проблема забруднення атмосферного повітря тільки посилюється та потребує невідкладних рішень. Дана проблематика посилюється у великих містах, де скупчення антропогенних чинників перетворюють урбанізовані регіони на зони екологічного лиха.

У дослідженні за результатами аналізу супутникових знімків Copernicus Sentinel 5p та даних про забруднення повітря з контрольованою якістю Служби моніторингу атмосфери Copernicus «Забруднення повітря в Україні – погляд з космосу» [42] зазначається: «Зі стрімким збільшенням населення світу та його високим споживчим попитом загострюється проблема забруднення повітря. Серед найпоширеніших причин забруднення повітря — урбанізація, виробництво енергії, важка промисловість (наприклад, виплавка чавуну та сталі, виробництво цементу та коксового вугілля, спалювання відходів або хімічне виробництво), транспорт та збільшення використання двигунів внутрішнього згоряння. Разом з цим, приріст населення та вплив забруднюючих речовин у повітрі негативно впливають на якість довкілля та здоров'я населення. ВООЗ визначила забруднення повітря як найбільший у світі ризик навколишнього середовища для здоров'я».

Пошук шляхів вирішення екологічних проблем в цілому, та забруднення атмосферного повітря зокрема, знаходяться у фокусі діяльності впливових міжнародних організацій, наднаціональних утворень та урядів країн. Забруднення атмосферного повітря негативно впливає на здоров'я та безпеку життєдіяльності людини.

Як стверджує Бахарєва Г.Ю. [6, с.178] «Атмосферне повітря являє собою суміш газів та аерозолей приземного шару атмосфери, що склалася у ході еволюції Землі, діяльності людини та знаходиться за межами житлових, виробничих та інших приміщень. Результати багаторічних екологічних досліджень свідчать про те, що забруднення атмосфери є найпотужнішим, постійно діючим фактором впливу на людину та, загалом, на безпеку її життєдіяльності. Це пояснюється тим, що атмосферне повітря має необмежену ємність та грає роль найбільш рухомого, хімічно агресивного та всепроникаючого агента взаємодії поблизу поверхні компонентів біосфери, гідросфери та атмосфери».

Таким чином, забруднення атмосферного повітря з одного боку є чинником негативного впливу на здоров'я та життєдіяльність суспільства, а з іншого боку також впливає на гідросферу, ґрунт, геологічне середовище, біорізноманіття, тощо.

Забруднення атмосферного повітря є нагальною проблемою для урбанізованих територій, жителі яких «потребують» у великому обсязі та належної якості повітря. «Для міста з населенням 1 млн. жителів необхідно кисню приблизно 3 млн. т/р. Надходження кисню в атмосферу здійснюється за рахунок фотосинтезу, здійснюваного фітопланктоном Світового океану та масивами лісів. Навіть за інтенсивного озеленення міської території і наявності власних водних об'єктів, можливості відтворення кисню у містах істотно нижчі за потребу, яка може бути покрита лише за рахунок рослинності та водної поверхні неурбанізованих просторів, загальна площа яких повинна у 20–30 разів перевищувати міську територію» [44].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) [128] «...забруднення повітря становить велику загрозу для здоров'я по всьому світу. Майже все населення планети (99%) піддається впливу забруднення повітря, що піддає їх підвищеному ризику захворювань, включаючи серцеві захворювання, інсульт, хронічну обструктивну хворобу легень, рак і пневмонію».

До найбільших джерел антропогенного забруднення атмосферного повітря відносять транспорт, у тому числі автомобільний, водний, залізничний та повітряний; діяльність промислових підприємств; використання котельних установок, атомних та теплових електростанцій; активне використання різних видів палива, у тому числі газ, нафта, вугілля.

Заступник Міністра захисту довкілля та природних ресурсів з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Р. Стрілець під час свого виступу на дискусійній панелі «Екологія життя - зовнішні фактори, що впливають на здоров'я нації» Всеукраїнського форуму «Україна 30. Здорова Україна» зазначив [56], «що в Україні: лише 1/3 промислових гігантів провели модернізацію за останні 10 років; 2/3 українців проживають на територіях із забрудненим атмосферним повітрям; найбільш поширеними компонентами, які забруднюють повітря, є діоксид сірки, дрібнодисперсний пил, оксиди азоту у різних сполуках; у промислових регіонах на 25-40% вищий загальний рівень захворюваності населення, в тому числі і серед дітей».

«За підрахунками ВООЗ щороку приблизно 7 мільйонів людей помирають від впливу забрудненого повітря. Водночас лише забруднення навколишнього середовища (тобто поза житлового приміщення) спричиняє близько 4,2 мільйона

передчасних смертей щороку, головним від серцево-судинних захворювань, інсульту, хронічної обструктивної хвороби легень, раку легень та гострих респіраторних інфекцій у дітей» [42].

Забруднення повітря як екологічна проблема з одного боку, та наслідок урбанізації та розвитку людської цивілізації з іншого боку, є загрозою для безпеки урбанізованих територій, включаючи безпеку життєдіяльності людини та фатальні наслідки для громадського здоров'я суспільства в цілому та здоров'я окремої людини як найбільшої соціальної цінності.

Агентство з охорони навколишнього середовища США (U.S. Environmental Protection Agency) [206], зазначає, що «газоподібні забруднювачі повітря становлять першочергове значення в міських умовах, та включають діоксид сірки (SO_2), діоксид азоту (NO_2) та чадний газ (CO); вони викидаються безпосередньо в повітря з викопного палива, такого як мазут, бензин і природний газ, які спалюються на електростанціях, автомобілях та інших джерелах згорання. Озон (O_3) (ключовий компонент смогу) також є газоподібним забруднювачем; він утворюється в атмосфері шляхом складних хімічних реакцій, що відбуваються між діоксидом азоту і різними летючими органічними сполуками (наприклад, парами бензину)».

Характеристика основних забруднювачів повітря, їх допустимі норми, джерела утворення, екологічні ризики та наслідки для безпеки урбанізованих територій та безпеки життєдіяльності людини подано у таблиці 2.1.

Таким чином, в таблиці 2.1 зазначено основні забруднювачі атмосферного повітря, а також їх ризики з позицій екологічної безпеки в цілому та безпеки життєдіяльності окремої людини та суспільства зокрема. Даний перелік не є вичерпним, однак експерти констатують [42], що «найбільш поширеними забруднювальними речовинами у повітрі є дрібнодисперсні тверді частки (PM), озон (O_3), діоксид азоту (NO_2), діоксид сірки (SO_2), оксид вуглецю (CO) та вуглекислий газ (CO_2). Серед них найбільшу загрозу здоров'ю населення спричиняють PM, O_3 , NO_2 та SO_2 ».

Таблиця 2.1
Узагальнення наслідків забруднення атмосферного повітря як загрози безпеки урбанізованих територій

Забруднювачі повітря	Характеристика	Джерела утворення	Загрози	
			Екологічної безпеки	Безпеки життєдіяльності людини
1	2	3	5	6
Дрібнодисперсні тверді частки (вартість пилу, РМ)	Дуже дрібні фрагменти твердих матеріалів або крапельки рідини у повітрі, які розділені на групи в залежності від фракцій	- електростанції на викопному паливі; - виробничі процеси, опалення житлових будинків на викопному паливі; - транспортні засоби	- сприяє утворенню кислотних дощів, які у свою чергу, призводять до ряду наслідків таких як: знищення сільськогосподарських культур, забруднення водної екосистеми, скорочення площі лісів, пошкодження архітектурних об'єктів тощо; - обумовлюють утворення твердих частинок, що підвищують ризик виникнення різних хвороб.	Викликають подразнення дихальних шляхів, підвищують ризик виникнення онкологічних захворювань, астми, серцево-судинної системи тощо
Діоксид сірки (SO ₂)	Безбарвний газ з різким задушливим запахом діоксид сірки утворюється при згоранні вугілля або нафти, що містить сірку в якості домішки	- виробництво електроенергії, спалювання викопного палива; - промислові процеси, викиди автомобілів	Газ може викликати подразнення очей і горла, завдати шкоди легеневій тканині при вдиханні	

Продовження табл. 2.1

1	2	3	5	6
<p>Оксиди азоту (NO і NO₂)</p>	<p>За звичайних умов є безбарвним газом із солодкуватим запахом. Він може підтримувати горіння; проявляє слабкі окисні та відновні властивості.</p>	<p>- транспортні засоби (виплошні гази); - виробництво електроенергії; промислові процеси; - підприємства по виробництву азоту; - сільське господарство (випаровування азотних добрив з полів); - випробовування ядерної зброї та запуск ракет</p>	<p>- руйнування озонового шару землі; - обумовлює появу кислотних дощів, смогу</p>	<p>- запалення дихальних шляхів; - зниження функції легень; - сприяє розвитку астми, ураження бронхів; - знижують опірність організму до гострих респіраторних захворювань</p>
<p>Озон (O₃)</p>	<p>Безбарвний газ, що знаходиться у верхніх шарах атмосфери; ключовий компонент фотохімічного смогу</p>	<p>утворюється внаслідок складної реакції між діоксидом азоту і вуглеводнями при сонячному світлі</p>	<p>приземний озон є небезпечним для рослин; підвищення концентрації озону викликає руйнування листя, пригнічує ріст рослин та зменшення продуктивності рослинних угідь</p>	<p>- негативний вплив на слизові оболонки очей; - є фактором захворювання та смертності, пов'язаних з астмою; - запалення дихальних шляхів; - зниження функції легень</p>
<p>Чадний газ (оксид вуглецю, CO)</p>	<p>Безбарвний газ, що утворюється в результаті неповного згоряння та є найпоширенішим забруднювачем атмосфери.</p>	<p>- автомобільний транспорт, і спалювання вугілля і нафти; - пожежі; - промислове виробництво.</p>	<p>сприяє утворенню смогу</p>	<p>- зменшує кількість кисню, який досягає органів та тканин; - особливо небезпечний для тих, хто має серцеві та респіраторні захворювання - вражає серцево-судинну систему; - порушує роботу кровоносної системи.</p>

Продовження табл. 2.1

1	2	3	5	6
<p>Вуглекислий газ (диоксид вуглецю, CO₂)</p>	<p>Безбарвний газ, який не має запаху при малих концентраціях</p>	<p>- транспорт; - виробництво електроенергії; - промислове виробництво (виробництво цементу та утилізації газів шляхом їх спалювання в газових факалах).</p>	<p>є найбільшим фактором проблеми парникового ефекту та глобального потепління</p>	<p>висока концентрація у поєднанні з низькою концентрацією кисню, чинить небезпечний вплив на здоров'я людини, викликає проблеми зі сном, запарювання, головні болю, світлобоязнь тощо.</p>

Важливу увагу звертають на визнання сукупного впливу суміші багатьох забруднювальних речовин на здоров'я людини та безпеку її життєдіяльності, коли дані забруднюючі речовини вступають в реакцію та виникає синергетичний токсичний ефект, коли забруднюючі речовини посилюють негативний вплив одна одної, а також ефект сумації, коли дві або більше забруднювачів повітря чинять негативний вплив на організм та викликають однакові захворювання. Доцільно зауважити, що синергетичний ефект та ефект сумації помітний негативним наслідками не лише для здоров'я та безпеки життєдіяльності людини, а і для природних екосистем, а також для споруд, будівель, історичних пам'яток тощо.

Зокрема, «діоксид сірки вступає в реакцію з киснем і водяною парою в повітрі, утворюючи туман сірчаної кислоти, що досягає землі як компонент кислотних дощів. Вважається, що кислотні дощі завдали шкоди або знищили рибне і рослинне життя в багатьох тисячах озер і струмків в деяких частинах Європи, на північному сході США, південному сході Канади і деяких частинах Китаю. Це також викликає корозію металів і погіршення стану відкритих поверхонь будівель і громадських пам'яток» [206].

Ризики забруднення атмосферного повітря мають незворотні наслідки, прямо чи опосередковано впливаючи на навколишнє середовище, здоров'я та життя людей. Слід зазначити, що перелічені забруднювачі атмосферного повітря є антропогенними та більшою мірою пов'язані з активними урбанізаційними процесами. Існують також природні джерела утворення забруднюючих речовин, однак їх масштаби не є співставними з обсягами забруднюючих речовин у містах та урбанізованих районах.

«Оксид азоту – сполуки азоту з киснем. Залежно від ступеня окиснення є такі оксиди азоту: NO , N_2O , N_2O_3 , NO_2 , N_2O_5 . Оксиди N_2O_3 і N_2O_5 – тверді речовини, усі інші – гази. Природними джерелами надходження оксиду азоту в навколишнє середовище: розряди блискавки, виверження вулканів. Джерелами надходження оксиду азоту в атмосферу є підприємства хімічної промисловості, виробництво мінеральних добрив, вибухових речовин, нітратної кислоти, бактеріальний розклад силосу та ін. Найбільші обсяги викидів оксиду азоту в атмосферу – від автомобільного транспорту. Динаміка концентрацій оксиду азоту

у міське повітря протягом доби тісно пов'язана з інтенсивністю руху транспорту й сонячного випромінювання. Так, у світловий час доби накопичення в атмосфері оксиду азоту зростає внаслідок фотохімічного окиснення цього газу. Оксид азоту – небезпечний забруднювач через його високу токсичність і несприятливу зміну в атмосфері, які він спричиняє (опади кислотні, смог). У процесі перетворень у стратосфері оксид азоту спричиняє руйнування озону. Оксиди азоту техногенного походження утворюються при згоранні палива. Так, при спалюванні вугілля та мазуту на теплових електростанціях (ТЕС) оксиди азоту визначають на 40-60% токсичність продуктів згорання» [116].

Глобальність проблеми забруднення атмосферного повітря обумовлено не лише її масштабом з позицій високого рівня концентрації забруднюючих речовин в атмосферному повітрі, що, у свою чергу, має тенденцію до загострення внаслідок підвищення прогнозованої рівня урбанізації світу у тому числі, але і з позицій відсутності «державних кордонів» забруднення та його екологічних наслідків для навколишнього середовища та людини. Така ситуація обумовлює необхідність спільних координованих дій усього світу, адже від існування мегаполісів, агломерацій та інших урбанізованих територій однієї країни з усім спектром урбанізаційних наслідків, може потерпати не лише екосистема та суспільство цієї країни, а також інших країн та територій.

Агентство з охорони навколишнього середовища США (U.S. Environmental Protection Agency) констатує наступне [206] «оскільки деякі забруднювачі повітря зберігаються в атмосфері і переносяться вітрами на великі відстані, забруднення повітря виходить за місцеві, регіональні та континентальні межі, а також може вплинути на глобальний клімат і погоду. Наприклад, кислотні дощі привернули світову увагу з 1970-х років як регіональна і навіть континентальна проблема. Кислотні дощі виникають, коли діоксид сірки і оксиди азоту від спалювання викопного палива з'єднуються з водяною парою в атмосфері, утворюючи сірчану кислоту і азотнокислі тумани. Утворені кислі опади завдають шкоди водним, лісовим, ґрунтовим ресурсам. Це стало причиною зникнення риби з багатьох озер в горах Адірондак Північної Америки, повсюдної загибелі лісів в горах Європи, пошкодження росту дерев в США і Канаді. Кислотні дощі також можуть роз'їдати будівельні матеріали і бути небезпечними для здоров'я людини. Ці проблеми не стримуються політичними

кордонами. Викиди від спалювання викопного палива в середніх частинах США і Канади випадають в осад у вигляді кислотних дощів в східних регіонах цих країн, а кислотні дощі в Норвегії надходять в основному з промислових районів Великобританії і континентальної Європи. Міжнародний розмах проблеми зумовив підписання міжнародних угод про обмеження викидів сірки і оксидів азоту».

Таким чином, при формуванні завдань щодо мінімізації негативних екологічних наслідків урбанізаційних процесів у контексті забруднення атмосферного повітря потрібно враховувати не лише власний внесок в забруднення, а оцінювати глобальні наслідки таких явищ. Суб'єкти публічного управління, при прийнятті відповідних публічного-управлінських рішень, а також в процесі формування та реалізації публічної політики, мають враховувати загальносвітові тенденції, адже з одного боку, суспільство України потерпає від забрудненого атмосферного повітря, що є наслідком різних технологічних процесів та антропогенної діяльності у межах України, а з іншого боку, відчувають негативні наслідки таких процесів, що відбуваються поза межами державного кордону - у інших країнах та на інших територіях. Така ситуація є зворотною відносно суспільства інших держав та їх об'єднань. У процесі формування та реалізації публічної політики завжди враховуються прийняті відповідні міжнародні норми та стандарти, а також застосовуються концепції, методи та інструменти, сформовані міжнародною спільнотою. Таким чином, публічна політика щодо мінімізації рівня забруднення атмосферного повітря вирішує як загальносвітові завдання щодо подолання наслідків урбанізаційних процесів в цілому, так і забезпечує національні інтереси, адже результати та ефект від реалізації даної політики забезпечуватиме екологічну безпеку у світовому, національному масштабах, а також безпеку життєдіяльності окремих міст, урбанізованих територій, суспільства та окремої людини як складової екологічної та соціальної систем.

Забруднення, виснаження та дефіцит водних ресурсів. Міський спосіб життя як сукупність сучасних благ цивілізації є чинником, що впливає на розвиток урбанізаційних процесів. Комфортний спосіб міського життя передбачає споживання більшого обсягу водних ресурсів порівняно із сільськими жителями. Підвищений попит міських жителів на водні ресурси

обумовлюється потребами у якісній питній воді, зростаючої з кожним роком кількості міських жителів, задоволення їх побутових, санітарних, гігієнічних потреб, а також для виробничих процесів, що повинні задовільнити міський попит у відповідному рівні продуктів та товарів. З іншого боку, технологічне навантаження урбанізованих територій на водну систему обумовлює ряд негативних наслідків, що становлять загрозу екологічній безпеці та здоров'ю і життєдіяльності суспільства в цілому та окремої людини зокрема.

«Для мільйонного міста потрібно 400–500 млн. м³/р води. На території міста не може сформуватися така кількість поверхневого стоку, а запасів підземних вод недостатньо. Природно, що місто отримує воду з річок, водосховищ і озер, водозбірний басейн яких у декілька разів перевищує його власну територію. Добова потреба людини в їжі становить від 1 до 2 кг. Для міста з 1 млн. жителів необхідно щодня завозити і споживати на місці близько 2 тис. т/день. Для виробництва такої кількості їжі необхідно залежно від якості живлення та родючості ґрунтів в середньому 0,2 га сільськогосподарських земель на людину, або близько 2 тис. км² для 1 млн. міських жителів, що на порядок перевищує площу самого міста» [27].

Антропогенний вплив на водні об'єкти передбачає забруднення водних ресурсів, у тому числі надземних та підземних вод різними видами забруднюючих речовин, зокрема хімічними забруднювачами, пластиком, лікарськими речовинами, фосфатами тощо.

Як зазначають вітчизняні науковці Кичко І.І., Маргасова В.Г., Холодницька А.В. [61] «вже зараз регіони, де спостерігається нарощування процесів урбанізації мають катастрофічно низьку забезпеченість місцевими водними ресурсами (Одеська, Донецька, Херсонська, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Київська, Харківська, Луганська, Черкаська та Кіровоградська область). Полтавська, Чернівецька, Вінницька, Хмельницька та Тернопільська область мають низький рівень забезпеченості місцевими водними ресурсами. Проміжний рівень забезпеченості характерний для Чернігівщини та Івано-Франківщини, а середній лише для Закарпаття».

Урбанізаційні процеси, їх масштаби та межі детерміновані потребами суспільства, рівнем та способом виробництва, а також факторами науково-технічної революції тощо. Наведені чинники

та їх масштаб, як свідчить сучасна ситуація щодо загострення екологічних проблем у світі у останні роки, вимагають пошуку рішень та способів для їх задоволення. Існуючий, на сьогодні, підхід у світі не в змозі задовільнити багато соціальних та біологічних потреб жителів великих міст та урбанізованих територій. З іншого боку, урбанізовані території змінюють природне середовище з усіма, без винятку, його підсистемами. Дана проблема торкається також міст України, адже більшість із них, особливо міста-мільйонники, побудовані поблизу річок та є місцями концентрації значної кількості промислово-виробничих об'єктів, що, в свою чергу, обумовлює посилення антропогенного навантаження на територію міст, в тому числі і на їх водойми.

«Основним джерелом питного водопостачання населення України є поверхневі водні об'єкти. Приблизно 60% населення споживає воду з Дніпра, 15% – з інших поверхневих джерел, 25% населення, в основному сільського, споживає воду з підземних джерел. 70% населення України (близько 34 млн. осіб) споживає питну воду з нецентралізованої системи водопостачання. Тільки 24% населення, що проживає в сільській місцевості (3,7 млн. осіб) має доступ до централізованого питного водопостачання, решта сільських жителів споживає воду з нецентралізованих, більшою частиною, підземних джерел (колодязів, шахтних криниць, свердловин)» [52].

Економічний розвиток, що є ключовою характеристикою урбанізації, обумовлює збільшення попиту на воду, а саме передбачає підвищення рівня використання води на душу міського населення, яке, в свою чергу, активно використовує такі цивілізаційні блага та технології, як душові, пральні та посудомийні машини тощо. Збільшення обсягів житлового використання води у містах формує завдання перед муніципальними органами влади щодо пошуку нових адекватних та відносно чистих джерел води. Такі рішення, зважаючи на те, що міста за своєю природою є концентрацією потреб у воді тисяч або мільйонів людей на невеликій території, обумовлює створення достатньо складних систем міської водної інфраструктури, що, в свою чергу, є навантаженням на запаси доступної прісної води на урбанізованих територіях.

Як зазначають Васютинська К.А., Барбашев С.В., Кімінчиджи М.І. [24] «Практично всі крупні міста є розвинутими промисловими центрами, багато з яких розташовані поблизу

річкових артерій. Урбогенно-техногенна діяльність відбувається як у руслах річок (будівництво гребель, забір води, скидання стічних вод), так і на водозбірних територіях (експлуатація та виснаження земель, забруднення довкілля, зведення лісів, осушення боліт, ефтрофікація водойм та інші)». Таким чином, значний спектр факторів чинить різноманітний вплив на водні екосистеми, що особливо відчутно у містах та урбанізованих районах.

У свою чергу, доцільно зауважити, що «територія України є однією з найменш водозабезпечених країн Європи. Запаси місцевих водних ресурсів для нашої держави становлять 1 тис. м³ на одного жителя за рік. Територіальний розподіл водних ресурсів є нерівномірним та не забезпечує промислові потреби водоемних галузей господарства. Найбільша кількість водних ресурсів зосереджена в річках водозбірного басейну Дунаю у прикордонних районах України, де потреба у воді не перевищує 5% її загальних запасів. Найменш забезпечені водою Кривий Ріг та південні області, де зосереджені основні споживачі води. Водні ресурси у державі формуються за рахунок атмосферних опадів, притоку транзитних вод із зарубіжних країн, місцевого стоку та підземних вод» [180].

Серед причин, що обумовлюють проблеми водних систем міст та урбанізованих територій є їх забудова житловими будинками, тротуарами, дорогами та іншими об'єктами інфраструктури, що обумовлює неможливість природного кругообігу та порушення водних режимів.

«Екологічна урбанізація визначає межі стійкості природних систем під тиском урбогенно-техногенних впливів і лімітує розвиток урбанізованих територій через обмеженість територіальних і сировинних ресурсів, в тому числі водних. Кількісним показником є індекс екологічної урбанізації визначений при допущенні, що вся територія міст є непроникною, оскільки всі функціональні зони належать до штучно створених систем, у яких природні процеси змінені та підпорядковані антропогенній діяльності» [24].

Таким чином, водні ресурси міст та урбанізованих територій по-перше, втрачають якість, а по-друге, як у глобальному масштабі, так і в межах України, відчувається дефіцит водних ресурсів. Зокрема, проблематика зміни клімату, яка в свою чергу, є наслідками антропогенної діяльності людей,

обумовлює проблему нестачі прісної води, а також підвищення загальної температури світового океану, що чинить негативний вплив на біорізноманіття, призводить до загибелі морських організмів.

Проблема доступу до водних ресурсів становить серйозну загрозу безпеці життєдіяльності та здоров'ю населення світу. За даними ООН [69] «стабільне водопостачання та санітарія можуть щорічно запобігти загибелі понад 360 000 новонароджених дітей. За прогнозами ООН, до 2050 року до 5,7 мільярда людей проживатимуть у районах, в яких нестача прісної води відчуватиметься мінімум один місяць на рік. До 2040 року глобальний попит на воду може збільшитися більш ніж на 50 відсотків, тоді як попит на енергетичні ресурси - більш ніж на 25 відсотків. Організація закликає до "грамотного використання" води, що дозволить боротися з повеннями і посухою, а також збільшити доступ до води для більшого числа людей, знизити рівень її забруднення, скоротити обсяги парникових газів і боротися зі зміною клімату».

Слід зазначити, що дефіцит водних ресурсів, особливо тих, що є придатними для споживання відчутний в Україні, адже за даними Державної екологічної інспекції України, зокрема, Національної гідрометслужби концентрація токсичних сполук в українських річках у 30-40 разів перевищує гранично допустимі норми [69].

Дефіцит питної води в українських містах обумовлений високою концентрацією забруднюючих речовин у водних ресурсах. До такої ситуації призводить неконтрольоване скидання небезпечних речовин, засмічення річок та інших надземних водних ресурсів, а також недостатнє очищення стоків. Увесь спектр забруднювачів поверхневих вод можна розділити за джерелами утворення на наступні групи: механічні, хімічні, біологічні (бактеріальні), радіоактивні, теплові. Бомба М.Я. [18] виділяє наступні види забруднення води: хімічне, біологічне, органічне, теплове, фізичне, мінеральне, механічне, токсичне. Характеристику зазначених видів забруднення води подано у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Характеристика видів забруднення води за М.Я. Бомбою [18]

Забруднення	Характеристика
Хімічне забруднення	Відбувається внаслідок потрапляння у водні джерела різних шкідливих речовин і їхніх сполук неорганічного (кислоти, мінеральні солі, луги тощо) й органічного (нафта і нафтопродукти, органічні сполуки, миючі засоби, пестициди та ін.) походження. Зокрема, фосфати сприяють розвитку водоростей, які поглинають кисень та виділяють аміак та сірководень, що знищують усе живе.
Біологічне забруднення	До біологічних забруднень відносять різні мікроорганізми: дріжджові і цвільові гриби, дрібні водорості і бактерії, у т.ч. хвороботворні (патогенні) бактерії – збудники черевного тифу, паратифу, дизентерії, яйця гельмінтів (глистів), здатні викликати масові епідемічні захворювання
Органічне забруднення	Органічне забруднення буває рослинного і тваринного походження. Забруднення рослинного походження відбувається внаслідок викидів у водойми залишків рослин, сміття, плодів та овочів, паперу, рослинної олії та ін. Тваринного походження обумовлене через фізіологічні виділення людей і тварин, залишки мускульних і жирових тканин тварин, клейові речовини та ін. Вони містять значну кількість азоту, фосфору, сірки і водню.
Теплове забруднення	Теплове забруднення водних джерел обумовлюється викидами у них вод із підвищеною температурою тепловими електростанціями та іншими промисловими виробництвами країни. У водоймах, у які скидається відпрацьована вода, погіршуються умови для нересту риби, гине зоопланктон, риба уражається хворобами та небезпечними для здоров'я людини паразитами.
Фізичне забруднення	Фізичне забруднення води пов'язане зі зміною її фізичних властивостей: прозорості, вмісту суспензій та інших нерозчинних домішок, радіоактивних речовин і температури. Особливо небезпечним є потрапляння у водойми відпрацьованих акумуляторних батарей та ін. Необхідно зауважити, що тільки одна батарейка, яка використовується у приладах дистанційного зв'язку, містить такі важкі метали як цинк, марганець, кадмій, нікель, свинець, луги і кислоти, і може забруднити близько 20 квадратних метрів землі та 400 літрів підземних вод.
Мінеральне забруднення	Мінеральне забруднення обумовлене наявністю у воді піску, глинистих частинок, часток руди, шлаку, розчинів мінеральних солей, кислот і лугів, мінеральної олії, заліза, кальцію, магнію, кремнію, калію та ін.
Механічне забруднення	Механічне забруднення, як правило, тверді частинки або предмети побутового і виробничого походження, що викинуті у водойми як непотрібні для вжитку, відпрацьовані чи невикористані. При цьому ці тверді частки, особливо побутового походження, різко знижують прозорість води, перешкоджають процесам фотосинтезу водних рослин, погіршують смакові якості води та надають їй неприємного запаху тощо.
Токсичне забруднення	Токсичне забруднення можна розглядати як підвищення концентрації токсичних речовин, що позначається на видовому різноманітті та структурі гідробіоценозів. За критичних ситуацій життя водойм може зупинитися повністю або на короткий період. Виживають і процвітають види, які найбільш пристосовані до нових умов водного середовища, а в складніших – навіть з'являються мутантні раси.

Таким чином, характеристика видів забруднення води дозволяє констатувати загрози таких забруднень як для екологічної безпеки в цілому, так і для суспільства та окремої людини зокрема. Як зазначає Осадчий В.І. [108] «На початку ХХІ ст. водні ресурси у світі набувають вирішального значення для економічної безпеки країн. Як важливий природний ресурс, вони забезпечують усі сфери функціонування суспільства, що визначає можливості подальшого економічного та соціально-екологічного розвитку держави. Якісна питна вода — неодмінна умова підвищення рівня життя населення України. Нерівномірний розподіл прісних поверхневих вод по території України, погіршення їх якості внаслідок надмірного антропогенного навантаження, яке тривало десятиліттями, практична відсутність реальних кроків для розроблення стратегії поліпшення якості поверхневих вод разом із проблемами, пов'язаними з глобальними кліматичними змінами та їх регіональними проявами, ставлять на порядок денний головне завдання: припинити погіршення екологічного стану поверхневих вод України». Серед основних антропогенних джерел забруднення поверхневих та підземних вод доцільно визначити наступні:

- стічні води — дане джерело забруднення є особливо актуальним для урбанізованих територій, під яким слід розуміти усю сукупність комунальних стоків, міської каналізації, що в результаті потрапляє у річки та моря. Проблема полягає у системі очистки таких стоків, які містять різноманітні забруднюючі речовини (наприклад, біологічні відходи, миючі засоби, рештки нафтопродуктів, викидів промислових підприємств, залишків металів та радіонукліди; тощо);

- промисловість як один із головних чинників антропогенного забруднення поверхневих вод з одного боку, а з іншого є фактором урбанізації. Промисловість є джерелом забруднення води викидами та скидами з промислових об'єктів внаслідок їх виробничої діяльності. Натомість, внаслідок різноманітних аварій відбуваються витoki забруднюючих речовин, що потрапляють до поверхневих вод. До даного джерела забруднення, окрім промислових виробничих об'єктів, доцільно віднести також залізничний та водний транспорт, шахтову та рудну промисловість тощо. Наслідком діяльності зазначених об'єктів промисловості та інших інфраструктурних переваг є надходження у поверхневі води металів, кислот, лугів, органічних сполуки тощо, що несуть невідворотні зміни в екосистемі;

- нафта та нафтова промисловість – є джерелом забруднення поверхневих вод, що становить глобальну екологічну проблему. На сьогодні, дана проблематика загострюється поперше, внаслідок існування тісної залежності виробничих потужностей від нафтового ресурсу, а по-друге, наслідки нафтового забруднення поверхневих вод полягають не лише у непридатності відповідних водних ресурсів, а і обумовлюють знищення усієї флори та фауни водної екосистеми;

- сільське господарство, що активно використовує різноманітні хімічні добрива, рештки яких в результаті потрапляють у підземні водні ресурси, забруднюючі їх. Це приклад антропогенного забруднення водних ресурсів, однак, доцільно також зазначити і про органічні забруднення водних ресурсів внаслідок ведення сільськогосподарської діяльності, а саме в результаті діяльності тваринних ферм;

- відходи як механічний або ж фізичний види забруднення вод, що передбачає потрапляння у водні ресурси решток різноманітних відходів, сміття, твердих частин тощо, внаслідок чого водні ресурси забруднюються різноманітними металами, кислотами та ін., що змінюють склад та фізичні властивості води;

- атмосферне забруднення, що є також джерелом забруднення води опадами. Опади, які потрапляють на землю з'єднуються з різноманітними речовинами (наприклад, сажею, різними газами, золою тощо), що містяться в атмосфері та в результаті потрапляють у водну систему. Доцільно зауважити, що наслідком антропогенної діяльності, що призводить до забруднення атмосферного повітря є кислотні дощі, які в свою чергу, розчиняють мінерали в ґрунті та обумовлюють підвищення вмісту важких металів у водних ресурсах.

Охарактеризовані вище основні джерела забруднення водних ресурсів загострюють іншу проблему – виснаження та дефіциту водних ресурсів, що з іншого боку, також є наслідком антропогенної діяльності людини. Зокрема, проблеми забруднення водних ресурсів та дефіциту водних ресурсів тісно взаємопов'язані, а їх загрози обумовлюють невідворотні наслідки з позицій впливу на екологічну безпеку, водну безпеку як складову попередньої та безпеку життєдіяльності.

Доцільно також зауважити, що проблеми виснаження та забруднення водних ресурсів, а також їх дефіцит та потреба у якісній воді в містах та урбанізованих територіях обумовлюють

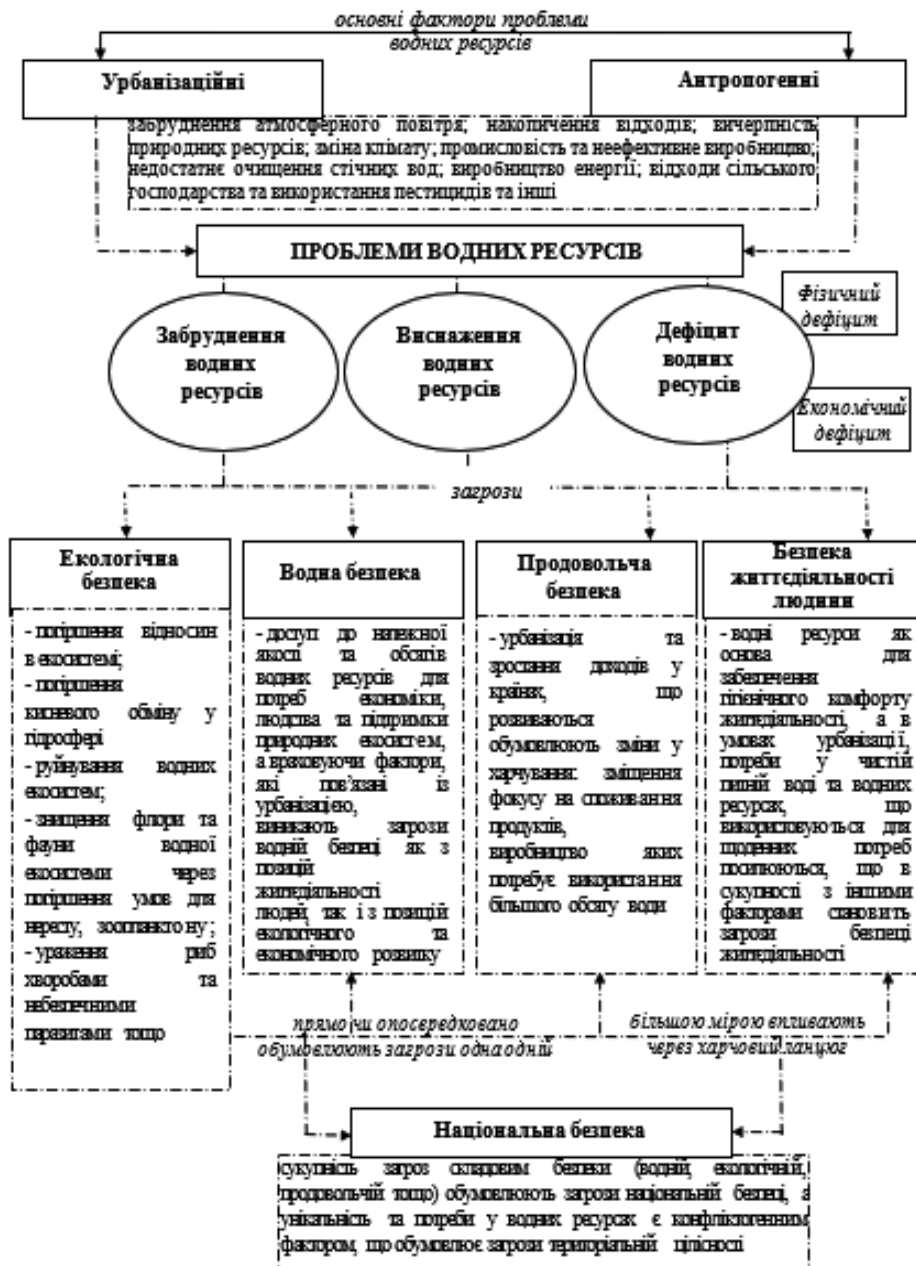
різні конфлікти, зважаючи на характеристики води як унікального ресурсу. Зокрема, конфліктогенність названої проблематики є загрозою територіальній цілісності окремих країн та національній безпеці зокрема.

Проблеми водних ресурсів із ідентифікацією загроз екологічній, водній, продовольчій безпеці, безпеці життєдіяльності людини та національній безпеці подано на рис. 2.1.

Як видно з рис. 2.1 наслідки урбанізації та антропогенної діяльності людей, що обумовлюють проблеми водних ресурсів, пов'язані з їх забрудненням, виснаженням та дефіцитом, в свою чергу, обумовлюють загрози екологічній безпеці, водній, продовольчій безпеці, безпеці життєдіяльності людини, а також є факторами конфліктогенності, що в свою чергу, є загрозою національній безпеці та територіальній цілісності. З одного боку, дана проблематика обумовлена розвитком урбанізаційних процесів, а з іншого – особливо гостро проявляється у містах та урбанізованих територіях. Це проявляється, по-перше, у надлишковому попиті містян на водні ресурси, а по-друге, у доступі до водних ресурсів в цілому та доступі до водних ресурсів належної якості зокрема.

Дефіцит водних ресурсів є наслідком їх забруднення та надмірного використання, що, в свою чергу, можна розглядати як фізичний дефіцит водних ресурсів та економічний дефіцит водних ресурсів.

Фізичний дефіцит водних ресурсів полягає у їх фізичній відсутності на певній території, однак даний дефіцит може бути не постійним, а сезонним явищем, що спричинене сезонною мінливістю наявності води. Економічний дефіцит води полягає у доступі суспільства до водних ресурсів, тобто фізично водні ресурси наявні, однак через відсутність відповідної інфраструктури, доступ до них є обмеженим, що теж оцінюється, з позицій забезпечення потреб життєдіяльності людей, як дефіцит, та, як його наслідок, загроза для життєдіяльності людини зокрема та суспільства в цілому.

Рис. 2.1. Проблеми водних ресурсів як загрози національній безпеці

Забруднення водних ресурсів є серйозною проблематикою, що чинить негативні зміни для усіх без винятку природних екосистем. Загрози забруднення водних ресурсів та їх виснаження і дефіциту є важливими каталізаторами пошуку відповідних рішень та розробки відповідних стратегій мінімізації екологічних наслідків як на глобальному так і на національних рівнях. Адже екологічні проблеми не обмежені державними кордонами і потребують спільних дій щодо їх вирішення. Слід зазначити, що екологічні проблеми пов'язані із водними ресурсами є особливо актуальними для країн, що розвиваються та найменш розвинутих країн. По-перше, це обумовлено тим, що рівень забруднення у даних регіонах є вищим, адже відсутня відповідна інфраструктура щодо, наприклад, належного очищення стічних вод, наявності «еко-доброзичливих» виробничих об'єктів, використання екологічних технологій тощо. По-друге, у даних регіонах, наразі, прослідковуються стрімкі тенденції до урбанізації, що, в свою чергу, обумовлюють тиск на існуючі системи, а також загострюють потреби у доступі до переваг міського способу життя та задоволення потреб життєдіяльності зростаючої кількості міських жителів.

Згідно Звіту ООН про світові водні ресурси [294] «У всьому світі приблизно 80% усіх промислових і муніципальних стічних вод викидається в навколишнє середовище без будь-якої попередньої обробки, що завдає шкоди здоров'ю людини та екосистемам. Цей коефіцієнт набагато вищий у найменш розвинених країнах, де вкрай бракує каналізації та очисних споруд».

Таким чином, проблеми забруднення, виснаження та дефіциту водних ресурсів є загрозою для наступних систем.

Щодо екологічної безпеки, та загроз їй внаслідок забруднення, виснаження та дефіциту водних ресурсів, слід зазначити, що такі загрози проявляються у погіршенні складних взаємовідносин в природних екосистемах; погіршенні кисневого обміну у гідросфері, що призводить до руйнування водних екосистем, знищення флори та фауни водної екосистеми через погіршення умов для нересту, зоопланктону, ураження риб хворобами та небезпечними паразитами тощо. Така ситуація обумовлює невідворотні наслідки, які чинять тиск на усі інші складові навколишнього середовища, продовольчу та водну безпеку, а також безпеку життєдіяльності людини зокрема та суспільства в цілому;

Проблеми забруднення, виснаження та дефіциту водних ресурсів є загрозами для безпеки життєдіяльності людини, що проявляється, більшою мірою через харчовий ланцюг і є наслідками загроз екологічній безпеці як основі безпеки життєдіяльності. Зокрема, до загроз безпеці життєдіяльності людини слід віднести появу та розвиток епідемічних захворювань, розвиток хвороботворних бактерій, що є збудниками різних хвороб, загрози здоров'я нації (поява мутацій та генетичних порушень) тощо;

Екологічні проблеми, пов'язані із забрудненням, виснаженням та дефіцитом водних ресурсів є загрозою продовольчої безпеки, адже урбанізація та зростання доходів у країнах, що розвиваються обумовлюють зміни у харчування: зміщення фокусу на споживання продуктів, виробництво яких потребує використання більшого обсягу води. Так, за даними ООН [294] «У найближчі десятиліття вода для виробництва харчових продуктів стане ще більш критичною для продовольчої безпеки. Прогнозується, що між 2012 і 2050 роками глобальний попит на продовольство та інші сільськогосподарські продукти зросте на 50% завдяки зростанню населення. Крім того, швидке зростання доходів і урбанізація в більшості країн, що розвиваються, сприятимуть зміні харчування в напрямку збільшення споживання продуктів тваринництва, цукру та садівництва, які залежать від сільськогосподарських культур, що потребують для виробництва більше води, ніж традиційні основні продукти харчування.

Таким чином, виробництво харчових продуктів необхідно постійно інтенсифікувати та розширювати, щоб не відставати від попиту на харчові продукти». Доцільно також зауважити про обсяги споживання продуктів харчування у великих містах з позицій забезпечення продовольчої безпеки урбанізованих територій в цілому та безпеки життєдіяльності міських жителів з позицій забезпечення їх потреб. Зокрема, як зазначають вітчизняні науковці [52] «Добова потреба людини в їжі становить від 1 до 2 кг. Для міста з 1 млн. жителів необхідно щодня завозити і споживати на місці близько 2 тис. т/день. Для виробництва такої кількості їжі необхідно залежно від якості живлення та родючості ґрунтів в середньому 0,2 га сільськогосподарських земель на людину, або близько 2 тис. км² для 1 млн. міських жителів, що на порядок перевищує площу самого міста». Таким чином, загрози продовольчої безпеки урбанізованих територій проявляються по-

перше, внаслідок тенденцій зростання урбанізації, що в свою чергу, обумовлює зміни у підході до харчування та підвищення попиту міських жителів на продукти, виробництво та вирощування яких потребує більшого обсягу водних ресурсів; по-друге, забруднення водних ресурсів, їх виснаження та дефіцит обумовлюють нові виклики та загрози та посилюють існуючі проблеми продовольчої безпеки урбанізованих територій; по-третє, скупчення значної кількості людей на обмеженій території з постійними потребами у забезпеченні доступу до якісних продуктів харчування у достатньому обсязі, що в свою чергу, є однією із основ безпечної життєдіяльності людини, неспівставні із можливостями «продукування їжі» для задоволення зростаючих потреб у харчуванні зростаючої кількості міських жителів.

Щодо національної безпеки, доцільно зауважити, що проблеми забруднення, виснаження та дефіциту водних ресурсів є загрозою для територіальної цілісності та національної безпеки. По - перше, унікальність водних ресурсів з одного боку, що проявляється в ряді характеристик, що обумовлюють їх конфліктогенність. Це проявлятиметься у боротьбі за доступ до водних ресурсів та подоланні як фізичного так і економічного дефіциту. Як зазначає Сабадаш В.В. [141] «Ситуація нерівності розподілу водних ресурсів може спровокувати екологічні конфлікти: держави (регіони) із дефіцитом водних ресурсів можуть висувати претензії до сусідів, у яких немає проблем із водопостачанням або вони ефективно вирішуються. Такий розвиток подій є досить реальним, оскільки 90% населення планети використовують спільні водні ресурси. На сьогодні налічується більше 30 випадків сутичок і конфліктів за воду: Індія – Бангладеш (р. Ганг); Ізраїль – Палестина [142]; Судан – Єгипет – Ефіопія (р. Ніл); Туреччина – Сирія – Іран (р. Тигр і р. Євфрат) [59]». Характеристика водних ресурсів, що пояснює її екологічну конфліктогенність (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Характеристики водних ресурсів як основи їх екологічної
конфліктогенності за Сабадаш В.В. [141]**

Ознака водних ресурсів	Характеристика
Вода є базовим ресурсом усіх форм життя	Водні ресурси – необхідний ресурс для економічного розвитку, мають вирішальне значення для здоров'я людей, стану і якості екосистем, збереження і відновлення навколишнього середовища
Вода на відміну від інших ресурсів, наприклад, нафти, не має прямого (еквівалентного за властивостями і цінністю) замітника	Така властивість водних ресурсів потребує виважених підходів до механізмів розподілу, управління і раціонального їх використання
Вичерпаність і як наслідок дефіцит прісної води	Основними чинниками дефіциту є нераціональне водокористування, неефективні механізми управління водними ресурсами, збільшення народонаселення, економічне зростання, забруднення водних джерел
Вода – культурно-історична цінність	Вода виконує важливу роль в багатьох традиціях і релігійних звичаях. Цей факт тільки підсилює її емоційну важливість і роль у екологічних конфліктах

В останні роки, тенденції у дослідженнях водних ресурсів спостерігається зміна фокусу з міського управління водними ресурсами на дослідження водної безпеки міст, що більшою мірою обумовлено загостренням екологічних проблем пов'язаних із забрудненням водних ресурсів, їх надмірного споживання та дефіциту в містах та на урбанізованих територіях. Водна безпека міст та урбанізованих територій є важливою складовою як екологічної безпеки, а також складовою національної безпеки та безпеки урбанізованих територій в цілому та зокрема безпеки життєдіяльності суспільства та окремої людини на таких територіях. Це все обумовлює пошук інструментів вирішення зазначеної проблематики, а також формування та реалізації ефективної державної політики щодо забезпечення безпеки урбанізованих територій та відповідно безпеки життєдіяльності міських жителів із врахуванням загальносвітових підходів щодо мінімізації екологічних наслідків забруднення та дефіциту водних ресурсів.

Проблема відходів на урбанізованих територіях. Однією із сучасних екологічних проблем міст та урбанізованих територій, що набула глобальних розмахів є проблема відходів, їх утворення, накопичення та утилізація. Урбанізація, зважаючи на підвищення

рівня достатку міських жителів та рівня міського споживання, обумовлює екологічний тиск на навколишнє середовище урбанізованих територій з позицій утворення великих обсягів промислових відходів та відходів споживання. Дана проблематика особливо актуалізується у країнах, що розвиваються, про що свідчать, по-перше, тенденції підвищення урбанізації у таких країнах, що характеризуються зростанням попиту міського населення на послуги, товари, продукти тощо; по-друге, розвинені країни мають певний досвід екологічного управління та відповідно вищий рівень екологічної свідомості порівняно з країнами, що розвиваються.

Значні обсяги відходів як промислових, так і відходів споживання свідчать про відсутність принципів щодо сталого споживання, переорієнтації лінійних типів виробництва та споживання та засади циркулярної економіки, коли відходи як явище відсутні, адже вважаються сировиною та включаються в наступний цикл виробництва.

«Людство, постійно перебуваючи у стані задоволення потреб, пошуку нових технологій, науково-технічного розвитку, історично досягло значного прогресу, однак це має кардинальний антропогенний вплив на природне середовища, обумовлюючи в загальнопланетарному масштабі зміни, які набули статусу глобальних екологічних проблем. Вчені постійно підкреслюють значення переосмислення людством взаємозв'язку економічної діяльності та екологічної безпеки, а також неспроможність її задоволення традиційними способами і моделями ведення господарської діяльності. Адже, зростаючі потреби суспільства обумовлюють прискорення темпів економічної діяльності, а в умовах ресурсозалежних моделей виробництва, це призводить до непоправних негативних змін навколишнього середовища: в частині використання значних обсягів природних ресурсів, їх деградації, шкідливих викидів в атмосферу забруднюючих речовин та накопичення великих обсягів відходів, які могли б бути, за інших умов, перетворені в цінні ресурси» [161].

Усвідомлення нагальності проблем відходів у розвинутих країнах частково відбулося про що свідчать впровадження відповідних сталих концепцій та державних еколого орієнтованих політик. Однак, надмірне споживання ресурсів, і як наслідок, утворення відходів обумовлюють ряд негативних наслідків, що становлять небезпеку як для територій, країни, суспільства, так і для

окремої людини і її життєдіяльності. Одночасно із окресленими проблемами надмірного споживання, що призводить до утворення значних обсягів відходів, існує проблема утворення промислових відходів, що більшою мірою засновані на виробничих технологіях, які, з одного боку, є ресурсозалежними, а з іншого боку є великими суб'єктами забруднення навколишнього середовища, в тому числі атмосферного повітря, водних ресурсів, ґрунтів та утворення великих обсягів промислових відходів, без подальшої належної та гуманної їх утилізації.

Законодавство України у сфері відходів, а саме Закон України «Про відходи» [50], передбачає, що «відходи - будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення». Даним законодавчим документом визначено наступні поняття: небезпечні відходи, побутові відходи, тверді та рідкі відходи. На зміну Закону України «Про відходи», який чинний до 09.07.2023 року, прийнято Закон України «Про управління відходами» [51], в якому, в свою чергу, розширено перелік видів відходів. Закон України «Про управління відходами» [51] вважається «першою реальною можливістю запровадити європейський підхід управління відходами за весь час незалежності України та стати на крок ближче до членства в Європейському Союзі» [26]. Згідно Закону України «Про управління відходами» [51] «відходи – будь-які речовини, матеріали і предмети, яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися». Характеристика видів відходів відповідно до вітчизняного законодавства подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Види відходів згідно законодавства України

Види відходів	Характеристика
1	2
<i>Згідно Закону України «Про відходи» [51]</i>	
Небезпечні відходи	відходи, що мають такі фізичні, хімічні, біологічні чи інші небезпечні властивості, які створюють або можуть створити значну небезпеку для навколишнього природного середовища і здоров'я людини та які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними

Продовження табл. 2.4

1	2
Побутові відходи	відходи, що утворюються в процесі життя і діяльності людини в житлових та нежитлових будинках (тверді, великогабаритні, ремонтні, рідкі, крім відходів, пов'язаних з виробничою діяльністю підприємств) і не використовуються за місцем їх накопичення
Тверді відходи	залишки речовин, матеріалів, предметів, виробів, товарів, продукції, що не можуть у подальшому використовуватися за призначенням
Рідкі відходи	побутові відходи, що утворюються у будинку за відсутності централізованого водопостачання та каналізації і зберігаються у вигрібних ямах
<i>Згідно Закону України «Про управління відходами» [51]</i>	
Біовідходи	відходи, що мають властивість піддаватися анаеробному або аеробному розкладу, такі як відходи харчових продуктів або відходи харчової промисловості на всіх етапах виробництва та споживання, відходи від зелених насаджень
Великогабаритні відходи	побутові відходи, що за розміром не можуть бути поміщені у контейнери об'ємом до 1,1 кубічного метра
Відходи будівництва та знесення	відходи, що утворилися внаслідок діяльності з капітального ремонту, будівництва або знесення будівель і споруд
Відходи харчових продуктів	харчові продукти у значенні, наведеному в Законі України "Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів", що стали відходами
Відходи, що не є небезпечними	відходи, які не мають властивостей, що роблять їх небезпечними, наведені в невичерпному Переліку властивостей, що роблять відходи небезпечними, наведено в додатку 3 Закону України «Про управління відходами»
Інертні відходи	відходи, що не зазнають фізичних, хімічних чи біологічних змін і трансформацій, не розкладаються, не горять, не розкладають, не здійснюють негативного впливу на інші предмети, з якими контактують, та не завдають шкоди здоров'ю людей і не призводять до забруднення навколишнього природного середовища
Медичні відходи	відходи, що утворюються внаслідок здійснення діяльності з медичного обслуговування або ветеринарної практики, здійснення експертиз та досліджень у сфері охорони здоров'я, ветеринарної медицини, у тому числі наукових або дослідницьких робіт
Небезпечні відходи	відходи, що мають одну чи більше властивостей, що роблять їх небезпечними, наведених у Переліку властивостей, що роблять відходи небезпечними (додаток 3) Закону України «Про управління відходами»
Побутові відходи	змішані та/або роздільно зібрані відходи від домогосподарств, включаючи відходи паперу, картону, скла, пластику, деревини, текстилю, металу, упаковки, біовідходи, відходи електричного та електронного обладнання, відходи батарей та акумуляторів, небезпечні відходи у складі побутових, великогабаритні та ремонтні відходи, а також змішані та/або роздільно зібрані відходи з інших джерел, якщо ці відходи подібні за своїм складом до відходів домогосподарств

Доцільно зауважити, що метою Закону України «Про управління відходами» є «удосконалення системи управління відходами, забезпечення законодавчого та нормативно-правового регулювання відносин у сфері управління відходами з урахуванням вимог відповідних європейських директив, визначення правових, організаційних, економічних засад та механізмів для запобігання або зменшення утворення відходів, сприяння підготовці їх до повторного використання і відновленню як вторинної сировини та енергетичних ресурсів, створення відповідної інфраструктури об'єктів управління відходами; залучення інвестиції для регіонального та місцевого розвитку, поліпшення стану навколишнього природного середовища та здоров'я населення» [26].

Таким чином, державна екологічна політика у частині управління відходами створює основу для впровадження засад циркулярної економіки, яка по-перше, є важливим напрямом європейської екологічної політики та по-друге, дозволяє ефективно використовувати ресурси, відходи, унеможливити та/або мінімізувати наслідки утворення та накопичення відходів, по-третє, реалізація циркулярної економіки відповідає засадам сталого розвитку та дозволяє частково або повністю забезпечити досягнення цілей тисячоліття.

Причинами накопичення та утворення значного обсягу відходів, що є глобальною проблемою людства, вважаються, в більшій мірі, лінійна модель виробництва та споживання, управління відходами та постійне зростання населення, його концентрація на обмеженій території. Зазначені причини на урбанізованих територіях посилюються, що пояснюється природою урбанізації та міським стилем життя. Як наслідок, міста, з одного боку, будучи центрами розвитку та доступу до різних товарів, послуг та відповідних соціальних благ, продукують значні обсяги відходів, з іншого боку, посилення нерівності у містах, призводить до утворення нетрів, збільшення кількості безхатків тощо, що, в свою чергу, впливає на появу «територій сміття та бруду» в межах міста.

Проблема управління відходами міст є однією із найважливіших для системи публічного управління та адміністрування, адже, світові мегаполіси та великі міста тонуть у смітті. Екологічні наслідки утворення та накопичення значних обсягів відходів у містах та урбанізованих територіях, чинять

негативний вплив на різні системи та середовища. Зокрема, наслідки міських відходів прослідковуються у негативному впливі на навколишнє середовище, громадське здоров'я та навіть туристичну діяльність відповідної території. Негативні наслідки відходів є загрозами для забезпечення екологічної безпеки, безпеки життєдіяльності людей в цілому, а також безпеки та здоров'я суспільства урбанізованої території та окремого міського жителя зокрема. Екологічні наслідки урбанізації в частині утворення та накопичення відходів з позицій ідентифікації загроз безпеки навколишнього середовища, життєдіяльності людини та інших складових безпеки урбанізованих територій подано на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Проблема відходів урбанізованих територій як загрози екологічній безпеці та безпеці життєдіяльності людини

Передумови, що обумовлюють проблеми відходів урбанізованих територій: лінійна модель виробництва та надмірне споживання, постійне зростання міського населення, висока концентрація населення на обмеженій території та неефективне управління відходами, чинять негативний вплив на екологічну безпеку території та безпеку життєдіяльності людей.

Так, лінійна модель виробництва та надмірне споживання є причинами по-перше, використання значного обсягу сировинних ресурсів та утворення великої кількості як промислових відходів, так і відходів споживання, що особливо яскраво прослідковується на урбанізованих територіях. Постійне зростання міського населення, особливо в країнах, що розвиваються та висока щільність міських жителів, а також неефективне управління відходами призводять до утворення значних обсягів відходів, їх накопичення на обмеженій території.

Зазначене обумовлює негативний вплив на екологічну безпеку, що прослідковується: в забруднення навколишнього середовища та всіх його природних підсистем: водних ресурсів, ґрунтів, атмосферного повітря тощо; втраті біорізноманіття, використанні значних територій під полігони для сміття та погіршення санітарно-епідеміологічного стану. Це, в свою чергу, чинить негативний тиск на безпеку життєдіяльності людей, які проживають на урбанізованих територіях. Серед загроз безпеці життєдіяльності людини на урбанізованих територіях через утворення та накопичення значних обсягів відходів, слід виокремити загрози для здоров'я та безпеки життєдіяльності, які прослідковуються через харчовий ланцюг внаслідок забруднення природних систем, флори та фауни. Важливою загрозою для безпеки урбанізованих територій та безпеки життєдіяльності жителів є поява та розвиток інфекційних захворювань та епідемій, а також розвиток бактерій, що є збудниками різних хвороб тощо.

Зазначене обумовлює завдання перед системою публічного управління та адміністрування щодо подолання та мінімізації екологічних наслідків, зокрема, проблем міських відходів з позицій забезпечення екологічної безпеки та безпеки життєдіяльності міських жителів. Таким чином, врахування ідентифікованих наслідків урбанізації, в контексті формування та реалізації державної політики розвитку урбанізованих територій та забезпечення безпеки міст в цілому та окремих жителів, зокрема, дозволить побудувати ефективну систему публічного управління, що сприятиме розвитку стійких міст та територій, де права, свободи та потреби, в тому числі екологічного характеру, жителів будуть дотримані та відповідатимуть загальноприйнятим нормам.

2.2. Економічні та інфраструктурні наслідки урбанізації та їх вплив на безпеку урбанізованих територій

Урбанізаційні процеси, що полягають у зростанні меж міст, міських жителів та поширенні міського способу життя, обумовлюють ряд змін у інфраструктурному та економічному контексті. Дані зміни мають як позитивні наслідки, так і негативні наслідки, що більшою мірою впливають як на безпеку урбанізованих територій, так і на безпеку життєдіяльності людей на даній території. Незважаючи на те, що урбанізаційні процеси сприяють удосконаленню інфраструктури міст та значно розширюють можливості та доступ до благ цивілізації, вони також характеризуються і значними інфраструктурними та економічними дисбалансами. Міста є потужними двигунами світової економіки, а відповідно великі міста – це концентрація великого капіталу, талантів, інновацій, технологій та робочої сили. Це все, з одного боку, сприяє розвитку, а з іншого породжує нерівність як в соціальному, так і економічному аспекті, що проявляється у ряді проблем, таких як дисбаланс у міських доходах, міська бідність, відсутність міського житла та доступу до нього, існування бідних районів та розвиток нетрів, міська злочинність. Серед інфраструктурних проблем міст слід зазначити про неефективність системи житлово-комунального господарства у частині доступу до якісної та в належному обсязі питної води, відповідного рівня очищення стічних вод, транспортної системи, у тому числі системи громадського транспорту та наявності паркувального простору, наявність та відповідність вимогам укриттів та бомбосховищ у містах, а також проблеми міських забудов та міських островів тепла. Зазначений перелік проблем інфраструктурного та економічного характеру міст не є вичерпним, однак ідентифікація та оцінка зазначених проблем стане основою для пошуку інструментів публічного управління щодо їх подолання та мінімізації відповідних наслідків. В подальшому, розвиток наукового знання щодо ідентифікації наслідків урбанізації стане дозволить сформувати теоретико-методичне підґрунтя для визначення завдань перед системою публічного управління та адміністрування, формування і реалізації ефективною державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, у тому числі у контексті забезпечення потреб, дотриманням прав та свобод сучасного міського жителя, а також розробки відповідних державних та муніципальних стратегій з урахуванням елементів сучасних концепцій розвитку міст.

Економічні та інфраструктурні наслідки функціонування та розвитку міст тісно взаємопов'язані, адже рівень економічного розвитку, обсяги залучених інвестицій, наявність капіталу та робочої сили, наповнення місцевого бюджету тощо є факторами, що впливають на рівень економічного розвитку, з одного боку, та інтенсивність використання, масштаби зносу, з іншого боку, відповідної інфраструктури. Таким чином, стан інфраструктури та економічних потреб міст прямо залежать від ефективності прийняття публічно-управлінських рішень. Прийняття публічно-управлінських рішень, процес формування і реалізації відповідної політики розвитку міст має базуватися на повній та достовірній інформації, що дозволяє в повному обсязі оцінити поточний стан проблем та їх потенційних наслідків і загроз.

Економічні наслідки урбанізації. Вивчаючи питання економічного впливу урбанізації та визначаючи наслідки урбанізації в економічному контексті доцільно зауважити, що «економічний вплив урбанізації включає як позитивні, так і негативні аспекти, безпосередньо впливаючи на урбанізовані території, а саме це:

1. розвиток і диверсифікація комерційної діяльності, а також можливість створення нових робочих місць;

2. подолання розриву між діловими людьми – представниками бізнесу;

3. доступ до нових технологій та різноманітних сфер діяльності, що забезпечує підвищення доходів та розвиток особистості;

4. розвиток інфраструктури та збільшення кількості автотранспорту, що породжує як інтенсифікацію споживання ресурсів, так і збільшення рівня забруднення повітря та їх впливу на довкілля та стан здоров'я людей. Ця інтенсифікація транспорту визначається збільшенням щільності цих районів, а також низьким рівнем розвитку громадського транспорту;

5. доступ до об'єктів, інституційного та культурного середовища, що забезпечує баланс між ресурсами, пропозицією товарів і послуг» [219].

Наслідки урбанізації в економічному контексті прослідковуються у наявності наступних проблемах економічного розвитку міст: дисбаланс у міських доходах; міська бідність та соціальна стратифікація; відсутність міського житла та доступу до нього; існування бідних районів та розвиток нетрів; міська злочинність тощо.

Дисбаланс у міських доходах та економічна нерівність.

Урбанізація як процес, що передбачає збільшення кількості міських жителів і як наслідок розширення міст обумовлена, насамперед, більшими можливостями щодо працевлаштування та відповідного рівня заробітної плати, які отримують нові жителі міст. Однак, більшість тих, хто мігрує у міста задля пошуку гідної роботи та заробітної плати мають низьку кваліфікацію, та з іншого боку, підвищують пропозицію на ринку праці. Зростає попит на висококваліфікованих працівників та зростає рівень заробітної плати таких працівників. Надлишкова пропозиція на ринку праці працівників з нижчою або ж низькою кваліфікацією, низький рівень заробітної плати обумовлює значні дисбаланси у доходах між різними групами міських жителів.

Одним із найпоширеніших показників для вимірювання економічної нерівності в країнах є Індекс Тейла, тобто «статистичний показник, що в основному використовується для вимірювання економічної нерівності. Він відображає надмірність інформації, що є різницею максимально можливої ентропії даних та спостерігаємо ентропії. Він може розглядатися як міра надмірності, стисливості, ізоляції, сегрегації, нерівності, не випадковості та відсутності різноманітності» [268].

Таблиця 2.5

Економічна нерівність в Україні за період 1992-2020 рр. за Індексом Тейла*

1992	1993	1996	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
15.08	14.60	23.18	14.45	14.26	14.57	14.37	16.02	12.45	12.14	10.82
2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
10.41	10.26	10.26	10.35	9.94	11.39	11.15	11.71	11.90	12.32	11.50

*Побудовано на даних [268]

Як зазначають Препотенська М.П., Тимашова О.С. [229] «Однією з найдавніших контроверз суспільного буття є бідність і багатство. Чисельні революції і війни та еволюційні спроби побудови суспільства рівних поки що не призвели до стирання цього протиріччя. Процеси глобалізації та урбанізації зробили контраст ще більш разючим, оскільки мегаполіси, що тягнуть як магнітом мільйони бідняків у пошуках кращого життя, насправді неспроможні масово забезпечити людей гідною працею та проживанням. Тільки окремі міста планети як островки реалізованих утопій можуть пишатися більш-менш збалансованим

статком громадян, як, наприклад, деякі провінції Норвегії або бразильська Куритиба – приклад успішного міського менеджменту із втіленням норм соціальної справедливості. Навіть у брендированих мегаполісах світу залишаються райони-гетто і території андеркласу, які є вибухово небезпечними для інших городян». Така ситуація загострюється у країнах, що розвиваються, адже по-перше, у країнах з високим рівнем розвитку темпи урбанізації значно знизилися, економіка є стабільною і як наслідок ситуація на ринку праці та у контексті доходів жителів в цілому та міських жителів є більшою мірою усталеною; по-друге, на сьогодні та у перспективі до 2050 року найбільші темпи урбанізації прослідковуються саме у країнах з середнім та низьким рівнем економічного розвитку, таким чином збільшення кількості міських жителів зазначених країн, які прагнуть знайти у місті гідне працевлаштування, не лише призведе до дисбалансів у міських доходах, а і сприятиме породженню та загостренню проблем соціальної стратифікації, міської бідності та міської злочинності. Ризики пов'язані із економічними наслідками урбанізації у контексті дисбалансів у міських доходах повинні бути враховані при формуванні та реалізації відповідної політики як на державному, так і на регіональному та муніципальному рівнях, адже зазначена ситуація торкається питань забезпечення безпеки не лише міста чи урбанізованої території, а і національної безпеки загалом, обумовлюючи наслідки, що сприятимуть розвитку геополітичних ризиків та інших локальних конфліктів в геополітичному просторі.

Міська бідність. Історично процеси урбанізації відбувалися у країнах з високим рівнем економічного розвитку, таким чином міста – були центрами економічного розвитку та прийняття і ухвалення найважливіших політичних рішень. Міста в межах країни зокрема та урбанізація як процес в цілому в таких країнах були драйверами економічного зростання, адже саме міста є осередками скупчення талантів, інвестицій, капіталу, інновацій та робочої сили тощо. На сьогодні, з пришвидшенням процесів урбанізації у країнах, що розвиваються, одночасно з відсутністю належної державної політики та системи публічного управління, що враховувала б особливості та наслідки урбанізаційних процесів, мегаполіси та міста стають продуктами неефективної державної політики та системи державного управління. Це обумовлено рядом проблем, породжених перенаселенням та

пов'язаних із значними дисбалансами у доходах, низьким рівнем доходів, неможливістю забезпечення відповідного рівня життєдіяльності. Так, жителі, які переїжджають у міста за пошуком кращого рівня життя, зіштовхуються із проблемами забезпечення себе житлом, якого з одного боку – недостатньо, а з іншого вартість є високою, та забезпеченням потреб життєдіяльності. Таким чином, міська бідність є наслідком розширення міст та міських жителів, що в свою чергу, тягне за собою проблеми соціальної стратифікації.

Міське житло. Зростання населення в містах, дисбаланси у міських доходах та міська бідність обумовлюють проблеми з житлом, що пов'язані із його кількістю, відсутністю доступу або ж обмеженим доступом до житла міських жителів. Незважаючи на те, що рівень доходів міських жителів, як правило, вищий у порівнянні із сільською місцевістю, вартість житла теж вища, і зазвичай, у випадку його обмеженої кількості для забезпечення потреби всезростаючої кількості міських жителів, вартість житла збільшуватиметься, що обумовлює ряд наступних проблем. По-перше, обмежений доступ містян до житла або ж його відсутність обумовлює проблему розвитку нетрів та існування бідних районів у містах. По-друге, попит на житло призводить до хаотичної забудови міст, що зростають, адже швидке забезпечення попиту міських жителів на житло, як правило, задовольняється зростаючою кількістю хаотично забудованих кварталів, норми будівництва, відповідність генеральним планам забудови тощо яких не завжди дотримані і як правило, можливість «появи» такого житла в межах урбанізованої території є наслідком лобіювання відповідних рішень та існування тіньового сектору. З позицій окремого міського жителя або ж міського суспільства, дана ситуація стає катализатором їх безпечного існування та життєдіяльності, порушує якість життя, адже прямо стосується доступу до базових потреб суспільства – потреби в безпеці, в житлі. З іншого боку, з позицій окремого міста, держави та системи публічного управління і адміністрування, така ситуація знаходиться в межах необхідності забезпечення національної безпеки. Зокрема, відсутність або ж обмежений доступ до забезпечення базових потреб суспільства, а особливо у містах, де проживає велика кількість жителів з їх потребами, провокують конфліктні ситуації, загострюючи проблеми порушення порядку, міської злочинності та міської безпеки.

Існування бідних районів та розвиток нетрів.

Неефективність публічної політики, відсутність консенсусу в суспільстві з одного боку, та всезростаюча кількість міських жителів і невідповідність можливостям забезпечення їх потреб у межах окремих міст, з іншого боку, обумовлюють появу, існування бідних районів та розвиток нетрів у межах навіть економічно успішних міст та мегаполісів країн Західної Європи, а також інших країн з високим рівнем економічного розвитку та системи публічного управління. Питання подолання проблеми міських нетрів у Індії підіймалося в контексті запровадження програми будівництва дешевого та доступного житла для міських жителів. Однак, в результаті реалізації даної програми було визнано, що масштаби нетрів в Індії не лише не зменшилися, а і продовжують збільшуватися. У вітчизняному аспекті, таке явище як нетрі (в азійському чи латиноамериканському вимірі), швидше за все, не матиме місця, зважаючи на клімат та холодні зими, що унеможлиблюють розростання нетрів. Однак, основним магнітом для нових міських жителів в українських містах є пошук кращої та більш високооплачуваної роботи або ж побудова професійної кар'єри.

«Бідність (як категорія) тісно пов'язана із забезпеченістю житлом. Експерти зазначають, що характер бідності, властивий українському населенню, суттєво відрізняється від її характеру в більшості розвинених країн. Так, у Європі та США бідними є люди, що живуть на соціальні виплати, зокрема безробітні. В Україні ж за відносно невисокого рівня зареєстрованого безробіття існує прошарок людей із постійною роботою, але невисокими доходами. При цьому більшість цих людей є кваліфікованою робочою силою» [86, с. 89].

Тобто, здебільшого українці мігрують у міста з сільських місцевостей не через голод, адже в українських селах до цього часу селяни ведуть домашні господарства, вирощують свійських тварин та обробляють землю. В сучасних реаліях склалася ситуація, що села та невеликі населені пункти припиняють свої існування через брак роботи, доступу або обмеженого доступу до інфраструктури тощо. Цьому також сприяє і вітчизняна державна політика, зокрема медична та освітня реформи, що передбачають скорочення шляхом об'єднання або ж ліквідації мереж шкіл, лікарень тощо.

Міська злочинність. Серед основних причин або ж передумов злочинності зазвичай визначають рівень економічного розвитку і, як наслідок, економічний стан суспільства, його демографічну структуру, структуру доходів та ступінь задоволення відповідних потреб існуючим рівнем доходів. Важливими факторами, що обумовлюють появу або розвиток злочинності є соціально та психологічна ситуація у суспільстві, наявність соціальних конфліктів, напруження в суспільстві, розподіл влади, ресурсів та загострення проблем соціальної стратифікації за різними ознаками: доходів, влади, ресурсів, прав, обов'язків тощо. Зазначені фактори більшою мірою мають економічне підґрунтя, що пов'язане із забезпеченням житлом, рівнем доходів, рівнем бідності, існуванням середнього класу тощо. Також виділяють фактори, що пов'язані зі способом та характеристикою життя, зокрема, це стосується міських жителів та міського способу життя.

Рущенко І.П. [140, с. 143] вивчаючи питання соціології злочинності зазначає, що «Урбанізація, як всесвітньо-історичний процес розвитку міст, має свої тіньові сторони, головною з яких є злочинність. Власне, злочинність, як, до речі, і політика (у первинному значенні – «управління містом»), є суто міським продуктом. Історично зростання показників злочинності відбувається паралельно з темпами урбанізації. Саме у містах стає можливою професійна злочинність, довготривале існування злочинних згай, співтовариств, зароджується злочинна субкультура».

Основною передумовою міської злочинності є саме урбанізації, її особливості, що проявляються у міському способі життя, наявності розгалуженої мережі контактів, що в більшій мірі, є примусовими та знеособлюють кожного окремого міського жителя. У сільській місцевості, на відміну від міст, жителі є більш згуртовані та знайомі між собою. Це дозволяє у соціально-психологічному аспекті зосереджуватися жителям на конкретних особистостях, особливостях їх життєвих періодах, бути більш емпатійними та менш байдужими, що сприяє зменшенню соціальної напруги, і як наслідок, попередженню агресії та злочинності.

«В умовах жорсткого соціального контролю сільської (первісної) общини злочинності у її нинішньому розумінні не існувало. І найрадикальнішою реакцією на індивідуальну

девіантність виступає тут соціальна ексклюзія – виключення особи із системи соціальної взаємодопомоги, що було для неї рівнозначним виключенню з життя взагалі. Та вже перші міста збільшують життєві шанси виключених девіантів, надаючи їм можливості або приєднатись до якоїсь іншої групи, або сформувати свою власну («злочинну зграю»)» [126].

Питання міської злочинності, причин та передумов її появи і розвитку є невід’ємним елементом в процесі формування та реалізації державної політики в цілому та муніципальної політики зокрема. З одного боку, місцева влада може сфокусуватися у процесі своєї управлінської діяльності на особливостях міст як осередків злочинності, на жителях та їх потребах, і з цих позицій сприяти безпеці території та безпеці суспільства в межах даної території. З іншого боку, у фокусі державної влади, міста мають бути міста як економічні агенти, осередки економічної активності та розвитку, здійснюючи відповідну політику забезпечення задоволення потреб, дотримання прав і свобод суспільства і окремих жителів, це сприятиме безпеці як території так і безпеці життєдіяльності.

Інфраструктурні наслідки урбанізації. Наслідки урбанізації в контексті невідповідності інфраструктури існуючим потребам жителів міста проявляються у наступному: неефективності системи житлово-комунального господарства; загостренні проблеми транспортної системи міст; проблемі доступу до медичних, освітніх та інших послуг соціальної інфраструктури; проблемах безпеки та забезпечення захисту мирного населення в умовах війни, конфліктних ситуацій чи проведення інших військових дій; проблемі планування міського простору та містобудівної діяльності; міських теплових островів тощо.

1. Неефективність системи житлово-комунального господарства, що проявляється у частині неефективності та / або невідповідності сучасним нормам санітарно-технічних систем міст, що, в свою чергу, уособлюють системи водопостачання, водовідведення, очищення стічних вод тощо. Зокрема, на сьогодні, багато проблем на урбанізованих територіях в цілому та у містах зокрема, стосується доступу до якісної та в належному обсязі води, у тому числі питної. У фокусі державного управління знаходяться завдання щодо забезпечення ефективного управління водними ресурсами в межах міст, забезпечення водної та продовольчої

систем безпеки, що потребують невідкладних рішень. Система житлово-комунального господарства також об'єднує енергетичні системи міст, що уособлюють такі об'єкти енергетики як котельні, електростанції, різні види (електричні, теплові, газові) мережі, ефективність та результативність роботи яких свідчить про якість та доступність послуг (наприклад, теплопостачання) для міських жителів та можливість задоволення відповідних інфраструктурних потреб містян. Доцільно також, у контексті питань житлово-комунального господарства міст, акцентувати увагу на системі благоустрою, питаннях обслуговування міського житла та транспортній системі. Дані напрямки є важливими у процесі забезпечення якості життя міського населення, безпеки їх життєдіяльності та безпеки урбанізованої території.

Зважаючи на прогнозовані темпи урбанізації, та, як наслідок, збільшення кількості населення у містах або ж на урбанізованих територіях, їх навантаження на систему міського господарства в цілому та зокрема на житлово-комунальне господарство, ці питання є актуальними та потребують постійної уваги, особливо, це стосується вітчизняних реалій. Більшість систем житлово-комунального господарства українських міст потребують модернізації та вдосконалення, адже здебільшого системи водопостачання, водовідведення, теплопостачання тощо застарілі, тому що діють ще з радянських часів та не відповідають сучасним вимогам та потребам, а також рівню навантаження на них міських жителів. Це все обумовлює зниження якості наданих послуг міському населенню, а також обмежує доступ міських жителів до таких послуг. Неefективність системи житлово-комунального господарства міст та невідповідність сучасним нормам, а також запитам та вимогам суспільства є загрозою для безпеки життєдіяльності міських жителів, безпеки урбанізованої території в цілому.

2. Загострення проблеми транспортної системи міст, у тому числі системи громадського транспорту та відсутності чи обмеженої наявності паркувального простору у містах та на урбанізованих територіях. Збільшення міст як у територіальному аспекті, так і збільшення мешканців таких міст не співвідноситься із системами забезпечення таких міст та задоволення потреб міських жителів. Урбанізація як явище обумовлює складну проблему перевантаження міст індивідуальним транспортом з одного боку, що, в свою чергу, провокує забруднення

навколишнього середовища, постійні затори та відсутність паркувального простору у містах, а з іншого боку, транспортна система міст не завжди в змозі забезпечити жителів у їх транспортних потребах або ж забезпечити відповідну якість послуг громадського транспорту. У містах, урбанізованих територіях чи мегаполісах розвинених країн світу акцентується увага на сталому міському розвитку із застосуванням інтелектуальних систем та інклюзивного розвитку, особливо це стосується транспортних перевезень, системи громадського транспорту, розвитку велотранспорту, забезпечення екологічної безпеки у містах у поєднанні із дотриманням якості та комфорту життя містян, надання якісних та ефективних адміністративних послуг та забезпечення безпеки в цілому.

3. Проблема доступу до медичних, освітніх та інших послуг соціальної інфраструктури. Соціальна інфраструктура для сучасного мешканця міст є важливою складовою забезпечення його безпеки життєдіяльності, а також людського розвитку. «Виходячи з характеру та особливостей соціальної інфраструктури, можна виокремити чинники прямого, опосередкованого та комбінованого впливу її складових елементів на рівень людського розвитку. Так, сферами прямого впливу слід вважати сферу освіти, сферу охорони здоров'я, сферу культури та спорту, соціальний захист та соціальне забезпечення. До сфер опосередкованого впливу відноситься: транспортна інфраструктура, житло та комунальна сфера, туризм, сфера відпочинку та дозвілля, а також навколишнє середовище» [17]. У великих містах, забезпечення доступу до ключових об'єктів соціальної інфраструктури з одного боку, та забезпечення якості і ефективності надання послуг соціально-гуманітарного характеру для містян з іншого боку є важливим завданням для органів публічного управління та ключовим імперативом формування та реалізації державної політики розвитку міст, урбанізованих територій, забезпечення безпеки на таких територіях, у тому числі і безпеки життєдіяльності населення. Міста є магнітами, що притягують нових жителів, які мігрують в урбанізовану місцевість задля забезпечення вищого рівня та якості свого життя, однак саме соціальна складова їх життєдіяльності, а саме: освіта, медичне обслуговування, соціальне забезпечення, відпочинок, дозвілля тощо, - є факторами розвитку людського потенціалу. Від ефективності, результативності державної політики, якості і

комфортності співіснування значної кількості людей із різних соціальних груп та з величезною варіативністю їх соціальних потреб і запитів на відповідній території буде залежати не лише рівень економіко-соціального розвитку, а і рівень безпеки урбанізованої території в цілому та забезпечення безпеки життєдіяльності жителів на такій території.

4. Проблеми безпеки та забезпечення захисту мирного населення в умовах війни, конфліктних ситуацій чи проведення інших військових дій. Зважаючи на тенденції зміни світового порядку у напрямі багатополярності, та значної кількості різноманітних конфліктів у світі, у тому числі із застосуванням зброї та загрозами для життя суспільства, нищівними наслідками для інфраструктури, питання безпеки урбанізованих територій, забезпечення захисту населення в умовах війни, конфліктних ситуацій чи проведення інших військових дій є важливими детермінантами формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Дані питання стосуються міст та урбанізованих територій щодо розвитку їх інфраструктури забезпечення захисту населення, пов'язаною із наявністю, доступністю та відповідністю існуючим вимогам укриттів, бомбосховищ та інших об'єктів захисту цивільного населення. Повномасштабна війна росії проти України з 2022 року супроводжується постійними обстрілами, бомбардуваннями українських міст, їх критичної інфраструктури, об'єктів соціальної інфраструктури та цивільного населення, а також погрозами застосування ядерної зброї та інших видів зброї масового ураження проти території України і українців. Складна безпекова ситуація в Україні, а також сусідство з росією – країною, визнаною Парламентською асамблеєю Ради Європи, з терористичним режимом та її сателітом Білоруссю обумовлює перед органами публічного управління надзвичайно важливе та невідкладне питання щодо забезпечення безпеки та захисту цивільного населення України в цілому та урбанізованих територій, зокрема. Урбанізовані території, великі міста та міста, зокрема, у воєнний період, є осередками гуманітарних катастроф, адже у випадку руйнування систем водопостачання, водовідведення, енергопостачання, теплопостачання тощо є загрозою для життєдіяльності декількох сотень тисяч населення навіть невеликих міст України, а у випадку великих міст, міст чи урбанізованих територій з мільйонним або декілька мільйонним

населенням –загрози складно переоцінити. Державна політика забезпечення безпеки на урбанізованих територіях у воєнний період має базуватися на нових підходах до формування та розвитку міст із інноваційною інфраструктурою. Ці питання є наріжним каменем щодо відновлення та відбудови українських міст та територій. Відновлення по принципу «краще, ніж було» має включати обов’язково мережу споруд цивільного захисту у містах, у тому числі і відповідні механізми евакуації населення, що відповідатимуть потребам населення та сучасним вимогам.

5. Проблема планування міського простору та містобудівної діяльності. Питання планування та забудови міст, особливо в умовах, їх динамічного зростання, розширення та оновлення є важливим, адже міст – це, насамперед, суспільство, первинне соціальне середовище де функціонує велика кількість різних індивідів зі своїми потребами, задоволення яких, в свою чергу, знаходиться у фокусі системи публічного управління та її відповідних суб’єктів прийняття публічно-управлінських рішень на різних рівнях системи. У той же, час комфортність та якість життя населення в цілому, та на окремій урбанізованій території детерміновано ефективністю, безпечністю та якістю забудови у містах. Великі міста з первинними генпланами забудови, на сьогодні, здебільшого не відповідають сучасним вимогам, та потребам постійно зростаючого населення. З іншого боку, трансформація міського простору є складним питанням як для архітекторів міст, так і для системи державного управління та регулювання. Вітчизняні міста часто втрачають свою ідентичність та комфорт для їх жителів через відсутності плану та /або невідповідність задекларованих норм міського будівництва. Основна причина – це якість публічно-управлінських рішень у даній сфері, що, як наслідок, прослідковується у недотриманні норм і вимог до міських забудов, у тому числі і через лобіювання інтересів забудовників, корупційні прояви тощо. Все це обумовлює ряд проблем, пов’язаних із безпекою міст та безпекою життєдіяльності населення у таких містах, зокрема, це перевантаження існуючих систем житлово-комунального господарства, транспортної системи, міської логістики, доступу населення до об’єктів соціальної інфраструктури, природного середовища, проблеми озеленення та появу міських теплових островів.

«Урбаністи почали по іншому осмислювати та проектувати громадські простори. Колосальним трендом стає облаштування природних територій, що несе за собою розумне і сучасне проектування цих зон ландшафтними архітекторами, враховуючи комплекс знань різних галузей. Почався розвиток малих міст і сільських поселень. Міста почали переходити від концепції «авто в місті» до концепції відкритих просторів і розвитком велоінфраструктури. Відбулось розширення велоінфраструктури світу, оптимізація та розуміння пішохідної мережі, розуміння концепції «робота–побут», розвиток периферії міста, автоматизація та цифровізація міського життя, переосмислення архітектурно-планувальної структури сучасного міста. Особливо актуально, щоб такі зміни почались масово відбуватися і в містах України, що безперечно зробить великий крок у розвиток життя» [2].

На сьогодні, проблеми міської забудови потребують переосмислення, у тому числі і у зв'язку із необхідністю забезпечення безпеки населення у містах в умовах війни, а також відновлення та відбудови зруйнованих міст, внаслідок військових дій на території України, із фокусуванням на їх стійкому розвитку, комфортності, безпеці і забезпечення високого рівня якості життя.

6. Міські теплові острови. Урбанізація є причиною змін, які чинять негативний вплив на життєдіяльність суспільства у містах та мегаполісах. На сьогодні, значна увага приділяється проблемі теплових островів - урбанізованих районів, де фіксується більш висока температура у порівнянні з віддаленими районами міст або прилеглими сільськими територіями. Інфраструктура міст передбачає скупчення значної кількості споруд, будівель, доріг тощо, які поглинають і повторно випромінюють сонячне тепло більше, ніж природні ландшафти, такі як ліси і водойми. Урбанізовані міські райони, де ці споруди сконцентровані, а зелені насадження обмежені, стають «островами» більш високих температур щодо віддалених районів. Таким чином, температура в урбанізованих міських районах вища, ніж температура у віддалених районах. Такий стан дістав назву Міський тепловий острів (Urban Heat Island, UHI).

«Міський тепловий острів (Urban Heat Island, UHI) означає будь-який міський район, який є більш спекотним за сусідній район. Міська спека острова дуже помітна в зимовий і літній періоди, а різниця температур часто більше вночі, ніж в денний час. Різниця температури може досягати 10 градусів за Фаренгейтом»[292].

Вперше питання міського клімату було розглянуто Люком Говардом (Luke Howard) у його дослідженні «Клімат Лондону» (The Climate of London). Люк Говард був першим, хто визнав вплив міських районів на місцевий клімат.. Досліджуючи вплив Лондона на його клімат, Люк Говард приходив до висновку, що температура міста не повинна розглядатися як температура клімату; місто приймає занадто багато штучного тепла, викликаного його структурою, переповненим населенням і споживанням великої кількості палива. Це перший аналіз двох пов'язаних, але різних питань: 1) міське «забруднення» метеорологічних записів і, 2) величина і причина міського наслідку. Перше видання The Climate of London вийшло в двох томах, перший з яких з'явився в 1818 році. Друге, значно розширене, видання вийшло в 1833 році і складалося з трьох томів.

Також до вчених класиків, які підняли у своїх дослідженнях питання міського клімату, доцільно віднести Альберта Кратцера (Albert Kratzer), який захистив кандидатську дисертацію з міської кліматології в 1937 році в Мюнхенському університеті Людвіга-Максиміліана, Німеччина. Ця дисертація сформувала перше видання Das Stadtklima («Клімат міст»), яке представляє великий огляд досліджень міського клімату того часу. Друге видання Das Stadtklima вийшло в 1956 році. У свою чергу, важливими є напрацювання Тоні Чендлера (Tony Chandler), а саме праця «Клімат Лондона» (The Climate Of London), що є комплексним дослідженням, заснованим на потужній вимірювальній кампанії, яка була проведена у Лондоні. «Це монументальна робота, яка зайнялася вивченням клімату Лондона, де зупинився Говард. Чендлер створив міську мережу станцій, яка доповнювалася спостереженнями, зробленими за допомогою пересувних траверс. Разом вони склали Лондонське кліматологічне дослідження, яке на той час представляло найбільш просторово інтенсивне кліматологічне дослідження такого роду. Опитування мало два елементи: «Перший елемент цього включав мобільну станцію запису, за допомогою якої Чендлер контролював температуру і вологість в різні години дня і ночі. Другим елементом займалися понад 60 шкіл, педагогічних коледжів і приватних осіб, які підтримували кліматологічні станції обліку. Незабаром опитування привернуло увагу науковців та містобудівників по всьому світу. «Тепловий острів» Лондона і закономірність забруднення повітря, яку окреслив Чендлер, широко

обговорювалися у засобах масової інформації. У 1964 році він захистив докторську дисертацію «Дослідження клімату Лондона», з якої незабаром вийшов «Клімат Лондона» (1965)» [216]. Таким чином, питання впливу діяльності людини, а також рівня урбанізації на температурні режими міст та урбанізованих районів не є новим, а перші напрацювання у даній сфері мають двохсотрічну історію.

Серед причин появи міських теплових островів, зарубіжні науковці [272], [257], [207] зазначають наступні «недостатня кількість рослинності; поглинання сонячної радіації через низьке альbedo; перешкоди для руху повітря; великі обсяги антропогенного виділення тепла».

Кусум Вагль (Kusum Wagle) [290] зазначає «деякі основні фактори, що сприяють утворенню міського теплового острову: фізичні властивості будівельних матеріалів, геометрія будівлі та дизайн; посилення і неконтрольована індустріалізація; антропогенні джерела тепла; зниження еватранспірації; висока чисельність населення; міський пейзаж; споживання енергії та спосіб життя; виробництво енергії з таких джерел, як промисловість, транспортні засоби та будинки; бетонні будівлі та будівельні матеріали з яких вони побудовані можуть утримувати більше тепла».

«Високо урбанізовані території характеризуються зміною температурного режиму внаслідок цілого ряду чинників. До найбільш значних з них, можна віднести : зменшення інтегрального альbedo міських поверхонь, і, як наслідок, збільшення долі поглиненої сонячної радіації в порівнянні з природними ландшафтами; зниження прозорості атмосфери через забруднення аерозолями і різними твердими домішками від виробничих об'єктів, транспорту і інших джерел; зниження втрат тепла за рахунок довгохвильової радіації накопичення і зберігання теплоти елементами забудови внаслідок збільшення долі матеріалів з високою питомою теплоємністю в сучасному будівництві; зниження витрати тепла на випар за рахунок скорочення площ з природним ґрунтовим покривом і зеленими насадженнями що призводить до зростання теплового балансу; збільшення рівня шорсткості підстилаючої поверхні і зниження швидкостей вітру в містах призводять до формування зон застою повітря» [29].

Перелік причин виникнення міського острова тепла та їх характеристику зазначає у своєму науковому дослідженні зарубіжний вчений Мд Нуруззаман (Md Nuruzzaman) [255]: «1. Використання матеріалів з низьким Альбедо; 2. Непроникні поверхні; 3. Теплова маса; 4. Темні будівлі та дахи будівель; 5. Відсутність рослинності; 6. Зміна клімату; 7. Використання кондиціонерів; 8. Міський навіс; 9. Блокування вітру; 10. Забруднення повітря; 11. Скупчення людей».

З метою вивчення особливостей міських островів тепла, доцільно охарактеризувати ідентифіковані причини їх появи та розвитку.

Використання матеріалів з низьким Альбедо. Враховуючи той факт, що Альбедо – є показником, що характеризує здатність відбивати або ж розсіювати сонячну енергію, а урбанізовані простори здебільшого є забудованими, облаштованими дорогами, тротуарами, які, в свою чергу, мають низьке Альбедо, тобто більшість сонячної енергії поглинається, а не відбивається. Як зазначає Мд Нуруззаман (Md Nuruzzaman) [255]: «Альбедо міста змінюється залежно від різних факторів, таких як облаштування поверхні, тобто її орієнтація та неоднорідність, матеріали, які використовуються для дахів, тротуарів тощо». Така ситуація безпосередньо впливає на формування міського мікроклімату та температуру в урбанізованих просторах. Якщо альбедо міської поверхні буде низьким, вона буде запасати більше сонячної енергії, а ефектом стане підвищення міської температури.

Непроникні поверхні. Дороги, тротуари, парковки в урбанізованих просторах є асфальтованими, отже, здебільшого поглинають сонячну радіацію як тепло, а враховуючи той факт, що вони є непроникні, вода яка потрапляє на їх поверхню потрапляє у стічну систему, таким чином, вода не поглинається рослинами чи водними об'єктами, і в свою чергу, не охолоджує територію.

Теплова маса. Будівлі, споруди, дороги, тротуари та інша інфраструктура міст протягом дня нагріваються, накопичуючи та зберігаючи значний обсяг теплової маси. «Бетонні, цементні та металеві поверхні в міських районах, як правило, поглинають теплову енергію, а не відображають її, сприяючи підвищенню міських температур» [226]. Таке тепло, об'єкти інфраструктури, в свою чергу, виділяють протягом ночі.

Темні будівлі та дахи будівель. Беззаперечним є той факт, що темні кольори, а особливо чорний колір поглинає більше сонячної енергії та тепла а ніж світлі поверхні. У свою чергу, більшість дахів будівель є темними. «Температура темних сухих поверхонь на прямому сонці може досягати 88°C протягом дня, тоді як вегетовані поверхні з вологим ґрунтом за тих самих умов можуть досягати лише 18°C» [226]. Тому, на сьогодні, є тенденція до модернізації урбанізованих районів, особливо що стосується перебудови дахів будівель під публічні простори із зеленими насадженнями, басейнами тощо.

Відсутність рослинності. Зелені насадження забезпечують тінь та прохолоду. Однак, в урбанізованих районах переважають інфраструктурні об'єкти, а кількість зелених насаджень є недостатньою. Здебільшого в урбанізованих районах переважають невисокі декоративні рослини, які більшою мірою забезпечують вирішення естетичних проблем таких територій, адже є неефективними з позицій перехоплення сонячного світла, поглинання вуглекислого газу для фотосинтезу та охолодження навколишнього середовища. Більшість парків та природних лісів у великих містах та мегаполісах було знищено на користь будівництва бізнес-центрів, торгових центрів, багатоквартирних будинків та інших об'єктів інфраструктури.

Зміна клімату. Зв'язок між проблемою міських островів тепла та зміною клімату є двостороннім, адже з одного боку, зміна клімату загострює проблему міських островів тепла, а з іншого боку міські острови тепла посилюють проблеми зміни клімату. Таким чином, дані проблеми є одночасно причинами та наслідками одна одної.

Використання кондиціонерів. Серед причин появи та розвитку міських островів тепла, дослідники визначають використання кондиціонерів, які з одного боку створюють прохолоду всередині будівель, поглинаючи тепло та виділяючи його в навколишнє середовище, що в свою чергу, обумовлює підвищення температури в атмосфері.

Міський навіс. Урбаністи вводять таке поняття як «міський навіс» для позначення багатошаровості будівель у містах та урбанізованих районах. Це означає що тепло, яке відбивається однією будівлею може затримуватися сусідніми вищими будівлями, формуючи так званий міський навіс, що в свою чергу, загострює проблему міських островів тепла.

Блокування вітру. В урбанізованих районах, зважаючи на значну кількість будівель та споруд, швидкість вітру знижується, а отже, зменшується охолоджуваний ефект за рахунок конвекції і, як наслідок, утримується тепло.

Забруднення повітря. У містах, мегаполісах та інших урбанізованих районах, особливо гостро постає проблема забруднення повітря внаслідок скупчення транспорту, промислових та інфраструктурних об'єктів, які виділяють в атмосферу вихлопні гази та інші забруднювачі, що затримують сонячну радіацію та обумовлюють підвищення температури.

Скупчення людей. Велика кількість людей в урбанізованих районах обумовлює великий обсяг викидів вуглекислого газу в атмосферу, а як відомо, вуглекислий газ зберігає тепло, що впливає на підвищення температури атмосферного повітря, сприяючи утворенню та розвитку міських островів тепла.

Зазначені причини появи та існування міських островів тепла переконливо свідчать про негативний вплив таких аномалій на здоров'я та життя людей в урбанізованих районах, на зниження якості життя в містах та мегаполісах.

Агентство з охорони навколишнього середовища США (U.S. Environmental Protection Agency) [240] визначили ряд наслідків, спричинені існуванням міських островів тепла: «підвищене споживання енергії; підвищені викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря і парникових газів; загрози для здоров'я та комфорту людини; погіршення якості води». Характеристику зазначених наслідків наведемо нижче.

Підвищене споживання енергії. «Існування міських островів тепла збільшують попит на кондиціонування повітря для охолодження будівель. Під час оцінки тематичних досліджень декількох країн, визначено, що попит на електроенергію для кондиціонування повітря зростає приблизно на 1–9% для кожного підвищення температури на 2 °F. Країни, де більшість будівель мають кондиціонери, наприклад, США, мали найвищий приріст попиту на електроенергію» [271]. Таким чином, збільшення попиту на кондиціонування обумовлює підвищення витрат електроенергії. Слід відзначити, що існування островів тепла обумовлюють збільшення попиту в цілому на електроенергію, а не лише у спекотні будні дні, коли більшість людей знаходяться в офісах або ж будинках і мають потребу у освітленні та охолодженні таких приміщень. Як зазначають [253] [297] «під час

екстремальних теплових явищ, які посилюються тепловими островами, підвищений попит на кондиціонування повітря може перевантажувати системи і вимагати від комунального підприємства встановлення контрольованих, планових відключень електроенергії, щоб уникнути перевантаження систем».

Підвищені викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря і парникових газів. За даними Агентства з охорони навколишнього середовища США (U.S. Environmental Protection Agency) [240] «Міські острови тепла здебільшого обумовлюють попит на електроенергію влітку. Компанії, які постачають електроенергію, зазвичай покладаються на електростанції на викопному паливі для задоволення більшої частини цього попиту, що, в свою чергу, призводить до збільшення викидів забруднювачів повітря та парникових газів. Ці забруднювачі шкідливі для здоров'я людини, а також сприяють складним проблемам якості повітря, таким як утворення озону (смогу) на рівні землі, дрібних твердих частинок та кислотних дощів. Збільшення використання установок, що працюють на викопному паливі, також збільшує викиди парникових газів, таких як вуглекислий газ, які сприяють глобальній зміні клімату. Крім впливу міських островів тепла на викиди, пов'язані з енергією, підвищення температури може безпосередньо збільшувати швидкість утворення озону на рівні землі. Озон на рівні ґрунту утворюється, коли оксиди азоту і леткі органічні сполуки реагують в присутності сонячного світла і спекотної погоди».

Загрози для здоров'я та комфорту людини. Міські острови тепла передбачають підвищений температурний режим, а також забруднення повітря, що було охарактеризовано вище, які в сукупності складають негативні наслідки для здоров'я та комфорту людей. Спека та забруднене повітря є негативними факторами, адже це обумовлює не лише загальний дискомфорт та труднощі із диханням, а і стає причиною теплових ударів, теплових судом, теплового виснаження. Слід відзначити, що негативні наслідки існування міських теплових островів можуть стати також причиною смертей людей. Зокрема, особливо чутливими до аномалій з температурними режимами та атмосферним повітрям є люди похилого віку, маленькі діти, жителі з низьким рівнем доходів або ж незадовільним станом здоров'я, а також жителі, робочий день яких проходить поза

приміщеннями на свіжому повітрі. «Люди похилого віку є одними з найбільш вразливих до високої температури. Цій небезпеці сприяють багато фізіологічних, психологічних та соціально-економічних факторів. Люди похилого віку частіше мають погане здоров'я, є менш рухливими та більш ізольованими, більш чутливими до високої спеки та мають нижчі доходи [224]. Натомість, «маленькі діти, як правило, більш чутливі до сильної спеки через їх розміри та інші фізіологічні характеристики. Пришвидшені темпи дихання дітей внаслідок розмірів тіла, часу, проведеного на свіжому повітрі, і їх дихальні системи, що перебувають на стадії розвитку, підвищують небезпеку загострення астми та інших захворювань легень, викликаних забрудненим озоном і смогом повітрям. Населення з низьким рівнем доходу піддається більшому ризику захворювань, пов'язаних зі спекою, через погані житлові умови, включаючи відсутність кондиціонерів і невеликих житлових приміщень, а також недостатні ресурси для пошуку альтернативного укриття під час теплової хвилі [287].

Слід відзначити, що міські острови тепла, які обумовлюють зниження якості повітря внаслідок різного роду забруднень, провокують умови, коли жителі урбанізованих районів потрапляють у пастку міського ландшафту, де відбуваються такі зміни, що неодмінно впливають на їх життя та діяльність. Парадокс полягає в тому, що люди, робочий день яких проходить на свіжому повітрі, є більш чутливими до захворювань. «Люди, які проводять свій робочий час на свіжому повітрі, більш схильні до таких станів, як теплове виснаження і тепловий удар. Вони отримують більший обсяг наслідків, пов'язаних із забрудненням повітря озоном, а також тепловий стрес, особливо якщо робочі завдання передбачають великі навантаження» [240].

У переліку особливо вразливих та чутливих жителів до наслідків міських островів тепла в урбанізованих районах є місце для групи людей, які мають проблеми зі здоров'ям, в тому числі ті, які мають хронічні захворювання та потребують особливих ліків. «Люди з хронічними захворюваннями, обмеженими можливостями, обмеженнями рухливості вразливі до екстремальних температур. Люди з діабетом, фізичними порушеннями та когнітивним дефіцитом особливо схильні до ризику під час теплових хвиль» [287].

Американські вчені Амбаріш Вайдьянатхан (Ambarish Vaidyanathan), Жозефіна Малілай (Josephine Malilay) Пол Шрамм (Paul Schramm) Шубхаю Саха (Shubhaya Saha) у своєму дослідженні [291] «Надмірні теплові явища або різке і різке підвищення температури є особливо небезпечними і можуть призвести до показників смертності вище середнього. З 2004 по 2018 рік Центри з контролю і профілактиці захворювань зафіксували 10527 смертей, пов'язаних зі спекою. Протягом 2004–2018 років у Сполучених Штатах щорічно відбувалося в середньому 702 смерті, пов'язані зі спекою (415 з спекою як основною причиною та 287 як причиною, що сприяє цьому). Природний тепловий вплив був причиною смерті, пов'язаної з певними хронічними захворюваннями, алкогольними отруєннями та передозуванням наркотиків».

Погіршення якості води. Взаємозв'язок існування міських островів тепла та погіршення якості водних ресурсів полягає в тому, що висока температура дорожнього покриття, а також дахів будинків обумовлює підвищення температури вод, що потрапляють у зливову каналізацію, які, в свою чергу, потрапляють до струмків, річок, ставків, озер тощо, підвищуючи їх температури. Це все негативно впливає на біорізноманіття водної екосистеми, а особливо на обмін речовин і розмноження багатьох водних видів. Слід зазначити, що підвищення температури води може призвести до фатальних втрат багатьох водних мешканців. «Дослідження показало, що міські потоки в середньому гарячіші, ніж струмки в лісистих районах, і що температура в міських потоках піднялася вище 7°F під час невеликих штормів через нагрітий стік з міських матеріалів» [279].

Узагальнення наслідків існування міських островів та тепла та ідентифікація обумовлених ними безпекових загроз подано в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

**Характеристика наслідків існування міських островів
тепла: ідентифікація безпекових загроз***

Наслідки	Характеристика	Безпекові загрози
Підвищене споживання енергії	Високі температурні режими обумовлюють підвищений попит на кондиціонування приміщень	- надмірне споживання електроенергії; - перевантаження систем; - планові відключення електроенергії; - необхідність економії споживання електроенергії
Підвищені викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря і парникових газів	Станції, які виробляють електроенергію здебільшого працюють на викопному паливі та утворюють в результаті значні викиди забруднюючих речовин та парникових газів. Окрім цього, високі температурні режими підвищують швидкість утворення приземного озону	- надмірне використання викопного палива; - підвищення викидів забруднюючих речовин; - збільшення обсягів парникових газів, вуглекислого газу; - загострення проблем зміни клімату; - пришвидшення утворення озону на рівні ґрунту; - шкідливий вплив на навколишнє середовища та здоров'я людей, особливо немовлят та людей з проблемами дихання
Загрози для здоров'я та комфорту людини	Підвищення температури, незадовільна якість повітря створює загрози для здоров'я та життєдіяльності людей, провокуючи ризики розвитку різного роду захворювань, поширення інфекцій, підвищення смертності та зниження функцій життєдіяльності людини	- дискомфорт та труднощі з диханням; - зневоднення, судоми, теплові удари; - зниження працездатності та продуктивності; - підвищення захворюваності та смертності; - поширення інфекційних захворювань
Погіршення якості води	Підвищення температури обумовлює підвищення температури та зниження якості води у струмках, озерах, водоймах та річках, що призводить змін у водній екосистемі	- зміни в екосистемі, що впливають на життя тварин і рослин; - смертність водних мешканців

*узагальнено за даними Агентства з охорони навколишнього середовища США (U.S. Environmental Protection Agency) [240]

Таким чином, існування міських островів тепла, що є наслідком урбанізаційних процесів, обумовлює ряд негативних змін, які впливають на здоров'я, життя та діяльність суспільства в

цілому та кожної окремої людини, зокрема. В свою чергу, така ситуація диктує перед наднаціональними, національними та локальними суб'єктами управління нові завдання щодо мінімізації та /або подолання наслідків міських островів тепла задля забезпечення комфорту та якості життя людей в урбанізованих районах, а також з метою забезпечення належного рівня безпеки міст та урбанізованих районів. З цією метою, доцільним є продовження пошуку напрямів вирішення екологічних наслідків урбанізації, а також інструментів формування та реалізації державної політики зменшення міського теплового острова.

Урбанізація з одного боку є причиною розвитку міст, а з іншого боку – суттєвим фактором деградації навколишнього міського середовища зокрема та територій в цілому. «Міста з їх потужною соціально-економічною та інженерно-технічною інфраструктурою вважаються одним із головних факторів деградації довкілля. Вони є джерелом 80% усіх викидів в атмосферу, однієї третини глобального обсягу забруднень навколишнього природного середовища, щорічно виробляючи до 3 млрд т твердих відходів. При цьому забруднюючий вплив простежується на відстані 50 км від них» [22].

Ідентифіковані екологічні наслідки урбанізації у розрізі забруднення атмосферного повітря, забруднення, виснаження та дефіциту водних ресурсів, утворення та накопичення промислових відходів та відходів споживання, а також проблеми міських теплових островів, дозволили встановити їх вплив на безпеку урбанізованих територій, у тому числі визначити загрози екологічній безпеці та безпеці життєдіяльності людини у місті.

Таким чином, у контексті економічних наслідків урбанізації ідентифіковано та охарактеризовано наступні проблеми урбанізованих територій: дисбаланс у міських доходах; міська бідність та соціальна стратифікація; відсутність міського житла та доступу до нього; існування бідних районів та розвиток нетрів; міська злочинність тощо. З позицій інфраструктури ідентифіковано та охарактеризовано наступні наслідки урбанізації: неефективність системи житлово-комунального господарства; проблеми транспортної системи міст; проблеми доступу до медичних, освітніх та інших послуг соціальної інфраструктури; проблеми безпеки та забезпечення захисту мирного населення в умовах війни, конфліктні ситуації чи проведення інших військових дій; проблеми планування міського простору та містобудівної діяльності; міські теплових островів

тощо. Ідентифіковані та охарактеризовані економічні та інфраструктурні наслідки урбанізації дозволяють сформулювати завдання для системи публічного управління у контексті формування та розробки державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Усі ідентифіковані наслідки без застосування належного публічно-управлінського інструментарію та формування і реалізації відповідної державної політики є загрозами для безпеки урбанізованих територій, безпеки життєдіяльності населення та національної безпеки в цілому.

2.3. Соціальні та гуманітарні наслідки урбанізації як загрози безпеці урбанізованих територій

Рівень цивілізованості суспільства визначається цінністю та значущістю окремої людини як особистості, а це, в свою чергу, прослідковується у контексті визначення ступеня задоволеності прав людини та відповідністю цих прав загальносвітовим усталеним нормам. Соціально-гуманітарна сфера є однією із складових життєдіяльності сучасної особистості та одного із найважливіших об'єктів державного управління розвинених країн. Рівень розвитку сучасних держав, в першу чергу, залежить від рівня розвитку людського капіталу суспільства, а також швидкості реакції відповідної групи соціуму на використання можливостей, що є продуктом постійних глобальних, регіональних, локальних змін. Світові тенденції підтверджують, що, на сьогодні, основою парадигми державного управління є людина. Це, в свою чергу, обумовлює перед урядами країн завдання щодо побудови та забезпечення сприятливого середовища, необхідного для розвитку та самореалізації громадян, захисту їх прав та свобод. Спрямованість державного управління на соціально-гуманітарний розвиток в цілому, а також на формування умов для розкриття людського потенціалу, забезпечення гідного рівня життя та реалізацію можливостей кожного члена суспільства, обумовлює необхідність розробки та впровадження державної політики у відповідних сферах соціально-гуманітарного розвитку. Особливої актуальності, питання гуманітарного розвитку, набуває у колишніх країнах Радянського Союзу, що не встигли сформулювати та/або забезпечити існування реальної системи демократичних цінностей на належному рівні, де фундаментом є відповідальність,

свобода, справедливість, рівність, солідарність та гідність. Зокрема, це стосується України, яка після Революції Гідності та підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом, перебуває у процесі активного відновлення свого європейського обличчя. З 24 лютого 2022 року, до цих причин ще додалася повномасштабна війна росії проти України, в якій український народ бореться саме за демократичні цінності та свободу. З одного боку, в Україні відбувається процес змін, що полягає у формуванні та реалізації державної політики відповідно до загальноєвропейських вимог з метою забезпечення повноправного входження до кола європейських цивілізованих країн, з якими Україну об'єднують спільні цінності, європейська ідентичність, історія, географія та культура, а також з метою забезпечення безпеки та відстоювання демократичних інтересів в Україні, а з іншого боку, тенденції урбанізації в Україні обумовлюють ряд соціально-гуманітарних змін, що стосуються не лише міського населення, а і населення сільських регіонів та потребують уваги державно-управлінської спільноти.

Основна мета соціально-гуманітарного розвитку держави – це удосконалення суспільства в цілому, та забезпечення розкриття потенціалу кожного із його членів шляхом здійснення відповідних державно-управлінських дій. Соціальний та людський капітали будь-якої країни є основою забезпечення її розвитку та національної безпеки. Міста є осередками скупчення соціального та гуманітарного капіталу. З метою забезпечення ідентифікації наслідків урбанізації соціально-гуманітарного характеру та обґрунтування їх впливу на безпеку урбанізованої території в цілому та безпеки життєдіяльності суспільства зокрема, доцільно здійснити дослідження сучасного стану соціально-гуманітарного розвитку України задля ідентифікації завдань як основи формування актуальної, вимогам часу та потребам суспільства, державної політики, у тому числі державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій.

Румунські дослідниці Анка Дунаринту (Anca Dunarintu) та Мадаліна Докіу (Mădălina Doçi) [219] вивчаючи питання соціального та економічного впливу урбанізації, серед соціальних наслідків урбанізації виділяють наступні сфери та напрями, а саме: контакт із ринком праці; сім'я та міське суспільство; домашні відносини; рівень народжуваності; стан здоров'я та забруднення; доступ до освіти та навчання; бідність, відсутність можливостей і проблеми психологічної адаптації. Характеристика окреслених вище соціальних наслідків урбанізації подано у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Соціальні наслідки урбанізації та їх характеристика*

Соціальні наслідки	Характеристика
Контакт із ринком праці	Населення, яке живе в міських районах, пристосовується до ринку праці, спеціалізується на потребах існуючого бренду і, таким чином, формує та адаптує, а також має відповідні вигоди у вигляді доходів для покриття щоденних потреб
Сім'ї та міське суспільство	Часто спостерігається занепад концепції сім'ї через поширення менш традиційних форм і нових типів домогосподарств. Ця тенденція проявляється як наслідок різноманітності багатьох варіантів для індивідів, у яких індивіди організуються в колективні одиниці
Домашні відносини	Збільшення рівня участі жінок у ринку праці; жінки стали особами, які приймають рішення; жінки повинні збалансувати професійні та сімейні обов'язки
Рівень народжуваності	Перехід із сільського соціального простору в міський простір породжує зміни в темпах природного приросту населення, явище проявляється у створенні менших сімей, тобто сімей з меншою кількістю членів, порівняно із сільською місцевістю [212]
Стан здоров'я та забруднення	Розвиток нових урбанізованих територій без дотримання необхідних заходів для розвитку стійких територій обумовлює негативний вплив як на навколишнє середовище, так і на загальний стан здоров'я людей, які часто страждають від цього. Таким чином, урбанізовані території зазвичай впливають на підвищення рівня забруднення цих територій, зокрема забруднення повітря та води
Доступ до освіти та навчання	Доступ населення сільської місцевості до міського простору забезпечує їм доступ до освіти, особистісного та інтелектуального розвитку, що надає нові риси та способи еволюції особистості
Бідність, відсутність можливостей і проблеми психологічної адаптації	Ця сукупність проблем обумовлена тією часткою населення, що мігрувало на урбанізовані території і не в змозі адаптуватися до стандартів міських територій, де еволюція, соціальний та економічний розвиток є справжніми рушіями існування. Таким чином, це породжує ланцюг негативних наслідків від девіантної поведінки до правопорушень або агресивних особистостей, що визначається міражем розвинених міських районів, які пропонують численні можливості, будучи справжніми центрами розвитку, прогресу та соціального добробуту-буття [227]

* складено на основі [219]

Соціальні наслідки урбанізації прослідковуються у особливостях життєдіяльності міського жителя та співіснування великої кількості жителів з їх різноманітними інтересами і потребами на обмеженій урбанізованій території, зокрема, окрім зазначених вище проблем, це стосується питань доступу містян до

об'єктів природного середовища, проблем обмеженого життєвого простору у місці, соціальної нерівності та соціальної стратифікації, питань, пов'язаних з інклюзією, партисипацією та здоров'ям міст.

1. Доступ містян до об'єктів природного середовища та проблема обмеженого життєвого простору у місті. Урбанізація загалом та міський спосіб життя стали перешкодою щодо доступу до природного середовища та природних ландшафтів для більшої частини населення світу, тобто міської частки населення світу. Обмежений доступ містян до об'єктів природного середовища та проблема обмеженого життєвого простору у містах суперечить основним потребам людини щодо гарантування її взаємозв'язку із природним середовищем. «Адептом теорії біофілії, тобто вродженої установки людини щодо інших живих організмів та природи в цілому, виступає Чарльз А. Льюїс. Його книга «Зелена природа / природа людини» [273] викриває механізми зв'язку людини з природою. Автор аналізує вплив зелених насаджень з психологічного, соціологічного та фізіологічного боку. Чарльз А. Льюїс вбачає необхідним введення «садівничої терапії» в якості методики протидії стресам та депресивним розладам в лікарнях, реабілітаційних центрах, виправних закладах та в спеціалізованих установах для літніх людей. Автор також пояснює еволюційну основу потягу людства до природи та рослинності» [68].

Особливості міського способу життя, пришвидшений міський ритм великих міст, міські шуми, міські теплові острови, забруднене повітря тощо обумовлюють негативний вплив як на психологічний стан містян, так і на їх фізичне здоров'я. У сукупності дані фактори сприяють порушенню природних біологічних ритмів, розвитку захворювань, скороченню тривалості життя міських жителів та загалом є загрозами для комфортного життя у місті. З розвитком урбанізаційних процесів, що обумовили розрив взаємозв'язку людини міста з природним середовищем, виникла потреба щодо пошуку відповідних рішень з подолання та/або мінімізації таких наслідків задля забезпечення безпеки життєдіяльності містян та безпеки урбанізованих територій зокрема. У даному контексті було сформовано ряд концепцій, що сприяли б забезпеченню комфорту, використання природних форм, збереження або ж створення природних ландшафтів у містах, а також врахування психологічних,

фізіологічних потреб міських жителів, потреб щодо організації комфортного та безпечного життя і дозвілля.

2. Соціальна нерівність та соціальна стратифікація.

Серед наслідків урбанізації у соціальному аспекті окреме місце доцільно виділити питанням соціальної нерівності та соціальної стратифікації. Соціальна нерівність як суспільне явище тісно пов'язана із нерівністю та значними дисбалансами у доходах жителів.

«Соціальна нерівність — це положення в суспільстві, коли окремі соціальні групи мають різний соціальний статус, належать до різних суспільних класів або соціальних кіл. До аспектів соціальної нерівності належить правова нерівність, обмеження свобод, майнова нерівність, нерівність щодо доступу до освіти, медичного обслуговування» [100].

Соціальну нерівність як соціальний феномен потрібно розглядати, по-перше, з позицій держави, де усе суспільство поділене на міське та сільське, та по-друге, з позицій міського населення держави, де теж існує та загострюється дана проблематика, особливо в умовах відсутності відповідних публічно-управлінських рішень або ж політик або їх неефективності, що, в свою чергу, потребує невідкладного публічно-управлінського впливу з метою гарантування безпеки урбанізованих територій.

Як стверджують вітчизняні науковці [203] «Сучасний світ нерівності формує соціальний розкол не тільки між індустріально розвиненими урбанізованими й аграрними територіями. Ці центри відриваються від решти світу, перевершують у розвитку власні національні економіки країн, що відносяться до категорії успішних. Це відкриває новий вимір нерівності, доповнюючи модель глобальної економіки з її поділом на «ядро», «периферію» й «напівпериферію», або «глобальний Північ» і «глобальний Південь»».

Найбільш поширеним показником для обрахування соціальної нерівності є Індекс Джині. «Індекс Джині вимірює ступінь, до якої розподіл доходів (або, в деяких випадках, споживчих витрат) між окремими особами або домогосподарствами в межах економіки відхиляється від ідеально рівного розподілу. Крива Лоренца відображає сукупні відсотки загального доходу, отриманого проти сукупної кількості одержувачів, починаючи з найбіднішої особи або

домогосподарства. Індекс Джині вимірює площу між кривою Лоренца і гіпотетичною лінією абсолютної рівності, виражену у відсотках від максимальної площі під лінією. Таким чином, індекс Джині 0 представляє ідеальну рівність, тоді як індекс 100 передбачає ідеальну нерівність» [268].

Таблиця 2.8

Соціальна нерівність в Україні за період 1992-2020 рр. за Індексом Джині*

1992	1993	1994	1995	1996	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
29.71	28.93	-	39.29	35.16	29.05	28.66	28.93	29.02	29.79	27.01	26.64
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
25.32	24.82	24.55	24.74	24.55	24.03	25.46	25.00	26.05	26.07	26.62	25.63

*Побудовано на даних [268]

За даними Світового банку за період 1992-2020 рр. щодо визначення масштабів соціальної нерівності, Україна знаходиться в когорті країн, де показники соціальної нерівності не високі, однак Індекс нерівності розраховано на основі даних Державного комітету статистики, і не враховано тіньового сектор економіки. Однак, соціальна нерівність обумовлює негативні наслідки для суспільства, у тому числі явища соціальної сегрегації та соціальної стратифікації.

«Під соціальною стратифікацією розуміється диференціація населення в ієрархічному ранзі, сутність та основа якої полягає в нерівномірності розподілу прав та привілеїв, відповідальності та обов'язків, наявності чи відсутності соціальних цінностей, влади та впливу серед членів того чи іншого соціуму» [71].

Відомий американський урбаніст Річард Флорида, який є автором теорії креативного класу та концепції розвитку креативних місто [195], ототожнює креативний клас з середнім класом і зауважує, що саме цей прошарок є рушієм розвитку міст, адже з одного боку міста є магнітами, що притягують талановитих, тобто тих, хто володіє високим потенціалом креативності (до них Річард Флорида відносить учених, митців, інженерів та ін.), що в свою чергу, стають магнітами для технологій, інвестицій, інновацій та сприяють подальшому економічному розвитку та розвитку людського капіталу.

У той же час Річард Флорида констатує про те, що урбанізація провокує занепад середнього класу, особливо в країнах, що розвиваються, а це країни, які, на сьогодні, та на найближчі 50 років, за прогнозованими даними, будуть найбільше

урбанізовуватися. Його дослідження, присвячене кризі урбанізму [222], у якому автор покладає відповідальність за кризу, за те, що «міста роблять нас нещасними», на органи публічної влади та зазначає про необхідність перегляду підходів до побудови, розвитку міст та гарантування безпеки урбанізованих територій. Зокрема, «стрімка урбанізація стала сьогодні глобальною тенденцією. Водночас вона навряд чи спричинить розвиток прогресу та зростання стандартів життя містян, а навіть навпаки — поглибить економічну нерівність, сприятиме подальшій деградації навколишнього середовища великих міст. Висновок дослідника невтішний: особливо в містах у країнах, що розвиваються (наприклад, Південно-Східної Азії, Африки, Латинської Америки та ін.), стрімка урбанізація матиме радше негативні наслідки, оскільки призведе до поглиблення нерівності та сегрегації» [135].

У даному контексті американським урбаністом запропонована концепція інклюзивного розвитку міст, що дозволить, у тому числі, мінімізувати соціальну нерівність та соціальну сегрегацію у суспільстві в умовах урбанізаційних змін.

Таким чином, соціальна нерівність та соціальна стратифікація в суспільстві в цілому та в міському суспільстві зокрема, як наслідки стрімких урбанізаційних процесів, без належного та ефективного державного управління тягнуть за собою достатньо руйнівні, глибокі наслідки, що проявлятимуться у нестабільності, укріпленні у суспільстві соціальної несправедливості, втраті ідентичності та гідності, ослабленні соціальних зв'язків, довіри до влади, політичних інститутів, розчарування в політичних процесах та руйнуванні суспільного договору. У сукупності, такі наслідки загрожують соціальній нестабільності, конфліктам, протестам, революціям, тобто є загрозами для безпеки урбанізованих територій, національної безпеки, територіальної цілісності та суверенітету.

3. Інклюзія. Інклюзія у сучасному розумінні пов'язана із можливістю різних груп населення забезпечити свої права та потреби у повноцінному доступі до освіти, ринку зайнятості, іншої інфраструктури, отримання медичних та адміністративних послуг, а також культурному розвитку, комфортному публічному просторі. Особлива увага в даному контексті приділяється особам з особливими потребами, дітям, людям поважного віку та іншим маломобільним групам населення.

У міському просторі, особливо це стосується великих міст та тих урбанізованих територій, що стрімко збільшуються, питання інклюзії стосуються не лише окреслених вище груп населення, а загалом жителів міст. По-перше, вітчизняні міста формувалися та розвивалися у інших умовах та у відповідь на інші суспільні запити, і ураховуючи це, на сьогодні, існує значна кількість проблем, пов'язаних із доступом містян до об'єктів інфраструктури та можливостями забезпечення своїх потреб. По-друге, система державного управління не в повній мірі забезпечувала публічно-управлінськими рішеннями суспільні запити щодо зміни умов життя містян та зростання міст, зважаючи з одного боку на дефіцитність державного бюджету та обмежені можливості фінансового забезпечення реалізації реформ, та з іншого боку, враховуючи радянську спадщину України, а також постійну політичну і інституційну кризи. Побудова інклюзивним міських просторів є важливим напрямом державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій та безпеки життєдіяльності сучасного міського жителя.

Хома Н. [169] досліджуючи проблематику політичної урбаністики зазначає про необхідність дотримання принципу інклюзії в контексті побудови комфортного міста та забезпечення доступу містян до урядових об'єктів, констатує наступне: «сучасне містопланування має спрямовуватися на якнайширшу соціальну інклюзію, надання нових можливостей як для взаємодії населення, так і для взаємодії у системі «влада – громадськість». У контексті інклюзивності, як характеристики сучасного містопланування, викристалізовується тенденція до об'єднання в межах однієї будівлі чи району якнайбільше загальнодержавних чи муніципальних установ задля досягнення різноманітних завдань, насамперед, задля оптимізації управлінського процесу. Такі згрупування адміністративних структур віднедавна позначають поняттям «урядовий кластер». Уже є успішні напрацювання у зарубіжній практиці з розбудови урядових кластерів». У зазначеному контексті забезпечення інклюзії щодо доступу до урядових установ, та відповідно доступу до адміністративних послуг, розвиток партисипації у місті є не лише факторами забезпечення прав міських жителів, а і тісно взаємопов'язано із дотриманням принципу прозорості діяльності органів публічної влади, що загалом сприятиме демократичному розвитку в цілому та розвитку громадянського суспільства зокрема.

«Світова цивілізація має носити коаліційний характер, аби зберегти самобутність культур і спільнот. Відповідно, сучасне глобалізоване місто стає перед потребою в універсальній інклюзії: велике місто має бути толерантним і мультикультурним» [203].

Вітчизняна вчена [169] звертає увагу на необхідність утворення урядових кластерів та виокремлює дві світових тенденції щодо їх організації: «1) виокремлення урядового кластеру в структурі «старої» столиці, зазвичай через винесення урядових будівель за межі історичного центру, іноді – на околицю; за такого проектування на околиці, в межах агломерації центр управлінської активності аж ніяк не стає другорядним, відстороненим від прийняття рішень; 2) перенесення столиці в новозбудовану адміністративну одиницю. Ознакою міста, особливо – столиць, від давніх часів є можливість містян збиратися разом (майдан, ринкова площа тощо)».

Урбанізація обумовлює негативні соціальні наслідки щодо забезпечення доступу до об'єктів інфраструктури, соціальних та адміністративних послуг, забезпечення комфорту життєдіяльності міських жителів. Спеціалістами Всесвітнього економічного форуму складено індекс соціальної мобільності, який відображає рівень розвитку людського капіталу країни, та базується на показниках рівня здоров'я, освіти, доступу до технологій, можливостей працевлаштування, умов праці й справедливої зарплати, соціального захисту та інклюзивності. Показники індексу за країнами, які потрапили до рейтингу у 2020 році наведено у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Рейтинг країн за індексом соціальної мобільності у 2020 році [231]

Місце	Країна	Індекс	Місце	Країна	Індекс
1	2	3	4	5	6
1	Данія	85.2	42	Румунія	63.1
2	Норвегія	83.6	43	Малайзія	62.0
3	Фінляндія	83.6	44	Коста-Ріка	61.6
4	Швеція	83.5	45	Китай	61.5
5	Ісландія	82.7	46	Україна	61.2
6	Нідерланди	82.4	47	Чилі	60.3
7	Швейцарія	82.1	48	Греція	59.8
8	Бельгія	80.1	49	Молдова	59.6
9	Австрія	80.1	50	В'єтнам	57.8
10	Люксембург	79.8	51	Аргентина	57.3
11	Німеччина	78.8	52	Саудівська Аравія	57.1

Продовження табл. 2.8

1	2	3	4	5	6
12	Франція	76.7	52	Грузія	55.6
13	Словенія	76.4	54	Албанія	55.6
14	Канада	76.1	55	Таїланд	55.4
15	Японія	76.1	56	Вірменія	53.9
16	Австралія	75.1	57	Еквадор	53.9
17	Мальта	75.0	58	Мексика	52.6
18	Ірландія	75.0	59	Шрі-Ланка	52.3
19	Чеська Республіка	74.7	60	Бразилія	52.1
20	Сінгапур	74.6	61	Філіппіни	51.7
21	Великобританія	74.4	62	Туніс	51.7
22	Нова Зеландія	74.3	63	Панама	51.4
23	Естонія	73.5	64	Туреччина	51.3
24	Португалія	72.0	65	Колумбія	50.3
25	Південна Корея	71.4	66	Перу	49.9
26	Литва	70.5	67	Індонезія	49.3
27	США	70.4	68	Сальвадор	47.4
28	Іспанія	70.0	69	Парагвай	46.8
29	Кіпр	69.4	70	Гана	45.5
30	Польща	69.1	71	Єгипет	44.8
31	Латвія	69.0	72	Лаос	43.8
32	Словакія	68.5	73	Марокко	43.7
33	Ізраїль	68.1	74	Гондурас	43.5
34	Італія	67.4	75	Гватемала	43.5
35	Уругвай	67.1	76	Індія	42.7
36	Хорватія	66.7	77	ПАР	41.4
37	Угорщина	65.8	78	Бангладеш	40.2
38	Казахстан	64.8	79	Пакистан	36.7
39	Росія	64.7	80	Камерун	36.0
40	Болгарія	63.8	81	Сенегал	36.0
41	Сербія	63.8	82	Кот-д'Івуар	34.5

З огляду на представлений рейтинг країн, що свідчить про рівень розвитку людського капіталу, Україна у 2020 році займає 46 позиції з 82 країн світу, що потрапили до рейтингу. Найнижчі позиції України – це показники інклюзивності інститутів (79-те місце), доступу до технологій (64-те місце) та навчання упродовж життя (55-те місце) [231].

У аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень [58], що присвячено питанням інклюзії та адаптації найкращого світового досвіду констатується, що здебільшого політика забезпечення та розвитку інклюзії в Європі та світі зосереджено на таких сферах суспільного життя як транспорт, інформаційні комунікації, міська інфраструктура, освіта, ринок праці та зайнятість.

Питання забезпечення інклюзивного простору у містах торкається усіх сфер життєдіяльності сучасного жителя. «Принципова ознака сьогоденної комфортності – це не лише можливість збирати разом «на Агору», але й можливість пересуватися пішки (велотранспортом), витратити мінімум часу задля пересування у межах адміністративних будівель тощо. Концепція «міста, комфортного для проживання» (англ. livable city) передбачає сучасне бачення перепланування мегаполісів, часто спроектованих задовго до появи сучасного транспорту та великої кількості населення» [169].

З метою забезпечення та розвитку комфортного міського простору як однієї із складових забезпечення безпеки життєдіяльності міських жителів та безпеки урбанізованої території в цілому, перед системою публічного управління та адміністрування постають завдання щодо дотримання принципу інклюзії у наступних середовищах: 1) фізичне, що полягатиме у доступу усіх суспільних груп населення до об'єктів інфраструктури, у тому числі транспорту, комфортного публічного простору тощо; 2) економічне, що полягає у доступі міських жителів до ринку праці, можливості їх працевлаштування, рівень гідної заробітної плати, можливості для підприємництва та ін.; 3) соціальне середовище, що полягає у доступі суспільних груп до медичних послуг, отримання освіти, забезпечення інших соціальних потреб; 4) громадянське, що полягає у можливості безперешкодної та прозорої комунікації міських жителів із владою, участі в процесах прийняття публічно-управлінських рішень та процесах формування і реалізації публічної політики, а також доступу до адміністративних послуг та активної участі у суспільному і політичному житті.

4. Партисипація. В умовах динамічних змін соціально-економічного середовища, що обумовлюють підвищення стандартів якості життя суспільства, а також зважаючи на потребу забезпечення прав і свобод людини, необхідність врахування потреб та інтересів суспільства, перед системою публічного управління постають завдання щодо пошуку шляхів модернізації традиційних державно-управлінських моделей, зокрема і в частині забезпечення участі громадян, особливо жителів міст у прийнятті публічно-управлінських рішень, процесах формування та реалізації державної політики у відповідній сфері. Залучення громадян до системи публічного управління є однією із форм

прояву демократії як системи уособлення влади народу та інструментом розвитку громадянського суспільства. Партисипація – це процес участі громадян у прийнятті суспільно значущих державно-управлінських рішень. Необхідність посилення та розвитку молодіжної партисипації, обумовлюється насамперед рівнем розвитку вітчизняної системи публічного управління, що, на сьогодні, перебуває у процесі імплементації кращих практик європейського врядування і, в свою чергу, потребує підвищення рівня суспільної ініціативності та відповідальності. З іншого боку, розвиток партисипації, і як наслідок становлення громадянського суспільства, є процесом довгостроковим. Нове покоління молоді є основною мішенню щодо розвитку партисипації в Україні, особливо зважаючи на її пострадянське минуле, тому фокусування саме на даному виді партисипації є актуальною проблемою, що також обумовлюється необхідністю підвищення якості та ефективності вітчизняного публічного управління. У той же час, урбанізаційні тенденції, що обумовлюють розширення міст зокрема у кількісному вимірнику чинять негативний вплив на залучення громадян до процесів формування та реалізації державної політики та ухвалення державно-управлінських рішень. Така ситуація обумовлює ряд ризиків та загроз, пов'язаних із перше, соціальним виключенням жителів міст, по-друге, із зміщенням державно-управлінського фокусу з реальних проблем міст та потреб жителів цих міст, що, в свою чергу, знижує якість державної політики, підвищує соціальну напругу у місті та становить загрози для безпеки урбанізованих територій.

Дослідження, проведене представниками Лондонської школи економіки та політичних наук [256], що стосується аналізу наукових публікацій, включених до наукометричних баз Scopus та WoS та об'єктом яких є вивчення питань міського управління, дозволило науковцям сформувати топ-20 викликів міського управління, серед яких на першій сходинці проблематика участі громадян (індивідуальних громадян) у прийнятті рішень. Як стверджують дослідники [256] «Найбільш вивченою проблемою міського управління, безумовно, є участь громадян. Вона безпосередньо розглядається більш ніж в третині публікацій, що входять в аналіз. Інші категорії, тісно пов'язані з цією темою, які також отримують велику кількість згадок, включають залучення організацій громадянського суспільства до прийняття рішень та відсутність політичної взаємодії органів місцевого самоврядування з

електоратом. Разом узяті питання, пов'язані з участю, демократією та залученням, присутні майже у двох третинах статей, включених до нашого аналізу». Вважаємо, що аналіз наукових досліджень свідчить швидше про те, що проблематика міського управління та участі громадян у ньому та активізація публікаційної активності на дану тематику є актуальною та важливою практичною проблемою, адже, на сьогодні, урбанізовані території – це здебільшого території розвинутих країн світу, де фокус публічного управління сконцентровано саме на соціальній складовій, людині та на її потребах, правах, необхідності їх забезпечення та дотримання, а в міських умовах, особливо у великих містах, залучення громадян до управління є складним.

З розвитком інформаційно-комп'ютерних технологій та їх впровадження у всі сфери суспільного життя, а також з поширенням концепцій електронного урядування, на сьогодні, достатньо широко використовується підхід цифрової партисипації.

Цифрова партисипація – це участь громадян прийнятті публічно-управлінських рішень та участі у формуванні та реалізації політик на різних рівнях управління шляхом використання у процесі взаємодії з органами публічної влади електронних інструментів, кіберпростору та цифрових технологій. Дана форма участі громадян максимально ефективна та результативна в міських умовах та на урбанізованих територіях, де є потреба у досягненні консенсусу та забезпеченні соціальної справедливості, а також це сприятиме підвищенню інформованості міського населення та розвитку громадянського суспільства. Залежно від ступеня партисипації (високий/середній/низький), визначатиметься рівень задоволення потреб та інтересів громадян, що, в свою чергу, свідчатиме про соціальну ефективність публічного управління та процесів формування і реалізації державної політики.

У процесі формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, важливим елементом є вектор розвитку молодіжної партисипації, що має виключне значення в контексті демократичних перетворень та переходу до усвідомленого, суспільно значущого, прозорого та зрозумілого для громадськості, процесу формування та реалізації державної політики. Високий рівень молодіжної партисипації дозволяє досягнути ряду цілей: - по-перше, долучення молоді до

безпосереднього процесу ухвалення публічно-управлінських рішень, що дозволить, насамперед, забезпечити їх якість шляхом фокусування органів влади на важливих та реальних проблемах, що хвилюють молодь та, у довгостроковому періоді, сприятиме поступовому розвитку абсолютної партисипації; - по-друге, забезпечити підвищення громадянської активності, розвиток суспільства та у перспективі виховати нове покоління, що відповідатиме ознакам громадянського суспільства; - по-третє, сформувавши систему публічного управління, що відповідає сучасним цивілізаційним умовам, де суспільство в цілому та окремих громадян є суб'єктом творення державної політики.

Зважаючи на рівні ухвалення публічно-управлінських рішень та, відповідно, формування та реалізації політики, доцільно здійснювати пошук механізмів розвитку партисипації на загальнодержавному (національному), регіональному та локальному (місцевому) рівнях. Важливими суб'єктами, що сприяють розвитку молодіжної партисипації як основи для формування реалізації ефективної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, незалежно від її рівня, є органи державної влади, зокрема, по-перше, це вищий орган законодавчої влади шляхом побудови правової основи забезпечення та розвитку партисипації в цілому, та молодіжної партисипації, а також центральні органи виконавчої влади, та по-друге, це місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Зазвичай саме органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади, у контексті молодіжної партисипації, закладають основу публічної партисипації та сприяють або перешкоджають її розвитку шляхом створення позитивної комунікації з молодим поколінням, демонстрації можливостей долучення молоді до формування та реалізації відповідної регіональної політики, підвищення громадянської свідомості, а також розвитку громадянських компетентностей молодого покоління. Однак, у цьому напрямі, насамперед, потрібне політичне рішення вищого керівництва, тобто політична воля до розвитку демократії та її проявів у суспільному житті громадян, розвитку громадянського суспільства в цілому та розвитку партисипації, особливо в умовах превалювання міського способу життя, розвитку міст та урбанізованих територій. Адже у міському середовищі, зважаючи на його особливості, втрачається зв'язок між міським жителем/жителькою, його/її потребами та суб'єктом

прийняття публічно-управлінських рішень, з'являються бар'єри та/або розширюється їх варіативність, що перешкоджають розвитку партисипації, зокрема у великих містах.

Поряд із визначеними суб'єктами, у контексті взаємозв'язку між розвитком партисипації в цілому та молодіжної партисипації як фундаменту розвитку активного суспільства, зокрема, а також становленням громадянського суспільства, чільне місце у процесі вивчення впливу урбанізаційних процесів та ідентифікації наслідків урбанізації потрібно відвести інституціям громадянського суспільства: громадським організаціям, діяльність яких полягає у всебічному розвитку молоді та сфері молодіжної політики; асоціаціям, товариствам, молодіжним політичним організаціям, спілкам та іншим формам громадських об'єднань, що функціонують у молодіжній сфері; молодіжним центр, що сприяють розвитку молодіжної інфраструктури, впливають на формування громадянської свідомості молоді та долучення останніх до процесів публічного управління. До стейкхолдерів розвитку молодіжної партисипації включають також бізнес-структури, екологічно- та соціально- відповідальних суб'єктів господарювання, наукових та педагогічних працівників, представників експертного середовища, лідерів думок, що провадять діяльність, пов'язану із організацією та реалізацією спільних, у тому числі і з органами влади, соціальних молодіжних заходів та проектів. У міських умовах, питання щодо активізації громадського суспільства, а також залучення до процесів публічного управління, зазначених вище стейкхолдерів, у тому числі і щодо розвитку партисипації, є важливим та нагальним. У великих містах ці процеси є складними, адже співіснування на обмеженій території суспільства, що складається з представників різних конфесій, етнічних груп, національностей тощо потребує застосування різних механізмів державного управління щодо сприятимуть їх безпечному співіснуванню на урбанізованій території, дотримання їх прав, забезпечення потреб, уникнення соціальної напруги та забезпечення безпеки такої території в цілому.

Розвиток партисипації в сучасних умовах є невід'ємним елементом розвитку суспільства, зміни його якості життя, особливо в сучасних умовах, коли суспільство надає перевагу міському способу життя, забезпечення інклюзивності публічного управління, підвищення ефективності та результативності публічної політики як сукупності дій і заходів щодо вирішення суспільно-важливих проблем, визначених, насамперед, жителями міст.

5. Здоров'я міст: міський шум; якість повітря міських приміщень; поширення епідемій та гіподинамія. Здоров'я міст як особлива загроза для безпеки урбанізованого середовища, є також важливим елементом забезпечення безпеки життєдіяльності окремого міського жителя. Зважаючи на наслідки урбанізації та похідні від них соціальні зміни, міські жителі, особливо у великих містах, є більш вразливими до наслідків зміни клімату через залежність від енергетики, викопного палива для транспорту, опалення тощо. «Близько 40% приросту міст припадає на нетрі, в яких відсутня безпечна вода і санітарія, а 91% людей в міських районах дихають забрудненим повітрям. Коли справа доходить до здорового харчування, урбанізація збільшує відстань від ферми до виделки, стимулюючи попит на нездорові, оброблені продукти. На міста припадає понад дві третини світової енергії і виділяють 60% парникових газів, а в місті температура може бути на 3-5 °C вище, ніж у навколишніх сільських районах через їх великі простори бетону та обмежені відкриті зелені насадження» [289]. Слід також зазначити про такі негативні наслідки міського способу життя, що загрожують здоров'ю містян як споживання води та спосіб харчування. «При централізованому водопостачанні тільки 5 % отриманої води використовується споживачами для пиття, тоді як понад 80 % витрачається на задоволення гігієнічних потреб. За підрахунками американських вчених запасів прісної води вистачить до 2050 р. Потім будуть вичерпані підземні води і наступить «водний голод». Запаси води у Європі є чи не найменшими у світ, а рівень споживання дуже високий, тому їх виснаження очікується раніше, ніж на інших континентах» [88].

З позицій забезпечення належного рівня здоров'я у містах, доцільно виділити наступні найбільш поширені наслідки урбанізації, які чинять негативний вплив на безпеку життєдіяльності міського жителя та безпеку урбанізованої території загалом. До загроз здоров'ю міст належать здебільшого наслідки урбанізації, які пов'язані із екологічними змінами на урбанізованих територіях, а саме:

1) забруднення повітря у містах, що пов'язано із значною концентрацією транспорту, промисловості, об'єктів енергетики та інфраструктури тощо у містах у відповідь на потреби значної кількості населення, так за оцінками Всесвітньої організації здоров'я [289], «91% людей у міських районах дихають забрудненим повітрям»;

2) забруднення води та ґрунту, що пов'язано насамперед із незадовільним станом міських комунальних мереж або ж їх невідповідності потребам населення та / або встановленим стандартам. Зокрема, за даними Всесвітньої організації здоров'я [289] «Майже 40% міських жителів не мають доступу до безпечно керованих санітарних послуг, а багато хто не має доступу до достатньої кількості питної води»;

3) міський шум, що належить до основних забруднювачів атмосфери у місті, продукується здебільшого внаслідок скупчення величезної кількості транспорту та інших видів діяльності у місті. Міський шум чинить негативний вплив на здоров'я та безпеку людини. Останнім часом збільшилася кількість досліджень щодо впливу світлового забруднення на здоров'я міських жителів. У даному контексті наслідки світлового забруднення як екологічної проблеми, має накопичувальний ефект та проявляється з часом негативними наслідками для природного середовища та суспільства. Світлове забруднення обумовлено порушенням режиму природного освітлення внаслідок надмірного штучного освітлення і є загрозливим для флори і фауни, а також порушує життєві ритми організму людини;

4) низька якість повітря у приміщеннях, де міські жителі проводять більшу частину свого життя. Дослідження свідчать, що повітря у приміщеннях є більш забрудненим, ніж вуличне. Зокрема, «за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 3,8 мільйона людей щороку помирають від забруднення повітря у приміщеннях» [62];

5) міські теплові острови, які утворилися внаслідок особливостей містобудування та міського способу життя та ідентифіковані у даній роботі як наслідки урбанізації екологічного характеру, що загрожують здоров'ю та безпеці життєдіяльності міських жителів більш детально розглянуті у параграфі, присвяченому вивченню екологічних наслідків урбанізації;

б) гіподинамія, внаслідок недостатньої фізичної активності містян, у тому числі і через відсутність відповідної інфраструктури, що сприятиме розвитку здорового та активного способу життя у місті. Гіподинамія є серйозним наслідком урбанізації для міських жителів та викликом для здоров'я міст. За прогнозованими даними, що базуються на дослідженні Всесвітньої організації здоров'я щодо вивчення питань малорухливого способу життя сучасних жителів [232], особливо

жителів міст, «у період з 2020 по 2030 роки у світі може бути виявлено понад 500 млн випадків неінфекційних захворювань (НІЗ), обумовлених малорухливим способом життя». Малорухливий спосіб життя стає причиною зниження працездатності, концентрації уваги, чинником набору ваги, депресії, головних болів тощо, а також величезного спектру захворювань, що загрожують життю і здоров'ю людей, у тому числі гіпертонії, цукрового діабету, захворювань серцево-судинної системи та інші;

7) відсутність місць для активного відпочинку, життя та обмежений доступ до об'єктів природного середовища, таких як парки, сквери, водойми, озера, ліси тощо. Зв'язок людини і природного середовища складно переоцінити, адже людина є частиною природного середовища і, відповідно, міські жителі мають рекреаційні потреби, задоволення яких сприятливо впливатиме на їх соціально-психологічний та фізичний розвиток, стан фізичного та психологічного здоров'я, а також на безпеку життєдіяльності містян та безпеку урбанізованих територій загалом. Збереження природних ландшафтів у місті та/або забезпечення достатнього озеленення міст, а також створення інфраструктури для активного відпочинку, прогулянок на природі, для міських жителів є необхідною умовою їх комфортного життя на урбанізованій території, що дозволить уникати та/або мінімізувати стресові стани, у тому числі викликані пришвидшеним ритмом життя у великому місті, а також створювати умови для релаксації містян. Такі заходи позитивно впливатимуть на мінімізацію та/або подолання наслідків урбанізації, що ідентифіковані у контексті екологічного, соціально-гуманітарного та інфраструктурного середовищ;

8) трансформація харчових звичок і вподобань містян, внаслідок зміни способу життя, що полягає у наданні переваги міських жителів продуктам швидкого приготування, які, зазвичай, втрачають свою користь для організму, а в деяких випадках є навіть шкідливими для здоров'я людини.

У сукупності, перелічені вище наслідки урбанізації та їх негативний вплив на здоров'я міст підсилюють загрози поширення епідемій у містах та збільшують їх негативний вплив на здоров'я міського жителя. Несприятливе екологічне середовище у місті, відсутність активного способу життя містян через доступ до благ цивілізації, а також брак місць для прогулянок або ж природного

середовища, споживання продуктів швидкого приготування тощо сприяють зниженню рівня імунітету міських жителів та їх можливості протистояти різним захворюванням.

За даними Всесвітньої організації здоров'я [289] «Більшість топ-10 причин смерті у світі тісно пов'язані зі швидкою та незапланованою урбанізацією, а також поганим міським дизайном та плануванням. Міста стикаються з потрійним тягарем для здоров'я інфекційних захворювань, таких як ВІЛ/СНІД, туберкульоз, пневмонія, діарея; неінфекційні захворювання, такі як хвороби серця, інсульт, астма, рак, діабет і депресія; а також насильство та травми, включаючи дорожньо-транспортний травматизм».

Міста та урбанізовані території, в першу чергу є осередками поширення різних епідемій та як наслідок потребують відповідних публічно-управлінських заходів щодо їх попередження, мінімізації негативних наслідків та боротьби. Так, пандемія COVID-19, що сколихнула увесь світ стала загрозою для життєдіяльності, насамперед, міських жителів, а також загрозою для безпеки урбанізованих територій та міст, зокрема. Цей виклик обумовив потреби у невідкладних заходах перед органами публічної влади щодо попередження епідемії та контролю за її поширенням, а також це є серйозним викликом для системи охорони здоров'я, надання медичних послуг, забезпечення продовольчої безпеки, гуманітарної безпеки населення в цілому та міст, зокрема. Як наслідок, пандемія COVID-19 засвідчила про необхідність побудови та гарантування безпечного урбанізованого простору, та відповідно міст і відповідно їх систем управління, які здатні ефективно функціонувати в умовах кризи, забезпечуючи потреби та дотримання прав суспільних груп. У відповідь на це, актуалізувалися концепції розвитку міст та, відповідно, завдання щодо розробки державно-управлінського інструментарію їх практичного впровадження, зокрема це стосується концепцій інклюзивного, стійкого та сталого міст.

Забезпечення належного рівня міського здоров'я є складним завданням для системи публічного управління та об'єктом публічної політики, яке потребує невідкладних публічно-управлінських рішень, адже становить загрозу для безпеки урбанізованих територій. Мінливість соціального середовища, наявність загроз внутрішнього та зовнішнього середовища щодо системи міського здоров'я, а також особливості міського способу

життя потребують постійної уваги як на науково-теоретичному рівні, так і на рівні здійснення практичних заходів щодо подолання наслідків урбанізації з позицій забезпечення здорового функціонування міст. Важливим вектором у даному контексті є необхідність поліпшення зв'язків між науковими дослідженнями та їх вчасним впровадженням у практичному аспекті, зокрема, це стосується насамперед формування та реалізації державної політики, яка базується на актуальних даних і доказах, а також у відповідь на реальні потреби населення. Також урахування різних факторів впливу на стан міського здоров'я та подальше їх декларування у стратегічних напрямках розвитку міст і урбанізованих територій, по-перше, дозволить ідентифікувати вектори державної політики та відповідні завдання, а по-друге, сформулювати політичні зобов'язання та підвищити ефективність їх виконання як таких, що свідчитимуть про рівень політичної ефективності суб'єктів публічного управління. У процесі формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій необхідно враховувати зв'язок екологічних, економічних, соціальних, гуманітарних, політичних факторів у міському середовищі задля попередження, подолання та/або мінімізації наслідків для здоров'я міст.

Гуманітарні наслідки урбанізації торкатимуться усіх складових гуманітарної політики, зокрема це: мовна політика, освітня політика, науково-технічна та інноваційна політика, культурна політика, політика у сфері духовного розвитку, політика у сфері релігій та державно-конфесійних відносин, етнонаціональна політика, інформаційна політика, політика у сфері охорони здоров'я, політика у сфері фізичної культури та спорту, а також молодіжна політика. З позицій якості та комфорту життя жителів міст, а також забезпечення безпеки їх життєдіяльності у містах та безпеки урбанізованих територій в цілому за окресленими вище складовими гуманітарної політики, гуманітарні наслідки урбанізації обумовлюватимуться рядом різноманітним інтересів, потреб, у тому числі освітніх, наукових, культурних тощо, ментальних особливостей, релігійних переконань, етнічних цінностей жителів окремого міста. Це все в сукупності чинить значний тиск на гуманітарну сферу, загострюючи гуманітарні ризики, що в свою чергу, обумовлюють гуманітарні небезпеки та кризи.

Гуманітарної політика, не залежно від періоду, залишається однією із пріоритетних сфер держави в цілому, а міст, особливо великих чи урбанізованих територій зокрема. Це прослідковується на сучасному етапі, в умовах необхідності концентрації ресурсів та зусиль щодо досягнення необхідного рівня національної безпеки, що викликано, насамперед, загрозами, які виникають як наслідок активізації збройних агресій. Гуманітарні ризики підсилюються характерним рівнем «латентності», адже прояви гуманітарної небезпеки прослідковують не відразу, а гуманітарна криза є наслідком довготривалого ігнорування гуманітарних проблем (наприклад, мовних, освітніх, наукових, культурних, релігійних, міжконфесійних чи етнічних, проблем патріотичного виховання тощо), які більшістю вважаються не важливими саме в той чи інший період. Такі проблеми та непорозуміння обумовили загострення ситуації на сході України та як наслідок початок повномасштабної війни у 2022 році. Усвідомлення державного значення та суспільної значущості гуманітарної політики міст зокрема, та держави в цілому, з одного боку, та цінності людини як окремої особистості з необхідністю дотримання її прав та свобод, з іншого боку, потребує побудови та/або подальшого та постійного розвитку системи цивілізованого «людино-орієнтованого» державного управління, у тому числі і управління у гуманітарній сфері, що є одним із завдань державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій.

Урбанізовані території з їх особливостями трансформують і гуманітарні запити жителів таких територій. Зокрема, гуманітарні наслідки урбанізації проявлятимуться у широкому спектрі потреб містян у сфері мовної, освітньої, науково-технічної та інноваційної політики, культурної політики, політики у сфері духовного розвитку, релігій та державно-конфесійних відносин, етнонаціональної та інформаційної політика, політики у сферах охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, а також молодіжної політики. Урбанізація торкається усіх складових гуманітарної політики, а зважаючи на особливості життя у містах, особливо великих містах, є потреба у зваженій, обґрунтованій та ефективній державній політиці, що сприятиме дотриманню прав та свобод людини і громадянина, у тому числі гуманітарних, у місті, а також задоволенню потреб у зазначених сферах різноманітних суспільних груп.

Визначення сучасних пріоритетів держави та запитів суспільства у розрізі ідентифікованих складових державної гуманітарної політики дозволяє оцінити рівень ефективності державного управління у даній сфері з позицій його відповідності сучасним запитам суспільства, в цілому, та окремої особистості, зокрема, як основних користувачів державно-управлінських продуктів. Слід відзначити, що періодичний перегляд та оцінка векторів гуманітарної політики на державному рівні загалом та на рівні конкретної територіальної одиниці як складової регіону та держави, уможливує пошук та реалізацію превентивних заходів щодо недопущення та/або мінімізації загроз у гуманітарній сфері, ймовірних ризиків гуманітарної кризи з метою підвищення рівня ефективності державного управління в гуманітарній сфері та забезпечення гуманітарної безпеки як складової національної безпеки країни. Це, в свою чергу, є перспективою для подальших досліджень ефективних та результативних механізмів державного управління у гуманітарній сфері.

Таким чином, у процесі вивчення питання соціальних та гуманітарних наслідків урбанізації як основи для формування проблеми державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, було ідентифіковано наслідки урбанізації соціального та гуманітарного характерів. До соціальних наслідків урбанізації віднесено доступ містян до об'єктів природного середовища та проблема обмеженого життєвого простору у місті; проблеми соціальної нерівності та соціальної стратифікації; проблеми інклюзії та партисипації у містах та на урбанізованих територіях, а також проблему здоров'я міст, що включає наслідки як екологічного характеру, так і наслідки соціального характеру, а також міські проблеми такі як міський шум, якість повітря міських приміщень, проблеми поширення епідемій та гіподинамія. Обґрунтовано, що визначені наслідки урбанізації соціального характеру є загрозами як для безпеки життєдіяльності міських жителів, так і для безпеки урбанізованих територій. У даному взаємозв'язку також ідентифіковано наслідки урбанізації гуманітарного характеру, які полягають у трансформації складових гуманітарної політики держави, а саме: мовної, освітньої, науково-технічної та інноваційної політики, культурної політики, політики у сфері духовного розвитку, релігій та державно-конфесійних відносин, етнонаціональної та інформаційної політика, політики у сферах охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, а також молодіжної

політики. Встановлено, що урахування та постійний моніторинг впливу урбанізації, урбанізаційних процесів та процесів, обумовлених урбанізацією на соціальне та гуманітарне середовище функціонування міст та урбанізованих територій загалом, а також середовище життєдіяльності їх жителів у процесі формування та реалізації соціальної та гуманітарної політики держави є важливим елементом гарантування безпеки урбанізованих територій. Таким чином, соціальне та гуманітарне середовище урбанізованих територій, соціальні та гуманітарні потреби міських жителів, їх права та свободи у даній сфері, а також наслідки урбанізації і її впливу на трансформацію способу життя сучасних міських жителів є стратегічними напрямками державної політики гарантування безпеки на урбанізованих територіях, дослідженню концептуальних засад якої присвячено наступні розділи даного дослідження.

Висновки до другого розділу

1. У даному дослідженні було ідентифіковано наслідки урбанізації та обґрунтовано їх вплив на безпеку урбанізованих територій та безпеку життєдіяльності жителів таких територій. У результаті дослідження, визначено та охарактеризовано наслідки урбанізації з позицій екологічного, економічного, інфраструктурного, соціального та гуманітарного середовищ. Зазначені наслідки потребують негайного їх подолання, адже є загрозами як для безпеки жителів, так і загалом для безпеки урбанізованої території та національної безпеки як сукупності її складових – екологічної, економічної, гуманітарної, соціальної тощо. Вплив екологічних, економічних, соціальних, гуманітарних та інфраструктурних наслідків урбанізації становить загрози для безпеки урбанізованих територій, безпеки життєдіяльності містян та національної безпеки загалом. За окремими складовими національної безпеки прослідковується негативний вплив ідентифікованих наслідків. Наслідки економічного, соціального та інфраструктурного характеру становлять загрози для економічної, та соціо-гуманітарної безпеки, а екологічні наслідки – для екологічної та продовольчої безпеки. Доцільно зауважити про тісний взаємозв'язок складових національної безпеки, що

прослідковується у їх взаємовпливі, наприклад, ідентифіковані нами наслідки економічного характеру такі як міська бідність, що становить загрозу для економічної безпеки, є загрозою як для соціальної безпеки, що прослідковується у посиленні соціальної нерівності та соціальної стратифікації, а також загостренні проблеми здоров'я міст, так і загрозою для екологічної безпеки як одного із факторів, що посилюють проблеми відходів, і як наслідок, погіршують санітарно-епідеміологічний стан.

2. Наслідки урбанізації становлять загрозу для системи національної безпеки, безпеки урбанізованої території та безпеки життєдіяльності жителів таких територій. У свою чергу, безпека урбанізованої території є складовою національної безпеки, а безпека життєдіяльності містян – ключовим елементом як системи безпеки урбанізованої території, так і системи національної безпеки загалом. Система публічного управління загалом та процеси формування і реалізації державної політики зокрема, фокусуючись на потребах, інтересах, правах та свободах громадян, їх здоров'ї та житті як найвищої соціальної цінності, у контексті розробки стратегії подолання негативних наслідків урбанізації, забезпечення розвитку і гарантування безпеки урбанізованих територій, мають враховувати особливості складових елементів системи національної безпеки та безпеки урбанізованої території.

3. Ідентифіковані загрози урбанізації та їх тісний взаємозв'язок із складовими системи безпеки урбанізованої території та національної безпеки загалом є уніфікованими, однак у контексті розробки стратегії розвитку та гарантування безпеки урбанізованої території, формування відповідної державної політики та здійснення публічно-управлінського впливу, доцільно враховувати, що такі загрози при конкретизації урбанізованої території матимуть особливості та різні властивості, що, у свою чергу, потребуватиме модифікації стратегії. Ключовими факторами модифікації стратегії гарантування безпеки урбанізованих територій, у контексті подолання наслідків урбанізації та необхідності забезпечення розвитку таких територій, у тому числі і за рахунок використання переваг урбанізованої території, є наступні: диференціальний характер впливу наслідків урбанізації; варіативність людських потоків; рівень ресурсної залежності; ефективність управління відходами; стан та результативність системи громадського здоров'я; а також особливості міжособистісної комунікації.

4. Складність системи безпеки міста пояснюється тим, що з одного боку торкається усіх сфер життєдіяльності міського населення, та в свою чергу, потребує відповідної політики щодо гарантування безпеки життєдіяльності містян як основи забезпечення усіх складових елементів безпеки урбанізованої території, а з іншого боку, загрози урбанізації та їх перманентний прояв на різних урбанізованих територіях обумовлюють загрози для системи національної безпеки. Зазначене вимагає формування та реалізації стратегії та державної політики щодо по-перше, забезпечення розвитку таких територій та по-друге, гарантування безпеки в умовах постійного зростання інтенсивності загроз урбанізації та їх масштабів впливу. Державна політика гарантування безпеки урбанізованих територій має базуватися на відповідній стратегії, включаючи сучасні концепції розвитку міст та територій, забезпечення їх безпеки у різних сферах суспільного розвитку, а також бути цілісною системою, що дозволить забезпечити дотримання конституційних прав громадян, та особливо, прав на життя та безпеку.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН УРБАНІЗАЦІЇ ТА ЇЇ НАСЛІДКІВ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Тенденції урбанізації у світі за період 1950-2050 рр.

Сучасний етап розвитку, що характеризується стрімкими темпами урбанізації, як у світовому масштабі, так і в межах України, обумовлює ряд проблем, пов'язаних із зростанням міського населення та відповідно їх зростаючих специфічних потреб, забезпечення яких, в свою чергу, відбуватиметься в результаті реалізації різних галузевих політик: економічної, соціальної, екологічної, інфраструктурної, гуманітарної тощо. Пошук публічного-управлінських рішень щодо формування та реалізації механізмів державної політики в забезпеченні стійкої урбанізації, зважаючи на особливості процесів урбанізації, масштабів їх наслідків та варіативності прояву у різних сферах життєдіяльності, неодмінно лежатиме в площині забезпечення безпеки територій та врахування потреб та інтересів, дотримання прав та свобод міських жителів, зокрема, та суспільства в цілому. Зважаючи на те, що процеси урбанізації зачіпають усі без винятку країни світу, доцільно оцінити масштаби урбанізації в світі та Україні з 1950 р., що дозволить виявити тенденції, особливості та характеристики взаємозв'язку процесів урбанізації з рівнем економічного розвитку країн. Оцінка світових тенденцій урбанізації має вирішальне значення для формування науково обґрунтованої державної політики щодо розвитку територій, забезпечення національної безпеки, безпеки урбанізованих територій, безпеки суспільства загалом та безпеки життєдіяльності жителів міст з врахуванням необхідності дотримання Цілей сталого розвитку.

За даними Організації об'єднаних націй, Департаменту економічних та соціальних питань, Відділу народонаселення, щодо світових показників урбанізації, які знайшли своє відображення у відповідному Звіті [293], країни світу було поділено за рівнем розвитку регіонів та обсягом доходів країн на наступні категорії: більш розвинені регіони; менш розвинені регіони; найменш розвинені країни; менш розвинені регіони, за

винятком найменш розвинених країн; менш розвинені регіони, за винятком Китаю; країни з високим рівнем доходу; країни із середнім рівнем доходу (країни з рівнем доходів вище та рівнем доходів нижче середнього); країни з низьким рівнем доходу.

Більш розвинені регіони світу включають наступні регіони: Європа, Північна Америка, Австралія, Нова Зеландія, Японія. У свою чергу, групу менш розвинених регіонів світу складають усі регіони Африки, Азії (крім Японії), Латинської Америки та Карибського басейну, а також Меланезії, Мікронезії та Полінезії.

Що стосується групи найменш розвинених країн, слід відзначити, що перелік країн даної групи визначено Генеральною Асамблеєю ООН у своїх резолюціях (59/209, 59/210, 60/33, 62/97, 64 / L.55, 67 / L.43, 64/295 та 68/18) та включають 47 країн світу, з них 33 в Африці, 9 в Азії, 4 в Океанії та одну в Латинській Америці та Карибському басейні.

Натомість, інші менш розвинені країни включають менш розвинені регіони, за винятком найменш розвинених країн. Поділ на такі групи включає наступні критерії: дохід на душу населення, слабкість людських ресурсів, у тому числі якість харчування та здоров'я, якість та доступ до освіти і рівень грамотності населення, а також критерій економічної вразливості.

Доцільно оцінити структуру населення світу за рівнем розвитку регіонів. Зокрема, обрано показники 2018 року, як останні фактичні дані, представлені в офіційному звіті ООН [293]. Дані після 2018 року, які зазначені у відповідному звіті є прогнозовані. Структура населення світу більш розвинених регіонів та менш розвинених регіонів світу представлено у таблиці 3.1.

За даними Відділу народонаселення Департаменту економічних та соціальних питань ООН, у 2018 році, загальна чисельність населення світу складала 7632819 тис. осіб, з них 3413002 тис. осіб – це сільське населення та 4219817 тис. осіб міське населення. Таким чином, у 2018 році у загальній структурі світового населення, частка міського населення складала 55,29 %, а частка сільського населення 44,71 % відповідно. Слід відзначити, що у 1950 році, частка міського населення складала лише 29,6% у загальній структурі населення світу, однак за період з 1950 року до цього часу міське населення має тенденцію до стрімкого зростання. Незначна частка міського населення світу у 1950 році обумовлена тодішнім станом економічного розвитку.

Таблиця 3.1

Структура населення світу більш розвинених регіонів та менш розвинених регіонів світу у 2018 *

Міське населення			Сільське населення			Загальна чисельність населення світу	
тис. осіб	Частка у структурі, %		тис. осіб	Частка у структурі, %		тис. осіб	Частка у структурі населення світу, %
	міського населення світу	населення світу		сільського населення світу	населення світу		
Населення світу							
4219817	X	55,29	3413002	X	44,71	7632819	X
Більш розвинені регіони							
993837	23,55	78,68	269363	7,89	21,32	1263200	16,55
Менш розвинені регіони							
3225980	76,45	50,65	3143639	92,12	49,35	6369620	83,45

* розраховано на основі [293]

Частка міського населення у регіонах світу, що поділені відповідно до рівня їх розвитку на більш розвинені регіони та менш розвинені регіони, відрізняється. Чисельність менш розвинених регіонів світу, станом на 2018 рік, складає 6369620 тис. осіб, що становить 83,45 % у загальній структурі світового населення за відповідний період. У свою чергу, чисельність більш розвинених регіонів світу становить 1263200 тис. осіб та відповідно у загальній світовій структурі чисельності населення, у 2018 році, – лише 16,55 %. Така ситуація свідчить про суттєвий розрив та світові дисбаланси, адже більшість населення світу проживає саме у менш розвинених регіонах. З позицій розподілу міського та сільського населення, у 2018 році чисельність міського населення менш розвинених регіонів складає 3225980 тис. осіб, у той час, коли показник міського населення більш розвинених регіонів складає всього 993837 тис. осіб. У структурному співвідношенні частка міського населення більш розвинених регіонів світу у загальній структурі міського населення світу складає 23,55 %, аналогічний показник менш розвинених регіонів світу становить 76,45 %.

Якщо оцінити структуру міського та сільського населення за поділом на більш розвинені регіони та менш розвинені регіони, доцільно відзначити, що, у структурі населення більш розвинених регіонів, частка міського складає 78,68 %, а сільського населення - 21,32 % відповідно. У свою чергу, майже однакове співвідношення часток міського та сільського населення менш розвинених регіонів світу, прослідковується у 2018 році, а саме: частка міського населення складає 50,65 %, а сільського – 49,35 %.

Структура населення найменш розвинених країн світу та менш розвинених регіонів у 2018 році представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Структура населення найменш розвинених країн світу та менш розвинених регіонів у 2018 році *

<i>Міське населення</i>			<i>Сільське населення</i>			<i>Загальна чисельність населення</i>	
<i>тис. осіб</i>	<i>Частка у структурі, %</i>		<i>тис. осіб</i>	<i>Частка у структурі, %</i>		<i>тис. осіб</i>	<i>Частка у структурі населення світу %</i>
	<i>міського населення світу</i>	<i>населення світу</i>		<i>сільського населення світу</i>	<i>населення світу</i>		
Населення світу							
4219817	X	55,29	3413002	X	44,71	7632819	X
Найменш розвинені країни							
344291	8,16	0,34	681645	19,97	0,56	1025937	13,44
Менш розвинені регіони, за винятком найменш розвинених країн							
2881689	68,29	0,54	2461994	72,14	0,46	5343683	70,01
Менш розвинені регіони, за винятком Китаю							
2362379	55,98	0,48	2560440	75,02	0,52	4922818	64,5

* розраховано на основі [293]

Зазначені показники щодо структури населення світу найменш розвинених країн та менш розвинених регіонів світу дозволяють зробити наступні висновки. Зокрема, загальна чисельність населення найменш розвинених країн складає 1025937 тис. осіб, що в загальній структурі населення світу займає 13,44 %, з них: 681645 тис. осіб – це сільське населення найменш розвинених країн світу та 344291 тис. осіб – міське населення.

Частка міського населення найменш розвинених країн світу у загальній структурі міського населення складає лише 8,16 %, у свою чергу, аналогічний показник сільського населення найменш розвинених країн світу, у структурі сільського населення світу, – 19,97 %. Вищенаведене свідчить, що переважна більшість населення найменш розвинених країн світу проживає у сільській місцевості, а це – 66,44 %, адже основа економіки країн даної групи – це сільське господарство, де і зайняті більша частина працюючого населення. Невелика частка міського населення найменш розвинених країн світу обумовлена відсутністю належної фінансової, соціальної, транспортної та інших складових інфраструктури.

Щодо менш розвинених регіонів, за винятком найменш розвинених країн, слід відзначити, що чисельність населення даної групи складає 5343683 тис. осіб, що в загальній структурі населення світу займає частку у 70,01 %. Зокрема, сільське населення менш розвинених регіонів, за винятком найменш розвинених країн, складає 2461994 тис. осіб, а міське – 2881689 тис. осіб відповідно. У загальній структурі міського населення світу, частка міського населення менш розвинених регіонів, за винятком найменш розвинених країн, складає 68,29 %, а аналогічний показник сільського населення, у загальній структурі сільського населення світу, – 72,14%. Якщо порівнювати структуру населення менш розвинених регіонів, за винятком найменш розвинених країн у 2018 році, то частка міського населення складає – 53,93 %, а сільського – 46,07 % відповідно.

Схожі показники спостерігаються у менш розвинених регіонах, за винятком Китаю, а саме: частка міського населення менш розвинених регіонів, за винятком Китаю, у загальній структурі міського населення світу, займає 55,98 % та складає 2362379 тис. осіб. У свою чергу, частка сільського населення менш розвинених регіонів, за винятком Китаю, у загальній структурі сільського населення світу, складає 72,02 % або ж 2560440 тис. осіб.

Варто зауважити, що у загальній структурі населення світу, частка населення менш розвинених регіонів, за винятком найменш розвинених країн, складає 70,01 % або ж 5343683 тис. осіб. Що стосується кількості населення менш розвинених регіонів, за винятком Китаю, то цей показник у 2018 році сягає рівня 4922818 тис. осіб або 64,5 % у загальній структурі населення світу.

Таким чином, оцінка структури населення найменш розвинених країн світу та менш розвинених регіонів у 2018 році, дає підстави констатувати наступне. По-перше, найбільшу частку в структурі населення світу займають менш розвинені регіони – 83,45 %, з них 70,01 % або ж 5343683 тис. осіб складають найменш розвинені регіони світу та 13,44 % або 1025937 тис. осіб – найменш розвинені країни світу. По-друге, більшість населення найменш розвинених регіонів світу – сільське, що економічно обумовлено основним видом діяльності – сільським господарством.

Слід зазначити, що для комплексної характеристики процесів урбанізації, доцільно оцінити дані процеси у контексті обсягів доходів відповідних країн. За класифікацією ООН, за рівнем доходу, яка, в свою чергу, базується на підході Світового банку, в основі якого лежить визначення рівня ВНД на душу населення, країни світу поділені на такі групи: країни з високим рівнем доходу, країни з середнім рівнем доходу (у свою чергу, поділяються на країни з рівнем доходу вище та нижче середнього) та країни з низьким рівнем доходу. Перелік країн, що входять до кожної із зазначених груп наведено у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Класифікація країн за рівнем доходів*

Група країн	Перелік країн
1	2
Країни з високим рівнем доходу	Австралія, Австрія, Андорра, Антигуа і Барбуда, Аруба, Багамські острови, Барбадос, Бахрейн, Бельгія, Бермудські острови, Британські Віргінські острови, Бруней-Даруссалам, Великобританія, Віргінські острови США, Гібралтар, Гренландія, Греція, Гуам, Данія, Естонія, Ізраїль, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Кайманові острови, Канада, Катар, ОАР Гонконг (Китай), ОАР Макао (Китай), Тайвань (провінція, Китаю), Кіпр, Кувейт, Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Люксембург Мальта, Монако, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Нова Каледонія, Норвегія, Нормандські острови, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, острів Мен, Острови Кюрасао, Палау, Північні Маріанські острови, Польща, Португалія, Пуерто-Ріко, Республіка Корея, Сан-Марино, Саудівська Аравія, Сейшели, Сент-Кітс і Невіс, Сінгапур, Сінт-Мартен (голландська частина), Словаччина, Словенія, США, Теркс і Кайкос, Тринідад і Тобаго, Угорщина, Уругвай, Фарерські острови, Фінляндія, Франція, Французька Полінезія, Чехія, Чилі, Швейцарія, Швеція, Японія
Країни із середнім рівнем доходу	Включають перелічені нижче країни з рівнем доходу вище середнього та країни з рівнем доходу нижче середнього

Продовження табл.

1	2
<i>Країни з рівнем доходу вище середнього</i>	Азербайджан, Албанія, Алжир, Американське Самоа, Аргентина, Беліз, Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразилія, Венесуела (Боліварська Республіка), Габон, Гайана, Гренада, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Екваторіальна Гвінея, Ірак, Іран (Ісламська Республіка), Казахстан, Китай, Колумбія, Коста-Ріка, Куба, Ліван, Лівія, Маврикій, Малайзія, Македонія (Колишня Югославія), Мальдіви, Маршаллові острови, Мексика, Намібія, Науру, Панама, Парагвай, Перу, Південна Африка, Республіка Македонія, Російська Федерація, Румунія, Самоа, Сент-Вінсент і Гренадини, Сент-Люсія, Сербія, Суринам, Таїланд, Тонга, Тувалу, Туреччина, Туркменістан, Фіджі, Хорватія, Чорногорія, Ямайка
<i>Країни з рівнем доходу нижче середнього</i>	Ангола, Бангладеш, Болівія (Багатонаціональна Держава), Бутан, Вануату, В'єтнам, Вірменія, Гана, Гватемала, Гондурас, Грузія, Джибуті, Єгипет, Ємен, Замбія, Індія, Індонезія, Йорданія, Кабо-Верде, Камбоджа, Камерун, Кенія, Киргизстан, Кірибаті Держава Палестина, Конго, Кот-д'Івуар, Лаоська Народна-Демократична Республіка, Лесото, Мавританія, Марокко, Мікронезія (Федеральні Штати), Монголія, М'янма, Нігерія, Нікарагуа, Пакистан, Папуа Нова Гвінея, Республіка Молдова, Сальвадор, Сан-Томе і Принсіпі, Сирійська Арабська Республіка, Соломонові острови, Судан, Східний Тимор, Таджикистан, Туніс, Узбекистан, Україна, Філіппіни, Шрі-Ланка
Країни з низьким рівнем доходу	Афганістан, Бенін, Буркіна-Фасо, Бурунді, Гаїті, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау, Демократична Республіка Конго, Еритрея, Ефіопія, Зімбабве, Коморські острови, Корейська Народна-Демократична Республіка, Ліверія, Мадагаскар, Малаві, Малі, Мозамбік, Непал, Нігерія, Об'єднана Республіка Танзанія, Південний Судан, Руанда, Сенегал, Сомалі, Сьєрра-Леоне, Того, Уганда, Центральнаафриканська Республіка, Чад

* за методологією Світового банку

Структура населення світу, із визначенням частки міського та сільського населення, а також частки у загальній структурі населення світу за групами країн, що поділені за рівнем доходу цих країн у 2018 році, подано в таблиці 3.4.

Загальна чисельність населення країн з високим рівнем доходу у 2018 році, за оцінками ООН [293] складає 1197191 тис. осіб, що у загальній структурі населення світу займає 15,68 %. Міське населення країн з високим рівнем доходу складає 975461 тис. осіб, що у структурі міського населення світу складає частку у 23,12 %, натомість чисельність сільського населення країн з високим рівнем доходу становить 221730 тис осіб або ж 6,5 % у загальній структурі сільського населення світу.

Оцінюючи чисельність населення країн за рівнем доходу, слід констатувати, що найчисельнішою групою країн за рівнем доходу є група країн з середнім рівнем доходу, у тому числі дана група налічує найбільшу кількість країн, серед представлених груп. Відповідно, у країнах з середнім рівнем доходів, структура міського та сільського населення розподілена майже однаково.

Таблиця 3.4

Структура населення світу за рівнем доходу країн у 2018 році*

Міське населення		Сільське населення		Загальна чисельність	
тис. осіб	% **	тис. осіб	%	тис. осіб	%
СВІТ					
4219817	X	3413002	X	7632819	X
Країни з високим рівнем доходу					
975461	23,12	221730	6,5	1197191	15,68
Країни із середнім рівнем доходу					
3017642	71,51	2720000	79,70	5737642	75,17
<i>Країни з рівнем доходу вище середнього</i>					
1759118	41,69	881117	25,82	2640235	34,59
<i>Країни з рівнем доходу нижче середнього</i>					
1258524	29,82	1838883	53,88	3097407	40,58
Країни з низьким рівнем доходу					
224131	17,81	470929	13,80	695 060	9,12

* розраховано на основі [293]; ** у світовій структурі сільського населення

Зокрема, показник міське населення у 2018 році складав 3017642 тис. осіб, а сільського – 2720000 тис. осіб. Тобто частка міського населення країн із середнім рівнем доходів, у загальній структурі міського населення світу, складає 52,59 %, а частка сільського населення, відповідно у загальній структурі сільського населення світу, – 47,41 %. Натомість, значна частка населення країн із середнім рівнем доходів, зафіксована у загальній структурі населення світу, а саме 75,17 % або ж 5737642 тис. осіб.

Зважаючи на чисельність та, переважаючи у структурі, частку населення, яку складає група країн із середнім рівнем доходів, доцільно розглянути дану групу країн з позицій поділу на країни із рівнем доходу вище середнього та країни із рівнем доходу нижче середнього. Зокрема, чисельнішою, з позицій такого поділу, є група країн із рівнем доходу нижче середнього, зокрема, дана група налічує 3097407 тис. осіб, що складає майже половину населення світу (40,58 %). У свою чергу, у структурі населення країн із рівнем доходів нижче середнього, переважає сільське населення, що налічує 1838883 тис осіб, і в загальній структурі сільського населення світу є найчисельнішою групою та займає частку у 53,88 %.

Відповідно, чисельність міського населення країн із рівнем доходу нижче середнього налічує 1258524 тис. осіб, що у загальній структурі міського населення світу складає 29,82 %. Обернений стан масштабів та структури урбанізації констатується у країнах із рівнем доходів вище середнього. Так, зокрема, у країнах із рівнем

доходів вище середнього, на відміну від країн із рівнем доходів нижче середнього, переважає міське населення, що налічує, у 2018 році, 1759118 тис. осіб. Міське населення країн із рівнем доходів нижче середнього складає майже половину міського населення світу (41,69 %). Сільське населення країн із рівнем доходів нижче середнього, у 2018 році, досягло рівня 881117 тис. осіб, а частка у структурі сільського населення світу складає 25,82 %.

Чисельність населення країн із низьким рівнем доходу налічує 695060 тис. осіб, що складає 9,12 % всього населення світу, таким чином, дана група країн є найменш чисельною серед виділених за рівнем доходів. Щодо структури міського та сільського населення країн з низьким рівнем доходів слід зазначити, що сільське населення таких країн переважає (67,75 %) над сільським населенням та налічує 470929 тис. осіб, що складає 13,8 % від загального показника сільського населення світу. У той же час, чисельність міського населення країн з низьким рівнем доходів налічує 224131 тис. осіб або ж 17,81 % в структурі міського населення світу.

За використанням сервісу Datawrapper, що є інструментом для візуалізації великих даних, зображено структуру міського населення світу за період 1950-2050 рр. у розрізі країн за різним рівнем доходів (рис.3.1).

З огляду на візуалізовані дані, представлені на рис.3.1, можна стверджувати, що структура міського населення світу змінюється, за аналізований період, зокрема, частка міських жителів країн із рівнем доходів вище середнього; країн із середнім рівнем доходів; країн із рівнем доходів нижче середнього та країн із низьким рівнем доходів за період 1950-2050 рр. збільшується в загальній структурі міського населення світу. Натомість, за аналізований період 1950-2050 рр. частка міських жителів країн з високим рівнем доходів у загальній світовій структурі міського населення зменшується, а саме з 46 % у 1950 р. до прогнозованого рівня 25 % у 2050 році.

За даними ООН [293] «одними з найбільш швидкозростаючих міських агломерацій є міста з менш ніж 1 мільйоном жителів, багато з яких розташовані в Азії та Африці. Наразі кожен восьмий житель живе у 33 мегаполісах у всьому світі, майже половина жителів міст у світі проживає, у менших населених пунктах з менше 500 000 жителів. Токіо - найбільше місто у світі з агломерацією 37 мільйонів жителів, за яким слідує Нью Делі з 29 мільйонами, Шанхай з 26 мільйонами, а також Мехіко та Сан-Паулу, кожен з яких має близько 22 мільйонів жителів. На сьогодні, в Каїрі, Мумбаї, Пекіні та Дакі близько

20 мільйонів мешканців. До 2030 року, за прогнозами, у світі будуть мегаполіси із понад 10 мільйонами жителів, більшість із яких, у регіонах, що розвиваються».

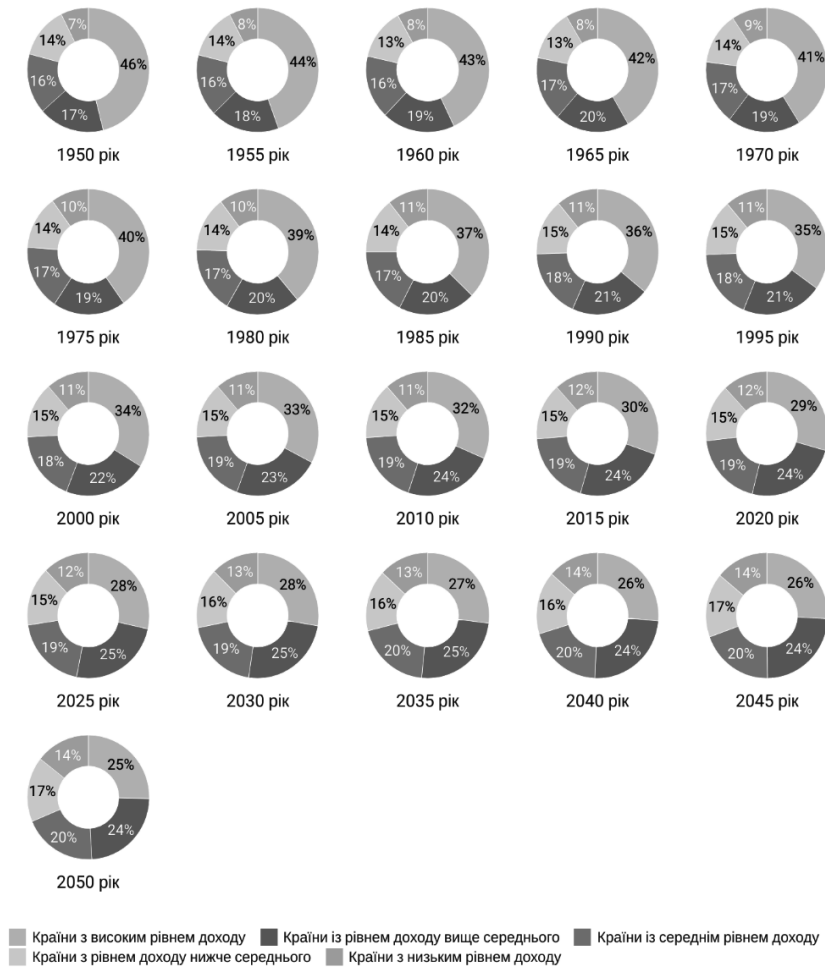

Рис.

3.1. Структура міського населення світу за період 1950-2050 рр. у розрізі країн за різним рівнем доходів

*Побудовано за допомогою сервісу Datawrapper (Режим доступу: <https://www.datawrapper.de/>) на основі даних, представлених в офіційному звіті ООН [293]

Оцінюючи динаміку частки міських жителів за країнами у розрізі рівня доходу країн (у тому числі прогнозні показники) за період 1950 – 2050 рр., розраховано, на основі даних ООН щодо масштабів урбанізації в світі, абсолютний приріст частки міських жителів за ланцюговим методом та базисним методом, де за основу взято показники 1950 р., що подано в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Динаміка частки міських жителів за країнами у розрізі рівня доходу країн (у тому числі прогнозні показники) за період 1950 – 2050 рр. *

№ з/п	Показники абсолютного приросту	Частка міських жителів, % за період 1950-2050 рр.																						
		1950 рік	1955 рік	1960 рік	1965 рік	1970 рік	1975 рік	1980 рік	1985 рік	1990 рік	1995 рік	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2015 рік	2020 рік	2025 рік	2030 рік	2035 рік	2040 рік	2045 рік	2050 рік		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23		
1	Країни високим рівнем доходу	58,5	61,1	63,8	66,3	68,7	70,4	71,8	73,1	74,4	75,7	76,8	78,6	80	80,9	81,9	82,8	83,9	85	86,2	87,3	88,4		
		X	2,6	2,7	2,5	2,4	1,7	1,4	1,3	1,3	1,3	1,1	1,8	1,4	0,9	1	0,9	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1		
	плановий метод																							
	базисний метод	X	2,60	5,30	7,80	10,20	11,90	13,30	14,60	15,90	17,20	18,30	20,10	21,50	22,40	23,40	24,30	25,40	26,50	27,70	28,80	29,90		
2	Країни із середнім рівнем доходу	19,9	22,2	24,5	26,7	27,8	29,4	31,7	34,3	36,7	39,1	41,6	44,7	47,9	50,8	53,7	56,5	59	61,5	63,9	66,1	68,3		
		X	2,3	2,3	2,2	1,1	1,6	2,3	2,6	2,4	2,4	2,5	3,1	3,2	2,9	2,9	2,8	2,5	2,5	2,4	2,2	2,2		
	плановий метод																							
	базисний метод	X	2,30	4,60	6,80	7,90	9,50	11,80	14,40	16,80	19,20	21,70	24,80	28,00	30,90	33,80	36,60	39,10	41,60	44,00	46,20	48,40		
2.1.	Країни із рівнем доходу вище середнього	22,1	25,1	28,4	31,3	32,2	33,6	36,3	39,8	42,9	46,4	50,3	55	59,8	64,1	68,2	71,7	74,8	77,3	79,3	81	82,6		
		X	3	3,3	2,9	0,9	1,4	2,7	3,5	3,1	3,5	3,9	4,7	4,8	4,3	4,1	3,5	3,1	2,5	2	1,7	1,6		
	плановий метод																							
	базисний метод	X	3	6,3	9,2	10,1	11,5	14,2	17,7	20,8	24,3	28,2	32,9	37,7	42	46,1	49,6	52,7	55,2	57,2	58,9	60,5		

Продовження табл. 3.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
	Крайні рівнем доходу нижче середнього	3																				
2.2		17,2	18,6	19,9	21,2	22,6	24,3	26,3	28,2	30	31,6	33,1	35	37,1	39,2	41,6	44,2	47	49,9	52,9	56	59
	ланцюговий метод	X	1,4	1,3	1,3	1,4	1,7	2	1,9	1,8	1,6	1,5	1,9	2,1	2,1	2,4	2,6	2,8	2,9	3	3,1	3
	базисний метод	X	1,4	2,7	4	5,4	7,1	9,1	11	12,8	14,4	15,9	17,8	19,9	22	24,4	27	29,8	32,7	35,7	38,8	41,8
3	Крайні низьким рівнем доходу	3																				
		9,3	10,4	11,9	13,5	15,7	17,5	19,1	20,9	22,8	24,3	25,7	27,2	28,9	30,9	33,2	35,7	38,3	41,2	44,2	47,2	50,2
	ланцюговий метод	X	1,1	1,5	1,6	2,2	1,8	1,6	1,8	1,9	1,5	1,4	1,5	1,7	2	2,3	2,5	2,6	2,9	3	3	3
	базисний метод	X	1,1	2,6	4,2	6,4	8,2	9,8	11,6	13,5	15	16,4	17,9	19,6	21,6	23,9	26,4	29	31,9	34,9	37,9	40,9

* розраховано на основі [293]

Таким чином, динаміка абсолютного приросту частки міських жителів, у структурі населення країн з високим рівнем доходів, за аналізований період, має тенденцію до збільшення. За період 1950 по 2050 рр., частка міських жителів у даній групі країн збільшилася на 29,9 пунктів структури, тобто з рівня 58,5 % у 1950 р. до прогнозованого рівня 88,4 % у 2015 році. Спостерігається, що найнижчий абсолютний приріст частки міських жителів, у країнах з високим рівнем доходів, за аналізований період, зафіксовано у період з 2015 по 2025 рр. (на 0,9 п.с. у 2015 р., 1 п.с. у 2020 р. та 0,9 п.с. у 2025 р. у порівнянні з попереднім періодом). Щодо найбільшого абсолютного приросту частки міських жителів у структурі населення країн з високим рівнем доходів зафіксовано у період 1955 по 1970 рр., а саме збільшення на 2,6 пунктів структури у 1955 р., 2,7 пунктів структури у 1960 р., 2,5 пунктів структури у 1965 р. та 2,4 пунктів структури у 1970 р. відповідно у порівнянні з попереднім періодом.

Щодо оцінки динаміки частки міського населення країн з середнім рівнем доходів за період 1950 – 2015 рр., слід зазначити, що частка міського населення даної групи країн за аналізований період збільшилася на 48,4 пункти структури, тобто з 19,9 % у 1950 р. до прогнозованого рівня 68,3 % у 2050 році.

Найбільший приріст частки міського населення у країнах з середнім рівнем доходів зафіксовано у період 2005 – 2025 рр., зокрема збільшення частки на 3,1 пунктів структури у 2005 р., на 3,2 пунктів структури у 2010 р., 2,9 пунктів структури у 2015 та 2020 рр. та на 2,8 пунктів структури у 2025 році відповідно, за ланцюговим методом.

Найнижчий приріст спостерігається у період 1965-1970 рр., а саме частка міського населення країн з середнім рівнем доходів збільшилася на 1,1 пунктів структури у 1965 році та на 1,6 пунктів структури у 1970 році у порівнянні з попереднім періодом.

В цілому, порівнюючи динаміку зміни частки міського населення у країнах з високим рівнем доходів та динаміку зміни частки міського населення у країнах з середнім рівнем доходів, доцільно наголосити на тому, що абсолютний приріст частки міських жителів у країнах з високим рівнем доходів, за аналізований період 1950-2050 рр., є вищим у порівнянні з аналогічним показником країн з середнім рівнем доходів.

У контексті оцінки динаміки урбанізації країн з середнім рівнем доходів, дану групу поділяють на країни з рівнем доходу вище середнього та країни з рівнем доходу нижче середнього.

Таким чином, спостерігається стрімкі темпи абсолютного приросту міських жителів країн з рівнем доходу вище середнього, а саме на 60,5 пунктів структури за період 1950-2010 років, адже частка міських жителів становила 22,1 % у 1950 році, а у 2015 р. прогнозований рівень - 82,6 %.

Кожні 5 років, за досліджуваній 100-річний період, частка міських жителів у країнах з рівнем доходів вище середнього збільшується у середньому на 3 пункти структури, що є найвищим показником серед усіх груп країн за період 1950-2050 рр. Слід зазначити, що темпи зростання міських жителів у країнах з рівнем доходів вище середнього є вищими у порівнянні з аналогічним показником країн з високим рівнем доходів, однак, не зважаючи на те, що показники частки міських жителів країн з високим рівнем доходів становить у 1950 р. – 58,5 % та країн з рівнем доходів вище середнього у 1950 р. лише 22,1 %, прогнозовані аналогічні показники 2050 року свідчать, що дані групи країн будуть найбільш урбанізованими, адже частка міських жителів країн з високим рівнем доходів та рівнем доходів вище середнього становитиме 88,4% та 82,6 % відповідно.

Найнижчі показники урбанізації у країнах з рівнем доходів нижче середнього та низьким рівнем доходів за аналізований період 1950-2015 рр. Частка міських жителів країн з рівнем доходів нижче середнього у 1950 році становила 17,2 %, а аналогічний показник країн з низьким рівнем доходів – 9,3 %. Абсолютний приріст частки міських жителів країн з рівнем доходів нижче середнього та низьким рівнем доходів за період 1950-2050 рр. становить 41,8 пунктів структури та 40,9 пунктів структури відповідно, що в середньому становить збільшення на 2 пункти структури кожні 5 років. Слід зазначити, що тенденції зміни абсолютного приросту частки міського населення даних груп країн, починаючи з 2000 року, постійно підвищуються. У порівнянні, тенденції абсолютного приросту частки міських жителів у майбутньому будуть нижчими у країнах з високим рівнем доходів та країнах з рівнем доходів вище середнього ніж у країнах з рівнем доходів нижче середнього та країнах з низьким рівнем доходів. Можна зробити висновок, що процеси урбанізації у контексті їх взаємозв'язку з рівнем доходів мають певні межі, до досягнення яких, частки міського населення збільшуватимуться, однак, досягнення певного рівня урбанізації та відповідного рівня доходів країн, ці тенденції сповільнюватимуть.

Таким чином, проведена оцінка світових масштабів урбанізації за період 1950-2050 рр. дозволяє зробити наступні висновки. У 1950 році 59,5 % населення країн з високим рівнем доходу вже проживали в місті, і цей показник збільшиться до прогнозованого рівня 88,4 % у 2050 році. Натомість, відносно швидко урбанізуються країни з рівнем доходу вище середнього, зважаючи на те, що у країнах з рівнем доходів вище середнього, частка населення, що проживала в міських районах, у 1950 р. становила лише 22,1 %, а у 2050 році прогнозується, що зросте до рівня 82,6 %. Таким чином, країни з високим рівнем доходу були сильно урбанізовані протягом декількох десятиліть, а найшвидші темпи урбанізації за аналізований період зафіксовано у країнах з рівнем доходів вище середнього. У країнах із рівнем доходу нижче середнього темпи урбанізації повільніші, однак у найближчі десятиліття прогнозується, що дана група країн зазнає швидкої урбанізації до 2050 року. Найменш урбанізованими є країни з низьким рівнем доходів, зокрема, у 1950 році частка міських жителів становила лише 9,3 %, а у 2050 році цей показник збільшиться на 40,9 пунктів структури до рівня 50,2 %.

Таким чином, у країнах з високим рівнем доходу чисельність населення переважно сконцентровано у містах, зокрема частка міського населення таких країн становить 81,48 %, а частка сільського населення у країнах з високим рівнем доходу у загальній структурі населення даної групи країн відповідно складає лише 18,52 %. Така ситуація свідчить про те, що міста є магнітами, що притягують населення, адже саме у містах країн з високим рівнем доходів сконцентровані новітні технології, найважливіші ресурси (людські, інформаційні, фінансові, соціальні, інфраструктурні тощо) та сучасні підходи до забезпечення потреб та розвитку людини.

Оцінка структури населення країн із середнім рівнем доходів свідчить про наступне. По-перше, переважна більшість населення світу (75,17 %) проживає в країнах із середнім рівнем доходів, у тому числі частка міського населення країн із середнім рівнем доходів сягає показника 71,51 % усього міського населення світу, а частка сільського населення таких країн 79,70 % усього сільського населення світу. По-друге, розподіл країн із середнім рівнем доходів на країни із рівнем доходів вище середнього та рівнем доходів нижче середнього, дозволив встановити такі тенденції: у країнах з рівнем доходів вище середнього переважає

міське населення (66,63 %) над сільським (33,37 %); у країнах із рівнем доходів нижче середнього стан обернений до попереднього – переважає сільське населення (59,37 %) над міським населенням (40,63 %). Така ситуація акцентує на тому, що чисельність міських жителів переважає саме у країнах з вищим рівнем доходів.

Найменш чисельною групою є група країн із низьким рівнем доходів, що займає частку 9,12 % у загальній структурі населення світу. У країнах із низьким рівнем доходів переважає сільське населення (67,75 %) над міським (32,25 %), що вочевидь підкреслює твердження про взаємозалежність рівня доходів країн та відповідної урбанізаційної структури таких країн.

Зазначене свідчить, що в усіх країнах світу незалежно від рівня розвитку, процеси урбанізації є неминучими, що обумовлює завдання перед системою публічного управління щодо забезпечення ефективного управління та науково обґрунтованої політики, що дозволить використати переваги урбанізації, мінімізувати ризики та використати відповідний інструментарій щодо забезпечення ефективного публічного управління в забезпечення стійкого розвитку міських районів, налагодження та зміцнення екологічних, економічних, соціальних, гуманітарних тощо зв'язків між міськими та сільськими районами як елементу забезпечення національної безпеки.

3.2. Тенденції розвитку урбанізованих територій в Україні та світі за період 1950-2035 рр.

Урбанізація в сучасних масштабах є відносно новим явищем, адже протягом більшої частини історії розвитку людської цивілізації, суспільство проживало у невеликих людських поселеннях. Інтенсивна міграція людства з сіл у міські райони здебільшого має двохсотрічну історію. Однак, перші дані про урбанізацію датуються 1500 роком. За оцінками ООН [293], у 1500 році зафіксовано 4,1 % світового міського населення, а рівень урбанізації у цей період, наприклад, у Китаї, становив 6,5 %, Індії – 4,4 %, Японія – 2,9 % та 0,2 % у США. Аналогічний показник 1600 та 1700 років становив у Китаї – 7,0 % та 5,9 %, у Індії – 4,6 % та 4,9 %, Японії – 4,4 % та 5,0 %, США – 0,7 % та 2,0 % відповідно. Загально світовий показник урбанізації сягнув у 1700 році позначки 5,1 %. До 1900 року рівень урбанізації у США досягнув 40 % рівня.

З огляду на зазначене, доцільно дослідити тенденції розвитку урбанізованих територій в Україні та світі, зважаючи на масштаби змін, які обумовлені процесами урбанізації, що, у свою чергу, інтенсивно змінюють світ загалом, держави, регіони, суспільні відносини на усіх рівнях, а також спосіб життя та відповідно вимагають трансформації механізмів державного управління та системи публічного управління в цілому.

На сьогодні, не існує єдиного підходу щодо визначення «міська» територія у світі. Кожна країна базується на власному підході щодо класифікації міської та сільської місцевості. Розрахунки та прогнози ООН базуються на національних статистичних показниках, що унеможливорює порівняння показників між країнами світу. Різниця між мінімальною чисельністю жителів території для того, щоб класифікувати її як міську, є суттєвою. Так, «різниця між Швецією, Данією, які встановили поріг міської території у 200 осіб та Японією з мінімальним порогом чисельності жителів 50 000 осіб для міської території, складає 250 разів» [293].

В офіційному звіті ООН зазначені національні визначення поняття «урбанізована територія», що подано у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Національні визначення поняття «урбанізована територія», які використовуються для індивідуального вибору країн за [293]

Країна	Визначення
Аргентина	Населені пункти з населенням 2 000 і більше
Швеція	Забудовані райони з населенням 200 і більше, де будинки розташовані щонайбільше на відстані 200 метрів один від одного
Японія	Міста, визначені як ши. Загалом, ши відноситься до муніципалітету, який задовольняє таким умовам: (1) 50 000 жителів і більше; (2) 60 і більше відсотків будинків, розташованих в основних забудованих районах; (3) 60 і більше відсотків населення (включаючи їх утриманців) займалися виробництвом, торгівлею або іншим міським видом бізнесу
Індія	Місця, що задовольняють усім трьома критеріями: (1) 5,000 жителів або більше; (2) не менше 75 відсотків працездатного чоловічого населення, зайнятого несільськогосподарськими заняттями; і (3) не менше 400 жителів на квадратний кілометр
Зімбабве	Місця, офіційно визначені як міські, а також місця з 2 500 жителями і більше, населення яких проживає в компактній схемі розселення і де понад 50 % працевлаштованих осіб зайняті несільськогосподарськими професіями.
Сінгапур	Все населення
Уругвай	Міста, офіційно позначені як такі

Таким чином, національні визначення, як видно з даних, наведених у таблиці 3.6, ґрунтуються на використанні наступних критеріїв, а саме: кількість жителів, густота населення, щільність забудов, зайнятість (міські види бізнесу або занятості). За критерієм кількості жителів, який найчастіше використовують, дані щодо мінімального порогу віднесення території до міської, подано у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Мінімальний поріг чисельності населення для міської території у країнах світу за [293]

Країни, групи країн	Чисельність
1	2
Японія	50 000
Малі	30 000
Нідерланди, Нігерія, Сирія	20 000
Австралія, Бенін, Кот д'Івуар, Греція, Італія, Кувейт, Малайзія, Палестина, Сенегал, Іспанія, Швейцарія, Об'єднане Королівство	10000

Продовження табл. 3.7

1	2
Алжир, Бангладеш, Бельгія, Ботсвана, Камерун, Французька Полінезія, Гамбія, Гана, Індія, Іран, Йорданія, Ліван, Мадагаскар, Мавританія, Катар, Саудівська Аравія, Словаччина, Південний Судан, Судан, Туніс	5000
В'єтнам	4000
ПАР, Габон, Словенія	3000
Бахрейн, Мальта, Мексика, Оман, Філіппіни, Пуерто-Рико, США, Віргінські острови США, Венесуела, Зімбабве	2500
Аргентина, Болівія, Камбоджа, Колумбія, Хорватія, Куба, Чехія, Демократична Республіка Конго, Еритрея, Ефіопія, Франція, Гваделупа, Гондурас, Ізраїль, Кенія, Ліберія, Люксембург, Норвегія, Португалія, Сьєрра-Леоне, Уганда	2000
Бутан, Ірландія, Панама, Сомалі	1500
Канада, Домініка, Фіджі, Нова Зеландія, Нікарагуа, Сан-Марино, Соломонові острови	1000
Лаос	600
Папуа-Нова Гвінея	500
Албанія	400
Данія, Гренландія, Швеція	200

Таким чином, за критерієм мінімальної чисельності жителів, для цілей класифікації поділу території на міську та сільську, немає єдиного підходу серед країн світу, зокрема до групи країн з найвищим пороговим значенням чисельності населення для міської території, серед досліджуваних, належать Японія з показником 50000 осіб, Малі – 30000 осіб та Нідерланди, Нігерія, Сирія з показником у 20000 осіб. До країн, які прийняли мінімальний поріг для урбанізованої території 10000 осіб належать Австралія, Бенін, Кот д'Івуар, Греція, Італія, Кувейт, Малайзія, Палестина, Сенегал, Іспанія, Швейцарія, Об'єднане Королівство.

У свою чергу, як мінімум 5000 осіб, які проживають на території для віднесення її до міської є критерієм у таких країнах, як Алжир, Бангладеш, Бельгія, Ботсвана, Камерун, Французька Полінезія, Гамбія, Гана, Індія, Іран, Йорданія, Ліван, Мадагаскар, Мавританія, Катар, Саудівська Аравія, Словаччина, Південний Судан, Судан, Туніс та ін. Найнижчі порогові значення для міської території складають 1500 осіб у Бутані, Ірландії, Панамі та Сомалі; 1000 осіб у Канаді, на Фіджі, Новій Зеландії, Нікарагуа, Сан-Марино та Соломонових островах; Лаос, Папуа-Нова Гвінея та Албанія визначає міську територію з показниками мінімальної

кількості жителів 600, 500 та 400 осіб відповідно; найнижчий показник мінімальної чисельності жителів для цілей класифікації території та віднесення останньої до міської у Данії, Гренландії та Швеції та становить лише 200 осіб відповідно.

Не зважаючи на відмінності країн у підходах до вибору критеріїв щодо класифікації території як урбанізованої, для цілей державного управління окремої країни, є важливим з огляду, на національні особливості системи управління, збереження індивідуального підходу щодо класифікації. З метою оцінки загальносвітових тенденцій урбанізації, задля визначення їх особливостей та застосування підходів бенчмаркінгу щодо пошуку та впровадження ефективних практик у стратегічно важливих сферах національної безпеки, вважаємо за доцільне, не враховувати відмінності країн щодо класифікації територій на міську та сільську як такі, що вплинуть на результати даного дослідження. З позицій ідентифікації впливу урбанізації та обумовлених нею процесів для цілей публічного управління, відсутність єдиного підходу серед країн щодо поділу територій, не є стратегічно важливим, адже вважаємо, що віднесення тієї чи іншої території до урбанізованої означає перехід від сільського способу життя суспільства до міських умов з їх особливостями, потребами, інтересами, що в свою чергу, обумовлює завдання для системи публічного управління щодо необхідності формування та реалізації ефективної державної політики розвитку та забезпечення безпеки урбанізованих територій.

Кількість міського населення світу збільшується, що обумовлює зростання та розширення міст, а також меж урбанізованих територій. Міські агломерації світу, з 1950 років і до сьогодні, суттєво змінили свої розміри та значення у світі. За визначенням ООН [293] «Термін «міська агломерація» відноситься до населення, що міститься в контурах прилеглої території, населеної на рівнях міської щільності, незалежно від адміністративних кордонів. Зазвичай він включає населення в місті чи містечку, а також у приміських районах, що знаходяться за межами, але примикають до меж міста». У таблиці 3.8 подано чисельність найбільших тридцяти агломерацій світу за період 1950 – 2035 рр. з урахуванням прогнозних показників.

Таблиця 3.8

Чисельність населення найбільших агломерацій світу за період 1950-2035 рр.*

Міська агломерація	1950	Міська агломерація	2000	Міська агломерація	2035
1	3	7	9	10	
Нью-Йорк	12	Токіо	34	Делі	43
Токіо	11	Осака	19	Токіо	36
Лондон	8	Мехіко	18	Шанхай	34
Осака	7	Нью-Йорк	18	Дакка	31
Париж	6	Сан-Паулу	17	Каїр	29
Москва	5	Мумбаї	16	Мумбаї	27
Буенос-Айрес	5	Делі	16	Конго	27
Чикаго	5	Шанхай	14	Мехіко	25
Калькутта	5	Каїр	14	Пекін	25
Шанхай	4	Калькутта	13	Сан-Паулу	24
Лос-Анджелес	4	Буенос-Айрес	13	Лагос	24
Мехіко	3	Лос-Анджелес	12	Карачі	23
Берлін	3	Ріо-де-Жанейро	11	Нью-Йорк	21
Філадельфія	3	Пекін	10	Чунцин	21
Мумбаї	3	Дакка	10	Калькутта	20
Ріо-де-Жанейро	3	Москва	10	Лахор	19
Санкт-Петербург	3	Маніла	10	Маніла	19
Детройт	3	Сеул	10	Осака	18
Бостон	3	Карачі	10	Бангалор	18
Каїр	2	Париж	10	Стамбул	18
Тяньцзін	2	Стамбул	9	Буенос-Айрес	17
Манчестер	2	Нагоя	9	Гуанчжоу	17
Сан-Паулу	2	Джакарта	8	Тяньцзін	16
Нагоя	2	Чикаго	8	Ченнаї	15
Бірмінгем	2	Чунцин	8	Шеньчжень	15
Шеньян	2	Гуанчжоу	8	Ріо-де-Жанейро	15
Рим	2	Ліма	7	Луанда	15
Мілан	2	Лагос	7	Хайдарабад	14
Сан-Франциско	2	Лондон	7	Лос-Анджелес-	14
Барселона	2	Тегеран	7	Джакарта	14

* розраховано на основі [293]

За період 1950-2035 рр., за наведеними показниками чисельності найбільших агломерацій світу, можна зробити наступні висновки. Насамперед, у 1950 році, рейтинг топ-30 найбільших агломерацій за чисельністю жителів, очолювали такі агломерації як Нью-Йорк (США) – 12 млн. осіб; Токіо (Японія) – 11 млн. осіб; Лондон (Великобританія) – 8 млн. осіб; Осака (Японія) – 7 млн. осіб та Париж (Франція) – 6 млн. осіб. Рейтинг 30 найбільших агломерацій світу у 1950 році завершують Каїр (Єгипет), Тяньцзін (Китай),

Манчестер (Великобританія), Сан-Паулу (Бразилія), Нагоя (Японія), Бірмінгем (Великобританія), Шеньян (Китай), Рим (Італія), Мілан (Італія), Сан-Франциско (США) та Барселона (Іспанія) з 2 млн. осіб, які проживали у кожній із зазначених агломерацій світу. Доцільно зауважити, що найбільше найчисельніших агломерацій світу у 1950 році було в США – 6 одиниць (Нью-Йорк, Чикаго, Лос-Анджелес, Детройт, Бостон, Сан-Франциско) з сукупною чисельністю 29 млн. осіб; Японії - 3 одиниці (Токіо, Осака та Нагоя) з сукупною чисельністю 20 млн. осіб; Великобританія – 3 одиниці (Лондон, Манчестер, Бірмінгем) з загальною чисельністю 12 млн. осіб та Китай – 3 одиниці (Шанхай, Шеньян та Тяньцзінь) – 8 млн. осіб.

У 2000 році найчисельнішими агломераціями у світі стали Токіо (Японія) – 34 млн. осіб (чисельність за 50 років збільшилася на 23 млн. осіб); Осака (Японія) – 19 млн. осіб (чисельність за період 1950-2000 років зросла на 12 млн. осіб); Мехіко (Мексика) – 18 млн. осіб (чисельність за 50 років збільшилася на 15 млн. осіб); Нью-Йорк (США) – 18 млн. осіб (чисельність за 50 років збільшилася на 5 млн. осіб) та Сан-Паулу (Бразилія) – 17 млн. осіб, чисельність якої зросла за період 1950-2000 років на 15 млн. осіб.

Доцільно зауважити, що у рейтинг тридцяти найбільших агломерацій світу у 2000 році потрапили агломерації, яких у аналогічному рейтингу 1950 року не було, зокрема це: Дакка (Бангладеш) – 10 млн. осіб, Маніла (Філіппіни) – 10 млн. осіб, Карачі (Пакистан) – 10 млн. осіб, Чунцин (Китай) – 8 млн. осіб, Ліма (Перу) – 7 млн. осіб, Лагос (Нігерія) – 7 млн. осіб, Тегеран (Іран) – 7 млн. осіб, Стамбул (Туреччина) – 9 млн. осіб та Джакарта (Індонезія) – 8 млн. осіб. Рейтинг 30 найбільших агломерацій світу у 2000 році завершують Ліма (Перу), Лагос (Нігерія), Лондон (Великобританія), Тегеран (Іран) з чисельністю 7 млн. осіб, які проживали у кожній із зазначених агломерацій світу.

За період 1950-2000 рр., агломерація Лондона, яка посідала третю сходинку рейтингу найчисельніших агломерацій світу у 1950 р., стала замикати рейтинг у 2000 році на 29 сходинці. Натомість, найбільше найчисельніших агломерацій світу у 2000 році було в Китаї – 4 одиниці (Шанхай, Пекін, Чунцин, Гуанчжоу) – сукупна чисельність жителів становить 40 млн. осіб; у Японії – 3 одиниці (Токіо, Осака, Нагоя) з сукупною чисельністю 62 млн. осіб; в Індії – 3 одиниці (Мумбаї, Делі, Калькутта) – з загальною чисельністю 45 осіб; у США – 3 одиниці (Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Чикаго) з загальною чисельністю 38 млн. осіб.

Прогнозні показники 2035 року свідчать, що рейтинг найчисельніших агломерацій світу зміниться у порівнянні з 2000 та 1950 роками. Зокрема, найбільшими агломераціями світу стануть агломерації Азії – це Делі (Індія) з чисельністю населення 43 млн. осіб, Токіо (Японія) – з чисельністю населення 36 млн. осіб, Шанхай (Китай) – 34 млн. осіб та Дакка (Бангладеш) з чисельністю 31 млн. осіб. Таким чином, загальна кількість жителів у зазначених агломераціях становитиме 144 млн. осіб. Рейтинг 30 найбільших агломерацій світу у 2035 році за прогнозованими даними, будуть завершувати наступні агломерації: Буенос-Айрес (Аргентина), Гуанчжоу (Китай) з чисельністю 17 млн. осіб у кожній; Тяньцзінь (Китай) – 16 млн. осіб; Ченнаї (Індія), Шеньчжень (Китай), Ріо-де-Жанейро (Бразилія) та Луанда (Ангола) – з чисельністю 15 млн. осіб у кожній; Хайдарабад (Індія), Лос-Анджелес (США), Джакарта (Індонезія) з чисельністю населення 14 млн. осіб жителів у кожній.

Варто зауважити, що найбільша кількість найчисельніших агломерацій світу у 2035 році, як прогнозується, буде належати Індії – 6 одиниць (Делі, Мумбаї, Калькутта, Бангалор, Ченнаї, Хайдарабад) з загальною чисельністю жителів 137 млн. осіб; Китай – 6 одиниць (Шанхай, Пекін, Чунцин, Гуанчжоу, Тяньцзінь, Шеньчжень) з загальною чисельністю 128 млн. осіб.

За період 1950-2035 років, чисельність тридцяти найбільших агломерацій світу зростає. У 1950 році, загальна чисельність населення, що проживало у тридцяти найбільших агломераціях світу складало 118 млн. осіб, у 2000 році цей показник збільшився на 245 млн. осіб та становив 363 млн. осіб. У свою чергу, у 2035 році, як прогнозується, загальна чисельність населення, що проживатиме у тридцяти найбільших агломераціях світу, складатиме 654 млн. осіб, що на 536 млн. осіб більше за аналогічний показник 1950 року.

Майже половину чисельності населення агломерацій рейтингу найбільших агломераціях світу, у 2035 році, будуть жителі агломерацій Індії та Китаю. За прогнозованими даними 2035 року, агломерації Індії та Китаю становитимуть 12 одиниць із загальною чисельністю 265 млн. осіб з 654 млн. осіб сукупної чисельності найбільших агломерацій світу. Дані щодо динаміки чисельності найбільших агломерацій України за період 1950-2035 рр. подано у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Динаміка зміни чисельності населення у найбільших агломераціях України за період 1950-2035 рр.*

Міська агломерація	Чисельність населення, тис. осіб за роками										Динаміка зміни чисельності 1950-2035 рр.	
	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020	2030	2035	Абсолютне відхилення, тис. осіб	Відносне відхилення, %
Вінниця	80	131	215	321	371	359	366	375	374	373	293	366,25
Дніпро	536	684	872	1081	1162	1 077	1 010	957	907	884	347	64,93
Донецьк	585	721	886	1033	1097	1 026	966	906	849	822	237	40,51
Запоріжжя	315	459	664	795	873	822	776	736	698	680	365	115,87
Київ	815	1163	1655	2201	2574	2606	2795	2988	3004	2991	2175	266,99
Кривий ріг	286	408	577	658	706	673	668	619	573	551	265	92,66
Луганськ	212	287	386	468	493	467	434	402	371	357	145	68,40
Львів	377	427	558	683	779	739	733	724	714	709	333	88,06
Маківка	332	362	395	435	423	394	363	339	316	306	- 26	-7,83
Маріуполь	191	303	473	505	515	495	467	440	413	401	210	109,95
Миколаїв	168	238	336	449	503	513	501	485	469	462	293	175,00
Одеса	532	693	899	1 054	1 092	1 037	1 009	1 009	1 005	1 004	472	88,72
Севастополь	105	157	232	308	354	343	359	395	401	400	295	280,95
Сімферополь	148	194	252	308	344	344	341	340	339	339	191	129,05
Харків	758	968	1 233	1 466	1 586	1 484	1 453	1 429	1 404	1 394	636	83,91
Разом	5440	7195	9633	11765	12872	12379	12241	12144	11837	11673	6233	2,15

* розраховано на основі [293]

Як видно, наведених у табл.3.9, за період 1950-2035 рр., серед найбільших агломерацій України, згідно звіту ООН, виділено такі агломерації: Вінниця, Дніпро, Донецьк, Запоріжжя, Київ, Кривий ріг, Луганськ, Львів, Макіївка, Маріуполь, Миколаїв, Одеса, Севастополь, Сімферополь та Харків. Тенденції зростання чисельності агломерацій України за досліджуваний період спостерігаються за усіма зазначеними одиницями, окрім Макіївки. Агломерація Макіївка, де показники чисельності у 1950 р. становили 332 тис. осіб, у 1990 році було зафіксовано максимальний показник чисельності населення, однак з 1990 року спостерігаються тенденції до зменшення, зокрема до прогнозованого рівня 306 тис. осіб, тобто на 26 тис. осіб менше аналогічного показника 1950 р.

Найбільшими агломераціями України у 1950 році були Київ з чисельністю 815 тис. осіб, Харків з чисельністю 758 тис. осіб, Донецьк – 585 тис. осіб, Дніпро та Одеса – 536 тис. осіб та 532 тис. осіб. Найменшими агломераціями у 1950 році в Україні були Вінниця з чисельністю 80 тис. осіб, Севастополь з чисельністю 105 тис. осіб, Сімферополь – 148 тис. осіб, Миколаїв та Маріуполь – 168 тис. осіб та 191 тис. осіб відповідно.

Доцільно зауважити, що у 1950 році, загальна чисельність населення, яке проживало у найбільших агломераціях України становило 5440 тис. осіб, а вже у 2000 році даний показник збільшився до рівня 12379 тис. осіб. У 2000 році, найбільшими агломераціями в Україні стали Київ з чисельністю 2574 тис. осіб, Харків з чисельністю 1484 тис. осіб, Дніпро, Одеса та Донецьк з чисельністю 1077 тис. осіб, 1037 тис. осіб та 1026 тис. осіб відповідно.

За прогнозованими даними 2035 року спостерігається тенденція зменшення чисельності жителів міських агломерацій України у порівнянні з аналогічними показниками 2000 року. Зокрема, у 2035 році прогнозується, що найбільшими агломераціями України, чисельність яких перевищить 1 млн. осіб будуть Київ з чисельністю 2991 тис. осіб, Харків та Одеса з чисельністю 1394 тис. осіб та 1004 тис. осіб відповідно.

Прогноз ООН щодо показників агломерацій в Україні було здійснено станом на 2018 рік. У 2022 році, в лютому, розпочалося повномасштабне вторгнення росії на територію України. У результаті російсько-української війни, що розпочалася з окупації Криму та деяких територій східної частини України в 2014 році, на території багатьох із зазначених, у таблиці,

агломерацій велися та/або ведуться бойові дії. Зокрема, Донецьк, Луганськ, Севастополь та Сімферополь є окупованими росією. Маріуполь - місто знищене російськими загарбниками, у якому, за приблизними оцінками (місто знаходиться в окупації), загинуло більше 80 тис. осіб цивільного населення під час російського захоплення. Миколаїв, Запоріжжя, Дніпро, Харків та Кривий ріг майже щодня потерпають від російських обстрілів.

Львів, Київ, Вінниця та Одеса вважаються умовно безпечними регіонами, де не ведуться активні бойові дії, однак зазначені території постійно в зоні ризиків ракетних ударів по їх інфраструктурних об'єктах. У результаті російсько-української війни, близько 5 млн. жителів України мігрували за кордон. Урбанізовані території, на яких знищена та / або пошкоджена критична інфраструктура або ж інші об'єкти, необхідні для забезпечення потреб суспільства, не придатні для життя, що провокує інтенсивну міграцію із великих міст у сільську місцевість або ж закордон.

Таким чином, в умовах війни, загрози урбанізованих територій масштабуються, у порівнянні з сільською місцевістю, та вимагають ефективних, та, найголовніше, своєчасних публічно-управлінських рішень. Ситуація в Україні ще раз засвідчила своєчасність розвитку концепції «еластичного» міста, території, регіону, що полягає у стійкості до загроз і ризиків внутрішнього та зовнішнього середовища, можливості швидко відновлюватися та забезпечувати безпеку життєдіяльності населення та території загалом.

Аналіз показників розвитку агломерацій у світі за період 1950-2035 рр. у розрізі їх розмірів подано у таблиці 3.10.

Як видно з даних, наведених у таблиці 3.10, щодо динаміки розвитку агломерацій у світі, за період 1950-2035 рр., можна зробити наступні висновки. Зокрема, кількість найчисельніших агломерацій у світі за аналізований період 1950-2035 рр. зростає. У 1950 році кількість агломерацій у світі з чисельністю 10 мільйонів і більше жителів становила 2 одиниці із загальною чисельністю 23613 тис. осіб, тобто лише 3 % в загальній структурі міського населення світу. У 2035 році аналогічний прогнозований показник кількості населення у агломераціях з чисельністю 10 мільйонів і більше жителів, зросте до рівня 48 одиниць та у сукупності там проживатиме, як прогнозується, 862082 тис. осіб, тобто 16 % від загальної структури міського населення світу.

Таблиця 3.10

Показники динаміки розвитку агломерацій у світі за період 1950-2035 рр.*

Розмір населеного пункту	Показника	Міське населення (тис.), кількість міст і відсоток міського населення, класифіковане за класом розміру міського населення, 1950-2035 рр.								Динаміка зміни показників за період 1950-2035 рр.,
		1950	1970	1990	2010	2030	2035	2035	2035	
1	2	3	4	5	6	7	8	9		
10 мільйонів і більше	Кількість агломерацій, од.	2	3	10	25	43	48		46	
10 мільйонів і більше	Відсоток міського населення, %	3	4	7	11	15	16		13	
10 мільйонів і більше	Чисельність населення, тис. осіб	23613	54760	153300	387089	751 934	862082		+838469	
від 5 до 10 мільйонів	Кількість агломерацій, од.	5	15	21	39	66	73		+68	
від 5 до 10 мільйонів	Відсоток міського населення, %	4	8	7	7	9	9		+5	
від 5 до 10 мільйонів	Чисельність населення, тис. осіб	32172	107260	156172	269408	447815	492677		+460505	
від 1 до 5 мільйонів	Кількість агломерацій, од.	69	127	243	380	597	639		+570	
від 1 до 5 мільйонів	Відсоток міського населення, %	17	18	20	21	23	23		+6	
від 1 до 5 мільйонів	Чисельність населення, тис. осіб	127484	244402	467060	760383	118839	1262974		+1135490	
від 500 000 до 1 мільйона	Кількість агломерацій, од.	101	190	301	510	710	757		+656	
від 500 000 до 1 мільйона	Відсоток міського населення, %	9	10	9	10	10	9		0	
від 500 000 до 1 мільйона	Чисельність населення, тис. осіб	67471	130937	207591	354551	493629	527264		+459793	
від 300000 до 500000	Кількість агломерацій, од.	129	225	416	645	827	846		+717	
від 300000 до 500000	Відсоток міського населення, %	7	6	7	7	6	6		-1	
від 300000 до 500000	Чисельність населення, тис. осіб	49854	86556	158964	245569	319827	327830		+277976	
менше 300000	Відсоток міського населення, %	60	54	50	44	38	37		-23	
менше 300000	Чисельність населення, тис. осіб	450309	730299	1147140	157869	1971215	2083006		+1632697	

* розраховано на основі [293]

Щодо агломерацій, чисельність жителів яких складає від 5 до 10 мільйонів осіб, то в 1950 році таких агломерацій налічувалося 5 одиниць, а у 2035 році прогнозується зростання даного показника на 68 одиниць, що складатиме 73 агломерації. Чисельність населення у агломераціях розміром від 5 до 10 мільйонів жителів, становила у 1950 році 32172 тис. осіб, у 1970 році, 1990 та 2010 роках показник зріс до рівня 107260 тис. осіб, 156172 тис. осіб та 269408 тис. осіб відповідно. Прогнозується, що у 2035 році чисельність населення у агломераціях розміром від 5 до 10 мільйонів осіб складатиме 447815 тис. осіб, тобто 9 % від загальної структури світового міського населення. Таким чином, чисельність населення у агломераціях розміром від 5 до 10 мільйонів, за 1950-2035 рр., зросте на 492677 тис. осіб.

Натомість, кількість агломерацій розміром від 1 до 5 мільйонів жителів, у 1950 році, становила 69 одиниць, у яких сукупно проживало 17 % світового міського населення, а саме 127484 тис. осіб. За прогнозованими показниками, у 2035 р., кількість агломерацій розміром від 1 до 5 мільйонів жителів, збільшиться на 570 одиниць та становитиме 639 агломерацій із сукупним населенням 1262974 тис. осіб. Тобто 23 % світового міського населення будуть проживати у агломераціях розміром від 1 до 5 мільйонів осіб.

Частка міського населення, у загальній структурі міського населення світу, що проживає у агломераціях розміром від 500000 осіб до 1 мільйона, за досліджуваний період, майже не змінювалася, та становить, за прогнозованими показниками 2035 року, - 9 %. Загальна чисельність жителів таких агломерацій, у 1950 році, становила 67471 тис. осіб, що на 459793 тис. осіб менше прогнозованого показника 2035 року, який складатиме, як очікується, 527264 тис. осіб. У свою чергу, кількість агломерацій розміром від 500 000 до 1 мільйона, у 1950 році, становить 101 одиницю, а у 2035 році, очікується зростання зазначеного показника на 656 одиниць до рівня 757 агломерацій.

Щодо агломерацій, чисельність яких від 300000 до 500000 осіб, то в 1950 році таких агломерацій налічувалося 129 одиниць, а у 2035 році прогнозується зростання даного показника на 717 одиниць та складатиме 846 агломерацій. Чисельність населення у агломераціях розміром від 300000 до 500000, становила у 1950 році 49854 тис. осіб, у 1970 році, 1990 та 2010 роках показник зріс до рівня 86556 тис. осіб, 158964 тис. осіб та

245569 тис. осіб відповідно. Прогнозується, що у 2035 році чисельність населення у агломераціях розміром від 300000 до 500000 осіб складатиме 327830 тис. осіб, тобто 6 % у загальній структурі світового міського населення. Таким чином, чисельність населення у агломераціях розміром від 300000 до 500000 , за 1950-2035 рр., як очікується, зросте на 277976 тис. осіб.

У свою чергу, щодо найменших агломерацій світу, з чисельністю жителів до 300000 осіб, за досліджуваний період 1950-2035 рр., очікуються тенденції до зменшення частки міських жителів, які проживатимуть у таких агломераціях, у загальній структурі міського населення. Частка міських жителів, що проживають агломераціях розміром до 300000 осіб, у 1950 році, становила 60 %, у 1970 році, 1990 та 2010 роках даний показник знизився до рівня 54%, 50 % та 44% відповідно. За прогнозами, очікується, що даний показник знизиться у співвідношення до загальної структури 2030 та 2035 роках до рівня 38 % та 37 % відповідно, тобто на 33 пункти структури за період 1950-2035 рр. Однак, загальна чисельність населення у агломераціях розміром до 300000 осіб жителів, зросте на 1632697 осіб за період 1950-2035 рр., тобто з показника 450309 тис. осіб у 1950 році до рівня 1971215 тис. осіб та 2083006 тис. осіб у 2030 та 2035 роках відповідно. Щодо динаміки розвитку агломерацій у країнах Європи за період 1950-2035 рр., показники наведені у таблиці 3.11.

Як видно з даних наведених у таблиці 3.11 щодо динаміки розвитку агломерацій у країнах Європи, за період 1950-2035 рр., можна зробити наступні висновки. Зокрема, чисельність жителів у агломераціях країн Європи, за аналізований період 1950-2035 рр., зростає.

У 1950 році агломерацій у країнах Європи з чисельністю 10 мільйонів і більше не зафіксовано, однак у 2010 році таких агломерацій налічувалося 2 одиниці, зокрема даний показник, як очікується, зросте до рівня 3 одиниць у 2030 році. Чисельність жителів у агломераціях Європи розміром 10 мільйонів осіб і більше становила у 2010 році – 21921 тис. осіб, а у 2030 році та 2035 році такий показник, як прогнозується, зросте до рівня 34734 тис. осіб та 35444 тис. осіб відповідно. Частка міських жителів, що проживатимуть у таких агломераціях складатиме 6 % у 2030 році.

Таблиця 3.11

Показники динаміки розвитку агломерацій у Європі за період 1950–2035 рр.*

Розмір населеного пункту	Показника	Міське населення (тис.), кількість міст і відсоток міського населення, класифіковане за класом розміру міського поселення, 1950–2035 рр.						Динаміка зміни показників за період 1950–2035 рр., 9
		1950	1970	1990	2010	2030	2035	
		3	4	5	6	7	8	
1	2							
10 мільйонів і більше	Кількість агломерацій, од.	0	0	0	2	3	3	+3
10 мільйонів і більше	Відсоток міського населення, %	0	0	0	4	6	6	+6
10 мільйонів і більше	Чисельність населення, тис. осіб	0	0	0	21 921	34 734	35 444	+35 444
від 5 до 10 мільйонів	Кількість агломерацій, од.	3	3	3	2	3	3	0
від 5 до 10 мільйонів	Відсоток міського населення, %	7	5	5	3	3	3	-4
від 5 до 10 мільйонів	Чисельність населення, тис. осіб	20 000	22 824	25 111	13 832	18 349	18 487	-1 514
від 1 до 5 мільйонів	Кількість агломерацій, од.	20	33	46	50	55	56	+36
від 1 до 5 мільйонів	Відсоток міського населення, %	13	15	17	17	16	17	+4
від 1 до 5 мільйонів	Чисельність населення, тис. осіб	35 628	61 994	84 563	88 963	94 139	96 502	+60 873
від 500 000 до 1 мільйона	Кількість агломерацій, од.	46	67	78	89	94	96	+50
від 500 000 до 1 мільйона	Відсоток міського населення, %	11	11	10	11	11	11	0
від 500 000 до 1 мільйона	Чисельність населення, тис. осіб	30 322	47 010	52 987	58 072	61 700	62 883	+32 561
від 300 000 до 500 000	Кількість агломерацій, од.	57	87	116	112	115	116	+59
від 300 000 до 500 000	Відсоток міського населення, %	8	8	9	8	8	8	0
від 300 000 до 500 000	Чисельність населення, тис. осіб	22 064	33 013	44 317	41 184	43 418	43 596	+21 531
менше 300 000	Відсоток міського населення, %	62	60	59	58	56	56	-6
менше 300 000	Чисельність населення, тис. осіб	176 071	250 176	297 688	313 700	320 550	323 372	+147 301

* розраховано на основі [293]

Щодо агломерацій, чисельність яких від 5 до 10 мільйонів осіб, то в 1950 році таких агломерацій у країнах Європи налічувалося 3 одиниці, зростання кількості агломерацій такого розміру не прогнозується до 2035 року. Чисельність населення у агломераціях країн Європи розміром від 5 до 10 мільйонів, становила у 1950 році 20000 тис. осіб, та до 1990 року даний показник мав тенденцію до зростання. Зокрема у 1970 та 1990 роках чисельність населення у агломераціях країн Європи розміром від 5 до 10 мільйонів зростає до рівня 22824 тис. осіб та 25111 тис. осіб відповідно. У 2010 році показник зменшився до рівня 13832 тис. осіб, однак прогнозується, що у 2030 та 2035 роках чисельність населення у агломераціях країн Європи розміром від 5 до 10 мільйонів осіб складатиме 18 349 тис. осіб та 18487 тис. осіб відповідно, тобто 17 % у загальній структурі світового міського населення. Отже, чисельність населення у агломераціях країн Європи розміром від 5 до 10 мільйонів, за 1950-2035 рр., знизиться на 1514 тис. осіб.

Кількість таких агломерацій розміром від 1 до 5 мільйонів у країнах Європи, за досліджуваний період, збільшиться з 20 одиниць у 1950 році до очікуваного показника 56 одиниць у 2035 році, що на 36 агломерацій більше за період 1950-2035 рр. Чисельність населення серед агломерацій Європи, за період 1950-2035 рр., найбільше зростає у агломераціях розміром від 1 до 5 мільйонів жителів. Зокрема, на 60873 тис. осіб за досліджуваний період 1950-2035 рр., а саме з рівня 35628 тис. осіб у 1950 році до рівня 61994 тис. осіб, 84563 тис. осіб та 88963 тис. осіб відповідно у 1970, 1990 та 2010 роках. Очікується, що тенденції матимуть позитивну динаміку у 2010 та 2035 роках та відповідно показник сягне позначки 94139 тис. осіб та 96502 тис. осіб.

У 1950 році, у агломераціях з чисельністю від 500000 тис. осіб до 1 мільйонів, у країнах Європи, чисельність складала 30322 тис. осіб і до 2035 року, очікується збільшення даного показника на 35561 тис. осіб до рівня 62883 тис. осіб. Зокрема, за досліджуваний період частка міського населення у агломераціях розміром від 500000 тис. осіб до 1 мільйонів, у країнах Європи, складала 11 %. Кількість таких агломерацій зафіксовано у 1950 році 46 одиниць та очікується збільшення кількості у 2030 та 2035 роках – 94 та 96 одиниць відповідно, що на 50 агломерацій більше у порівнянні з аналогічним показником 1950 року.

Щодо агломерацій, чисельність яких від 300000 до 500000 осіб, то в 1950 році таких агломерацій у країнах Європи налічувалося 57 одиниць, а у 2035 році прогнозується зростання

даного показника на 59 одиниць та, відповідно, складатиме 116 агломерацій. Чисельність населення у агломераціях розміром від 300000 до 500000 осіб, у країнах Європи, становила у 1950 році 22064 тис. осіб, у 1970 році, 1990 та 2010 роках показник зріс до рівня 33013 тис. осіб, 44317 тис. осіб та 44184 тис. осіб відповідно. Прогнозується, що у 2035 році чисельність населення у агломераціях Європи розміром від 300000 до 500000 осіб складатиме 43596 тис. осіб, тобто 8 % у загальній структурі міського населення. Таким чином, чисельність населення у агломераціях Європи розміром від 300000 до 500000 осіб, за 1950-2035 рр., очікується, що зросте на 21531 тис. осіб.

У свою чергу, у агломерацій Європи з чисельністю до 300000 осіб, за досліджуваний період 1950-2035 рр., очікується збільшення чисельності жителів, зокрема з 176071 тис. осіб у 1950 році до рівня 323372 тис. осіб у 2035 році відповідно, тобто на 147301 тис. осіб за досліджуваний період. Частка міського населення у таких агломераціях, як очікується, буде мати тенденцію до зменшення, зокрема, на 6 пунктів структури з 1950 по 2035 рік, а саме з 62 % до 56 % відповідно.

З метою вивчення розвитку урбанізованих територій в Україні як частини регіону Європа, а саме Східна Європа, доцільно розглянути тенденції розвитку агломерацій у країнах Східної Європи. До країн Східної Європи належать наступні країни: Білорусь, Болгарія, Чехія, Угорщина, Польща, Молдова, Румунія, росія, Словаччина та Україна.

Щодо динаміки розвитку агломерацій у країнах Східної Європи за період 1950-2035 рр., показники наведені у таблиці 3.12.

Отже, у країнах Східної Європи, агломерацій з чисельністю 10 мільйонів і більше до 2010 року не спостерігалось, однак, у 2010 році зафіксовано 1 агломерацію, чисельність якої у 2010 році становила 11461 тис. осіб. Це агломерація росії москва. Очікується, що чисельність цієї агломерації зросте до рівня 12796 тис. осіб у 2030 році та 12823 тис. осіб у 2035 році відповідно.

У свою чергу, кількість агломерацій у Східній Європі розміром від 5 до 10 мільйонів, за період 1950-2050 рр., було зафіксовано на рівні 1. Чисельність зазначеної агломерації не суттєво збільшувалася, за досліджуваний період, на 286 тис. осіб, з 5356 тис. осіб у 1950 році до рівня 8987 тис. осіб у 2010 році (це за досліджуваний період максимальна чисельність) та очікуваний показник 2035 року на рівні 5643 тис. осіб відповідно.

Таблиця 3.12

Показники динаміки розвитку агломерацій у країнах Східної Європи за період 1950–2035 рр.*

Розмір населеного пункту	Показник	Міське населення (тис.), кількість міст і відсоток міського населення, класифіковане за класом розміру міського населення, 1950–2035 рр.									Динаміка зміни показників за період 1950–2035 рр.,	
		1950	1970	1990	2010	2030	2035					
		3	4	5	6	7	8	9				
1	2											
10 мільйонів і більше	Кількість агломерацій, од.	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	+1
10 мільйонів і більше	Відсоток міського населення, %	0	0	0	6	6	6	6	6	6	6	+6
10 мільйонів і більше	Чисельність населення, тис. осіб	0	0	0	11 461	12 796	12 823	12 823	12 823	12 823	12 823	+12 823
від 5 до 10 мільйонів	Кількість агломерацій, од.	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0
від 5 до 10 мільйонів	Відсоток міського населення, %	6	5	4	0	3	3	3	3	3	3	-3
від 5 до 10 мільйонів	Чисельність населення, тис. осіб	5 356	7 106	8 987	0	5 630	5 643	5 643	5 643	5 643	5 643	+286
від 1 до 5 мільйонів	Кількість агломерацій, од.	2	11	22	21	22	22	22	22	22	22	+20
від 1 до 5 мільйонів	Відсоток міського населення, %	5	11	16	16	16	16	16	16	16	16	+10
від 1 до 5 мільйонів	Чисельність населення, тис. осіб	4 521	17 023	34 177	32 595	31 554	31 575	31 575	31 575	31 575	31 575	+27 055
від 500 000 до 1 мільйона	Кількість агломерацій, од.	16	23	30	35	34	34	34	34	34	34	+18
від 500 000 до 1 мільйона	Відсоток міського населення, %	12	11	9	11	11	11	11	11	11	11	-1
від 500 000 до 1 мільйона	Чисельність населення, тис. осіб	10 600	17 084	19 844	22 707	21 944	21 873	21 873	21 873	21 873	21 873	+11 273
від 300 000 до 500 000	Кількість агломерацій, од.	16	34	59	52	50	50	50	50	50	50	+34
від 300 000 до 500 000	Відсоток міського населення, %	7	8	11	9	9	9	9	9	9	9	+2
від 300 000 до 500 000	Чисельність населення, тис. осіб	6 052	12 967	22 209	18 855	19 031	19 024	19 024	19 024	19 024	19 024	+12 971
менше 300 000	Відсоток міського населення, %	70	65	60	58	55	55	55	55	55	55	-14
менше 300 000	Чисельність населення, тис. осіб	60 980	102 195	125 446	117 301	112 317	112 349	112 349	112 349	112 349	112 349	+51 369

* розраховано на основі [293]

Щодо агломерацій Східної Європи з розміром від 1 до 5 мільйонів, за період 2050-2035 рр., було зафіксована найвищі тенденції зростання, зокрема на 20 одиниць, з кількості 2 агломерацій з чисельністю 4521 тис. осіб у 1950 році до очікуваного рівня, у 2035 році, 22 агломерацій з загальною чисельністю 31575 тис. осіб відповідно. Частка населення, яке проживає у агломераціях Східної Європи розміром від 1 до 5 мільйонів, у 1950 році складає 5 %, а до 2035 року даний показник, як прогнозується, збільшиться до рівня 16 %, тобто за період 1950-2035 рр. показник зросте на 10 пунктів структури.

Найбільша кількість агломерацій у Східній Європі – це агломерації розміром від 500 000 до 1 мільйона жителів. У 1950 році таких агломерацій було 16 одиниць, у сукупності там проживало 10600 тис. осіб. У свою чергу, до 2010 року чисельність агломерацій Східної Європи (розміром від 500 000 до 1 мільйона) мала тенденцію до зростання, а саме у 1970 році показник становив 17084 тис. осіб, у 1990 та 2010 роках – 19844 тис. осіб та 22707 тис. осіб відповідно. Очікується на позитивні тенденції зростання показника у майбутньому, зокрема до 2035 року у агломераціях Східної Європи (розміром від 500 000 до 1 мільйона), прогнозується проживатиме 21873 тис. осіб, тобто 11 % міського населення.

Щодо агломерацій, чисельність яких від 300000 до 500000 осіб, то в 1950 році таких агломерацій у країнах Східної Європи налічувалося 16 одиниць з 57 аналогічних агломерацій Європи, а у 2035 році прогнозується зростання даного показника на 34 одиниці та складатиме 50 одиниць у Східній Європі з 116 таких агломерацій загалом по Європі. Чисельність населення у агломераціях Східної Європи, розміром від 300000 до 500000, становила у 1950 році 6052 тис. осіб, у 1970 році, 1990 та 2010 роках показник зріс до рівня 12967 тис. осіб, 22209 тис. осіб та 18855 тис. осіб відповідно. Прогнозується, що у 2035 році чисельність населення у агломераціях Східної Європи розміром від 300000 до 500000 осіб складатиме 19024 тис. осіб, тобто 9 % у загальній структурі міського населення. Таким чином, чисельність населення у агломераціях Східної Європи розміром від 300000 до 500000 осіб, за 1950-2035 рр., очікується, що зросте на 12971 тис. осіб.

У свою чергу, у агломерацій Східної Європи з чисельністю до 300000 осіб, за досліджуваний період 1950-2035 рр., очікується збільшення чисельності жителів, зокрема з 60980 тис. осіб у 1950 році до прогнозованого рівня 112 349 тис. жителів у 2035 році відповідно, тобто на 51369 тис. осіб за досліджуваний період. Частка міського населення у таких агломераціях, як очікується, буде мати тенденцію до зменшення, зокрема, на 14 пунктів структури з 1950 по 2035 рік, а саме з 70 % до 55 % відповідно. Показники динаміки розвитку агломерацій в Україні за період 1950-2035 рр. подано у таблиці 3.13.

Щодо показників динаміки розвитку урбанізованих територій в Україні, доцільно зауважити, що тенденції в Україні аналогічні тенденціям в Східній Європі, зокрема, щодо чисельних агломерацій, а саме розміром 10 мільйонів і більше жителів та від 5 до 10 мільйонів жителів. Такого розміру агломерацій в Україні не зафіксовано за досліджуваний період 1950-2035 рр.

Щодо агломерацій, розмір яких складає від 1 до 5 мільйонів жителів, варто зазначити, що в Україні їх кількість та чисельність зростає за аналізований період, зокрема у 1970 році таких агломерацій налічувалося 2 одиниці із загальною чисельністю 2888 тис. осіб, а у 1990 році їх кількість збільшилася до 5 одиниць із загальною чисельністю 7511 тис. осіб. Починаючи з 1990 року кількість таких агломерацій та їх чисельність скорочується до 4 одиниць із загальною чисельністю 6266 тис. осіб у 2010 році, а очікуваний показник становитиме 3 агломерації з загальною чисельністю 5389 тис. осіб. Доцільно зауважити, що частка населення, що проживає у агломераціях, розміром від 1 до 5 мільйонів жителів, становила у 1970 році 11 %, а у 2035 році, очікується, сягне рівня 18 % від загальної кількості міського населення. Це свідчить про те, що в Україні прослідковуються розвиток процесів урбанізації, а їх коливання пов'язані із демографічними показниками скорочення населення.

Щодо агломерацій України, розмір яких від 500000 тис. осіб до 1 мільйона, за досліджуваний період, їх кількість не змінилася та становить 5 одиниць. У свою чергу, змінилася чисельність населення у таких агломераціях, з 1950 року до 2035 року на 420 тис. жителів. Частка населення, що проживає у таких агломераціях, як очікується, зменшиться з 1950 року з рівня 24 % до рівня 12 % у 2035 році.

Таблиця 3.13

Показники динаміки розвитку агломерацій в Україні за період 1950-2035 рр.*

Розмір населеного пункту	Показника	Міське населення (тис.), кількість міст і відсоток міського населення, класифіковане за класом розміру міського населення, 1950-2035 рр.									Динаміка зміни показників за період 1950-2035 рр., 9
		1950	1970	1990	2010	2030	2035				
		3	4	5	6	7	8				
1	2										
10 мільйонів і більше	Кількість агломерацій, од.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10 мільйонів і більше	Відсоток міського населення, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10 мільйонів і більше	Чисельність населення, тис. осіб	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
від 5 до 10 мільйонів	Кількість агломерацій, од.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
від 5 до 10 мільйонів	Відсоток міського населення, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
від 5 до 10 мільйонів	Чисельність населення, тис. осіб	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
від 1 до 5 мільйонів	Кількість агломерацій, од.	0	2	5	4	3	3	3	3	3	+3
від 1 до 5 мільйонів	Відсоток міського населення, %	0	11	22	20	18	18	18	18	18	+18
від 1 до 5 мільйонів	Чисельність населення, тис. осіб	0	2 888	7 511	6 266	5 413	5 389	5 389	5 389	5 389	+5 389
від 500 000 до 1 мільйона	Кількість агломерацій, од.	5	6	5	5	5	5	5	5	5	0
від 500 000 до 1 мільйона	Відсоток міського населення, %	24	17	10	12	13	12	12	12	12	-12
від 500 000 до 1 мільйона	Чисельність населення, тис. осіб	3 227	4 456	3 376	3 643	3 740	3 647	3 647	3 647	3 647	+420
від 300 000 до 500 000	Кількість агломерацій, од.	3	5	8	8	7	7	7	7	7	+4
від 300 000 до 500 000	Відсоток міського населення, %	8	7	9	9	9	9	9	9	9	+1
від 300 000 до 500 000	Чисельність населення, тис. осіб	1 024	1 924	2 986	2 939	2 683	2 638	2 638	2 638	2 638	+1 614
менше 300 000	Відсоток міського населення, %	68	64	60	59	60	60	60	60	60	-8
менше 300 000	Чисельність населення, тис. осіб	8 990	16 549	20 483	18 563	17 700	17 526	17 526	17 526	17 526	+8 536

* розраховано на основі [293]

Найбільший приріст серед агломерацій України, очікується, буде у агломераціях розмір яких становить від 300000 до 500000 жителів, за період 1950-2035 рр. За досліджуваний період, кількість таких агломерацій зросте з 3 одиниць у 1950 році до 7 одиниць у 2035 році. Частка населення, що проживає у таких агломераціях також зросте, а саме на 1 п.с. з 8 % у 1950 році до 9 % у 2035 році. Загальна чисельність жителів у агломераціях України, розміром від 300000 до 500000 осіб, прогнозується збільшиться на 1614 тис. осіб, тобто з рівня 1024 тис. осіб у 1950 році до прогнозованого рівня 2030 та 2035 років – 2683 тис. осіб та 2638 тис. осіб відповідно.

Найбільший абсолютний приріст чисельності населення серед агломерацій України, за досліджуваний період, зафіксовано у агломераціях, розміром до 300000 осіб. Зокрема, чисельність населення у таких агломераціях, у 1950 р., становила 8990 тис. осіб, у 1970 році даний показник збільшився до рівня 16549 тис. осіб, у 1990 та 2010 роках становив 20483 тис. осіб та 18563 тис. осіб відповідно. Прогнозується, що чисельність населення в агломераціях, розміром до 300000 осіб, у 2030 та 2035 роках становитиме 17700 тис. осіб та 17526 тис. осіб відповідно, що на 8536 тис. осіб більше ніж у 1950 році. Більша частина міського населення України, а саме 60 %, буде проживати саме в агломераціях розміром до 300000 жителів.

Отже, у процесі визначення та оцінки тенденцій розвитку урбанізованих територій в Україні та світі, за період 1950-2035 рр., було вивчено національні підходи щодо класифікації території та критеріїв поділу на міську та сільську. Щодо оцінки динаміки розвитку урбанізованих територій, проаналізовано чисельність населення найбільших агломерацій світу за період 1950-2035 рр. та динаміку зміни чисельності населення у найбільших агломераціях України за період 1950-2035 рр., а також показники динаміки розвитку агломерацій у світі, Європі та в Україні. Проведений аналіз дозволяє визначити наступні тенденції: 1) урбанізовані території та агломерації у загальносвітовому масштабі, збільшуватимуться, а також зростатиме їх чисельність; 2) порівнюючи показники 1950 рр. та прогнозовані 2035 р. важливо констатувати, що найбільші агломерації світу розташовуватимуться не в Європі, а здебільшого в країнах Азії – Індії, Китаю, Японії, Бангладеш, Індонезії; 3) для країн Східної Європи притаманні тенденції не чисельних агломерацій, зокрема, розміром від 1 до 5 мільйонів жителів. Аналогічна тенденція прослідковується в Україні; 4) в Україні, очікується, що більша частина міського населення (60 %,.) проживатиме в агломераціях розміром до 300000 жителів.

3.3. Оцінка показників сталого розвитку урбанізованих територій та міст України

Усвідомлення людством необхідності пошуку шляхів щодо забезпечення подальшого розвитку не лише в економічному напрямі, що обумовило глобальні екологічні проблеми, забруднення навколишнього середовища та порушення екологічної рівноваги, а і у взаємозв'язку з екологічним та соціальним середовищем. Домінуючою концепцією є сталий розвиток, покликаний забезпечити економічне зростання без шкоди навколишньому середовищу та із забезпеченням соціального консенсусу. На Саміті тисячоліття, у 2000 році, 189 країнами світу було прийнято Цілі розвитку тисячоліття. Натомість, у 2015 році, на Саміті ООН зі сталого розвитку, було затверджено 17 Цілей сталого розвитку та відповідні завдання щодо їх досягнення до 2030 року. Цілі сталого розвитку було адаптовано до національних особливостей та визначено національні завдання, індикатори та цільові значення щодо їх досягнення.

Як зазначено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [99] «На початку тисячоліття Україна демонструвала відносно стійке економічне зростання, що сприяло покращенню соціальної ситуації в країні та справило позитивний вплив на досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття (ЦРТ). У середньому темп приросту ВВП протягом 2000–2007 рр. становив близько 7,5%. За цей період ВВП України збільшився майже на 80%, а продуктивність праці – майже на 70%. Водночас позитивний економічний та соціальний поступ відбувався за умов формування в Україні сировинно орієнтованої експортної моделі розвитку, яка спиралася на конкурентні переваги, що виникали значною мірою завдяки дешевизні енергетичних і трудових ресурсів. Це створювало певну ілюзію конкурентоспроможності національної економіки й успішності відповідної моделі конкуренції, зумовлюючи зволікання з подоланням ключових системних диспропорцій та здійсненням структурних перетворень. Саме визначення завдань Цілей сталого розвитку може слугувати імпульсом для подальшого сталого розвитку країни».

У процесі адаптації Цілей сталого розвитку до національних особливостей було визначено національні завдання щодо їх досягнення із окресленням індикаторів, дезагрегуванням показників, їх цільових значень за роками та визначення відповідальних суб'єктів. Відповідно у межах Цілі 11 «Сталий розвиток міст та громад», у таблиці 3.14 подано національні завдання щодо її досягнення.

Таблиця 3.14

Національні завдання щодо досягнення 11 Цілі сталого розвитку «Сталий розвиток міст та громад» [99]

Індикатор	Дезагрегування	Цільові значення	Джерело
1	2	3	4
Забезпечити доступність житла			
Коефіцієнт платоспроможності позичальника, РТІ	-	2015 – 45 2020 – 40 2025 – 35 2030 – 30	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України,
Частка відмов позичальникам іпотечних кредитів у загальному обсязі запитів на отримання кредитів з невідповідністю коефіцієнту платоспроможності (РТІ >43%)	-	2015 – 43 2020 – 37 2025 – 35 2030 – 25	Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву, Державна служба статистики України
Забезпечити розвиток поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості			
Частка регіонів, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості, %	За типом суб'єкта планування (області / м. Київ)	2015 – 80 2020 – 100 2025 – 100 2030 – 100	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України
Забезпечити збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору			
Кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, одиниць	За типом спадщини (культурна / природна)	2015 – 7 2020 – 9 2025 – 11 2030 – 13	Міністерство культури України
Кількість пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, одиниць	-	2015 – 855 2020 – 1005 2025 – 1155 2030 – 1305	Міністерство культури України
Площа природно заповідного фонду загальнодержавного значення, % території країни	-	2015 – 3,72 2020 – 5,14 2025 – 7,38 2030 – 8,85	Міністерство екології та природних ресурсів України
Забезпечити своєчасне оповіщення населення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій			
Рівень реконструкції загальнодержавної системи централізованого оповіщення населення, %	-	2015 – н/д 2020 – 20 2025 – 40 2030 – 60	ДСНС
Зменшити негативний вплив забруднюючих речовин, у т. ч. на довкілля міст, зокрема шляхом використання інноваційних технологій			
Обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин, % до рівня 2015 року	За типом джерел викидів (стаціонарні / пересувні)	Дані очікуються	Державна служба статистики України

Продовження табл. 3.14

1	2	3	4
Сумарний обсяг викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин від стаціонарних джерел, умовно приведений до оксиду вуглецю з урахуванням відносної агресивності основних забруднювачів, % до рівня 2015 року	За видом джерел викидів, та (окремо) за «локальними» токсичними забруднюючими речовинами (оксиди азоту (NO _x), тверді частинки (PM10 та PM2.5), оксид вуглецю (CO), вуглеводні неметанової групи (NMVOC), діоксид сірки (SO ₂), поліциклічні ароматичні вуглеводні (ПАВ), окремі канцерогени, у т. ч. бенз(альфа) пірен, формальдегід, фенол, хлористий водень, фтористий водень, сірководень, аміак тощо) і парниковими газами (CO ₂ , N ₂ O, CH ₄)	2015 – 100 (48,28 ум. млн. тонн) 2020 – 95 2025 – 90 2030 – 85	Міністерство інфраструктури України, Міністерство екології та природних ресурсів України
Сумарний обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин від пересувних джерел, умовно приведений до оксиду вуглецю з урахуванням відносної агресивності основних забруднювачів, % до рівня 2015 року	За видом джерел викидів, та (окремо) за «локальними» токсичними забруднюючими речовинами	2015 – 100 (14,09 ум. млн тонн) 2020 – 95 2025 – 85 2030 – 70	Міністерство інфраструктури України, Міністерство екології та природних ресурсів України
Кількість міст, в яких середньодобові концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації, одиниць	За видами основних забруднюючих речовин	2015 – 23 2020 – 22 2025 – 20 2030 – 15	Український гідрометеорологічний центр, Міністерство інфраструктури України, Міністерство екології та природних ресурсів України, ДСНС, Державна служба статистики України

Продовження табл. 3.14

1	2	3	4
Забезпечити розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції			
Кількість робочих місць у сфері туризму (середньооблікова кількість штатних працівників колективних засобів розміщування та суб'єктів туристичної діяльності України), тис. одиниць	-	2015 – 88 2020 – 100 2025 – 120 2030 – 150	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України

Щороку за окресленими національними завданнями проводиться моніторинг досягнення цілей сталого розвитку в Україні. «Моніторинг ЦСР в Україні є підґрунтям для вивчення тенденцій сталого розвитку України за кожним із 17 напрямів, відповідно до кожної цілі, та основою для подальшого стратегічного планування національного розвитку. Застосування комплексного підходу, використання різних джерел даних, як даних державних статистичних спостережень, так і адміністративних даних, надає основу для об'єктивного факто логічного аналізу, відповідно до міжнародних стандартів (evidence based analysis). Для моніторингу використовуються показники, дані за якими збираються та розробляються на постійній основі в рамках офіційної статистичної системи, відповідно до встановлених стандартів і методологій, та адміністративної звітності міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, установ, організацій» [93].

З метою оцінки показників сталого розвитку урбанізованих територій у розрізі 11 цілі «Сталий розвиток міст та громад», доцільно проаналізувати показники виконання національних завдань згідно даних моніторингових звітів [92, 93, 94]. Динаміка показників сталого розвитку щодо забезпечення доступності житла за період 2015-2020 рр. подано у таблиці 3.15.

Отже, щодо динаміки показників сталого розвитку щодо забезпечення доступності житла за період 2015-2020 рр., доцільно зауважити про встановлення наступних індикаторів виконання зазначеного національного завдання, а саме: 1. коефіцієнт платоспроможності позичальника; 2. охоплення територіальних одиниць України (регіонів), програмами із забезпечення доступним житлом різних категорій громадян (%).

Таблиця 3.15

**Динаміка показників сталого розвитку щодо
забезпечення доступності житла за період 2015-2020 рр.***

Показник	Показники за роками						Динаміка, за 2015-2020 рр.
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
1	2	3	4	5	6	7	8
Коефіцієнт платоспроможності позичальника, РПІ	0,36	0,50	0,28	0,23	0,19	0,34	-0,02
Охоплення територіальних одиниць України (регіонів), програмами з забезпечення доступним житлом різних категорій громадян, %	100	100	100	100	100	100	-

*розраховано на основі даних Міністерства розвитку громад та територій України за Моніторинговим звітом зі сталого розвитку (2021 р.) Державної служби статистики [94].

Варто зазначити, що «коефіцієнт платоспроможності позичальника - співвідношення щомісячних витрат позичальника та членів його родини на обслуговування боргу за пільговим іпотечним кредитом, отриманим за рахунок коштів державного або місцевого бюджету та сукупного обсягу щомісячних доходів» [92].

У свою чергу, «максимальне значення коефіцієнт платоспроможності позичальника – 45%; дані для розрахунку коефіцієнта: щомісячний платіж позичальника за іпотечним кредитом (вартість (соціального) житла, процентна ставка за кредитом, строк кредиту); середньозважений грошовий дохід домогосподарства» [99]. Цільовий орієнтир на 2020 рік щодо забезпечення доступності житла не встановлено.

Показник платоспроможності позичальника у 2015 році складав 36 %, а у 2016 році сягнув максимального значення, за досліджуваний період, - 50 %. Це означає, що половину доходів, середньостатистична родина витратила на обслуговування боргу за іпотечним кредитом. Така ситуація свідчить про умови обмеження доступу до житла в Україні, адже показник перевищує навіть встановлені допустимі граничні значення в 45 %. У свою чергу, у 2017 році, 2018 та 2019 роках показник знизився до мінімального рівня, за період 2015-2020 рр., становив 28 %, 23 % та 19 % відповідно. У 2020 році зафіксовано підвищення коефіцієнту платоспроможності до рівня 0,34, однак за період 2015-2020 рр. показник платоспроможності загалом знизився на 2 %.

Оцінюючи досвід країн щодо забезпечення громадян доступним житлом, доцільно зазначити, що у багатьох країнах світу, у тому числі розвинутих країн, прослідковується криза житла, особливо що стосується соціального житла. «У 2016 році майже половина орендарів у США витратила понад 30% свого доходу на сплату оренди, а чверть – понад 50%. За оцінками Національної коаліції домогосподарств з низькими доходами, США потребують як мінімум 7,2 мільйона доступних осель» [84].

В Україні більше 90 % населення проживає у власному житлі, однак проблема полягає у необхідності його оновлення, адже «Велика кількість житлового фонду України була збудована ще за часів Радянського Союзу. За даними Держстату, станом на 2018 рік близько 89% домогосподарств живуть у будинках, зведених до 1990 року. Відповідно, без ремонтів і оновлення якості частини будинків щороку погіршувалася. Конструкції зношувались — це призводило до руйнування будинків. Житлові будинки, термін експлуатації яких перевищує 30 років, перебувають у незадовільному технічному стані і не відповідають сучасним вимогам енергоефективності, що обумовлює значні витрати енергії [205].

Таким чином, для реалізації завдання щодо забезпечення доступним житлом необхідно проводити житлову реформу, адже незадовільний стан житлової сфери в Україні з системними проблемами було констатовано ще до повномасштабного вторгнення росії. На сьогодні, російсько-українська війна обумовила погіршення ситуації та загострення проблем у житловій сфері, внаслідок інтенсивних та масштабних процесів внутрішньої міграції, руйнування житлових будівель, а також загроз повторного руйнування відбудованого житла. Це все свідчить про порушення базового права людини на житло згідно з Загальною декларацією прав людини ООН, а також обумовлює порушення інших базових прав людини – на сім'ю, здоров'я, безпеку, освіту тощо.

Щодо охоплення територіальних одиниць України (регіонів), програмами з забезпечення доступним житлом різних категорій громадян, то відсоток охоплення за аналізований період 2015-2020 рр. складає 100 %, тобто громадяни усіх регіонів України мають можливість взяти участь у програмах доступного житла. Однак, незважаючи на існування ряду програм доступного житла для громадян, вони не вирішують проблеми його обмеженої

доступності, адже більшою мірою спрямовані на тих, хто вже має певний запас коштів. Також ситуація загострюється відсутністю єдиної житлової концепції та, як наслідок, ефективної державної житлової політики.

Динаміка показників сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення розвитку поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості подано у таблиці 3.16.

Таблиця 3.16

Динаміка показників щодо забезпечення розвитку поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості*

Показник	Показник за роками					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Регіони, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості, %						
Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік, – 100% (25 регіонів)						
Регіони, що затвердили і впроваджують:						
регіональна стратегія						
частка регіонів, %	88	100	100	100	100	100
кількість регіонів, од.	22	25	25	25	25	25
регіональна стратегія та план заходів з її реалізації (перший етап)						
частка регіонів, %	64	96	100	-	-	-
кількість регіонів, од.	16	24	25	-	-	-
регіональна стратегія та план заходів з її реалізації (другий етап)						
частка регіонів, %	-	-	52	84	92	100
кількість регіонів, од.	-	-	13	21	23	25

*розраховано на основі даних Міністерства розвитку громад та територій України за Моніторинговим звітом зі сталого розвитку (2021 р.) Державної служби статистики [94].

Щодо показників сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення розвитку поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості, було встановлено цільовий орієнтир на 2020 рік щодо охоплення регіонів, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості, це 100 %, тобто 25 регіонів. Кількість регіонів, що затвердили та впроваджують регіональну стратегію у 2015 році складала 22 одиниці, тобто 88 %, а у період 2016-2020 рр. аналогічний показник сягнув рівня 25 регіонів, тобто 100 %.

У той же час, перший етап регіональної стратегії та план заходів з її реалізації було зафіксовано у 16 регіонах у 2015 році,

24 регіонах – у 2016 році та 25 регіонах у 2017 році, тобто частка охоплення регіонів, що затвердили та впровадили регіональні стратегії 64 % у 2015 році, 96 % у 2016 році та до 2017 року цей показник сягнув 100 рівня.

Таким чином, до 2017 року в усіх регіонах України затвердили та впровадили регіональній стратегії розвитку. У той же час, на другий етап реалізації регіональної стратегії, у 2017 році перейшли 13 регіонів, тобто 52 %, у 2018 році цей показник становив 21 регіон, тобто 84 %, у 2019 році – 23 регіони або ж частка охоплення регіонів – 92 %, та у 2020 році було досягнуто встановленого цільового орієнтиру – 100 % (25 регіонів).

Показники сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору наведено у таблиці 3.17.

Таблиця 3.17

Показники сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору*

Показник	Показник за роками					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, одиниць						
<i>Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік, – 9</i>						
Кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, одиниць	7	7	7	7	7	7
<i>за типом спадщини:</i>						
культурна	6	6	6	6	6	6
природна	1	1	1	1	1	1
Кількість пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, одиниць						
<i>Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік, – 1005</i>						
Кількість пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, одиниць	891	891	906	956	995	1167
Площа природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, % території країни						
<i>Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік, – 5,14</i>						
Площа природно-заповідного фонду загально-державного значення, % території країн	3,72	4,10	4,10	4,10	4,24	4,27

*на основі даних Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України за Моніторинговим звітом зі сталого розвитку (2021 р.) Державної служби статистики [94].

Оцінка сталого розвитку територій, з позицій необхідності збереження культурної і природної спадщини, із залученням приватного сектору, полягає у аналізі динаміки показників щодо кількості об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; кількості пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та оцінки площі території природно-заповідного фонду загальнодержавного значення.

У контексті оцінки кількості об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО було встановлено цільовий орієнтир, на 2020 рік, у 9 одиниць. Зокрема, за 2015-2020 рр. кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО складала 7 одиниць, тобто цільовий показник до 2020 року не було досягнуто, а виконання завдання здійснено на 77,8 %. У той же час, серед 7 об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, 6 об'єктів – це культурна спадщина та 1 об'єкт належить до природної спадщини.

З позицій оцінки пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, доцільно зауважити про встановлення цільового показника на 2020 рік у 1005 одиниць. У 2015 та 2016 роках кількість пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України складала 891 одиницю, та з 2016 року спостерігається тенденція підвищення даного показника. Зокрема, у 2017 році зафіксовано 906 пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, у 2018 році – 956 одиниць, а у 2019 та 2020 роках – 995 та 1167 одиниць відповідно. Таким чином, встановлений цільовий орієнтир було досягнуто та спостерігається перевиконання завдання на 16 %.

Щодо площі природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, то встановлений цільовий орієнтир на 2020 рік складав 5,14 % від загальної площі території. Відповідно у 2015 році площа природно-заповідного фонду загальнодержавного значення складала 3,72 % загальної площі країни, у період 2016-2018 років показник сягнув 4,1 % рівня, а у 2019 році та 2020 році – 4,24 % та 4,27 % загальної території країни відповідно. Таким чином, завдання щодо площі природно-заповідного фонду загально-державного значення виконано на 83 % від запланованого цільового показника 2020 року.

Важливим напрямом щодо сталого розвитку територій є забезпечення безпеки населення. Динаміка показників сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення своєчасного оповіщення населення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій наведено у таблиці 3.18.

З позицій аналізу показників сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення своєчасного оповіщення населення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій, визначено індикатором рівень впровадження (створення, модернізації, вдосконалення) місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення населення.

Таблиця 3.18

Динаміка показників сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення своєчасного оповіщення населення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій*

Показник	Показник за роками						Динаміка, за 2015-2020 рр., п.с.
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
1	2	3	4	5	6	7	8
Рівень впровадження (створення, модернізації, вдосконалення) місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення населення, %							
<i>Цільовий орієнтир на 2020 рік встановлено на рівні 20 %</i>							
Рівень впровадження систем централізованого оповіщення населення, %	0,05	0,05	0,05	0,1	0,2	4,8	4,75

*на основі даних ДСНС України за Моніторинговим звітом зі сталого розвитку (2021 р.) Державної служби статистики [94].

У Національній доповіді [99] було встановлено цільовий орієнтир щодо досягнення даного завдання, який у 2020 році складав 20 %. На основі даних Державної служби з надзвичайних ситуацій, рівень впровадження систем централізованого оповіщення населення у 2015 – 2017 роках охоплював лише 0,05 % населення, у 2018- 2019 роках даний показник збільшився до рівня 0,1 % та 0,2 %. У 2020 році зафіксовано підвищення показника впровадження систем централізованого оповіщення населення до рівня 4,8 %. Значне підвищення показника впровадження систем централізованого оповіщення населення обумовлено наступним. «Місцеві

автоматизовані системи централізованого оповіщення відповідно до Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2017 р. № 733, створюються на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці (району, міста, об'єднаної територіальної громади). Відповідно до постанови Верховної Ради України від 17 липня 2020 р. № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів» більше ніж у 3 рази зменшилась кількість районів. Разом з цим, за звітний період на виконання пункту 9 Плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку та технічної модернізації системи централізованого оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 р. № 488-р, проводилось впровадження місцевих систем централізованого оповіщення в регіонах України. Зазначене привело до зростання відсотку впровадження систем з 0,2 % до 4,8 %» [94].

З початком повномасштабного вторгнення виникла проблема щодо оповіщення населення про повітряну небезпеку та інші загрози війни. ДСНС спільно з мобільними операторами розпочали роботу щодо створення єдиної системи оповіщення населення про надзвичайні ситуації, евакуацію та військову загрозу. Однак, руйнування критичної інфраструктури внаслідок російсько-української війни обумовлює необхідність пошуку альтернативних систем оповіщення населення про можливу небезпеку, у разі відсутності електроенергії та відповідно мобільного зв'язку.

Одним із напрямів забезпечення сталого розвитку територій є необхідність у зменшенні негативного впливу забруднюючих речовин загалом, а також на довкілля міст, зокрема. Це можливо шляхом використання інноваційних технологій. Показники сталого розвитку із виконання завдання щодо зменшення негативного впливу забруднюючих речовин, у тому числі на довкілля міст, зокрема шляхом використання інноваційних технологій наведені у таблиці 3.19.

Отже, з позицій зменшення негативного впливу забруднюючих речовин, у тому числі, на довкілля міст, зокрема шляхом використання інноваційних технологій, було визначено два індикатори: обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, який вимірюється як співвідношення поточного періоду до рівня 2015 року, а також

показник кількості міст, у яких середньорічні концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації.

Таблиця 3.19

Динаміка показників зменшення негативного впливу забруднюючих речовин на довкілля міст, зокрема шляхом використання інноваційних технологій*

Показник	Показник за роками						Динаміка, за 2015-2020 рр.
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, % до рівня 2015 року							
Цільовий орієнтир на 2020 рік не встановлено							
Обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, % до рівня 2015 року	100,0	107,7	90,5	87,8	86,1	78,3	- 21,7
Кількість міст, у яких середньорічні концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації, одиниць							
Цільовий орієнтир на 2020 рік – 22 одиниці							
Кількість міст, у яких забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують гранично допустимі концентрації, одиниць	34	34	34	35	36	35	-1
Завислі речовини (пил)	11	10	9	11	11	7	-4
Діоксид сірки	-	-	-	-	1	1	+1
Оксид вуглецю	2	5	4	3	4	2	0
Діоксид азоту	23	23	21	22	26	25	+2
Оксид азоту	1	2	1	2	2	2	+1
Фенол	6	5	8	7	9	6	0
Сажа	1	1	1	1	1	-	-1
Фтористий водень	2	2	2	2	3	-	-2
Аміак	2	2	1	1	2	2	0
Формальдегід	22	23	24	25	25	23	+1

*на основі ДСНС України за Моніторинговим звітом зі сталого розвитку (2021 р.) Державної служби статистики [94].

Щодо кількості міст, у яких забруднюючі речовини в атмосферному повітрі перевищують гранично допустимі концентрації, у Національній доповіді [99] встановлені наступні цільові орієнтири на 2015 р. – це 23 міста, на 2020 р. – 22 одиниці, на 2025 р. – 20 одиниць та на 2030 р. – 15 міст.

Щодо оцінки обсягів викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, у 2016 році у порівнянні з рівнем 2015 року, було перевищення на 7,7 % загальних викидів забруднюючих речовин. Починаючи з 2016 року спостерігається тенденція до зниження обсягів викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, а саме у 2017 році у співвідношенні з 2015 роком даний показник становив 90,5 %, у 2018, 2019 та 2020 роках – 87,8 %, 86,1 % та 78,3 % відповідно. Таким чином, за період 2015-2020 року, вдалося загалом зменшити обсягів викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів на 21,7 %.

Щодо показника кількості міст, у яких середньорічні концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації, слід відзначити про негативну тенденцію збільшення такої кількості міст. Зокрема, у 2015 році було зафіксовано 34 міста, у яких спостерігалось перевищення середньодобової гранично допустимої концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі. Аналогічна кількість міст у яких було перевищення, зафіксовано у 2016 та 2017 роках. У 2018 році, 2019 та 2020 роках кількість міст, у яких середньорічні концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації, сягнули рівня 35 міст, 36 та 35 міст відповідно.

Слід відзначити, що завислі речовини (пил) та їх перевищення допустимих норм було зафіксовано у 2015 році у 11 містах України, у 2016, 2017, 2018 та 2019 роках – відповідно у 10, 9, 11 та 11 містах. У 2020 році вдалося зменшити кількість міст, у яких було перевищення гранично допустимого рівня забруднення завислими речовинами (пилом) до рівня 7 міст. Таким чином, за період 2015-2020 рр. зменшилася кількість міст, у яких зафіксовано перевищення гранично допустимого рівня забруднення завислими речовинами (пилом), загалом на 4 міста.

Щодо такої забруднюючої речовини атмосферного повітря як діоксид сірки, то у період 2015-2018 рр., міст, де було перевищення гранично допустимих норм, не було, однак у 2019 та 2020 рр. було зафіксовано перевищення гранично допустимих концентрацій діоксиду сірки у 1 місті.

За період 2015-2020 років, ситуація щодо кількості міст у яких спостерігається перевищення допустимих концентрацій оксиду вуглецю не змінилася. Однак, у 2015 році таких міст було 2, у 2016, 2017, 2018 та 2019 роках їх кількість виросла до рівня 5 міст, 4 міст, 3 міст та 4 міст відповідно. У 2020 році вдалося зменшити кількість міст, у яких концентрація оксиду вуглецю у атмосферному повітрі перевищує допустимі норми, до рівня 2015 року тобто до рівня 2 міст.

Щодо таких забруднюючих речовин у атмосферному повітрі як оксид азоту та діоксид азоту, перевищення гранично допустимих норм було зафіксовано у 2015 році у 23 містах діоксиду азоту та 1 місті оксиду азоту; у 2016 році було перевищення діоксиду азоту у 23 містах, а оксиду азоту у 2 містах. У 2017 році вдалося зменшити кількість міст, у яких спостерігалось перевищення концентрації діоксиду азоту та оксиду азоту у атмосферному повітрі до рівня 21 міста та 1 міста відповідно.

Однак, аналогічний показник 2018, 2019 та 2020 рр. мав тенденцію до збільшення кількості міст, зокрема, перевищення допустимої межі концентрації діоксиду азоту та оксиду азоту в атмосферному повітрі зафіксовано у 22 містах, 26 містах та 25 містах відповідно у 2018, 2019 та 2020 роках (перевищення діоксиду азоту) та у 2 містах за період 2018-2020 рр. (перевищення оксиду азоту).

Таким чином, збільшилася кількість міст, за період 2015-2020 рр., у яких спостерігається перевищення в атмосферному повітрі діоксиду азоту, а саме на 2 міста та оксиду азоту на 1 місто більше у порівнянні з аналогічним показником 2015 року. Щодо концентрації фенолу та сажі в атмосферному повітрі, то у 2015 році перевищення гранично допустимих меж фенолу спостерігалось у 6 містах, а сажі за період, 2015-2020 рр., у 1 місті. Натомість, за період 2015-2020 р. спостерігається тенденція коливання кількості міст, у яких фіксують перевищення норм фенолу в атмосферному повітрі, зокрема, у 2016 році таких міст налічувалося 5, у 2017 році показник зріс до 8 міст, у 2018 році знизився до рівня 7 міст, у 2019 та 2020 роках становив 9 міст та 6 міст відповідно. Щодо перевищення в атмосферному повітрі гранично допустимої норми фтористого водню, слід зазначити, що у період 2015-2018 рр. таких міст налічувалося 2 одиниці, у 2019 році показник зріс до рівня 3 міст. У 2020 році немає даних, що свідчить про неможливість оцінити динаміку за 2015-2020 рр., однак якщо порівнювати кількість міст, де зафіксовано перевищення фтористого водню в атмосферному повітрі, за період 2015-2019 рр., можна констатувати про збільшення кількості міст на 1 одиницю.

Щодо концентрації аміаку в атмосферному повітрі, то у 2015 та 2016 роках, було 2 міста у яких спостерігалось перевищення гранично допустимих норм, у 2017 та 2018 роках кількість міст знизилася до рівня 1 одиниці, а у 2019 та 2020 роках – кількість міст сягнула 2 одиниць. Таким чином, загалом за період 2015-2020 рр., ситуація щодо кількості міст, у яких зафіксовано перевищення аміаку в атмосферному повітрі, не змінилася.

У свою чергу, за період 2015-2020 рр., спостерігається тенденція збільшення кількості міст, у яких зафіксовано перевищення формальдегідів в атмосферному повітрі на 1 одиницю. У 2015 році таких міст налічувалося 22 одиниці, у 2016 та 2017 роках – 23 та 24 одиниці відповідно. Максимальне значення кількості міст, де є перевищення формальдегіду в атмосферному повітрі, за період 2015-2020 рр., спостерігається у 2018 та 2019 роках, а саме це 25 міст. У 2020 році кількість таких міст знизилася до рівня 23 одиниць.

Зазначене вище дозволяє зробити висновок про незадовільність ситуації щодо зменшення негативного впливу забруднюючих речовин на довкілля міст, зокрема шляхом використання інноваційних технологій. Адже по багатьом забруднюючим речовинам, за період 2015-2020 рр., спостерігається не просто сталість показників, а і їх підвищення, наприклад, щодо кількості міст, де зафіксовано перевищення діоксиду сірки, діоксиду азоту, оксиду азоту та формальдегіду.

Динаміка показників сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення розробки і реалізації стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції наведено у таблиці 3.20.

Таблиця 3.20

Динаміка показників щодо стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції*

Показник	Показник за роками						Динаміка, за 2015-2019 рр.
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання туристичної діяльності (код за КВЕД-2010 – 55.1, 55.2, 55.3, 79.11, 79.12), осіб							
<i>Цільовий орієнтир на 2020 рік – 100 тис. осіб</i>							
Україна	54421	55413	58588	62585	67358	-	12937

* за Моніторинговим звітом зі сталого розвитку (2021 р.) Державної служби статистики [94].

Отже, щодо показників сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення розробки і реалізації стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції, національним завданнями з досягнення Цілей сталого розвитку встановлено наступний індикатор – це кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання туристичної діяльності (код за КВЕД-2010 – 55.1, 55.2, 55.3, 79.11, 79.12).

У Національній доповіді [99] визначено наступні цільові орієнтири: 2015 рік - 88 тис. осіб; на 2020 рік – 100 тис. осіб; на 2025 рік – 120 тис. осіб; на 2030 рік – 150 тис. осіб. За зазначеним показником, у 2015 році, кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання туристичної діяльності становила 54421 осіб, у 2016 році – 55413 осіб, у 2017 та 2018 роках – 58588 осіб та 62585 осіб відповідно. У 2019 році цей показник сягнув рівня 67358 осіб. У 2020 році даних не має, однак за період 2015-2019 рр. динаміка кількості зайнятих працівників у суб'єктів господарювання туристичної діяльності має позитивну тенденцію зростання, а саме на 12937 осіб у порівнянні з 2015 роком. Незважаючи на зазначене вище, за досліджуваний період, не було виконано завдань щодо виконання встановлених цільових орієнтирів.

З позицій досягнення соціальної стійкості в містах та громадах, важливою проблематикою є необхідність забезпечення потреб соціально вразливих верств населення. У межах Цілі сталого розвитку 1, що стосується подолання голоду, визначено показники щодо підвищення життєстійкості соціально вразливих верств населення, які наведено у таблиці 3.21.

У контексті виконання завдання щодо підвищення життєстійкості соціально вразливих верств населення, визначено наступні індикатори, а саме це: співвідношення рівнів бідності домогосподарств із дітьми та домогосподарств без дітей, за яким встановлено цільовий орієнтир на 2020 рік – 1,6 разів та частка витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств, за яким визначено цільовим орієнтиром на 2020 рік – 50 %.

Показник співвідношення рівнів бідності домогосподарств із дітьми та домогосподарств без дітей, за період 2015-2020 рр., коливався в межах від 1,6 разів (2017 році) до 1,2 разів у 2019 році. Загалом показник співвідношення рівнів бідності домогосподарств із дітьми та домогосподарств без дітей, за досліджуваний період, зменшився на 0,1 разів. У міській місцевості показник співвідношення

рівнів бідності домогосподарств із дітьми та домогосподарств без дітей є нижчим чим у сільській місцевості, що свідчить про те, що у сільській місцевості проживає населення, що є більш вразливе з позицій бідності.

Таблиця 3.21

Динаміка показників сталого розвитку із виконання завдання щодо підвищення життєстійкості соціально вразливих верств населення*

Показник	Показник за роками						Динаміка, за 2015-2020 рр.
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Співвідношення рівнів бідності домогосподарств із дітьми та домогосподарств без дітей, рази							
<i>Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік, – 1,6</i>							
Співвідношення рівнів бідності домогосподарств із дітьми та домогосподарств без дітей, рази	1,5	1,4	1,6	1,5	1,2	1,4	-0,1
<i>за типом місцевості проживання</i>							
<i>міська</i>	1,4	1,4	1,6	1,5	1,2	1,3	-0,1
<i>сільська</i>	1,5	1,5	1,6	1,6	1,3	1,5	-
Частка витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств, %							
<i>Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік, – 50,0</i>							
Україна	54,6	51,4	49,6	49,4	48,5	49,2	-5,4
<i>за типом місцевості проживання</i>							
<i>міська</i>	53,5	50,3	48,7	48,4	47,1	47,4	-6,1
<i>сільська</i>	57,2	53,9	51,7	51,7	51,4	52,7	-4,5

*розраховано на основі даних Моніторингового звіту зі сталого розвитку (2021 р.) та Державної служби статистики [94].

Щодо частки витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств, то загалом по Україні, за період 2015-2020 рр., зазначений показник знизився на 5,4 %, а саме з рівня 54,6 % у 2015 році до рівня 49,2 у 2020 році та загалом є нижчим за встановлений цільовий орієнтир по даному завданню. З позицій місцевості проживання, частка витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств, за досліджуваний період, є вищою у сільській місцевості у порівнянні з міською. Так, у міській місцевості у 2015 році, частка витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств, складала 53,5 %, у 2020 році аналогічний показник знизився до рівня 47,4 %, тобто на 6,1 %. У той же час, частка витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств у сільській місцевості становила у 2015 році 57,2 % та до 2020 року зменшилася до рівня 52,7 %, тобто на 4,5 %. Однак, цей показник на 2,7 % вищий за встановлений цільовий орієнтир на 2020 рік.

Динаміка показників сталого розвитку із виконання завдання щодо зниження материнської смертності у контексті досягнення міцного здоров'я і благополуччя суспільства, наведено у таблиці 3.22.

Таблиця 3.22

Динаміка показників сталого розвитку із виконання завдання щодо зниження материнської смертності*

Показник	Показник за роками						Динаміка, за 2015-2020 рр. (п.с.)
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
<i>Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік, – 11,8</i>							
Кількість випадків материнської смерті, на 100 000 живонароджених	15,1	12,6	9,1	12,5	14,9	18,7	+3,6
<i>за типом місцевості проживання</i>							
<i>міська</i>	15,4	13,1	6,3	13,2	15,3	16,4	+1
<i>сільська</i>	14,4	11,6	14,3	11,2	14,1	23,0	+8,6

*розраховано на основі даних Моніторингового звіту зі сталого розвитку (2021 р.) та Державної служби статистики [94].

Отже, щодо оцінки показників зниження материнської смертності, було встановлено індикатором кількість випадків материнської смерті, на 100000 живонароджених та цільовий орієнтир на 2020 рік – 11,8 випадків.

У 2015 році, було зафіксовано 15,1 випадок материнської смерті, на 100000 живонароджених; у 2016 та 2017 роках вдалося знизити цей показник до рівня 12,6 та 9,1 випадків відповідно. Однак, у 2018 році збільшилася кількість випадків материнської смерті, на 100 000 живонароджених, у порівнянні з попереднім роком та сягнула рівня 12,5 випадків. У 2019 та 2020 роках, збереглися негативні тенденції збільшення кількості випадків материнської смерті, на 100 000 живонароджених, а саме у 2019 році – це 14,9 та у 2020 році – 18,7 випадків відповідно. Таким чином, загалом по Україні цільовий орієнтир не досягнуто, та за період 2015-2020 рр. зафіксовано підвищення кількості випадків материнської смерті на 3,6 випадків.

За типом місцевості, показник кількості випадків материнської смерті суттєво відрізняється. Зокрема, у сільській місцевості цей показник у 2015 році становив 14,4 випадки, а у 2020 році сягнув рівня 23 випадків, тобто зафіксовано збільшення

на 8,6 випадків на 100000 живонароджених, за період 2015-2020 рр. У міській місцевості, цей показник у 2015 році становив 15,4 та у 2020 році збільшився до рівня 16,4 випадків. Таким чином, у міській та сільській місцевості показники кількості випадків материнської смерті, на 100000 живонароджених суттєво перевищують встановлені цільові орієнтири на 2020 рік.

Також важливі показники щодо досягнення міцного здоров'я та благополуччя суспільства – це показники сталого розвитку із виконання завдання щодо мінімізації смертності, якій можна запобігти, серед дітей віком до 5 років. У розрізі зазначеного завдання встановлено індикатор смертність дітей у віці до 5 років, випадків на 1000 живонароджених. Динаміка показників сталого розвитку із виконання завдання щодо мінімізації смертності, якій можна запобігти, серед дітей віком до 5 років за період 2015 – 2020 рр. подано у таблиці 3.23.

Таблиця 3.23

Динаміка показників сталого розвитку із виконання завдання щодо мінімізації смертності, якій можна запобігти, серед дітей віком до 5 років

Показник	Показник за роками						Динаміка, за 2015-2020 рр.
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Смертність дітей у віці до 5 років, випадків на 1000 живонароджених							
<i>Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік, – 8,5</i>							
Смертність дітей у віці до 5 років, випадків на 1000 живонароджених	9,3	8,8	8,9	8,3	8,2	7,8	-1,5
<i>за типом місцевості проживання</i>							
міська	8,5	8,0	8,1	7,8	7,3	7,3	-1,5
сільська	10,5	10,2	10,4	9,5	9,8	8,7	-1,8

*розраховано на основі даних Моніторингового звіту зі сталого розвитку (2021 р.) Державної служби статистики [94].

Отже, у контексті завдання щодо мінімізації смертності, якій можна запобігти, серед дітей віком до 5 років, спостерігається позитивна динаміка зменшення кількості випадків, за період 2015 – 2020 рр., як у сільській, так і міській місцевості. Зокрема, у 2015 році загалом кількість випадків смертності дітей у віці до 5 років, на 1000 живонароджених, складала 9,3 випадка, до 2020 року даний показник знизився на 1,5 випадка та склав 7,8 випадків. У той же час, цільовий орієнтир 2020 року було встановлено на рівні 8,5 випадків.

З позицій поділу за типом місцевості проживання, доцільно зауважити, що у сільській місцевості кількість випадків смертності дітей у віці до 5 років, на 1000 живонароджених є вищою, чим у міській місцевості. Зокрема, у 2015 році, кількість випадків смертності дітей у віці до 5 років, на 1000 живонароджених у сільській місцевості зафіксовано на рівні 10,5 випадків та до 2020 року цей показник знизився на 1,8 випадків та склав 8,7 випадків на 1000 живонароджених. У свою чергу, аналогічний показник, у 2015 році, склав 8,5 випадків на 1000 живонароджених, та до 2020 року знизився на 1,5 випадків, досягнувши рівня 7,3 випадків на 1000 живонароджених.

З позицій забезпечення міцного здоров'я та благополуччя суспільства як однієї із цілей сталого розвитку, є необхідність у зниженні на чверть передчасної смерті населення, у тому числі за рахунок впровадження інноваційних підходів до діагностики захворювань. Показники та їх динаміка щодо зазначеного завдання подано у таблиці 3.24.

Таблиця 3.24

Динаміка показників сталого розвитку щодо забезпечення зниження на чверть передчасну смертність населення, у тому числі за рахунок впровадження інноваційних підходів до діагностики захворювань*

Показник	Показник за роками						Динаміка, за 2015-2020 рр.
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
1	2	3	4	5	6	7	8
Імовірність померти у 20-64 роки, чоловіки							
<i>Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік, – 0,36000</i>							
Все населення	0,38943	0,38364	0,37535	0,38675	0,38088	0,39129	+0,00186
<i>за типом місцевості проживання</i>							
<i>міська</i>	0,36640	0,36300	0,35352	0,36695	0,36066	0,37532	+0,00892
<i>сільська</i>	0,43103	0,42088	0,41449	0,42230	0,41688	0,42021	+0,01082
Імовірність померти у 20-64 роки, жінки							
<i>Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік, – 0,15000</i>							
Все населення	0,15514	0,15208	0,14696	0,15010	0,14536	0,15884	+0,0037
<i>за типом місцевості проживання</i>							
<i>міська</i>	0,14609	0,14434	0,13851	0,14246	0,13759	0,15197	+0,00588
<i>сільська</i>	0,17505	0,16898	0,16553	0,16670	0,16219	0,17388	-0,00117

*розраховано на основі даних Моніторингового звіту зі сталого розвитку (2021 р.) та Державної служби статистики [94]

Отже, з позицій завдання щодо забезпечення зниження на чверть передчасну смертність населення, у тому числі за рахунок впровадження інноваційних підходів до діагностики захворювань, було визначено індикаторами імовірність померти чоловікам у 20-64 роки, за яким встановлено цільовий орієнтир на 2020 рік – 0,3600 та імовірність померти жінкам у 20-64 роки, за яким визначено цільовий орієнтир на 2020 рік на рівні 0,1500.

Насамперед варто зауважити про негативні тенденції підвищення показників імовірності померти у віці 20-64 років та недосягнення встановлених цільових орієнтирів на 2020 рік. Це свідчить про кризу системи охорони здоров'я та відсутність ефективної державної політики із використанням інноваційних підходів щодо діагностики стану здоров'я суспільства, а також про відсутність комплексного підходу щодо розвитку та забезпечення безпеки як урбанізованих, так і сільських територій.

Таким чином, у процесі вивчення показників сталого розвитку урбанізованих територій та міст України згідно Національних цілей сталого розвитку в Україні до 2030 р., було проаналізовано національні завдання щодо досягнення 11 Цілі «Сталий розвиток міст та громад», а також деякі показники досягнення інших цілей, зокрема у частині забезпечення соціальної складової сталого розвитку територій. Так, проаналізовано показники сталого розвитку щодо забезпечення доступності житла; показники виконання завдання щодо забезпечення розвитку поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості; показники сталого розвитку щодо забезпечення збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору; показники сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення своєчасного оповіщення населення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій; показники щодо зменшення негативного впливу забруднюючих речовин, у т.ч. на довкілля міст, зокрема шляхом використання інноваційних технологій; показники розробки і реалізації стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції; показники сталого розвитку щодо підвищення життєстійкості соціально вразливих верств населення; показники сталого розвитку із виконання завдання щодо зниження материнської смертності; показники щодо мінімізації смертності, якій можна запобігти, серед дітей віком до 5 років та показники сталого

розвитку щодо забезпечення зниження на чверть передчасну смертність населення, у тому числі за рахунок впровадження інноваційних підходів до діагностики захворювань.

За кожним напрямом, за встановленими індикаторами, визначено їх динаміку за період 2015–2020 рр. та стан досягнення встановлених цільових орієнтирів на 2020 р. Це дало змогу оцінити стан досягнення цілей сталого розвитку урбанізованих територій, зокрема міст та громад. Доцільно зауважити, що більшість цільових орієнтирів щодо виконання завдань сталого розвитку не було досягнуто, за досліджуваній період, що в свою чергу, обумовлюватиме ризики та загрози для безпеки урбанізованих територій в контексті неможливості дотримання прав, забезпечення інтересів та потреб суспільства, зокрема, щодо можливостей доступного житла, отриманні своєчасного оповіщення про можливі надзвичайні ситуації, загрози життю та здоров'ю, забезпечення здоров'я та благополуччя, захисту вразливих верств населення, забезпечення мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище, у тому числі викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, збереження та відновлення екосистем тощо. Це все вимагає комплексної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, яка базуватиметься на концепції сталого розвитку та враховуватиме заходи щодо можливості протистояти викликам та загрозам як внутрішнього, так і зовнішнього середовищ, швидко відновлюватися, у разі неможливості уникнення тих чи інших загроз.

Висновки до третього розділу

1. Проведена оцінка світових масштабів урбанізації за період 1950-2050 рр., дозволяє зробити наступні висновки. У 1950 році 59,5 % населення країн з високим рівнем доходу вже проживали в місті, і цей показник збільшиться до прогнозованого рівня 88,4 % у 2050 році. Натомість, відносно швидко урбанізуються країни з рівнем доходу вище середнього, зважаючи на те, що у країнах з рівнем доходів вище середнього, частка населення, що проживала в міських районах, у 1950 р. становила лише 22,1 %, а у 2050 році прогнозується, що зросте до рівня 82,6 %. Таким чином, країни з високим рівнем доходу були сильно урбанізовані протягом

декількох десятиліть, а найшвидші темпи урбанізації за аналізований період зафіксовано у країнах з рівнем доходів вище середнього. У країнах із рівнем доходу нижче середнього, темпи урбанізації повільніші, однак у найближчі десятиліття прогнозується, що дана група країн зазнає швидкої урбанізації до 2050 року. Найменш урбанізованими є країни з низьким рівнем доходів, зокрема, у 1950 році частка міських жителів становила лише 9,3 %, а у 2050 році цей показник збільшиться на 40,9 пунктів структури до рівня 50,2 %.

2. У країнах з високим рівнем доходу, чисельність населення переважно сконцентровано у містах, зокрема частка міського населення таких країн становить 81,48 %, а частка сільського населення у країнах з високим рівнем доходу у загальній структурі населення даної групи країн відповідно складає лише 18,52 %. Така ситуація свідчить про те, що міста є магнітами, що притягують населення, адже саме у містах країн з високим рівнем доходів сконцентровані новітні технології, найважливіші ресурси (людські, інформаційні, фінансові, соціальні, інфраструктурні тощо) та сучасні підходи до забезпечення потреб та розвитку людини.

3. Оцінка структури населення країн із середнім рівнем доходів свідчить про наступне. По-перше, переважна більшість населення світу (75,17 %) проживає в країнах із середнім рівнем доходів, у тому числі частка міського населення країн із середнім рівнем доходів сягає показника 71,51 % усього міського населення світу, а частка сільського населення таких країн 79,70 % усього сільського населення світу. По-друге, розподіл країн із середнім рівнем доходів на країни із рівнем доходів вище середнього та рівнем доходів нижче середнього, дозволив встановити такі тенденції: у країнах з рівнем доходів вище середнього переважає міське населення (66,63 %) над сільським (33,37 %); у країнах із рівнем доходів нижче середнього стан обернений до попереднього – переважає сільське населення (59,37 %) над міським населенням (40,63 %). Така ситуація акцентує на тому, що чисельність міських жителів переважає саме у країнах з вищим рівнем доходів. Найменш чисельною групою є група країн із низьким рівнем доходів, що займає частку 9,12 % у загальній структурі населення світу. У країнах із низьким рівнем доходів переважає сільське населення (67,75 %) над міським (32,25 %), що вочевидь підкреслює твердження про взаємозалежність рівня доходів країн та відповідної урбанізаційної структури таких країн.

4. Зазначене свідчить, що в усіх країнах світу незалежно від їх рівня розвитку, процеси урбанізації є неминучими, що обумовлює завдання перед системою публічного управління щодо забезпечення ефективного управління та науково обґрунтованої політики, що дозволить використати переваги урбанізації, мінімізувати ризики та використати відповідний інструментарій щодо забезпечення ефективного публічного управління в забезпечення стійкого розвитку міських районів, налагодження та зміцнення екологічних, економічних, соціальних, гуманітарних тощо зв'язків між міськими та сільськими районами як елементу забезпечення національної безпеки.

5. На сьогодні, не існує єдиного підходу щодо визначення «міська» територія у світі. Кожна країна базується на власному підході щодо класифікації міської та сільської місцевості. Розрахунки та прогнози ООН базуються на національних статистичних показниках, що унеможливує порівняння показників між країнами світу. Різниця між мінімальною чисельністю жителів території для того, щоб класифікувати її як міську, є суттєвою. Національні визначення ґрунтуються на використанні наступних критеріїв, а саме: кількість жителів, густота населення, щільність забудов, занятість (міські види бізнесу або занятості). Не зважаючи на відмінності країн у підходах до вибору критеріїв щодо класифікації території як урбанізованої, для цілей державного управління окремої країни, є важливим збереження саме індивідуального підходу щодо класифікації, з огляду на національні особливості системи управління. З метою оцінки загальносвітових тенденцій урбанізації, задля визначення їх особливостей та застосування підходів бенчмаркінгу щодо пошуку та впровадження ефективних практик у стратегічно важливих сферах національної безпеки, вважаємо за доцільне, не враховувати відмінності країн щодо класифікації територій на міську та сільську як такі, що вплинуть на результати даного дослідження. З позицій ідентифікації впливу урбанізації та обумовлених нею процесів для цілей публічного управління, відсутність єдиного підходу серед країн щодо поділу територій, не є стратегічно важливим, адже вважаємо, що віднесення тієї чи іншої території до урбанізованої означає перехід від сільського способу життя суспільства до міських умов з їх особливостями, потребами, інтересами, що в свою чергу, обумовлює завдання для системи публічного управління щодо необхідності формування та реалізації ефективної державної політики розвитку, а також забезпечення безпеки урбанізованих територій.

6. За період 1950-2035 рр., серед найбільших агломерацій України, згідно звіту ООН, виділено такі агломерації: Вінниця, Дніпро, Донецьк, Запоріжжя, Київ, Кривий ріг, Луганськ, Львів, Макіївка, Маріуполь, Миколаїв, Одеса, Севастополь, Сімферополь та Харків. Тенденції зростання чисельності агломерацій України за досліджуваний період спостерігаються за усіма зазначеними одиницями, окрім Макіївки. Найменшими агломераціями у 1950 році, в Україні, були Вінниця, Севастополь, Сімферополь, Миколаїв та Маріуполь. Доцільно зауважити, що у 1950 році, загальна чисельність населення, яке проживало у найбільших агломераціях України становило 5440 тис. осіб, а вже у 2000 році даний показник збільшився до рівня 12379 тис. осіб. У 2000 році, найбільшими агломераціями, в Україні, стали Київ, Харків, Дніпро, Одеса та Донецьк. За прогнозованими даними 2035 року спостерігається тенденція зменшення чисельності жителів міських агломерацій України у порівнянні з аналогічними показниками 2000 року. Зокрема, у 2035 році прогнозується, що найбільшими агломераціями України, чисельність яких перевищить 1 млн. осіб будуть Київ, Харків та Одеса.

7. Оцінка показників сталого розвитку урбанізованих територій та міст України згідно Національних цілей сталого розвитку в Україні до 2030 р., вказує на наступні тенденції:

- для реалізації завдання щодо забезпечення доступним житлом необхідно проводити житлову реформу, адже незадовільний стан житлової сфери в Україні з системними проблемами було констатовано ще до повномасштабного вторгнення росії. На сьогодні, російсько-українська війна обумовила погіршення ситуації та загострення проблем у житловій сфері, внаслідок інтенсивних та масштабних процесів внутрішньої міграції, руйнування житлових будівель, а також загроз повторного руйнування відбудованого житла. Це все свідчить про порушення базового права людини на житло згідно з Загальною декларацією прав людини ООН, а також обумовлює порушення інших базових прав людини – на сім'ю, здоров'я, безпеку, освіту тощо;

- щодо показників сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення розвитку поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості, було встановлено цільовий орієнтир на 2020 рік щодо охоплення регіонів, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості, це 100 %, тобто 25 регіонів. До 2017 року в усіх

регіонах України затвердили та впровадили регіональній стратегії розвитку. У той же час, на другий етап реалізації регіональної стратегії, у 2017 році перейшли 13 регіонів, тобто 52 %, у 2018 році цей показник становив 21 регіон, тобто 84 %, у 2019 році – 23 регіони або ж частка охоплення регіонів – 92 %, та у 2020 році було досягнуто встановленого цільового орієнтиру – 100 % (25 регіонів).

- важливим напрямом щодо сталого розвитку територій є забезпечення безпеки населення. З позицій аналізу показників сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення своєчасного оповіщення населення про надзвичайні ситуації із використанням інноваційних технологій, визначено індикатором рівень впровадження (створення, модернізації, вдосконалення) місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення населення. З початком повномасштабного вторгнення виникла проблема щодо оповіщення населення про повітряну небезпеку та інші загрози війни. ДСНС спільно з мобільними операторами розпочали роботу щодо створення єдиної системи оповіщення населення про надзвичайні ситуації, евакуацію та військову загрозу. Однак, руйнування критичної інфраструктури внаслідок російсько-української війни обумовлює необхідність пошуку альтернативних систем оповіщення населення про можливу небезпеку, у разі відсутності електроенергії та, відповідно, мобільного зв'язку.

- з позицій зменшення негативного впливу забруднюючих речовин, у тому числі, на довкілля міст, зокрема шляхом використання інноваційних технологій, було визначено два індикатори: обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, який вимірюється як співвідношення поточного періоду до рівня 2015 року, а також показник кількості міст, у яких середньорічні концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації. Зроблено висновок про незадовільність ситуації щодо зменшення негативного впливу забруднюючих речовин на довкілля міст, зокрема шляхом використання інноваційних технологій. Адже по багатьом забруднюючим речовинам, за період 2015-2020 рр., спостерігається не просто сталість показників, а і їх підвищення, наприклад, щодо кількості міст, де зафіксовано перевищення діоксиду сірки, діоксиду азоту, оксиду азоту та формальдегіду.

РОЗДІЛ 4

СТРАТЕГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

4.1. Безпекові детермінанти розробки стратегії розвитку урбанізованих територій

У сучасних умовах розвитку суспільства, еволюції підходів до суспільної організації, а також зважаючи на стрімкі процеси урбанізації і глобалізації, виникають нові завдання перед органами публічної влади, міжнародним співтовариством та іншими стейкхолдерами щодо пошуку інструментів забезпечення безпеки урбанізованих територій, подолання та / або мінімізації негативних наслідків урбанізаційних процесів та забезпечення задекларованих Цілей сталого розвитку. Це все обумовило розвиток сучасних концепцій та стратегій, впровадження яких є необхідним елементом подолання глобальних проблем людства, у тому числі зумовлених наслідками антропогенної діяльності, еволюцією просторової організації та зміни способу життя суспільства на міський.

З позицій історичного розвитку, урбанізація не є новим процесом, адже мала місце практично у всі часи розвитку людської цивілізації. Зважаючи на те, що першопричиною появи міст був захист жителів від ворогів, основними характеристиками міських поселень були наявність фортеці, органів управління, військової системи, ремісничих суб'єктів господарювання тощо. Пришвидшення темпів урбанізації у світі пов'язують з процесом переходу людської цивілізації від феодальної системи до капіталістичної формації. Особливо яскраво це прослідковується у період першої технологічної революції, що в свою чергу, обумовила появу великих промислових міст.

Поява великих міст обумовлює появу різного роду загроз та небезпеки для суспільства, а особливо дана проблематика загострює негативні наслідки для жителів міст у порівнянні з сільською місцевістю. Наприклад, наслідки надзвичайних ситуацій техногенного характеру або ж природних катастроф для міського населення мають більші масштаби впливу. Зокрема, найбільша за всю історію ядерної енергетики, техногенна та еколого-гуманітарна

катастрофа світу, що спричинила незворотні та фатальні наслідки, - Чорнобильська катастрофа, призвела до ураження близько 600 000 людей, більше сотні тисяч було евакуйовано, значні території, у тому числі місто Прип'ять перетворилися у зону відчуження. Масштаби та наслідки аварії на ЧАЕС є, без перебільшення, «безмежні», адже у результаті постраждало 12 областей України, 70 % радіаційного ураження припало на Білорусь; радіація була зафіксована і у інших країнах світу (Швеція, Норвегія, Польща, Великобританія, Ірландія) та навіть на інших континентах таких як США.

Міста масштабують негативні наслідки різного роду надзвичайних ситуацій, з іншого боку, у містах з'являються нові проблеми та небезпеки, які в свою чергу, є наслідками урбанізаційних процесів. До таких проблем доцільно віднести: продовольчу безпеку, доступ до водних ресурсів, екологічні та енергетичні проблеми, проблеми з утилізацією відходів, проблеми, пов'язані із житлово-комунальною інфраструктурою, забрудненням повітря, швидкістю поширення різного роду епідемій, етнічні та міжрасові конфлікти тощо. Уся сукупність проблем та загроз, які виникають внаслідок урбанізації, обумовлюють значні виклики для системи безпеки міст в цілому та їх жителів, зокрема.

Питання урбанізації та її впливу на різні складові безпеки піднімалися у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: у контексті економічної безпеки присвячені праці Засадко В.В. [53], екологічної безпеки – Кіріна Р.С. [63], Бірюкова Д.С. [12]; соціальної безпеки міст – Романовської Ю.А. [138], Борейко Н.М., Параниця С.П. [20]; продовольчої безпеки Шелудько Л.В. [202] та взаємозв'язку продовольчої безпеки з економічною безпекою регіонів Бреус С.В. [21]; державної безпеки Бондаренко О.В. [19] тощо. Віддаючи належне напрацюванням вчених у даному напрямі, доцільно зауважити про фрагментарність вивчення вченими питання безпекових детермінантів розвитку урбанізованих територій, що відповідно потребує комплексного дослідження, особливо в умовах розвитку урбанізаційних процесів, а також інтенсивності загроз, які виникають для системи безпеки урбанізованої території, національної безпеки загалом та безпеки життєдіяльності містян зокрема.

Указом Президента України введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року та затверджено Стратегію національної безпеки України [185], яка має

назву «Безпека людини – Безпека країни». Дана стратегія засвідчує фокус державного управління на безпеці людини як основи забезпечення національної безпеки. Вивчення безпекових детермінантів з метою розробки відповідної стратегії розвитку урбанізованих територій сприятиме досягненню цілей сталого розвитку, гідного рівня життя, зміцнення здоров'я населення та їх комфортного життя у міському середовищі через оцінку та врахування реальних і потенційних загроз безпеці життєдіяльності містян, системі безпеки урбанізованої території та національної безпеки загалом.

У даному дослідженні було ідентифіковано наслідки урбанізації та обґрунтовано їх вплив на безпеку урбанізованих територій та безпеку життєдіяльності жителів таких територій. У результаті дослідження, визначено та охарактеризовано наслідки урбанізації з позицій екологічного, економічного, інфраструктурного, соціального та гуманітарного середовищ. Зазначені наслідки потребують негайного їх подолання, адже є загрозами як для безпеки жителів, так і загалом для безпеки урбанізованої території та національної безпеки як сукупності її складових – екологічної, економічної, гуманітарної, соціальної тощо. На рис.4.1 подано модель взаємозв'язку наслідків урбанізації як безпекових викликів для системи публічного управління.

Як видно з рис. 4.1, вплив екологічних, економічних, соціальних, гуманітарних та інфраструктурних наслідків урбанізації становить загрози для безпеки урбанізованих територій, безпеки життєдіяльності містян та національної безпеки загалом. За окремими складовими національної безпеки прослідковується негативний вплив ідентифікованих наслідків. Наслідки економічного, соціального та інфраструктурного характеру становлять загрози для економічної, та соціо-гуманітарної безпеки, а екологічні наслідки – для екологічної та продовольчої безпеки. Доцільно зауважити про тісний взаємозв'язок складових національної безпеки, що прослідковується у їх взаємовпливі, наприклад, ідентифіковані нами наслідки економічного характеру такі як міська бідність, що становить загрозу для економічної безпеки, є загрозою як для соціальної безпеки, що прослідковується у посиленні соціальної нерівності та соціальної стратифікації, а також загостренні проблеми здоров'я міст, так і загрозою для екологічної безпеки як одного із факторів, що посилюють проблеми відходів, і як наслідок, погіршують санітарно-епідеміологічний стан.

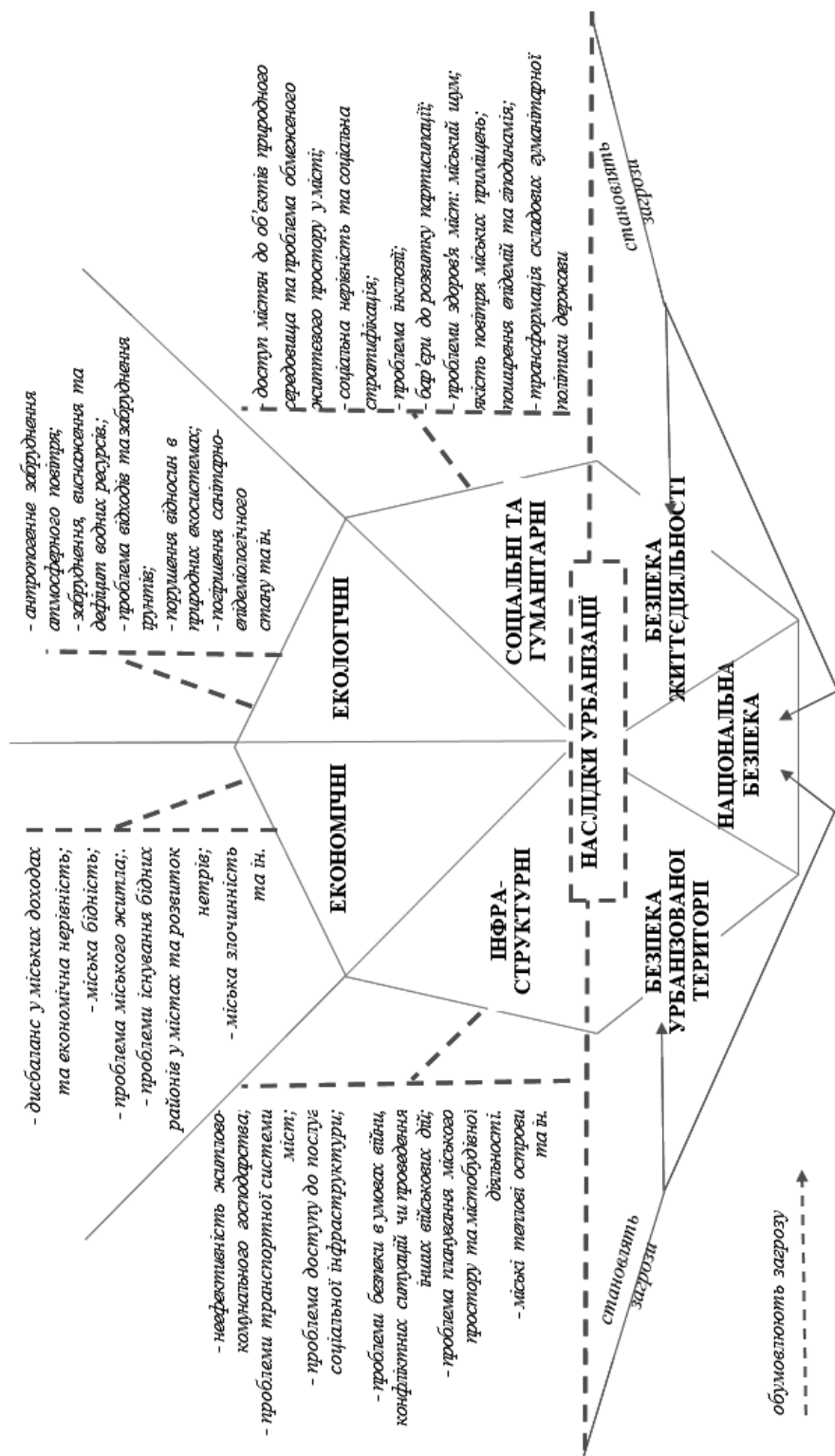

Рис.4.1. Наслідки урбанізації як безпекові виклики для системи публічного управління

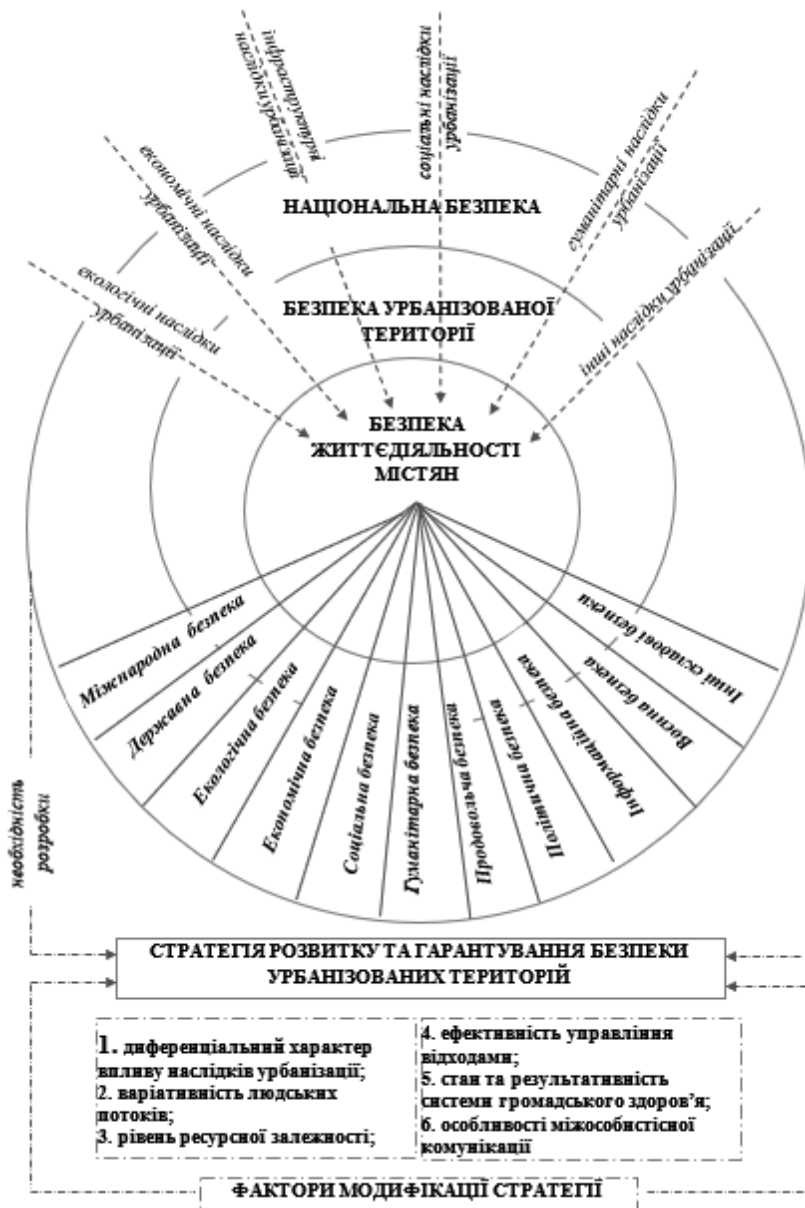
Національна безпека та безпека урбанізованої території як її елемент є сукупністю складових (гуманітарної, екологічної, економічної, соціальної, продовольчої та інших видів) безпеки. У той же час, урбанізація, як процес, що трансформує суспільні відносини, торкається усіх рівнів та складових безпеки.

Зважаючи на урбанізаційні процеси та їх негативні наслідки, які без належної системи публічного управління та ефективної державної політики, становлять загрози для систем безпеки як урбанізованої території, так і системи національної безпеки зокрема, є необхідність у розробці відповідних стратегій розвитку міст та гарантування безпеки урбанізованих територій загалом та міст як урбанізованої територіальної одиниці зокрема. Основою стратегії розвитку та гарантування безпеки урбанізованої території є сучасні концепції розвитку міст, формування яких є відповіддю на сучасні виклики та потреби.

На рис. 4.2 зображено взаємозв'язок негативних наслідків урбанізації за середовищами прояви та рівнів і складових систем безпеки як основи для розробки стратегії розвитку та гарантування безпеки урбанізованих територій.

Як видно з рис.4.2, наслідки урбанізації становлять загрозу для системи національної безпеки, безпеки урбанізованої території та безпеки життєдіяльності жителів таких територій. У свою чергу, безпека урбанізованої території є складовою національної безпеки, а безпека життєдіяльності містян – ключовим елементом як системи безпеки урбанізованої території, так і системи національної безпеки загалом. Система публічного управління загалом та процеси формування і реалізації державної політики зокрема, фокусуючись на потребах, інтересах, правах та свободах громадян, їх здоров'ї та житті як найвищої соціальної цінності, у контексті розробки стратегії подолання негативних наслідків урбанізації, забезпечення розвитку і гарантування безпеки урбанізованих територій, мають враховувати особливості складових елементів системи національної безпеки та безпеки урбанізованої території.

До ключових елементів систем безпеки національного рівня та локального рівня (урбанізованої території) слід віднести ті, які піддаються найбільшому негативному впливу в умовах урбанізації.

Рис.4.2. Загрози урбанізованих територій як базис розробки стратегії розвитку та гарантування їх безпеки

Урбанізаційні процеси та їх наслідки потребують пошуку відповідних стратегій управління ними, адже є загрозами для безпеки урбанізованих територій та національної безпеки та їх складових загалом, що обґрунтовується у наступному:

- *екологічна безпека* як складова системи національної безпеки та безпеки урбанізованої території, забезпечення належного рівня якої, безпосередньо впливає на якість, комфорт, здоров'я та життя жителів урбанізованих територій. З іншого боку, урбанізовані території та наслідки їх особливостей функціонування і розвитку є викликами для системи екологічної безпеки таких територій та національної безпеки загалом. Імперативами щодо гарантування безпеки урбанізованих територій із необхідністю забезпечення належного стану правових норм та інститутів щодо захисту навколишнього середовища, раціонального використання та створення умов для відновлення природних ресурсів і довкілля, є вплив екологічних наслідків урбанізації на ресурсну залежність урбанізованих територій, рівень здоров'я міст та ефективність системи управління відходами;

- *економічна безпека* є важливим індикатором розвитку суспільства, стану захищеності його економічних інтересів, показником розвитку держави на міжнародній арені. Державна політика щодо гарантування економічної безпеки здійснюється у напрямі пошуку механізмів забезпечення економічних прав і свобод громадян, їх права на приватну власність, а також забезпечення свободи та економічної рівності в межах законодавчо закріплених засад. З позицій урбанізації, питання економічної рівності та необхідності забезпечення дотримання економічних прав та інтересів містян, є особливо актуальним, зважаючи на дисбаланси у міських доходах, міську бідність, наявність проблем із міським житлом та інші негативні наслідки урбанізації, які мають прояв в економічному середовищі містян, що є загрозами для економічної безпеки урбанізованих територій зокрема, а також економічної складової національної безпеки загалом. Економічна складова розвитку урбанізованих територій та гарантування безпеки таких територій є наріжним каменем усіх сучасних стратегій та концепцій розвитку. Зокрема, доктрина сталого розвитку, що визначена як основоположна для усіх постіндустріальних моделей розвитку, передбачає забезпечення економічного зростання, але у взаємозв'язку з необхідністю забезпечення екологічної безпеки та соціального консенсусу. Таким чином, економічна безпека урбанізованих територій та економічна складова національної безпеки держави, а також безпеки життєдіяльності містян та суспільства загалом є не лише

каталізатором розвитку та гарантування безпеки у економічному контексті, а і у інших стратегічно важливих сферах суспільного розвитку – соціальній, екологічній, політичній, гуманітарній, військовій, інформаційній, міжнародній тощо;

- *соціальна безпека* як складовий елемент системи національної безпеки та безпеки урбанізованого середовища, відображає рівень соціальної захищеності різних суспільних груп, врахування їх соціальних потреб, інтересів, дотримання прав та свобод в неоднорідному урбанізованому просторі. Дана складова актуалізується в сучасних умовах російсько-української війни, коли перед органами публічної влади постає завдання не лише щодо соціального захисту громадян, а і необхідності забезпечення нормальних умов життєдіяльності, зокрема, окремих соціально вразливих груп – дітей, жінок, пенсіонерів, тих, хто мають особливі потреби, та таких, які проживають на територіях, де ворог руйнує критичну інфраструктуру – системи теплопостачання, електроенергії, водопостачання тощо. У даному контексті рівень соціальної безпеки як складова безпеки життєдіяльності жителів українських міст та національної безпеки загалом є детермінантом протистояння геноциду української нації;

- *гуманітарна безпека* є важливим об'єктом державного управління не лише з позицій національної безпеки, а і у контексті забезпечення безпеки урбанізованих територій зокрема, де концентрується значна кількість населення, яке, в свою чергу, має потребу у дотриманні прав, свобод та потреб, незалежно від їх віросповідання, етнічної приналежності, раси, статі та мови спілкування. У контексті гуманітарних загроз для безпеки урбанізованої території, а також національної безпеки загалом, доцільно виокремити загрози, пов'язані із доступом містян до освіти, охорони здоров'я, наукової діяльності, інформації та культури, забезпечення потреб у сфері духовного розвитку, релігій та державно-конфесійних відносин тощо. Зазначене свідчить передусім про необхідність здійснення заходів у гуманітарній сфері щодо гарантування безпеки фізичного та психічного здоров'я населення на урбанізованій території, що є основою забезпечення їх безпеки життєдіяльності. Питання гуманітарної безпеки, не залежно від періоду, є важливим, адже торкається проблематики існування та виживання нації. На сьогодні, особливо підвищується актуальність у постійно урбанізованому світі і нехтування гуманітарними потребами урбанізованого

суспільства обумовлює появу та / або ж загострення соціальних конфліктів, військових конфліктів, які можуть трансформуватися у серйозні протистояння та війни. Сучасні військові конфлікти та сучасні війни цивілізацій, ідеологічні та інформаційні війни – це передусім знищення ідентичності (культурної, ментальної) народів, людей, суспільних груп. З позицій необхідності забезпечення гуманітарної безпеки урбанізованих територій виникає ряд завдань, що потребують зважених та стратегічних публічно-управлінських рішень. Насамперед, це державна політика гарантування національної безпеки у контексті мінімізації та подолання гуманітарних наслідків урбанізації, яка заснована на принципах розумного балансування між заходами щодо забезпечення можливостей вільної самоідентифікації (за критеріями культури, мови, раси, етнічної та національної приналежності, ментальних особливостей, релігійних та ідеологічних переконань тощо) різних суспільних груп у межах урбанізованої території та їх включення у культуру тієї держави, на території якої вони проживають, можливостей щодо їх розвитку та майбутнього. Зважаючи на те, що міста є магнітами для мігрантів, які переїжджають у пошуках кращих умов для життя, доцільно також зазначити про необхідність здійснення публічного-управлінських заходів щодо врегулювання міграційних потоків, інтеграцію мігрантів у суспільне життя цієї території, превентивних заходів щодо появи та загостренні гуманітарних наслідків урбанізації, які здатні, без належного публічного-управлінського впливу, порушити безпеку життєдіяльності містян, безпеку урбанізованої території та національну безпеку загалом.

- *продовольча безпека* є важливим напрямом пошуку оптимальних владних рішень щодо її забезпечення не лише в Україні, країнах третього світу, а і загалом у глобальному просторі, з огляду на постійно зростаючу кількість населення Землі, їх потреби та обмеженість ресурсного потенціалу нашої планети, виснаженість ресурсів, незадовільний екологічний стан, підвищення рівня забруднення та глобальну проблему зміни клімату. Питання продовольчої безпеки є основоположним для безпеки життєдіяльності суспільства, його базовою потребою у існуванні. З позицій теорії модернізації, місто та одна із найяскравіших його особливостей є перехід від аграрного суспільства до індустріального, коли, окрім іншого, змінюється

шлях та доступ до продовольства. Проблема продовольчої безпеки міст та урбанізованих територій охоплює також питання щодо стандартів харчування, доступності продуктів тощо. Негативний вплив урбанізаційних процесів на екологічне середовище, зниження якості ґрунтів, руйнування відносин в екосистемах, забруднення водних ресурсів, глобальне потепління тощо обумовлюють загрози та виклики для продовольчої безпеки. У той же час, в умовах російсько-української війни, гостро питання продовольчої безпеки постали не лише в Україні, а і країнах світу, які імпортували з України продовольство. У контексті забезпечення безпеки урбанізованих територій, у тому числі в умовах воєнного стану, постійних обстрілів та бомбардувань критичної інфраструктури, загрози для продовольчої безпеки мають фатальні та дуже швидкі прояви для жителів загалом, а, особливо, урбанізованих територій та великих міст;

- *інформаційна безпека*, особливо в сучасних умовах мережевого суспільства, є надважливим викликом для системи національної безпеки та безпеки урбанізованої території, що за своїм характером функціонування є «державою в державі». В умовах інформаційної ери, впровадження електронного врядування, електронного документообігу, банкінгу тощо, рівень інформаційної безпеки урбанізованої території є загрозою для національної безпеки, безпеки такої території та безпеки життєдіяльності містян, адже такі загрози торкаються проблематики небезпечних інформаційних атак, впливів, рівня інформаційної захищеності економіки, сфери фінансів, державного управління тощо. На урбанізованих територіях, де унеможлиблюються тісні зв'язки між жителями та останніх з органами публічної влади, особливо гостро постають питання кібератак, застосування дестабілізуючих інформаційних впливів, таких як маніпуляції та дезінформування жителів міст, урбанізованих територій, викрадення їх особистих даних, або, наприклад, кібератак на органи публічної влади з метою дестабілізації ситуації, деморалізації суспільства, війська тощо на території чи приміром використання недостовірних даних для прийняття публічно-управлінських рішень тощо. На сьогодні, інформаційні війни визнаються зброєю масового ураження, саме інформаційна війна, яку веде росія проти України стала підґрунтям для анексії українських територій, порушення суверенітету та повномасштабного вторгнення. З одного боку,

урбанізація створює величезний спектр можливостей та доступу до інформації, а з іншого боку, вважаємо, що технологія інформаційних війн саме для урбанізованого суспільства, що «знаходиться» в інформаційній мережі, насиченій дезінформацією, пропагандою та маніпуляцією ворога. Зважаючи на це, гарантування інформаційної безпеки урбанізованих територій означає якість інформування жителів таких територій щодо реальної ситуації, захист інститутів, ресурсів держави та правових норм, а також системи публічного управління загалом;

- *політична безпека* відображає рівень та якість захищеності політичних інтересів суспільних груп, окремих осіб, а також інтересів держави на міжнародній арені, особливо в умовах глобалізації, урбанізації та появи таких міжнародних акторів як світові міста. Політична безпека є важливим елементом, що потребує виваженої, ефективної та результативної державної політики щодо її гарантування. Вона має широкий спектр охоплення, адже характеризує усе політичне середовище та політичне життя країни. Задля забезпечення стійкого розвитку, прийняття ефективних публічно-управлінських рішень, вирішення суспільних проблем, врахування інтересів та потреб громадян при формуванні і реалізації державної політики необхідним є, по-перше, налагоджена та ефективна двостороння комунікація суспільства та влади, а по-друге, суспільна активність та високий рівень партисипації. Це свідчитиме про рівень демократизації. В урбанізованому суспільстві, проблематика забезпечення політичної безпеки як урбанізованої території, так і політичної безпеки як складової національної безпеки, детерміновано наявністю різних загроз внутрішнього і зовнішнього середовищ, зокрема, це загрози пов'язані із проблематикою залучення жителів таких територій до процесів прийняття публічно-управлінських рішень; загрози, що пов'язані із питаннями диференціації міського населення, економічної та соціальної нерівності, а також соціальної сегрегації, що є запорукою згуртованості суспільства на окремій території; загрози, пов'язані із придатністю урбанізованої території до застосування інформаційних маніпуляцій, пропаганди, політичного тиску, розвитку екстремістських рухів тощо. Перелік загроз політичній безпеці урбанізованої території більшою мірою обумовлено наявністю та концентрацією на таких територіях значних обсягів ресурсів (фінансових, інноваційних,

технологічних, інформаційних, людських, силових, військових тощо), якими, в свою чергу, воліють заволодіти різні групи впливу (у тому числі і на замовлення зарубіжних країн) задля своїх власних цілей. З метою гарантування політичної безпеки урбанізованої території важливим також є довіра суспільства до влади, стабільність політичної системи, наявність політичного плюралізму та ефективної системи публічного управління, у тому числі, що характеризуватиметься відповідними показниками розвитку, прозорістю та результативністю державної політики і процесів реформування;

- *державна безпека* є індикатором стану захищеності інститутів держави, таких як державний суверенітет та територіальна цілісність, конституційний лад, державна влада, державний кордон та відповідного економічного, інтелектуального, науково-інноваційного, технічного, воєнного і оборонного потенціалів держави для реалізації публічно-управлінських функцій і гарантування безпеки у різних середовищах суспільного життя. В умовах, коли міста та урбанізовані території концентрують значну кількість ресурсів та населення, проблематика забезпечення державної безпеки загалом та державних інститутів зокрема, є надважливим. Особливо такі загрози прослідковуються в сучасних умовах російсько-української війни, коли ворог на початку повномасштабного вторгнення мав план захопити владу, порушивши державний суверенітет та державний кордон, у тому числі, при анексії Криму та частини східних територій України;

- *воєнна безпека* відображає стан захищеності суспільства, їх прав та свобод, суверенності держави від можливих загроз внутрішнього та зовнішнього середовища із застосуванням воєнної сили. Слід зазначити, що воєнна безпека відіграє надважливу роль у контексті забезпечення національної безпеки та усіх її складових в умовах потенційних та фактичних загроз воєнного вторгнення. Воєнна безпека, як складова державної безпеки, гарантується шляхом здійснення заходів щодо захисту державних інститутів, характеристику яких подано вище. У той же час, воєнна безпека є окремим інститутом держави, що відображає стан захищеності середовищ суспільного життя – соціального, економічного, екологічного, інформаційного, політичного тощо. Російсько-українська війна засвідчила пріоритетність заходів щодо формування військово-оборонного потенціалу країни, та

формування і реалізації, відповідної існуючим цілям, воєнної політики в умовах реальної війни, яку ворог веде поза військовими правилами та, у тому числі, на урбанізованих територіях, у містах з цивільним населенням. Проблематика гарантування воєнної безпеки на урбанізованих територіях та воєнної безпеки таких територій як складової національної безпеки детерміновано густо населеністю таких територій, значною кількістю об'єктів масового скупчення, об'єктів критичної інфраструктури та їх вразливості, а також значення для безпеки життєдіяльності містян окреслених факторів;

- *міжнародна безпека*, яка є інтегрованим показником стану національних безпек країн світ, актуалізується в умовах глобалізації, урбанізації, проблемою перенаселення світу та виснаження природних ресурсів. Забезпечення міжнародної безпеки – це конструктивна взаємодія світового співтовариства, окремих країн світу, міжнародних організацій та інститутів, інших акторів, на міжнародній арені, щодо гарантування миру, суверенітету країн, поваги до демократичних цінностей, формування та установавання толерантності, у тому числі щодо самоідентифікації та вибору країнами світу напрямів соціально-політичного розвитку у міжнародно визнаних кордонах. Загрозами для міжнародної безпеки є загрози щодо національної безпеки окремої країни світу, а в умовах урбанізованих територій, світових міст, агломерацій і мегаполісів, такі територіальні одиниці є самостійними суб'єктами міжнародних ринків та здійснення політики, що, в свою чергу, обумовлює ризики для безпеки світу та без належного управління ними, трансформуватиме такі ризики та масштабуватиме загрози для міжнародної спільноти. Реалії сьогодення засвідчили, що будь-який військовий конфлікт у глобалізованому світі не є ізольованим та обмеженим національними кордонами. Аналогічна ситуація і щодо різних рівнів та видів загроз для безпеки урбанізованих територій, наслідки яких виходять за межі державного кордону та торкаються різних сфер та середовищ життєдіяльності суспільства інших країн. До прикладу, воєнні загрози на території України, внаслідок російського вторгнення, призвели до значних міграційних потоків, загроз продовольчої безпеки та кризи у світі, забруднення атмосферного повітря, впровадження фінансових санкцій проти економіки країни-агресора тощо. Таким чином, будь які соціально-економічні, політичні та інші чинники нестабільності на

урбанізованих територіях обумовлюють загрози не лише для безпеки таких територій та національної безпеки, а і становлять загрози для міжнародної безпеки.

З позицій безпеки життєдіяльності зазначені складові національної безпеки та безпеки урбанізованої території будуть проявлятися у трансформації відповідного середовища життєдіяльності кожного жителя такої території – екологічного, економічного, соціального, гуманітарного, інформаційного, політичного тощо.

Ідентифіковані вище загрози урбанізації та їх тісний взаємозв'язок із складовими системи безпеки урбанізованої території та національної безпеки загалом є уніфікованими, однак у контексті розробки стратегії розвитку та гарантування безпеки урбанізованої території, формування відповідної державної політики та здійснення публічно-управлінського впливу, доцільно враховувати, що такі загрози при конкретизації урбанізованої території матимуть особливості та різні властивості, що, у свою чергу, потребуватиме модифікації стратегії.

Ключовими факторами модифікації стратегії гарантування безпеки урбанізованих територій, у контексті подолання наслідків урбанізації та необхідності забезпечення розвитку таких територій, у тому числі і за рахунок використання переваг урбанізованої території, є наступні: диференціальний характер впливу наслідків урбанізації; варіативність людських потоків; рівень ресурсної залежності; ефективність управління відходами; стан та результативність системи громадського здоров'я; а також особливості міжособистісної комунікації. Розглянемо детальніше кожен із факторів.

1. Диференціальний характер впливу наслідків урбанізації. Ідентифіковані загрози та ризики для системи безпеки урбанізованих територій та безпеки життєдіяльності суспільства на даних територіях мають місце бути, однак характер їх прояву буде диференціюватися залежно від різних особливостей таких територій. Наприклад, такі ризики природного характеру як землетруси є загрозою для сейсмічних територій, а повені – для прибережних територій; загрози епідемії особливо небезпечні для великих міст і мегаполісів; загрози незаконних міграційних потоків, контрабанди тощо характерні для прикордонних територій; ризики техногенних аварій, забруднення повітря, водних ресурсів та ґрунтів - для промислових міст тощо.

З огляду на це, необхідним є визначення особливостей та характеристик урбанізованої території задля оцінки впливу наслідків урбанізації на такі території. У процесі встановлення особливостей урбанізованої території, пропонуємо здійснювати оцінку урбанізованої території за наступними складовими:

- *географічне розташування та природні умови.* У даному напрямі необхідно визначати, по-перше, фізико-географічне положення урбанізованої території, тобто розташування території по відношенню до природних об'єктів таких як океани, моря, річки, озера, гірські хребти, кліматичні пояси, материки тощо; по-друге, економіко-географічне розташування урбанізованої території з позицій оцінки економічної інфраструктури території, окремих суб'єктів господарювання, їх економічного потенціалу та економічного потенціалу урбанізованої території загалом тощо; по-третє, політико-географічне розташування, а саме це оцінка розташування урбанізованої території з позицій виходу до вод Світового океану, місце території на політичній мапі світу та оцінка політичних суб'єктів, блоків і угруповань, функціональна діяльність яких здійснюється не лише на конкретній території, а і в цілому оцінка політичних суб'єктів країни, до якої відноситься дана урбанізована територія;

- *економічне середовище урбанізованої території,* що включає загальну економічну оцінку економічного середовища не лише урбанізованої території, а і країни до якої вона належить з позицій економічного циклу (рецесія, депресія, поживлення, зростання), рівня інфляції, рівня купівельної спроможності, рівня цін та наявності і доступності товарів, рівня зайнятості, величини, структури та динаміки ВВП тощо;

- *політичне середовище урбанізованої території,* що детермінується факторами як економічного середовища, так і соціально-культурного та географічного середовищ. Політичне середовище урбанізованої території та держави загалом є важливим показником, що обумовлюватиме диференціальний характер впливу наслідків урбанізації та загроз системам безпеки, та характеризуватиметься, у свою чергу, з позицій політичної влади, довіри суспільства до інститутів влади, суб'єктів прийняття політичних та публічно-управлінських рішень; політичного режиму; форми правління; функціонування, розвитку соціально-економічних ідеологій, геополітичних ідеологій та ідеологій громадянських свобод тощо. У процесі оцінки політичного

середовища урбанізованої території зокрема та як складової держави та політичної системи держави загалом, доцільно також враховувати політичні норми та норми права в державі, рівень політичної свідомості та культури, а також якість і плюралізм політичних відносин в державі;

- *соціально-культурне та гуманітарне середовище урбанізованої території*, що передбачає, насамперед, оцінку поведінки різних суспільних груп, у тому числі, з позицій діалектичної єдності їх фізіологічної та соціальної поведінки, що в, свою чергу, детерміновані факторами інших середовищ, що характеризують урбанізовану територію – економічного, географічного, політичного, технологічного, екологічного та ін. Для оцінки соціально-культурного та гуманітарного середовищ урбанізованої території, у процесі ідентифікації характеру впливу наслідків на дану територію, що буде основою для формування стратегії гарантування безпеки, доцільним є врахування можливостей суспільних груп щодо забезпечення соціальних, культурних та гуманітарних прав і потреб, у тому числі, у сфері охорони здоров'я, освіти, духовного та фізичного розвитку, можливостей наукової та інноваційної діяльності, молодіжного розвитку тощо Також у даному контексті необхідним є характеристика населення урбанізованої території у контексті їх соціальної, культурної приналежності та гуманітарних особливостей і потреб. Це дозволить, по-перше, сфокусуватися на особливостях та реальних потребах населення урбанізованої території; по-друге, обрати найбільш оптимальну концепцію розвитку таких територій; по-третє, сформувати стратегію гарантування безпеки урбанізованої території на основі відповідної концепції та її адаптації за результатами оцінки особливостей соціально-культурного та гуманітарного середовищ урбанізованої території та ідентифікованого диференціального характеру впливу наслідків урбанізації;

- *технологічна та інноваційна сфери урбанізованої території*, що включає оцінку технологічної та інноваційної інфраструктури такої території, потенційних можливостей їх розвитку. Дана сфера є важливою для оцінки диференціального характеру впливу наслідків урбанізації, та необхідності модифікації стратегій гарантування безпеки урбанізованих територій. Інновації та технології є запорукою розвитку у всіх сферах суспільного життя, та дозволяють нівелювати значну

кількість викликів людству, подолати та / або мінімізувати негативні наслідки людської діяльності, а також застосовувати інноваційні та технологічні рішення щодо виконання завдань, які постали перед суб'єктами політичної влади, в процесі формування і реалізації державної політики;

- *екологічне середовище урбанізованої території*, що передбачає оцінку рівня екологічного забруднення атмосфери, ґрунтів, водних ресурсів та ідентифікація причин такого забруднення. У даному контексті також важливим напрямом є оцінка рівня екологічної свідомості та екологічної культури жителів таких територій; тенденції державного регулювання у напрямі збереження та охорони навколишнього середовища; ідентифікація моделей виробництва та споживання, яким надається перевага на даній території, а також оцінка заходів та програм, спрямованих на виконання вимог цілей сталого розвитку.

- *правова та правоохоронна сфери урбанізованої території*, що передбачає оцінку рівня юридичної культури у державі загалом та правової культури і правової свідомості суспільства даної території, зокрема. У контексті здійснення публічно-управлінських заходів щодо гарантування безпеки урбанізованих територій та необхідності оцінки правової та правоохоронної сфер, доцільно виокремити особливості та рівень розвитку правової діяльності, а також ступінь забезпечення реалізації конституційних норм. Це все свідчитиме про якість правової та правоохоронної системи, ефективну політику щодо попередження міської злочинності, забезпечення безпеки на урбанізованих територіях, а також потенціал реалізації стратегії щодо подолання наслідків урбанізації та формування і впровадження державної політики у сфері розвитку і гарантування безпеки зазначених територій.

2. Варіативність людських потоків. Даний фактор свідчить про концентрацію значної кількості населення на урбанізованій території, що обумовлює варіативність людських потоків залежно від особливостей урбанізованої території та / або особливостей способу життя на такій території. Для ідентифікації особливостей урбанізованих територій, які необхідно враховувати при виборі або ж адаптації концепцій розвитку у процесі формування стратегій та / або програм гарантування безпеки урбанізованих територій, доцільно оцінювати людські потоки та їх напрями з позицій, по-перше,

часового проміжку (часу доби, днів тижня, сезонів тощо); організації святкових заходів, а також заходів спортивного, культурного чи релігійного характерів тощо; структурних особливостей зайнятості населення урбанізованої території; інших особливостей, що обумовлюватимуть зміни напрямів або ж кількісних показників руху людських потоків.

3. Рівень ресурсної залежності урбанізованої території.

Щодо даного фактору доцільно зазначити про суттєві відмінності урбанізованих територій та міст з позицій визначення рівня їх ресурсної залежності, або ж рівня їх ресурсозабезпеченості, що, у свою чергу, дозволить визначити та обґрунтувати можливості задоволення потреб жителів цієї території та оцінити потенційні можливості задоволення потреб населення у майбутньому, у тому числі і у випадку збільшення його кількості. У процесі оцінки ресурсної залежності урбанізованої території, необхідно: по-перше, оцінити рівень залежності від природних ресурсів, які необхідні для забезпечення життєдіяльності жителів такої території, особливо це стосується рівня забезпеченості водними ресурсами, рівня ресурсної залежності від вугілля, нафти, газу тощо; по-друге, здійснити оцінку залежності від енергоресурсів та можливості забезпечення енергоресурсами (оцінка резервів, можливостей транспортування тощо) у випадках форс-мажорних обставин (надзвичайні ситуації, руйнування критичної інфраструктури, війни тощо); по-третє, провести оцінку рівня продовольчої безпеки та оцінку залежності території від ліків. Цей список не є вичерпним та може бути розширеним після визначення особливостей урбанізованої території, за результатами першого етапу щодо необхідності визначення диференціального впливу наслідків урбанізації на конкретній території. Етап оцінки забезпечення урбанізованої території ресурсами та залежності такої території від ресурсів є необхідною умовою для формування стратегії гарантування безпеки такої території. Це дозволить оцінити вразливість досліджуваної території, в умовах дефіциту необхідних ресурсів для забезпечення життєдіяльності населення, та включити превентивні заходи до стратегії гарантування безпеки урбанізованої території.

4. Ефективність управління відходами. З позицій розробки заходів щодо гарантування безпеки урбанізованих територій, доцільно враховувати фактор ефективності управління відходами на даній території. У процесі оцінки ефективності

управління відходами необхідно, по-перше, здійснити оцінку величини та структури утворених відходів на урбанізованій території; по-друге, ідентифікувати заходи та визначити їх ефективність щодо поводження з відходами на даній території, а саме провести оцінку обсягів накопичених відходів та площ полігонів і сміттєзвалищ на таких територіях, а також рівня утилізації та переробки відходів; по-третє, оцінити екологічну культуру поводження з відходами; по-четверте, провести експертизу законодавчої та нормативно-правової бази щодо управління відходами, у тому числі відповідних державних, регіональних та муніципальних програм та програм, що фінансуються міжнародними організаціями на предмет законодавчого впровадження сучасних міжнародних стандартів щодо управління відходами, наявності відповідних нормативно-правових документів, їх актуальності, якості та ефективності; по-п'яте, виявити потенційні можливості щодо застосування інноваційних та технологічних рішень щодо управління відходами, які дозволять нівелювати перманентні загрози для безпеки життєдіяльності містян та безпеки урбанізованої території як складової національної безпеки загалом.

5. Стан системи громадського здоров'я. У даному контексті необхідно оцінити стан міського здоров'я, а також ефективність публічного управління у даній сфері, адже від цього залежать масштаби прояву загроз урбанізації для соціуму. По-перше, це усі загрози, які по'язані із розповсюдженням інфекційних захворювань на окремій урбанізованій території. Пандемія COVID-19 та її наслідки для усіх сфер життєдіяльності засвідчила, насамперед, про неготовність та не відповідність системи громадського здоров'я до загроз таких масштабів. По-друге, загрози пов'язані із соціально-психологічним здоров'ям населення на урбанізованій території, особливо зважаючи на те, що міські жителі є вразливими до панічних настроїв, маніпулятивного впливу, депресії та інших видів психічних розладів через підвищений ритм міського життя. По-третє, це загрози, що пов'язані із забрудненням навколишнього середовища, міського шуму та електромагнітного випромінювання (через роботу великої кількості пристроїв та техніки у міському середовищі), що негативно відображається на стані здоров'я міських жителів.

Таким чином, за визначеними загрозами, у процесі оцінки системи громадського здоров'я та її ефективності як фактору, що модифікуватиме стратегію гарантування безпеки урбанізованої території, необхідно здійснити: по-перше, моніторинг стану системи громадського здоров'я та її ефективності з позицій оцінки стану здоров'я населення урбанізованої території; по-друге, оцінку культури здоров'я на урбанізованій території; по-третє, оцінку стану та ефективності нормативно-правової бази у сфері охорони здоров'я загалом та її відповідності міжнародним нормам, потребам та інтересам жителів урбанізованої території; по-четверте, оцінку потенціалу охорони здоров'я та можливостей системи охорони здоров'я передбачати загрози та протистояти їм у майбутньому.

Загалом система громадського здоров'я покликана вирішити питання щодо попередження інфекційних захворювань, сприяти зміцненню здоров'я та продовженню тривалості життя населення. Таким чином, інтегрований показник міського здоров'я залежить від ефективності функціонування системи громадського здоров'я. Здоров'я є основою безпеки життєдіяльності людини, тому державна політика гарантування безпеки на урбанізованих територіях має обов'язково включати заходи щодо підтримки та зміцненню міського здоров'я з урахуванням наслідків урбанізації, стану міського здоров'я та системи громадського здоров'я на урбанізованій території.

6. Особливості міжособистісної комунікації. Даний фактор більшою мірою визначатиметься результатами оцінки особливостей урбанізованої території, у контексті визначення характеру впливу наслідків урбанізації та їх прояву на конкретній території. Оцінка особливостей міжособистісної комунікації на урбанізованій території має здійснюватися у напрямках оцінки структури населення такої території, їх інтересів за ознаками етнічної приналежності, національності, характеру зайнятості, релігійних переконань та віросповідання, спортивних та культурних вподобань, за можливості. Зважаючи на те, що міжособистісна комунікація знижується в урбанізованих суспільствах, в умовах підвищеної щільності населення, та особливо на тих територіях, для яких характерний високий рівень міграції, є загроза розвитку кримінальної складової, підвищення рівня злочинності та розвитку «культури безкарності» за здійснення злочинної діяльності. Це все

обумовлюватиме загрози для безпеки урбанізованої території, а також для національної безпеки, у тому числі, ті, які пов'язані із спалахами військових конфліктів.

Складність системи безпеки міста пояснюється тим, що з одного боку торкається усіх сфер життєдіяльності міського населення, та в свою чергу, потребує відповідної політики щодо гарантування безпеки життєдіяльності містян як основи забезпечення усіх складових елементів безпеки урбанізованої території, а з іншого боку, загрози урбанізації та їх перманентний прояв на різних урбанізованих територіях обумовлюють загрози для системи національної безпеки.

Зазначене вимагає формування та реалізації стратегії та державної політики щодо по-перше, забезпечення розвитку таких територій та по-друге, гарантування безпеки в умовах постійного зростання інтенсивності загроз урбанізації та їх масштабів впливу. Державна політика гарантування безпеки урбанізованих територій має базуватися на відповідній стратегії, включаючи сучасні концепції розвитку міст та територій, забезпечення їх безпеки у різних сферах суспільного розвитку, а також бути цілісною системою, що дозволить забезпечити дотримання конституційних прав громадян, та особливо, прав на життя та безпеку.

Таким чином, досліджуючи питання розробки стратегії розвитку та гарантування безпеки урбанізованих територій в умовах реальних та потенційних загроз, у тому числі пов'язаних із наслідками урбанізації, здійснено ідентифікацію наслідків урбанізації та встановлено характер їх прояву з позицій безпекових викликів для системи публічного управління. Застосування методу моделювання дозволило обґрунтувати взаємозв'язки між складовими системи безпеки урбанізованої території, системи національної безпеки та безпеки життєдіяльності містян, обґрунтувати загрози урбанізації для кожної із систем як базису розробки стратегії їх розвитку та забезпечення безпеки. У даному контексті було встановлено ключові елементи систем безпеки національного рівня та локального рівня (урбанізованої території), які піддаються найбільшому негативному впливу в умовах урбанізації та потребують пошуку відповідних інструментів управління ними, а саме це: екологічна безпека, економічна безпека, соціальна безпека, гуманітарна безпека, продовольча безпека, інформаційна безпека, політична безпека, державна безпека,

воєнна безпека та міжнародна безпека. За кожною складовою охарактеризовано їх стратегічну роль у контексті ідентифікованих загроз урбанізації та необхідності розробки стратегії розвитку та гарантування безпеки урбанізованих територій. Доведено, що окреслені загрози урбанізації є уніфікованими, однак з позицій розробки стратегії гарантування безпеки урбанізованих територій доцільним є визначення особливостей такої території, що, в свою чергу, детермінують характер та масштаби негативного впливу окреслених загроз на систему безпеки урбанізованої території, національної безпеки загалом та безпеку життєдіяльності жителів такої території зокрема. Особливості урбанізованої території необхідні для формування нової або ж адаптації існуючої стратегії розвитку та гарантування безпеки урбанізованих територій. У процесі дослідження виділено ключові фактори модифікації стратегії гарантування безпеки урбанізованих територій, у контексті подолання наслідків урбанізації та необхідності забезпечення розвитку таких територій, у тому числі і за рахунок використання переваг урбанізованої території. Ключовими факторами модифікації стратегії є: диференціальний характер впливу наслідків урбанізації; варіативність людських потоків на урбанізованій території; рівень ресурсної залежності та ресурсозабезпеченості урбанізованої території; ефективність управління відходами; стан та результативність системи громадського здоров'я; особливості міжособистісної комунікації. За кожним із факторів модифікації стратегії зазначено порядок дій, які дозволять здійснити оцінку стану та потенційних можливостей відповідної урбанізованої території. Оцінку стану та потенційних можливостей урбанізованої території, за запропонованими напрямками, є базисом розробки науково обґрунтованої стратегії її розвитку та гарантування безпеки, а також дозволить забезпечити формування та реалізацію державної політики із врахуванням актуальних, достовірних та повних даних про проблеми відповідної території.

4.2. Еволюція підходів міжнародного співтовариства щодо формування та реалізації державної політики розвитку та забезпечення безпеки урбанізованих територій

Сукупність загроз, які виникають на урбанізованій території та торкаються усіх сфер суспільного життя обумовлюють пошук нових концепцій розвитку міст та територій, які дозволили б врахувати потреби, інтереси та права людей, забезпечити розвиток та використати потенціал для подолання глобальних, національних та регіональних проблем. Розвиток та масштаби урбанізаційних процесів, а також загрози безпеці урбанізованих територій, національній безпеці, безпеці життєдіяльності жителів таких територій та загалом всього (сільського і міського) населення держави, що виникають в тому числі, і через відсутність належного публічно-управлінського впливу та відповідного державного регулювання, обумовлюють необхідність здійснення наукових розвідок у напрямі формування і реалізації державної політики гарантування безпеки урбанізованих територій через розробку механізмів державного управління впровадження сучасних концепцій розвитку міст та урбанізованих територій.

З цією метою, насамперед, доцільно розглянути сучасні концепції розвитку міст, урбанізованих територій, по-перше, у контексті використання їх особливостей та потенціалу задля розвитку та подолання наслідків урбанізації, та по-друге, з позицій гарантування їх безпеки в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз ключовим складовим середовищ життєдіяльності містян, системи безпеки урбанізованої території та системи національної безпеки загалом.

На Порядку денному міського розвитку у світі знаходяться питання формування, розвитку та впровадження концепцій, стратегій та адаптації успішних практик щодо подолання наслідків урбанізації у містах, гарантування розвитку та безпеки урбанізованих територій, а також створення умов для якісного, комфортного та гармонійного життя суспільства в цілому та людини у певному суспільстві, за певних умов, зокрема. Так, у 2022 році Міжнародний інститут охорони здоров'я Мак-Кінсі провело глобальне опитування щодо розуміння суспільством здоров'я та факторів, впливу на нього [102], у якому взяло участь приблизно 1000 респондентів з 19 країн світу. «За результатами дослідження загалом респонденти приділяли

особливу увагу всім чотирьом вимірам здоров'я — фізичному, психічному, соціальному та духовному — приймаючи набагато ширший погляд, ніж системи охорони здоров'я в країнах, в яких вони живуть. Результати також показали, що відчуття здоров'я не обмежується відсутністю або наявністю захворювань, що вказує на те, що люди в усьому світі можуть більше зосередитися на тому, як вони можуть жити повноцінним і функціональним життям на своїх умовах».

Таким чином, результати опитування підтверджують про фокус сучасної людини не лише на необхідності забезпечити достатній рівень свого фізичного здоров'я, а і на потребах якості та безпеки життєдіяльності. «Уявлення про життя соціуму на певній території включає різні аспекти, які пов'язуються з усім ходом процесів історичного її освоєння. У постіндустріальний період відбувається перехід від розуміння території (і природи) як інтегрального ресурсу до розуміння її як життєвого простору, який має власну структурну впорядкованість і є фундаментом життя – домівкою, в якій людина займає свою нішу» [139].

Змінюється глобальна парадигма міського розвитку та сприйняття людини в соціумі, в місті, що обумовлює зміну пріоритетів та векторів національних систем публічного управління. Сучасна людина, особливо, якщо це громадянин або житель розвинутих країн світу, насамперед, фокусується на забезпеченні свого комфорту, підвищенні якості життя, безпеки життєдіяльності, дотриманні прав і задоволенні потреб та інтересів. Комфорт та якість життя сучасної людини забезпечується шляхом ідентифікації її потреб, мотивів, особливостей поведінки, інтересів та вподобань, її стилю життя та світогляду, психології та сприйняття дійсності. Це стосується і жителів урбанізованих територій. Однак, процеси урбанізації, пов'язані зі стрімким збільшенням населення міст, перевантаженням основних систем міського господарства, обмеженістю ресурсів для реалізації відповідних практик тощо, обумовлюють складність реалізації підходу, що ґрунтується на ідентифікації та інтеграції потреб міських жителів та необхідності їх задоволення, задля забезпечення комфортного, безпечного та якісного їх життя, у процесі державної політики та державного управління. Якість, комфорт життя містян та їх безпеку доцільно розглядати як цілісний об'єкт стратегії забезпечення всебічного та збалансованого розвитку урбанізованих територій, а не лише як сукупність індикаторів та показників результативності публічно-управлінських рішень.

Зважаючи на те, що проблеми економічного, екологічного, соціального, гуманітарного тощо характерів є інтенсивніші на урбанізованих територіях та у містах як їх складових елементів, питання пошуку стратегій та механізмів подолання проблем знаходяться у фокусі міжнародної спільноти.

«З часу рішення про заснування Програми ООН з населених пунктів (ООН-Хабітат) минуло майже 40 років, відтоді актуальність міжнародного співробітництва у галузі розвитку поселень неухильно зростає. Конференції Хабітат відбуваються раз на 20 років і визначають глобальний порядок денний для політики у сфері розвитку населених пунктів на різних територіальних рівнях. Хабітат I відбувся 1976 р. у Ванкувері (Канада), Хабітат II – в 1996 р. у Стамбулі (Туреччина), Хабітат III – 2016 р. у Кіто (Еквадор). Ключові зустрічі ООН з питань сталого розвитку, такі як Всесвітній саміт зі сталого розвитку у 2002 р. та Ріо+20 у 2012 р., послідовно підтверджували основні положення Програми Хабітат» [36].

Доцільно охарактеризувати міжнародну співпрацю Конференцій Хабітат та їх результати щодо стратегій подолання наслідків урбанізації, а також забезпечення розвитку та гарантування безпеки урбанізованих територій.

Хабітат I (Habitat I), 1976 р., Ванкувер (Канада) [72]. Передумовою організації Конференції Хабітат I були рекомендації Конференції Організації Об'єднаних Націй з питань навколишнього середовища та резолюцій Генеральної Асамблеї, зокрема резолюції 3128 (XXVIII), у якій країни світу висловили свою стурбованість надзвичайно складним становищем населених пунктів, особливо в країнах, що розвиваються. Складне становище пояснювалося соціальним, економічним та екологічним характерами погіршення життя суспільства. Якість життя визначено як передумова для повного задоволення основних потреб жителів населених пунктів, зокрема, це потреби у житлі, освіті, занятості, відпочинку, медичному обслуговуванні тощо. Натомість, економічний характер зниження якості життя полягає у несправедливому економічному зростанні, тобто існуванні проблем бідності, доступу до їжі, житла, гігієни, води, освіти, медичних та соціальних послуг, чистого повітря та безпечного навколишнього середовища загалом. Соціальні, екологічні та економічні проблеми людських поселень полягають у посиленні нерівності умов життя, соціальній сегрегації, расовій

дискримінації, безробітті, неосвіченості, розповсюдженні захворювань, руйнуванні соціальних зв'язків і традиційних культурних цінностей, а також зростанні потреб у необхідних для життя ресурсах - чистому повітрі, воді та землі. За результатами Конференції Хабітат I (1976 р.) було підписано Ванкуверську декларацію з населених пунктів, узгоджено та затверджено План дій [121], який у свою чергу, містить рекомендації щодо національних дій за напрямками: політика та стратегії поселення; планування поселення; житло, інфраструктура та послуги; земельні ресурси; участь громадськості; інституції та управління.

Таблиця 4.1

Ключові рекомендації для уряду згідно напрямку «Політика та стратегія поселення» Ванкуверського плану дій (1976 р.)*

Структура плану дій	Ключові рекомендації для урядів
<i>Політика та стратегії поселення</i>	
Національна політика врегулювання	Всі країни повинні в терміновому порядку впровадити національну політику щодо населених пунктів, що втілює розподіл населення, пов'язану з ним економічну і соціальну діяльність
Людські поселення та розвиток	Національна політика щодо населених пунктів і навколишнього середовища повинна бути невід'ємною частиною будь-якої національної політики економічного і соціального розвитку
Зміст національної політики людського врегулювання	Національна політика населених пунктів повинна концентруватися на ключових питаннях і передбачати основні напрямки дій
Більш справедливий розподіл	Політика людських поселень повинна забезпечувати розвиток населених пунктів шляхом використання більш справедливого розподілу переваг розвитку між регіонами; і забезпечивши вигоди та державні послуги однаково доступними для всіх груп
Стратегії розвитку населених пунктів	Національні стратегії людських поселень повинні бути чіткими, всеосяжними та гнучкими
Розподіл ресурсів	Поліпшення якості життя в населених пунктах повинно мати більш високий пріоритет при розподілі звичайних ресурсів, які повинні бути чітко розподілені між різними компонентами населених пунктів; Це також вимагає планового використання дефіцитних ресурсів і мобілізації нових ресурсів, зокрема людських можливостей
Постійний огляд	Уряди повинні публічно звітувати про постійну оцінку умов людських поселень

*складено автором за [121]

За напрямком «Політика та стратегія поселення» Ванкуверського плану дій, що є частиною Ванкуверської декларації з населених пунктів, для урядів країн необхідно

забезпечити формування та реалізацію справедливої державної політики населених пунктів, що сприятиме збалансованому розвитку територій країни. На Конференції Хабітат I зазначалося, що ідеології держав відображаються в їх національних політиках щодо людських поселень, що в свою чергу, ставало причиною для розкуркулення людей, надання їм привілеїв або ж застосування дискримінаційних заходів. Однак, проблематика зростання кількості населення та стрімкі темпи урбанізації обумовлювали перспективи зміни світу. Це стало викликом для органів публічної влади, світового співтовариства щодо необхідності формування адекватних стратегій людських поселень, у яких ресурси та унікальні можливості використовуються як генератори економічного розвитку та задоволення потреб. З цією метою, уряди країн повинні обов'язково врахувати наступні рекомендації:

- по-перше, фокусування на ключовій ролі людських ресурсів як агентів розвитку у процесах формування та реалізації державної політики;

- по-друге, інтегрована політика населених пунктів повинна ґрунтуватися на співпраці усіх рівнів влади, включати дії щодо збереження, відновлення та покращення навколишнього середовища як позитивного фактору економічного та соціального розвитку країни;

- по-третє, політика має базуватися на чіткому організаційному механізмі, де визначено функції кожного із суб'єктів щодо формування та реалізації такої політики;

- по-четверте, політика має забезпечувати зменшення диспропорцій умов та якості життя серед регіонів країни та між міською і сільською місцевістю, а також між різними соціальними та етнічними групами шляхом використання економічних, фінансових та юридичних стимулів розвитку регіонів (зокрема, неблагополучних або таких, що потребують інвестицій і розвитку), підтримки та поліпшення життя окремих суспільних груп (особливо це діти, люди похилого віку, особи з особливими потребами тощо);

- по-п'яте, політика повинна ґрунтуватися на принципах гнучкості, що передбачає її швидку адаптацію чи зміну векторів в умовах постійних змін, активної співпраці органів влади з громадськістю, особливо це стосується інфраструктури територій, зокрема її транспортної, енергетичної, адміністративної та фінансової складових;

- по-шосте, використання та розподіл ресурсів виходячи з умов їх обмеженості та необмеженості суспільних потреб, що означає зміщення фокусу та використання людського потенціалу як ресурсу через використання підходу, де соціальні вигоди є основою впровадження та оцінки результатів політики, а також шляхом заохочення до самопомоги, організації міжрегіональної солідарності та освоєння нових джерел фінансування.

Доцільно зауважити, що важлива увага приділяється постійному моніторингу процесів формування та реалізації політики як на державному, так і на регіональному рівнях, що дозволить оцінити її результативність задля перегляду цілей та завдань на майбутнє. Наступним етапом Ванкуверського плану дій визначено «Планування поселень». Ключові рекомендації для урядів за кожним із пунктів даного етапу подано у таблиці 4.2.

Таблиця 4.2

**Ключові рекомендації для уряду згідно напрямку
«Планування поселення» Ванкуверського плану дій (1976 р.)***

Структура плану	Ключові рекомендації для урядів
1	2
<i>Планування поселення</i>	
Планування поселень у національному контексті	Планування поселень, екологічне планування і розвиток повинні відбуватися у межах економічного і соціального планування на національному, регіональному і місцевому рівнях
Моделі планування корінних народів	Планування поселень має відображати національні, регіональні та місцеві пріоритети та використовувати моделі, засновані на цінностях корінних народів
Наявність ресурсів	Планування поселень має ґрунтуватися на реалістичній оцінці та управлінні ресурсами, які реально та потенційно доступні для розвитку
Сфера національного планування поселень	Планування поселень на національному рівні має бути пов'язане з координацією тих розробок, заходів і ресурсів, які мають загальнодержавне значення. Це, зокрема, загальний розподіл населення, значення розвитку окремих галузей економіки, окремі складові інфраструктури
Регіональне планування для сільських територій	Планування сільських територій має бути спрямоване на стимулювання їх економічних і соціальних інститутів, поліпшення загальних умов життя, подолання недоліків розсіяного населення
Регіональне планування для мегаполісів	Планування для столичних регіонів має бути спрямоване на комплексний підхід до території, на яку впливає мегаполіс, і включати всі основні функції
Сфера місцевого планування	Міське планування повинно бути пов'язане з соціальними та економічними факторами, а також розташуванням діяльності та використанням простору в часі

Продовження табл. 4.2

1	2
Удосконалення існуючих населених пунктів	Населені пункти повинні постійно вдосконалюватися - оновлення і відновлення існуючих населених пунктів повинні бути орієнтовані на поліпшення умов життя, функціональних структур і екологічних умов. Процес повинен поважати права і прагнення жителів, особливо суспільно вразливих, і зберігати культурні та соціальні цінності
Розширення міст	Розширення міст має плануватися в регіональних рамках і координуватися з оновленням міст для досягнення відповідного рівня умов життя, як в старих, так і нових районах
Нові населені пункти	Нові населені пункти повинні плануватися в регіональних рамках для досягнення національних стратегій врегулювання і цілей розвитку
Окремі сільські поселення	Планування благоустрою окремих сільських населених пунктів має враховувати сучасну та очікувану структуру сільських професій, а також відповідний розподіл можливостей зайнятості, послуг та об'єктів
Планування сусідства	Планування мікрорайону має приділяти особливу увагу соціальним особливостям, а також наданню умов, послуг та комфорту, необхідних для повсякденного життя мешканців
Тимчасові поселення	Планування тимчасових населених пунктів має передбачати потреби громади, а також інтеграцію таких населених пунктів, де це доречно, у постійну мережу населених пунктів
Планування катастроф	Планування людських поселень повинно уникати відомих небезпек, які можуть призвести до стихійного лиха. Планування реконструкції після природних або техногенних катастроф має використовуватися як можливість підвищення якості всього населеного пункту, його функціонально-просторового характеру та навколишнього середовища
Поточні проблеми мобільних груп	Просторові, соціальні, економічні та культурні потреби мобільних груп повинні отримувати особливу увагу планування на місцевому, а також регіональному та національному рівнях
Процеси планування	Планування в будь-яких масштабах повинно бути триваючим процесом, що вимагає координації, моніторингу, оцінки та перегляду, як для різних рівнів і функцій, так і зворотного зв'язку з постраждалими людьми

*складено автором за [121]

За етапом «Планування поселення» у таблиці 4.2 зазначено ключові рекомендації для урядів країн. Планування ґрунтується на раціональному та ефективному використанні наявних ресурсів у процесі формування та реалізації державної політики щодо населених пунктів. Планування має враховувати особливості

населених пунктів та варіативність їх реагування на заходи державної політики. У Плані дій для урядів держав, за кожним пунктом етапу «Планування», визначено обов'язкові дії, що сприятимуть збалансованому розвитку. Такі дії охоплюють заходи щодо розвитку як сільської, так і міської місцевості. Зважаючи на предмет дослідження, доцільно охарактеризувати ті дії, що охоплюють більшою мірою урбанізовані території.

З позицій урбанізованих територій констатується про процеси зростання та розширення міст та, як наслідок, їх негативний екологічний вплив, що, в свою чергу, вимагає відповідної державної політики. Органи публічної влади, у процесі формування та реалізації державної політики розвитку урбанізованих територій, повинні обов'язково враховувати взаємозв'язок між навколишнім середовищем, політичним, соціальним та економічним середовищами відповідної території, що обумовлює безперервний процес змін та необхідність зосереджуватися на конкретних проблемах таких територій у процесі планування.

На основі аналізу рекомендацій, які зазначені у Ванкуверському плані дій за напрямом «Планування поселення», визначено наступні загальні підходи до політики планування населених пунктів:

1. державна політика планування має базуватися на єдиному підході до планування та розвитку населених пунктів, що сприятиме уникненню та /або вирішенню соціальних конфліктів та досягненню соціальної справедливості;

2. враховуючи, що особливості нації прослідковуються в особливостях умов життя населення, характері організації населених пунктів, державна політика повинна включати лише моделі, що базуються на цінностях корінного народу, та можуть бути адаптовані до відповідних суспільних потреб;

3. політика планування має ґрунтуватися на достовірній та повній оцінці наявних ресурсів, які є доступними та можуть бути використані для досягнення короткострокових, середньострокових та довгострокових цілей розвитку відповідно;

4. формування та реалізація регіональної політики розвитку територій має обов'язково узгоджуватися із загальнодержавними цілями з одного боку, а з іншого боку, державна політика має передбачати унікальні програми розвитку регіонів, які це потребують або їх пріоритетних складових, наприклад, інфраструктури чи соціальної сфери тощо;

5. узгодження інтересів, потреб та пріоритетів розвитку сільських та міських територій. Зокрема, з позицій сільських територій – це створення можливостей для працевлаштування, доступу до об'єктів соціальної інфраструктури, економічних та культурних об'єктів тощо, що, в свою чергу, дозволить забезпечити розвиток сільської місцевості як інструменту протидії тяжінню суспільства до великих міст та мегаполісів;

6. урахуваючи складний характер взаємозв'язку сільської місцевості та мегаполісів, необхідним є забезпечення ефективного комплексного регіонального планування, що включає по-перше, визначення інституційного забезпечення реалізації заходів із планування; по-друге, модифікації меж мегаполісів та, відповідно, суб'єктів місцевого самоврядування з урахуванням не лише природних меж таких населених пунктів, а і меж їх функціонування; по-третє, забезпечення сталих ланцюгів постачання продовольства, води, енергії, забезпечення транспортної системи, системи управління відходами, системам охорони здоров'я та освіти, а також охорони навколишнього середовища та системи контролю щодо його забруднення;

7. взаємозв'язок регіональної політики планування та розвитку населених пунктів із соціальними та економічними факторами відповідної території визначає необхідність врахування у державній політиці регіональних вимог і умов, основних стандартів, що відображають потреби суспільства та забезпечення розвитку регіональної інфраструктури;

8. удосконалення та модернізація територій має відповідати, з одного боку, суспільним запитам та полягати у поліпшенні умов їх життя, а з іншого боку, забезпечити збереження соціальної та культурної спадщини території;

9. розширення міст потребує врахування в державній політиці планування територій даної тенденції через розробку нормативно-правової та законодавчої бази, інституційних, економічних та інформаційних механізмів державного управління процесами розширення та оновлення міст;

10. урахування варіанту планування нових міст у випадку недоцільності розширення та оновлення існуючих та, відповідно, використання можливостей таких міст для стимулювання розвитку слаборозвинених регіонів, застосування інноваційних концепцій та технологій, уникнення соціальних проблем існуючих міст, зокрема, соціальної сегрегації та ізоляції;

11. з позицій планування мікрорайонів у містах або населених пунктах, значна увага приділяється інтересам суспільних груп (особливо дітям, їх батькам, людям похилого віку, особам з особливими потребами тощо) та їх гармонізації, розвитку інфраструктури мікрорайону відповідно до запитів, а також розвитку добросусідства;

12. щодо тимчасових поселень, тобто таких, які виникають з метою тимчасової експлуатації ресурсів, будівельні табори або ж поселення, які виникають внаслідок надзвичайних ситуацій, спостерігається тенденція їх можливого довгострокового розвитку та трансформації їх первісного призначення, що, натомість, потребує їх поетапної інтеграції в існуючу мережу населених пунктів та оцінки їх соціальної та економічної життєздатності для цілей державного управління;

13. врахування потенційних загроз для територій техногенного та природного характерів, які можна спрогнозувати та розробити заходи щодо їх уникнення та / або мінімізації наслідків шляхом, по-перше, удосконалення технологій прогнозування наслідків катастроф, координації дій та ресурсів, а також побудови інституційної бази, що передбачає створення агенцій з відповідними повноваженнями для здійснення мінімізації наслідків катастроф та довгострокової реконструкції населеного пункту, а також забезпечення створення Національного фонду стихійних лих;

14. зважаючи на існування суспільних груп (у Плані дій їх позначено як мобільні групи), традиції і культури, яких засновані на регулярній зміні місця проживання, постійному переміщенні з території на територію (наприклад, роми), є необхідність у ідентифікації та врахуванні їх інтересів при впровадженні політики планування населених пунктів та територій як на місцевому, так і на регіональному та національному рівнях. Зокрема, через розробку механізмів ідентифікації таких груп, їх навчання та консультування; розробку механізмів надання їм медичних та освітніх послуг, забезпечення та / або надання допомоги із житлом, їжею, водою (відповідно до їх культурних цінностей), а також через механізми міжнародної співпраці у здійсненні та координації урядових дій;

15. з метою забезпечення збалансованого розвитку територій, державна політика планування має відповідати змінам зовнішнього та внутрішнього середовищ, а також враховувати зворотній зв'язок не лише між рівнями влади, а і з громадськістю, професіоналами для цілей удосконалення існуючих підходів.

Таким чином, даний етап передбачає загальні підходи до розробки та впровадження стратегії та політики планування територій та населених пунктів задля забезпечення їх збалансованого розвитку.

Наступний напрям Ванкуверського плану дій «Житло, інфраструктура та послуги» та його ключові рекомендації для уряду за пунктами даного напрямку подано у табл.4.3.

Таблиця 4.3

Ключові рекомендації для уряду згідно напрямку «Житло, інфраструктура та послуги» Ванкуверського плану дій (1976 р.)*

Структура плану дій	Ключова рекомендації для урядів
1	2
<i>Житло, інфраструктура та послуги</i>	
Комплексний підхід до об'єкта «Укриття», інфраструктури та послуг	Укриття, інфраструктура та послуги повинні плануватися комплексно і надаватися в послідовності, що відповідає обставинам
Об'єкт «Укриття», інфраструктура та сервіси як інструменти розвитку	Для задоволення основних потреб людини надання притулку, інфраструктури та послуг має бути спрямоване на досягнення понад усіх цілей національного розвитку
Стандарти для притулку, інфраструктури та послуг	Стандарти щодо притулку, інфраструктури та послуг повинні бути сумісними з місцевими ресурсами, бути еволюційними, реалістичними та достатньо адаптованими до місцевої культури та умов, а також встановлюватися відповідними державними органами
Проектування та технології для притулку, інфраструктури та послуг	Вибір проектів і технологій для притулку, інфраструктури та послуг повинен відображати поточні вимоги, будучи в змозі адаптуватися до майбутніх потреб і найкращим чином використовувати місцеві ресурси та навички та бути здатним до поступового вдосконалення
Енергія	Ефективному використанню енергії і різних її сумішей, слід приділити особливу увагу при виборі конструкцій і технологій для населених пунктів, особливо взаємного розташування робочих місць і житла
Довгострокова вартість притулку, інфраструктури та послуг	При виборі альтернатив для притулку, інфраструктури та послуг слід враховувати їх соціальні, екологічні та економічні витрати та вигоди, включаючи майбутнє управління, технічне обслуговування та експлуатацію, а також капітальні витрати
Національна будівельна галузь	Особливу важливість будівельної галузі повинна визнавати кожна країна, а галузі повинна бути надана політична, фінансова та технічна підтримка, необхідна для досягнення національних та виробничих цілей щодо людських поселень
Будівництво неформальним сектором	Неформальний сектор повинен бути підтриманий у його зусиллях щодо надання притулку, інфраструктури та послуг, особливо для менш вигідних

Продовження табл. 4.3

1	2
Національна житлова політика	Національна житлова політика повинна бути спрямована на надання належного притулку та послуг групам з низьким рівнем доходу. Розподіл наявних ресурсів та надання переваг тим, хто найбільше потребує
Допомога в самопомозі	Основна частина зусиль з житлової політики повинна складатися з програм та інструментів, які активно допомагають людям продовжувати надавати більш якісне житло для себе, індивідуально чи спільно
Інфраструктурна політика	Інфраструктурна політика повинна бути спрямована на досягнення більшої справедливості в наданні послуг та комунальних послуг, доступі до місць роботи та рекреаційних зон, а також на мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище
Водопостачання та утилізація відходів	Безпечне водопостачання та утилізація гігієнічних відходів повинні мати пріоритет з метою досягнення вимірюваних якісних і кількісних цілей, що обслуговують все населення, до певної дати: цілі повинні бути встановлені всіма країнами і повинні бути розглянуті майбутньою конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань води
Поводження з відходами та запобігання забрудненню	У розвитку людських поселень якість навколишнього середовища повинна бути збережена. Забруднення слід запобігати шляхом мінімізації утворення відходів; відходи, яких не уникнути, повинні ефективно управлятися і по можливості перетворюватися на ресурс
Транспорт і зв'язок	Політика щодо транспорту та зв'язку повинна сприяти бажаним моделям розвитку для задоволення потреб більшості населення, забезпечувати розподіл заходів на користь масового транспорту та зменшувати затори та забруднення автотранспортом
Соціальні послуги	Надання охорони здоров'я, харчування, освіти, безпеки, відпочинку та інших основних послуг у всіх частинах країни має бути орієнтоване на потреби громади і отримати ефективний пріоритет у національному плануванні та плануванні розвитку та у розподілі ресурсів
Послуги для сільської місцевості	Уряди повинні розробити нові критерії інтегрованого планування сільських територій, щоб максимально можлива кількість розсіяних і розосереджених сільських поселень могла отримати вигоду від основних послуг
Реорганізація стихійних міських поселень	Уряди повинні зосередитися на наданні послуг та на фізичній та просторовій реорганізації стихійних поселень таким чином, щоб заохочувати громадську ініціативу та пов'язувати «маргінальні» групи з процесом національного розвитку
Відпочинок	Національні уряди повинні координувати та співпрацювати з зусиллями місцевих та регіональних органів влади та організацій у плануванні, розробці та реалізації закладів та програм дозвілля та відпочинку, для фізичної, розумової та духовної користі людей

*складено автором за [121]

Житло, інфраструктура та послуги є ключовими елементами безпеки населених пунктів, відповідно якість життя населення, у більшій мірі визначається, доступністю і якістю цих компонентів. За напрямом «Житло, інфраструктура та послуги» у розрізі пунктів у табл.4.3 зазначено загальні рекомендації для уряду. На основі проведеного аналізу Ванкуверського плану дій, за даним напрямом, визначено наступні ключові підходи щодо розвитку територій та населених пунктів:

1. необхідність врахування комплексного підходу до об'єкту «укриття» під яким доцільно розуміти притулок або ж житло, що підключено до інфраструктури і забезпечено послугами, тобто житло, інфраструктура та послуги є фізично, економічно, екологічно, соціально і культурно взаємопов'язаними та передбачають необхідність врахування даного взаємозв'язку щодо удосконалення підходів до їх розвитку з позицій державного управління;

2. житло, інфраструктура та послуги є, з одного боку, інструментами задоволення основних потреб людини, а з іншого боку, дозволяють покращити умови життя, досягти соціальної справедливості та створити відповідні можливості для розвитку, у тому числі, щодо розширення можливостей зайнятості;

3. стандарти для житла, інфраструктури та послуг мають базуватися на потребах та пріоритетах населення відповідної території, забезпечувати безпеку, особливо у тих районах, де є ймовірність стихійних лих, а також враховувати необхідність зменшення або ж уникнення залежності від іноземних ресурсів та сприяти використанню партисипативних практик;

4. процеси проектування та технології для житла, інфраструктури та послуг повинні бути відповідними існуючим суспільним потребам, особливо бути чутливими до потреб інвалідів та особливостей сімейного життя, відповідати рівню розвитку держави, а також враховувати їх вплив на навколишнє середовище;

5. зважаючи на усвідомлення людством проблеми виснаження невідновлюваних енергетичних ресурсів у той час, коли потреби у споживанні енергії збільшуються, є необхідність врахування механізмів державного управління та регулювання, що сприятимуть більш ефективному використанню енергоресурсів та енергозбереженню через застосування інноваційних підходів у проектуванні та управлінні, використанні фінансових та економічних стимулів;

6. з позицій оцінки вартості житла, інфраструктури та послуг доцільно враховувати не лише витрати на їх проектування, будівництво, технічне обслуговування та експлуатацію, а також капітальні витрати тощо, а і їх соціальні, екологічні та економічні вигоди у майбутньому;

7. розвиток національної будівельної галузі як важливого національного ресурсу країни шляхом усунення перешкод для її розвитку та забезпечення політичної, фінансово-економічної та технічної підтримки. Також у даному контексті необхідна оцінка неформального будівельного сектору держави щодо його ролі у задоволенні потреб малозабезпечених осіб у житлі та інфраструктурі та подальша розробка механізмів їх державної підтримки;

8. можливості держави щодо забезпечення суспільства житлом є обмеженими, тому національна житлова політика має концентруватися на задоволенні потреб, насамперед, суспільних груп із низьким рівнем доходу. З цих позицій, житлова політика має включати також заходи щодо розвитку кооперативів з питань житлово-комунального господарства, інфраструктури та послуг;

9. зважаючи на проблеми нерівності, що мають прояв. у тому числі, щодо доступу до товарів, послуг та інформації, політика розвитку інфраструктури має сприяти доступу усіх верств населення до соціальних послуг, ринку праці та рекреаційних зон через застосування заходів, що сприятимуть більш ефективному використанню ресурсів, активного використання цінової політики щодо підвищення справедливості в доступі до інфраструктури, інтеграції інфраструктурних мереж із загальним розвитком населених пунктів тощо;

10. ураховуючи проблему обмеженого доступу до безпечного водопостачання та проблему утилізації гігієнічних відходів, держави повинні здійснити заходи щодо визначення та досягнення якісних цілей з водопостачання та санітарної утилізації відходів через прийняття відповідних програм та стандартів у даному напрямі, гармонізації та координації інтересів і ресурсів органів влади різних рівнів, ефективного використання, повторного використання водних ресурсів, їх захисту та збереження, а також сприяння зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище;

11. системи управління та поводження з відходами, а також здійснення заходів щодо забруднення навколишнього середовища є важливим об'єктами державного управління, адже розвиток

населених пунктів та територій має здійснюватися без шкоди навколишньому середовищу, що передбачає застосування відповідних заходів, які сприятимуть ефективному використанні ресурсів, мінімізації відходів та перетворенні відходів на ресурси;

12. стратегії та державні політики щодо транспорту повинні ґрунтуватися на тенденціях збільшення кількості приватного транспорту у містах, їх транспортного перевантаження, що потребує вжиття заходів щодо розвитку інфраструктури громадського транспорту через надання останнім державної підтримки; застосування інноваційних видів транспорту для потреб дітей, людей похилого віку, інвалідів; розвиток пішохідного руху та велодоріжок; сприяння ефективному використанні існуючих автомагістралей та вивченню методик, що дозволяють зменшити забруднення навколишнього середовища транспортною системою;

13. соціальні послуги (охорона здоров'я, забезпечення достатнього рівня освіти, безпеки, відпочинку, доступу до належного харчування тощо) повинні бути орієнтованими на потреби населення, натомість, державна політика має сприяти ефективному розподілі ресурсів щодо забезпечення потреб суспільства через розробку та впровадження національних програм забезпечення доступності до соціальних послуг усіх верств населення (особливо суспільно вразливих груп – інвалідів, людей похилого віку, дітей, зокрема тих, які живуть в умовах бідності); застосування інструменту субсидіювання; використання можливостей децентралізації у збільшенні ефективності управління на рівні громад тощо;

14. стихійні міські поселення мають стати інструментами національного розвитку через використання людського потенціалу, надання належного житла з доступом до громадських об'єктів та послуг трудовим мігрантам, а також надання основних соціальних послуг у тимчасових поселеннях для працівників, для будівництва постійних поселень або спеціальних проєктів, розташованих далеко від постійних населених пунктів;

15. зважаючи на тенденції збільшення та зростання міст, потреби людини у фізичних, психічних та духовних перевагах, які можна отримати від дозвілля та відпочинку теж зростають, що, у свою чергу, потребує координації дій органів влади різних рівнів щодо планування, будівництва та розвитку закладів, програм дозвілля та відпочинку людей.

Таким чином, зазначене вище свідчить, що стратегії та державна політика розвитку територій з позицій житла, інфраструктури та послуг, згідно Ванкуверського плану дій, має охоплювати по-перше, питання забезпечення житлом бідні верстви населення; по-друге, питання інфраструктури окреслюють проблеми транспортної системи міста, необхідності розвитку громадського транспорту, сприяння розвитку велотранспорту та пішохідної культури, а також інфраструктурні дії передбачають вирішення проблеми доступу до водопостачання та утилізації відходів; по-третє, послуги та доступ населення до них передбачають розвиток соціальної інфраструктури, розробку та впровадження соціальних стандартів, а також реалізацію механізмів державної підтримки суспільно вразливих груп населення щодо доступу до соціальних послуг. Наступний напрям Ванкуверського плану дій «Земельні ресурси» та його ключові рекомендації для уряду за відповідними пунктами цього напрямку подано у табл.4.4.

Таблиця 4.4

Ключові рекомендації для уряду згідно напрямку «Земельні ресурси» Ванкуверського плану дій (1976 р.)*

Структура плану дій	Ключова рекомендації для урядів
1	2
<i>Земельні ресурси</i>	
Управління земельними ресурсами	Земля є дефіцитним ресурсом, управління яким має бути об'єктом громадського нагляду або контролю в інтересах нації
Контроль змін у використанні земель	Зміна у використанні земель, особливо з сільськогосподарського на міський, має підлягати громадському контролю та регулюванню
Повернення плюс значення	Нетрудовий приріст, що виникає в результаті зростання вартості землі, що виникає в результаті зміни у використанні землі, від державних інвестицій або рішення або внаслідок загального зростання громади, повинен підлягати відповідному відбиттю державними органами (громадою), якщо ситуація не вимагає інших додаткових заходів, таких як нові форми власності, загальне придбання землі державними органами
Державна власність	Державна власність, перехідна або постійна, повинна використовуватися, де це доречно, для забезпечення та контролю територій розширення та захисту міст; а також впроваджувати процеси міської та сільської земельної реформи, а також постачати обслуговувані землі на рівні цін, які можуть забезпечити соціально прийнятні моделі розвитку
Форми власності	Минулі моделі права власності повинні трансформуватися 3, щоб відповідати мінливим потребам суспільства і бути колективно корисними

Продовження табл. 4.4

1	2
Збільшення придатних для використання земель	Постачання придатних для використання земель має підтримуватися всіма належними методами, включаючи збереження ґрунтів, контроль за опустелюванням та засоленням, запобігання забрудненню та аналізу використання земельних можливостей та збільшуватися довгостроковими програмами меліорації та збереження земель
Інформаційні потреби	Всебічна інформація про земельну спроможність, характеристики, землеволодіння, використання та законодавство повинна бути зібрана та постійно актуальна, щоб усі громадяни та рівні влади могли керуватися щодо найбільш вигідних заходів з розподілу та контролю за землекористуванням

*складено автором за [121]

Земля розглядається як ключовий актив та відіграє вирішальну роль у розвитку населених пунктів, а враховуючи, що досягнення соціальної справедливості, забезпечення модернізації та розвитку міст, гідних умов життя, відповідного рівня безпеки тощо, вважається, детермінантами того, що земля використовується в інтересах суспільства, питання необхідності формування та реалізації стратегії, інноваційної та адекватної міської та сільської земельної політики є необхідною умовою покращення якості життя в населених пунктах.

З цією метою, на основі проведеного аналізу дій за напрямом «Земельні ресурси» Ванкуверського плану дій, визначено наступні ключові підходи щодо розвитку територій та населених пунктів:

- по-перше, врахування цінності землі як ресурсу держави для економічного, соціального і політичного розвитку народів, що передбачає забезпечення урядом збереження повної юрисдикції та суверенітету над своїми землями з метою подальшого вільного планування розвитку населених пунктів у межах держави. У даному напрямі важливо зазначити про забезпечення ефективного управління земельними ресурсами, а також суспільного контролю та нагляду;

- по-друге, зміна призначення земель, зокрема, з сільськогосподарського на міське має підлягати громадському контролю та регулюванню, адже сільськогосподарські землі, особливо, які є прилеглими до міст, без належної системи контролю, можуть стати об'єктом зловживань;

- по-третє, збільшення вартості земель внаслідок зміни їх призначення є однією із причин розвитку зловживань у цій сфері, що потребує впровадження відповідних механізмів державного управління та регулювання;

- по-четверте, зважаючи, що більшість країн знаходяться у процесі глибоких соціальних змін, моделі права власності повинні теж трансформуватися відповідно до суспільних запитів та їх мінливості;

- по-п'яте, державна політика має запобігати виснаженню та втраті цінних природних властивостей територій задля забезпечення екологічної рівноваги як у сільських, так і міських місцевостях;

- по-шосте, ефективність систем управління та контролю за земельними ресурсами залежить від доступу громадськості до повної, достовірної та актуальної інформації щодо землі через створення комплексної інформаційної системи із залученням органів влади та громадськості, що, у свою чергу, дозволить забезпечити прозорість управління земельними ресурсами.

Ключові рекомендації для урядів згідно напряму «Участь громадськості» Ванкуверського плану дій подано в табл.4.5.

Таблиця 4.5

**Ключові рекомендації для уряду згідно напряму
«Участь громадськості» Ванкуверського плану дій (1976 р.)***

Структура плану дій	Ключова рекомендації для урядів
<i>Участь громадськості</i>	
Роль участі громадськості	Участь громадськості має бути обов'язковим елементом у населених пунктах, особливо в плануванні стратегій та в їх формулюванні, реалізації та управлінні; вона повинна впливати на всі рівні влади в процесі прийняття рішень для подальшого політичного, соціального та економічного зростання людських поселень
Участь у процесі планування	Процес планування повинен бути розроблений таким чином, щоб забезпечити максимальну участь громадськості
Зворотній зв'язок	Щоб бути ефективною, участь громадськості вимагає вільного потоку інформації між усіма зацікавленими сторонами і має ґрунтуватися на взаєморозумінні, довірі та освіті
Широке залучення	Участь громадськості повинна інтегрувати різні верстви населення, включаючи ті, які традиційно не брали участі ні в плануванні, ні в процесах прийняття рішень
Нові форми участі	Участь громадськості повинна відповідати як новим потребам суспільства, так і існуючим соціальним, економічним і культурним потребам. Народ та його уряди повинні створити механізми народної участі, які сприяють розвитку усвідомлення ролі людей у трансформації суспільства
Мобілізація ресурсів	Участь громадськості, що виникає в масштабах, співмірних з проблемами населених пунктів, повинна впливати на всі рішення, що стосуються управління населеними пунктами і повинна зосереджуватися на застосуванні ресурсів для підвищення рівня життя і якості життя

*складено автором за [121]

За усіма напрямками Ванкуверського плану дій значна увага приділяється участі громадськості в прийнятті політичних рішень, окрім того, цілий напрям присвячено механізму забезпечення та розвитку партисипації в процесі розробки та впровадження політики розвитку населених пунктів. На основі проведеного аналізу дій за напрямом «Участь громадськості» Ванкуверського плану дій, визначено наступні ключові підходи щодо розвитку територій та населених пунктів:

1. участь громадськості в економічному, соціальному та політичному житті країни підвищує ефективність прийняття державно-управлінських та політичних рішень, адже враховує інтереси та потреби бенефіціарів таких рішень;

2. максимальне залучення громадськості до процесів планування, а також забезпечення зворотного зв'язку комунікації «влада-суспільство»;

3. реалізація партисипативного підходу повинна охоплювати усі верстви населення, зокрема і ті, що вважаються суспільно вразливими;

4. пошук нових форм участі громадськості, особливо в умовах постійних змін у суспільстві та міському середовищі через налагодження каналі комунікації, утворенні рад мікрорайонів у великих та середніх містах, застосування механізмів публічної звітності великих корпорацій тощо;

5. участь громадськості вважається правом людини, її політичним обов'язком та інструментом, що сприяє розвитку, зокрема в умовах обмеженості ресурсів, тому мотивація до партисипації повинна здійснюватися різними інститутами (політичної, економічної, соціальної сфер) шляхом оцінки суспільством потреб та пріоритетів програм і планів розвитку, а також залучення потенціалу громадськості щодо пошуку державно-управлінських та політичних рішень проблем населених пунктів та територій.

Ключові рекомендації для уряду згідно напрямку «Інститути та управління» Ванкуверського плану дій подано у табл.4.6.

У таблиці 4.6 зазначено пункти та ключові рекомендації етапу «Інститути та управління», у свою чергу, проведений аналіз рекомендованих дій за даним напрямом, дозволив визначити наступні ключові підходи щодо розвитку територій та населених пунктів:

Таблиця 4.6

Ключові рекомендації для уряду згідно напряму «Інститути та управління» Ванкуверського плану дій (1976 р.)*

<i>Структура плану дій за напрямами</i>	<i>Ключова рекомендації для урядів</i>
<i>Інститути та управління</i>	
Установи заселення	На національному, міністерському та інших відповідних рівнях влади мають бути інституції, відповідальні за формування та реалізацію політики врегулювання та стратегій національного, регіонального та місцевого розвитку
Координація діяльності установ фізико-економічного планування	Інститути населених пунктів повинні бути скоординовані з відповідальними за національний економічний і соціальний розвиток та екологічні плани і політики, і взаємопов'язані на міждисциплінарній основі
Інституційні зміни	Установи, що займаються населеними пунктами, повинні пристосовуватися до мінливих обставин
Роль спеціальних установ	Інститути, спеціально створені для вирішення короткострокових поточних проблем, не повинні пережити своє початкове призначення
Інституційні стимули до участі	Інституції мають бути розроблені таким чином, щоб заохочувати та сприяти участі громадськості у процесі прийняття рішень на всіх рівнях
Управління населеними пунктами	Населені пункти повинні бути покращені шляхом оперативного та творчого управління всіма ресурсами
Людські ресурси	Розвиток дослідницьких можливостей, а також отримання і поширення знань та інформації про населені пункти повинні отримувати високий пріоритет як невід'ємна частина процесу розвитку населених пунктів
Фінансові вимоги	Окремі фінансові установи і адекватні засоби необхідні для задоволення вимог населених пунктів
Залучення людей	Установи та процедури повинні бути впорядковані, щоб гарантувати, що цільові бенефіціари отримують якомога більшу частку кінцевих переваг ресурсів
Закони та нормативні акти про поселення	Будь-які рамки законодавства про розрахунки повинні встановлювати чіткі та реалістичні напрямки та засоби для реалізації політики

*складено автором за [121]

1. необхідність визначення інституції, яка відповідатиме за формування та реалізації політики населених пунктів та територій як на національному, так і на регіональному та локальному рівнях;

2. налагодження необхідних інституційних та організаційних взаємозв'язків між різними органами влади, у тому числі різних рівнів задля координації, формування та реалізації політики населених пунктів, що охоплює різні середовища та передбачає урахування міждисциплінарних зв'язків;

3. розробка та впровадження механізмів постійного перегляду та оцінки інституційної основи з метою визначення їх ефективності та відповідності суспільним запитам та вимогам ;

4. з метою досягнення задекларованих конкретних цілей, а також уникнення зайвої громіздкої бюрократичної системи, може бути створений спеціальний орган для вирішення короткострокових поточних потреб щодо розробки та реалізації політики розвитку населених пунктів;

5. забезпечення механізмів участі громадськості шляхом забезпечення прозорості та чіткої роботи інститутів, що, в свою чергу, стимулюватиме розвиток партисипації;

6. підвищення ефективності управління територіями та населеними пунктами через застосування механізмів чіткого розподілу функціональних обов'язків між суб'єктами управління в межах соціальних цілей, збереження культурної та соціальної спадщини, а також використання інформаційних механізмів забезпечення поліпшення житла та середовища жителями;

7. розвиток людських ресурсів як невід'ємного елементу розвитку населених пунктів через науково-дослідні установи, проекти, що передбачають інноваційне використання ресурсів, підготовку кадрів, практичного навчання тощо;

8. фінансування розвитку населених пунктів передбачає використання адекватних ресурсів для задоволення вимог громади, справедливий розподіл та використання економічних і фінансових методів державного регулювання;

9. інституційний механізм розвитку територій має забезпечувати широке охоплення людей та гарантування отримання бенефіціарами відповідних переваг шляхом забезпечення прозорості рішень, контролю процесів управління, мінімізації бюрократичних процедур та уникнення посередників щодо залучення громадян.

Доцільно зауважити, що за напрямом інституції та управління виділено також рекомендацію щодо розробки законів та нормативних актів, які не перешкоджатимуть реформам та прогресу, будуть реалістичними та зрозумілими для населення, та за потреби будуть періодично трансформуватися відповідно до мінливих потреб суспільства, зовнішніх та внутрішніх змін.

Хабітат II (Habitat II), 1996 р., Стамбул (Туреччина). «З 3 по 14 червня 1996 року, у Стамбулі, відбулася Всесвітня конференція Habitat II. Вона проводилась після Всесвітньої конференції «Планета

Земля», «Ріо – 92», через 20 років після конференції Habitat I (Ванкувер) та зібрала всі урядові та неурядові організації, які відповідали за екологію, містобудування та розвиток своїх країн. Метою події стала розробка нових стратегій у містобудуванні планетарних масштабів, пошук нових шляхів вирішення житлової проблеми» [265]. У ході роботи Конференції розглядалися основні напрями – це належне житло для всіх та сталий розвиток людських поселень в урбанізованому світі. За результатами роботи конференції було затверджено підсумковий документ, - Стамбульську декларацію про людські поселення [245], та його складові: Порядок денний проживання [283] та Глобальний план дій: стратегії реалізації [230].

Глобальний план дій: стратегії реалізації [230], що прийнятий за результатами Конференції Хабітат II та є частиною Стамбульської декларації про людські поселення [245] включає наступні напрями порядку денного щодо розвитку та безпеки людських поселень та урбанізованих територій: адекватне житло для всіх; сталий розвиток людських поселень в урбанізованому світі; розбудова потенціалу та інституційний розвиток; міжнародне співробітництво та координація; впровадження та виконання порядку денного. Доцільно, з позицій вивчення еволюції підходів до формування та реалізації стратегії та державної політики розвитку та гарантування безпеки урбанізованих територій, розглянути структуру та ідентифікувати за напрямками ключові характеристики Глобального плану дій: стратегії реалізації (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Ключові рекомендації для уряду згідно напрямку «Адекватне укриття для всіх» Глобального плану за Стамбульською декларацією про людські поселення (1996 р.)*

Структура плану дій	Рекомендації для уряду та їх ключові характеристики
1	3
<i>Адекватне укриття для всіх</i>	
Житлова політика	<ol style="list-style-type: none"> 1. Інтеграція політики притулку з макроекономічною, соціальною, демографічною, екологічною та культурною політикою; 2. Формування та реалізації політики, що сприяє підходу до розвитку, утримання та реабілітації притулку як у сільській, так і в міській місцевості; 3. Реалізації міжсекторального підходу до розробки політики; 4. Вдосконалення систем доставки притулку;

Продовження табл. 4.7

1	3
Системи доставки притулку	1. Забезпечення ефективності функціонування ринку житла через: <ul style="list-style-type: none"> - сприяння виробництву житла на основі громад; - забезпечення доступу до землі; - мобілізація джерел фінансування; - забезпечення доступу до базової інфраструктури та послуг; - покращення планування, проектування, будівництва, технічного обслуговування та реабілітації;
Вразливі групи населення та люди з особливими потребами	1. Усунення бар'єрів та викорінення дискримінації при наданні притулку; 2. Забезпечення потреб у притулку тих, хто належить до вразливих груп; 3. Зменшення вразливості суспільних верств.

* складено автором за [230]

За напрямом «Адекватне укриття для всіх», на основі аналізу рекомендацій для урядів щодо розробки та провадження ефективної політики, визначено наступні ключові підходи:

- по-перше, розширюється поняття «укриття», що означає не лише дах над головою, а і разом із ним «конфіденційність; достатній простір; фізична доступність; належна безпека; право володіння; стійкість і довговічність конструкції; достатнє освітлення, опалення та вентиляцію; належну базову інфраструктуру, зокрема, водопостачання, водовідведення та управління відходами; відповідну якість навколишнього середовища та відсутність / мінімізацію факторів, що негативно впливають на здоров'я; а також адекватне розташування відносно роботи та основних зручностей: усі вони повинні бути доступні за доступною ціною»;

- щодо житлової політики, як і у попередньому плані дій, наголошується на необхідності децентралізації, наскільки це є доцільним та можливим, у конкретних умовах; необхідності розвитку партисипації, а також інтеграції житлової політики із соціальною, демографічною, екологічною та культурною. Доцільно також зазначити про акцент на міжсекторальному підході до розробки державної політики;

- щодо системи забезпечення житлом населення, необхідно забезпечити ефективне функціонування житлового сектору як інтегруючого ринку (показники якого впливають на показники в інших сегментах), з одночасною державною підтримкою щодо забезпечення житлом вразливих груп. Це все можливо

здійснити через сприяння будівництву житла; забезпечення доступу до землі як стратегічної передумови забезпечення житлом суспільства та розвитку населених пунктів; розширення фінансових можливостей підтримки вразливих верств населення через мобілізацію джерел фінансування (розширення можливостей кредитування тощо); забезпечення доступу до інфраструктури та послуг, зокрема, що стосується води, санітарії, поводження з відходами, соціального забезпечення, транспорту, енергетики, медичних та освітніх послуг, громадської безпеки тощо;

- проблематика пошуку механізмів забезпечення потреб суспільно вразливих груп через їх часткове або повне виключення з соціально-економічного життя акцентується у плані дій, де передбачено її вирішення через усунення бар'єрів та уникнення дискримінації щодо забезпечення житлом населення; здійснення заходів щодо зменшення вразливості через надання житлових програм підтримки, ініціатив самопомогі, забезпечення інформаційно-консультаційних кампаній та законодавчих роз'яснень тощо.

Значна увага у Глобальному плані дій приділена напряму «Сталий розвиток людських поселень в урбанізованому світі». Вперше у межах Хабітатів комплексно розглянуто питання стрімкої урбанізації та її взаємозв'язку зі сталим розвитком. У преамбулі даного напряму зазначається про виклики та трансформації, які несе майбутня урбанізація для світу в цілому, та зокрема для економічного, екологічного та соціального середовищ, населених пунктів, моделей виробництва та споживання тощо. Констатується, що акцент має бути на міському розвитку у загальнодержавному масштабі, адже він визначатиме життєздатність підходу сталого розвитку населених пунктів не лише у міській, а і у сільській місцевості також.

Ключові рекомендації для уряду згідно напряму «Сталий розвиток людських поселень в урбанізованому світі» Глобального плану дій за Стамбульською декларацією про людські поселення (1996 р.) наведено у таблиці 4.8.

Таблиця 4.8

**Ключові рекомендації для уряду згідно напрямку «Сталий розвиток людських поселень в урбанізованому світі»
Глобального плану дій за Стамбульською декларацією про людські поселення (1996 р.)***

Структура плану дій	Рекомендації для уряду та їх ключові характеристики
1	3
<i>Сталий розвиток людських поселень в урбанізованому світі</i>	
Стале землекористування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уряди відповідних рівнів, включаючи місцеві органи влади та інші заінтересовані сторони, за підтримки відповідних міжнародних та регіональних інституцій, повинні підтримувати зусилля людських поселень щодо встановлення сталих моделей та планування міського землекористування; 2. Розвитку та підтримки вдосконаленого та інтегрованого управління земельними ресурсами;
Соціальний розвиток: викорінення бідності, створення продуктивної зайнятості та соціальна інтеграція	<ol style="list-style-type: none"> 1. сприяння рівному доступу та справедливому і справедливому наданню послуг у населених пунктах; 2. забезпечити сприяння соціальній інтеграції та визнання важливості волонтерських внесків та у тісній співпраці з неурядовими організаціями, громадськими організаціями, кооперативним сектором та державними та приватними фондами; 3. боротьба з бідністю як серйозної загрози розвитку території; 4. сприяння гендерно-чутливому плануванню та управлінню населеними пунктами; 5. розвиток потенціалу молоді та підготовка її до відповідальної ролі у розвитку населених пунктів; 6. сприяння плануванню та управлінню населеними пунктами, на принципах чутливості до інвалідності; 7. забезпечення поваги до корінних народів і забезпечення їх повної участі в розвитку сільських і міських районів, в яких вони живуть, при повній повазі до їх культур, мов, традицій, освіти, соціальних організацій і моделей поселень; 8. запобігання, зменшення та ліквідації насильства та злочинності, захист вразливих і знедолених людей ;
Стале використання енергії	Сприяння ефективному та сталому використанню енергії;
Збереження та реабілітація історико-культурної спадщини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сприяння історико-культурній спадкоємності та заохочення широкої участі громадськості у всіх видах культурних заходів; 2. Інтеграції процесів розвитку з цілями збереження та реабілітації історичної та культурної спадщини;
Сталий транспорт та системи зв'язку	Досягнення сталої транспортної інфраструктури в населених пунктах;
Населення та сталий розвиток населених пунктів	Повна інтеграція демографічних проблем у політику сталого розвитку людських поселень;

Продовження табл. 4.8

1	3
Екологічно стійкі, здорові та придатні для життя населені пункти	<ol style="list-style-type: none"> 1. Поліпшення здоров'я і добробуту всіх людей протягом усього терміну їх життя, особливо людей, які живуть в бідності; 2. Поліпшення екологічних умов і зменшення промислових і побутових відходів та інших форм ризиків для здоров'я в населених пунктах; 3. Необхідність комплексного підходу до надання тих екологічних послуг і політик, які мають важливе значення для життєдіяльності людини; 4. Сприяння здоровому навколишньому середовищу, яке продовжуватиме підтримувати належний притулок для всіх та стійкі людські поселення; 5. Забезпечення комплексного підходу до управління водними ресурсами, який враховує зв'язки між водою, санітарією та здоров'ям, між економікою та навколишнім середовищем, між містами та їхніми внутрішніми районами, а також гармонізує планування землекористування та житлову політику з політикою водного сектору та забезпечує комплексний та послідовний підхід до встановлення та забезпечення реалістичних стандартів; 6. Підвищення життєздатності населених пунктів;
Покращення міської економіки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створення ефективної фінансової бази для розвитку міст; 2. Надання можливостей для продуктивної зайнятості та приватних інвестицій; 3. Надання можливостей для малого бізнесу та для мікропідприємницького та кооперативного секторів; 3. Зміцнення міських економік з тим, щоб вони могли бути конкурентоспроможними в умовах глобалізації економіки; 4. Мінімізація негативних наслідків заходів структурної та економічної перебудови;
Збалансований розвиток населених пунктів сільських регіонів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сприяння сталому розвитку сільських поселень та зменшення міграції між селами до міст; 2. Сприяння використанню нових та вдосконалених технологій та відповідних традиційних практик у розвитку сільських поселень; 3. Встановлення політики сталого регіонального розвитку та управління; 4. зміцнення сталого розвитку та можливостей працевлаштування в збіднілих сільських районах; 5. забезпечення комплексного підходу для сприяння збалансованому і взаємопідтримуючому місько-сільському розвитку;
Запобігання стихійним лихам, їх пом'якшення та готовність, а також можливості реабілітації після катастроф	<p>Поліпшення заходів щодо запобігання природним та техногенним катастрофам, готовності, пом'якшення та реагування урядів відповідних рівнів, включаючи місцеві органи влади, а також у тісних консультаціях та співпраці з такими суб'єктами, як страхові компанії, неурядові організації, громадські організації, організовані громади, а також академічне, медичне та наукове співтовариство</p>

* складено автором за [230]

На основі проведеного аналізу рекомендацій для уряду щодо забезпечення сталого розвитку людських поселень в урбанізованому світі, визначено наступні ключові підходи:

1. забезпечення сталого землекористування через розвиток, підтримку та вдосконалення інтегрованого управління земельними ресурсами, розвиток ринку землі та нормативно-правової основи його безпечного функціонування, а також через інституціоналізацію партисипативного підходу, сприяння інклюзивної та відкритої комунікації між усіма зацікавленими особами;

2. забезпечення соціального розвитку, зокрема подолання бідності, розширення можливостей зайнятості та соціальної інтеграції через сприяння справедливому наданню послуг у населених пунктах; розвиток неурядових організацій, волонтерських рухів, громадських організацій, приватних фондів тощо; сприяння гендерно-чутливому плануванню та управлінню, розвитку та використанню потенціалу молоді, підтримці осіб з інвалідністю та їх включення в соціально-економічне життя; запобігання та подолання дискримінації, насильства та захист вразливих верств населення;

3. повна інтеграція демографічних проблем у політику сталого розвитку виходячи з того, що будь-які демографічні зміни взаємопов'язані з розвитком населених пунктів загалом та впливають на якість життя населення;

4. міське середовище є екологічною загрозою, що впливає на здоров'я та добробут людей, і потребує механізмів підтримки та поліпшення здоров'я міського населення через виконання екологічних умов та зменшення відходів, сприяння сталому розвитку населених пунктів, сталому управлінню водними ресурсами для збереження потенціалу для майбутніх поколінь, підвищення життєздатності населених пунктів, а також забезпечення міжнародної співпраці щодо подолання та / або мінімізації негативних екологічних наслідків та транскордонного забруднення як загрози для населених пунктів;

5. стале використання енергії у містах через здійснення заходів щодо сприяння енергоефективності, використання альтернативних джерел енергії, економічних та фінансових механізмів підтримки тощо;

6. сталий транспорт передбачає оптимізацію транспортної системи міст, виходячи з необхідності забезпечення доступності до транспортної інфраструктури усіх верств населення, особливо вразливих, а також необхідності зниження негативного впливу на навколишнє середовище, у тому числі що стосується залежності від невідновлюваних джерел енергії;

7. урахування необхідності збереження та відновлення історико-культурної спадщини території як необхідного елементу забезпечення потреб суспільства в культурній ідентифікації, спадкоємності, особливо в умовах мінливого світу, а також з позицій забезпечення стабільного і гуманного суспільного життя громади, що ґрунтується на їх культурних та історичних цінностях;

8. міська економіка, яка сприятиме сталому розвитку населених пунктів, через побудову ефективної фінансової бази розвитку міст; надання можливостей продуктивної зайнятості та залучення інвестицій; підтримку розвитку малого бізнесу, мікропідприємницького та корпоративного секторів; підвищення конкурентоспроможності міської економіки в умовах глобалізації шляхом реструктуризації місцевих галузей, розвитку міської інфраструктури, поліпшення освіти, підвищення безпеки та запобігання злочинності;

9. урахування взаємозалежності міської та сільської зайнятості та сприяння сталому розвитку сільських поселень, зменшення міграції до міст, підтримки збіднілих сільських регіонів та застосування комплексного підходу збалансованого та місько-сільського розвитку;

10. запобігання стихійним лихам, зменшення або ж подолання їх наслідків, а також готовність та оцінка можливості до реабілітації після катастроф через формування нормативно-правової та законодавчої бази; налагодження співпраці між країнами щодо обміну досвідом та надання допомоги; побудову та / або зміцнення систем готовності до катастроф і реагування на них тощо.

Ключові рекомендації для уряду згідно напряму «Розбудова потенціалу та інституційний розвиток» Глобального плану дій за Стамбульською декларацією про людські поселення (1996 р.) подано у таблиці 4.9.

Таблиця 4.9

Ключові рекомендації для уряду згідно напрямку «Розбудова потенціалу та інституційний розвиток» Глобального плану дій за Стамбульською декларацією про людські поселення (1996 р.)*

Структура плану дій	Рекомендації для уряду та їх ключові характеристики
<i>Розбудова потенціалу та інституційний розвиток</i>	
Децентралізація та зміцнення місцевих органів влади та їх об'єднань/мереж	Забезпечення ефективної децентралізації та зміцнення органів місцевого самоврядування та їх об'єднань/мереж;
Народна участь та громадянська активність	Заохочення та підтримка участі, громадської участі та виконання урядових обов'язків;
Управління населеними пунктами	Сприяння розбудові потенціалу та інституційному розвитку для покращення планування та управління населеними пунктами;
Столичне планування та управління	Задоволення особливих потреб мегаполісів та потреб усіх людей, які проживають у цих районах;
Внутрішні фінансові ресурси та економічні інструменти	Зміцнення національної та місцевої економіки та їх фінансово-економічної бази з метою задоволення потреб стійких людських поселень;
Інформація та комунікації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підвищення можливостей використання інновацій та інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення свого суспільного блага; 2. Поширення досвіду, який сприяє полегшенню доступу до належного житла для всіх та розвитку стійких людських поселень; 3. Підвищення рівня знань та зміцнення інформаційної бази органи державної влади та органи місцевого самоврядування спільно з науково-дослідними установами, органами статистики та іншими зацікавленими сторонами.

* складено автором за [230]

Наступний етап Глобального плану дій окреслює питання розбудови потенціалу та інституційного розвитку. Взаємозалежність економічного, соціального та екологічного розвитку, зважаючи на стрімкі урбанізаційні процеси, обумовлює потребу у розбудові потенціалу органів влади, зокрема місцевого рівня для цілей державного управління. Проведений аналіз за даним напрямом складових пунктів плану та відповідно рекомендацій, дозволив визначити наступні ключові підходи щодо розбудови потенціалу та інституційного розвитку територій:

- по-перше, розбудова потенціалу та інституційний розвиток має базуватися на підтримці децентралізації та партисипативного управління містом через розвиток нормативно-правової бази,

впровадження найкращих практик інших країн, стимулювання широкої участі громадськості на всіх етапах прийняття політичних та публічно-управлінських рішень тощо;

- по-друге, інтеграція стратегій розбудови потенціалу та інституційного розвитку в політику людських поселень на усіх рівнях;

- по-третє, необхідність урахування особливостей мегаполісів та потреб їх жителів через стратегії та програми планування, розвитку та управління агломераціями, урбанізованими територіями, мегаполісами; посилення ролі місцевих органів влади, а також застосування механізмів державного управління, регулювання та підтримки, які базуються не лише на новітніх технологіях, а і включають етнічні, культурні та інші особливості суспільства таких територій;

- по-четверте, зміцнення національної та місцевої економіки, а також їх фінансово-економічної основи задля задоволення потреб відповідних територій, урядів різних рівнів, особливо місцевих органів влади;

- по-п'яте, використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій, інновацій для підвищення інституційної спроможності, а також для цілей державного управління, у тому числі у процесах формування та реалізації державної політики населених пунктів.

Ключові рекомендації для уряду згідно напряму «Міжнародне співробітництво та координація» Глобального плану дій за Стамбульською декларацією про людські поселення (1996 р.) подано у таблиці 4.10.

Наступний етап Порядку денного щодо середовища проживання, зокрема Глобального плану дій за Стамбульською декларацією (1996 р.) є міжнародне співробітництво та координація. Ураховуючи тенденції глобалізації, а також необхідність протистояти викликам, у тому числі пов'язаними із міським розвитком, є потреба у перегляді форм та моделей міжнародної співпраці задля пошуку ефективних рішень та інструментів розвитку територій. Зокрема, аналіз рекомендацій за напрямом «Міжнародне співробітництво та координація» щодо розвитку територій, розробки та реалізації стратегій, відповідних політик і програм розвитку, дозволив встановити наступні ключові підходи:

Таблиця 4.10

Ключові рекомендації для уряду згідно напряму «Міжнародне співробітництво та координація» Глобального плану дій за Стамбульською декларацією про людські поселення (1996 р.)*

Структура плану дій	Рекомендації для уряду та їх ключові характеристики
<i>Міжнародне співробітництво та координація</i>	
Сприятливий міжнародний контекст	Міжнародне співтовариство повинно підтримувати уряди в їх зусиллях впоратися з впливом цих змін на людські поселення в рамках уможлиблюючих стратегій
Фінансові ресурси та економічні інструменти	Повна та ефективна реалізація Порядку денного щодо середовища існування, зокрема в усіх країнах, що розвиваються, особливо в Африці та найменш розвинених країнах, потребуватиме мобілізації додаткових фінансових ресурсів з різних джерел на національному та міжнародному рівнях та більш ефективного співробітництва у сфері розвитку з метою сприяння допомозі щодо населених пунктів.
Трансфер технологій та обмін інформацією	Міжнародне співтовариство має сприяти та сприяти передачі технологій та досвіду на підтримку реалізації планів дій щодо належного притулку для всіх та сталого розвитку людських поселень
Технічне співробітництво	Щоб протистояти викликам швидко урбанізованого світу, необхідно забезпечити, щоб міжнародні, регіональні, національні та місцеві мережі сприяли більш ефективному обміну та передачі знань та досвіду щодо інституційної, правової та нормативної бази, а також поширювали передовий досвід щодо стійких людських поселень у сільській та міській місцевості, включаючи, серед іншого, ті, що відображені в результатах Дубайської міжнародної конференції з кращих практик вдосконалення Життєве середовище», що відбувся в листопаді 1995 року. Центр ООН з людських поселень (Хабітат) повинен, в межах свого мандата, виступати каталізатором мобілізації технічного співробітництва
Інституційна співпраця	Порядок денний проживання додає нові елементи до порядку денного національних дій та міжнародного співробітництва та зміцнює спільне прийняття пріоритетів людських поселень. Реалізація Порядку денного має відбуватися в скоординованих рамках, які гарантують, що всі конференції Організації Об'єднаних Націй отримують всебічне спостереження і що узгоджені програми дій будуть повністю реалізовані, контрольовані та переглянуті разом з результатами інших великих конференцій Організації Об'єднаних Націй, де вони пов'язані з людськими поселеннями

* складено автором за [230]

- по-перше, міжнародне співтовариство визначається як інструмент, що дозволяє підтримувати уряди в їх прагненнях подолати наслідки та виклики сучасного світу через можливості забезпечення відкритого та взаємовигідного економічного середовища, координацію макроекономічної політики для цілей сталого розвитку, а також надання технічної та фінансової підтримки країнам, що розвиваються;

- по-друге, неможливість мобілізації достатніх фінансових ресурсів країнами, що розвиваються для цілей сталого розвитку їх територій, обумовлює потребу у консолідації зусиль міжнародного співтовариства щодо всебічної підтримки таких країн у тому числі через офіційне затвердження фінансових механізмів підтримки країн;

- по-третє, сприяння розвитку трансферу технологій та обміну інформацією як інструментів підтримки реалізації планів дій щодо належного житла для всіх та сталого розвитку територій;

- по-четверте, сприяння технічному співробітництву, що полягає у ефективному обміні знаннями та досвідом щодо інституційної та нормативно-правової бази з питань сталого розвитку територій на рівні функціонування міжнародних, регіональних, національних та місцевих мереж установ та організацій;

- інституційна співпраця щодо сталого розвитку населених пунктів виходить за межі функціонування формальних інститутів влади та потребує залучення до співпраці міжнародні, державні та приватні установи та організації.

Останній етап Генерального плану дій за результатами Стамбульської декларації з населених пунктів стосується впровадження та виконання Порядку денного проживання. Зокрема, впровадження плану дій буде залежати від результатів усіх рівнів - місцевого, національного, регіонального та міжнародного. Зважаючи на це, а також враховуючи довгостроковість впровадження відповідних національних та регіональних програм та стратегій, напрям «Впровадження та виконання Порядку денного проживання» передбачає рекомендації щодо впровадження на національному рівні, напрями співпраці та реалізації цілей міжнародним співтовариством, механізми залучення місцевих органів влади та громадянського суспільства, включаючи приватний сектор, а також необхідності постійної оцінки ефективності, аналізу показників та використання позитивних практик.

Хабітат III (Habitat III), 2016 р., Кіто (Еквадор).

«Ключовою темою останньої конференції Хабітат III був сталий (збалансований) розвиток міст, підставами для обрання якої стали два основних аргументи: 1) глобальна урбанізація злиденності – тобто поширення останньої не тільки у сільських, але більш інтенсивно – у міських поселеннях; 2) визначальна роль міст у забезпеченні екологічної стійкості й зміні клімату» [36]. За результатами Хабітату III було прийнято Декларацію Кіто про екологічно сталі міста та населені пункти для всіх та Нову програму розвитку міст [103], яку було офіційно перекладено представництвами ООН, на 30 мов світу, спрямовані на реалізацію усіх завдань в межах Цілі сталого розвитку 11 «Сталий розвиток міст та спільнот» через взаємозв'язок та синергію потенціалу урбанізації та сталого розвитку. Зокрема, як зазначається, «Порядок денний сталого розвитку до 2030 року та Новий міський порядок денний є двома глобально узгодженими програмами, які дозволяють досягти сталої урбанізації. Порядок денний сталого розвитку до 2030 року передбачає набір з 17 Цілей сталого розвитку щодо яких дві третини з 234 його показників мають міські складові. Останній визначає засоби, за допомогою яких можна досягти сталого міського розвитку, включаючи роль політики, законодавства, інклюзивного управління, планування, муніципальних фінансів та сталого розвитку інфраструктури. З 2016 року країни звітують про свій прогрес у досягненні ЦСР через Добровільні національні огляди, а останнім часом міста почали готувати добровільні місцеві огляди» [280].

У таблиці 4.11 подано взаємозв'язок та узгодження Цілей сталого розвитку міст та Цілей сталого розвитку 2016-2030 рр. з позицій задекларованих завдань Нової програми розвитку міст, прийнятою за результатами Хабітату III.

Таким чином, Нова програма розвитку міст передбачає не лише забезпечення реалізації цілі 11 щодо сталого розвитку міст та громад, а і досягнення інших цілей сталого розвитку за рахунок використання можливостей урбанізації. Ключовими проблемами, на вирішення яких покликана Нова програма розвитку міст, є зростання масштабів нерівності, необхідності забезпечення добробуту, подолання міської бідності та стихійної урбанізації через використання фіскальних та економічних механізмів, ефективного міського планування через використання сучасних технологій та забезпечення базовими послугами, а також розвиток інфраструктури.

Таблиця 4.11.

Узгодження цілей сталого розвитку міст та Цілей сталого розвитку 2016-2030 рр. з позицій Нової програми розвитку міст*

Цілі сталого розвитку 2015-2016 рр.	Цілі сталого розвитку міст
1	2
Ціль 1. Подолання бідності	Оскільки людство стає все більш міським, тенденції свідчать, що бідність теж стає міською проблемою. Стала урбанізація покращує життя людей в населених пунктах та підвищує добробут
Ціль 2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства	Стала урбанізація підвищує продовольчу безпеку. Наявність земель для сільського господарства забезпечує продовольством міські райони і підтримує сільське господарство як основну діяльність сільського населення
Ціль 3. Міцне здоров'я і благополуччя	Завдяки інтегрованому міському плануванню, доступу до гідного та доступного житла, сталі міста сприяють кращому здоров'ю
Ціль 4. Якісна освіта	Інклюзивні та сталі міста забезпечують кращий доступ до освіти для суспільно вразливих груп, особливо, бідних верств населення, жінок та дівчат. Інклюзивна та справедлива освіта забезпечує достатні навички для гідної роботи та покращення умов життя
Ціль 5. Гендерна рівність	Забезпечення жінкам та дівчатам рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, гідної праці та можливості участі у політичних та економічних процесах прийняття рішень, сприяє розвитку сталої економіки та допомагає розвивати інклюзивні та сталі міста
Ціль 6. Чиста вода та належні санітарні умови	Ефективні системи містобудування та управління міськими відходами забезпечують доступ до безпечної води, санітарії та гігієни, а також покращують якість та стійкість водних ресурсів у всьому світі
Ціль 7. Доступна та чиста енергія	Доступ до чистих та ефективних енергетичних систем має вирішальне значення для розвитку безпечних, сталих та «еластичних» міст, що дозволяє їм рости та ефективно працювати, одночасно зменшуючи забруднення та пом'якшуючи зміну клімату
Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання	Інклюзивні та сталі міста є позитивною та потужною силою для вирішення питань сталого економічного зростання та процвітання, оскільки вони стимулюють розвиток інновацій, попиту та інвестицій
Ціль 9. Промисловість, інновації та інфраструктура	Інвестиції в інфраструктуру, індустріалізацію та інновації є ключовими для того, щоб зробити міста безпечними, «еластичними», інклюзивними та сталими
Ціль 10. Скорочення нерівності	Сталі міста вирішують проблему панівної нерівності шляхом поліпшення міського планування, дизайну та управління, забезпечуючи кращі можливості для працевлаштування, доступного житла та доступного транспорту
Ціль 11. Сталий розвиток міст і громад	Половина населення світу зараз проживає у містах, і це за прогнозами, збільшиться до двох третин до 2050 року. Міста можуть вирішити багато проблем, з якими стикається наш світ. Міські райони стимулюють інновації, споживання та інвестиції у всьому світі, що робить їх позитивною та потужною силою для вирішення питань сталого економічного зростання, міського розвитку та процвітання

Продовження табл. 4.11

1	2
Ціль 12. Відповідальне споживання та виробництво	Стала урбанізація використовує природні ресурси інноваційно та ефективно. Ці сталі моделі виробництва та споживання підвищують продуктивність міст та зменшують негативний вплив на навколишнє середовище
Ціль 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату	Сталі міста надають реальні можливості для пом'якшення та адаптації до наслідків змін клімату за допомогою екологічно сталого та «еластичного», стійкого міського дизайну, розвитку та управління
Ціль 14. Збереження морських ресурсів	Стале міське планування та правильне управління ресурсами можуть зменшити тиск, який прибережні міста чинять на навколишнє середовище. Правильне поводження з відходами, що утворюються містами, запобігає забрудненню океану та захищає біорізноманіття
Ціль 15. Захист та відновлення екосистем суші	Стала урбанізація та поліпшення міського планування, включаючи розвиток зеленої інфраструктури, безпечне управління та поводження з відходами можуть зберегти та відновити наземні екосистеми
Ціль 16. Мир, справедливість та сильні інститути	Мирні, інклюзивні та сталі міста базуються на інституціях, які розбудовуються у містах. Це залежить від того, як здійснюється управління містами та процесами урбанізації

*складено автором за [280]

Доцільно зауважити про значення міжнародного співробітництва щодо зміни підходів до міського розвитку як основи для формування та реалізації політики урбанізованих територій для країн. Зокрема, «ООН-Хабітат була піонером у зборі даних міських показників. У 1991 році ООН-Хабітат ініціювала програму «Житлові індикатори», ця програма еволюціонувала в 1993 році, до Програми міських індикаторів, щоб більше зосередитися на міських проблемах, зібрати і відстежити дані про вибірку міських міст по всьому світу. Після цього програма була розширена, включивши конкретні показники Порядку денного проживання, прийнятого в 1996 році в Стамбулі. Глобальна база даних міських індикаторів, створена в 2003 році та щорічно оновлюється, стосується ключових питань Порядку денного проживання, приділяючи особливу увагу Глобальним цілям розвитку, зокрема, Цілі розвитку тисячоліття, Цілі сталого розвитку, Паризькій кліматичній угоді, Новому міському порядку денному тощо» [288].

Таким чином, як було окреслено в межах Маніфесту міст [284] «Міста або допомагають, або не допомагають у досягненні сталого розвитку. Битва за стале майбутнє буде або виграно або програною у містах».

З метою дослідження еволюції поглядів щодо розвитку урбанізованих територій та забезпечення їх безпеки, у межах міжнародного співробітництва, на основі проведено аналізу документів, що прийняті в результаті конференцій Хабітат щодо ключових підходів розвитку людських поселень та населених пунктів, доцільно здійснити їх порівняння, зокрема, з позицій трансформації поглядів на міський розвиток в умовах інтенсифікації урбанізаційних процесів та визнання їх вирішального значення в майбутньому людства.

На рис.4.3 зображено еволюцію підходів міжнародного співтовариства щодо розвитку урбанізованих територій як основи формування та реалізації державної політики.

Передумовою скликання, Генеральною асамблеєю ООН, першої міжнародної конференції під егідою ООН щодо людських поселень Хабітат I, у 1976 р., стало усвідомлення необхідності сталого розвитку населених пунктів та оцінка тенденцій і масштабів урбанізації в майбутньому.

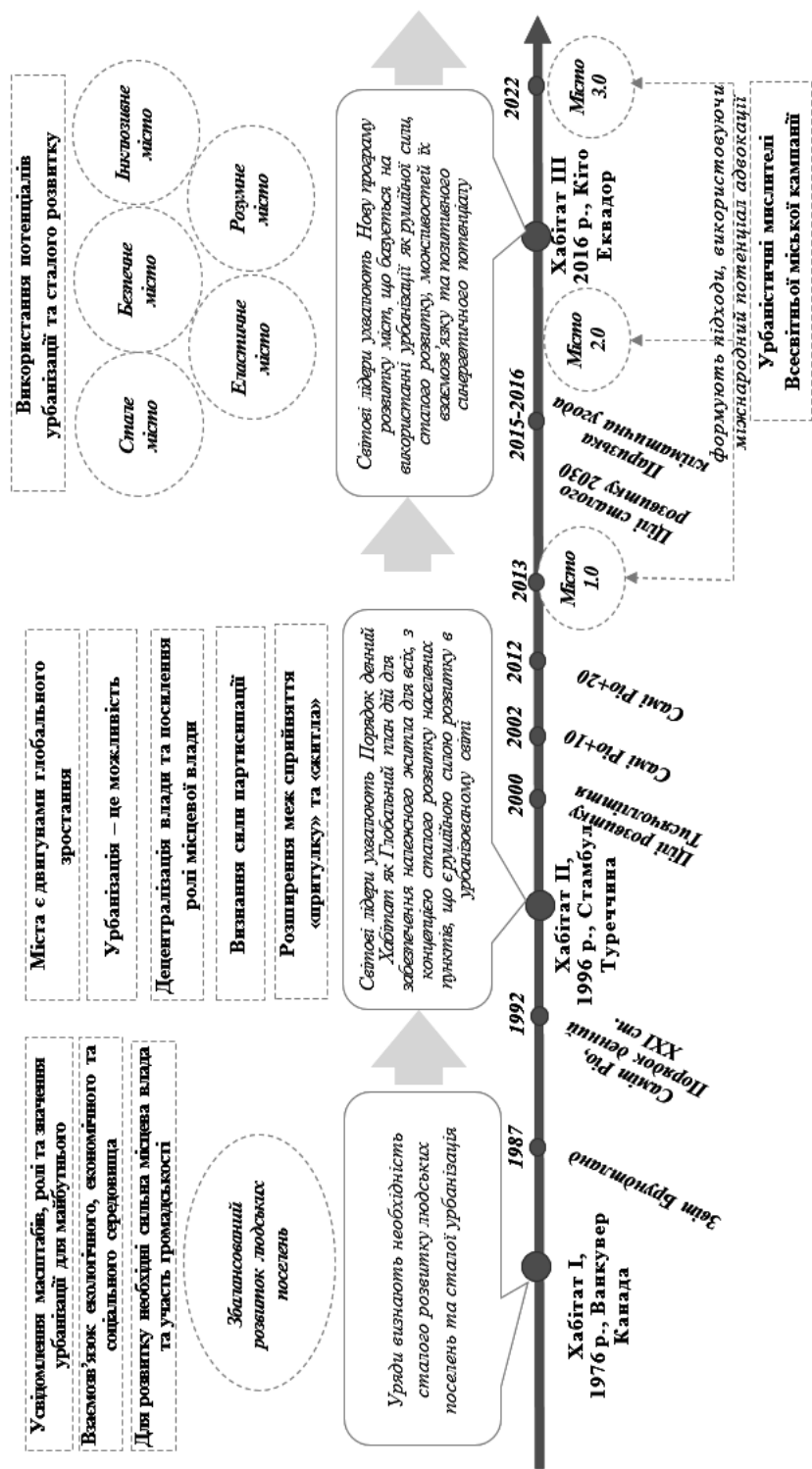

Рис. 4.3. Еволюція підходів міжнародного співтовариства щодо розвитку урбанізованих територій як основи формування та реалізації державної політики

Варто зазначити про перші спроби усвідомлення наукою негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище, що докладніше описано [149], [177] зокрема, «це книга «Мовчазна весна» («Silent Spring») видана у 1962 році, у США, біологом Рейчел Карсон (Rachel Carson) [213], де автор звертає увагу на використання пестицидів у сільському господарстві, а також дослідження Кеннета Боулдінга (Kenneth Boulding) «Економіка прийдешнього космічного корабля Земля» («The economics of the coming spaceship Earth») [211] та «Земля як Космічний корабель» (Earth as a Space Ship) [210] 1966 року, де автор вперше порушує проблеми взаємодії економіки та екології».

Не зважаючи на те, що на той час, процеси урбанізації не були настільки стрімкими як сучасні та здебільшого торкалися країн з високим рівнем розвитку, світова спільнота зафіксувала тенденції переміщення населення з сільської місцевості у міську та відповідно зростання міського населення у загальносвітовому масштабі, у тому числі і за рахунок природного приросту.

Рішення щодо утвердження конференції Хабітат як такої, що систематично, кожні 20 років, скликається для перегляду напрямів міського розвитку, обумовлює зміну парадигми міського розвитку. Керівні дії щодо розвитку людських поселень за результатами Хабітату I, задекларовані у Ванкуверському плані дій (1976 р.), полягають у необхідності забезпечення збалансованого розвитку людських поселень, який передбачає врахування взаємозв'язків екологічного, економічного та соціального середовищ, по суті випередили задекларовані Цілі сталого розвитку 2016-2030 рр., а саме в частині 11 Цілі «Сталий розвиток міст та спільнот».

Після Хабітату I, у 1987 р. було заслухано доповідь голови Світової комісії з навколишнього середовища розвитку Гро Гарлем Брундтланд «Наше спільне майбутнє», де було окреслено необхідність сталого розвитку для майбутнього. «Наше спільне майбутнє» було обговорено на Генеральній Асамблеї ООН в 1989 році, в резолюції якої зазначено про проведення конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 році. Проведення зазначеної конференції стало підґрунтям утвердження ідей сталого розвитку території.

Розвиток урбанізованих територій та міст визначено та задекларовано міжнародною спільнотою у Європейській хартії місцевого самоврядування, 1985 р., у Страсбурзі [45]. Документ був прийнятий Радою Європи та відкритим для підписання її

державами-членами і по суті декларує першу спробу забезпечити децентралізацію влади та принцип субсидіарності. У документі наголошено про роль місцевого самоврядування у забезпеченні інтересів та потреб місцевих жителів через децентралізацію влади та надання реальних повноважень місцевому самоврядуванню вирішувати нагальні проблеми, що у свою чергу, дозволяє забезпечити розвиток демократичного режиму, розвиток партисипації та підвищити якість життя населення загалом. Також слід зазначити про інші міжнародні документи щодо розвитку міст та територій, які є результатами міжнародної співпраці, зокрема: Стратегія європейського регіонального планування, 1988 р., Лозанна-Страсбург; Хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку» (Ольборзька хартія), 1994 р., Ольборг.

Ванкуверський план дій та, відповідно, зазначені у ньому пріоритетні напрями збалансованого розвитку людських поселень знайшли відображення у ключових питаннях порядку денного Хабітату II, за результатами якого прийнято Стамбульську декларацію про людські поселення та Глобальний план дій: стратегії реалізації. Більшість проблемних питань, пов'язаних із урбанізацією, що були визначені на попередній конференції Хабітат I у 1976 р. залишилися невирішеними, а в деяких випадках їх масштаби, наслідки та загрози розширилися. Спостерігається тенденція розширення міст, у тому числі зростання, за межами великих міст, міст-супутників, розширення приміських районів, субурбанізаційних територій (приміська територія, жителі якої, користуються усією інфраструктурою міста), агломерацій тощо. У контексті зазначеного вище, та з позицій дослідження еволюції підходів до розвитку урбанізованих територій, доцільно засвідчити про наступні ключові напрями порядку денного, які знайшли відображення та конкретизацію у результатах Хабітату II: по-перше, це розширення поняття «притулку» з розуміння даху над головою до необхідності забезпечення, окрім останнього, конфіденційності, безпеки, доступу до послуг, соціальних інфраструктури тощо; по-друге, адекватне житло для всіх – це складова та запорука сталого розвитку поселень; по-третє, урбанізація - це або загроза, або можливість, а місто – двигун глобального зростання; по-четверте, забезпечення сталого розвитку населених пунктів неможливе без підтримки децентралізації, посилення ролі та значення місцевої влади, а також визнання сили партисипації та розширення можливостей

участі громадськості. Серед проблем міського розвитку, яким приділяється значна увага, доцільно зазначити про неефективність міського управління, управління земельними ресурсами та необхідність забезпечення прозорості такого процесу, а також проблему міської бідності та соціальної ізоляції.

Сучасна світова спільнота усвідомлює значення та роль урбанізації, а також необхідності розвитку міст та урбанізованих територій. Про що свідчать результати міжнародно співробітництва щодо розвитку територій, зокрема, це Принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту (СЕМАТ), прийняті у 2000 р., у Ганновері; Соціальна хартія міст-членів Союзу Балтійських міст, 2001 р., Росток; Лейпцизька Хартія сталого європейського міста, прийнята у 2007 р., у Лейпцизі. Розвиток ідей, тенденцій та поглядів на майбутнє урбанізованого світу загалом та територій зокрема, за результатами міжнародної співпраці у вигляді конференцій, форумів, самітів, обумовлюють імплементацію країнами сучасних підходів до міського розвитку у практику державного управління.

Результати Хабітату III, що інтегрувалися у Декларацію Кіто про екологічно сталі міста та населені пункти та Нову програму розвитку міст, свідчать про зміну підходів щодо міського розвитку, утвердження необхідності досягнення сталого розвитку міст та використання потенціалу урбанізації і сталого розвитку, а також їх синергетичного ефекту щодо забезпечення глобальних цілей загалом. Питання, які окреслювалися на попередніх конференціях та мають місце в останньому Хабітаті III, стосуються забезпечення житлом, подолання бідності та міських нетрів. Зазначені проблеми особливо актуалізуються в умовах урбанізованого світу, адже між Хабітат II та Хабітат III, у 2007 р., вперше за всю історію людства, було зафіксовано перевищення кількості світового міського населення над сільським. Розширюється традиційне сприйняття міст, роль (політична, економічна, соціальна тощо) яких зростає як у межах держави, так і окремих регіонів чи глобалізованого світу загалом. У свою чергу, розширюється ідеологічне підґрунтя нового міського порядку через утвердження демократичних цінностей та сприяння демократичному розвитку, поваги до прав людини, а також забезпечення екологічної відповідальності та свідомості щодо негативного впливу на навколишнє середовище.

Ряд міжнародних подій, які суттєво вплинули на подальший розвиток світу та утвердження домінування необхідності досягнення сталого розвитку, а саме: Цілі розвитку тисячоліття 2000 р., Саміти в Ріо (2002 р., 2012 р.), Цілі сталого розвитку 2016-2030 рр. (2015 р.) та Паризька кліматична угода 2015 року. Слід зазначити про використання ООН потужності потенціалу адвокації, у частині роботи Всесвітньої міської кампанії (у межах Хабітату) щодо пошуку ключових ідей побудови міста майбутнього. Urban Thinkers (World Urban Campaign) - це адвокаційна кампанія під керівництвом ООН-Хабітат та більше 200 партнерських організацій, які сформували нові підходи до розвитку міста, яке нам необхідне. Зокрема, у 2013 р. – місто 1.0, у 2015 р. – місто 2.0 як окреслення спільного бачення для Хабітату III. Натомість, місто 3.0 – це результат роботи кампанії у 2022 році із урахуванням результатів Хабітату III, Декларації Кіто про сталі населені пункти та Нової програми розвитку міст.

З позицій вивчення еволюції підходів до розвитку урбанізованих територій, доцільно засвідчити про наступні ключові напрями міського розвитку, які знайшли відображення та конкретизацію у результатах Хабітату III: по-перше, використання можливостей сталого розвитку для подолання бідності та сприяння соціальній інтеграції; по-друге, інклюзивний розвиток та забезпечення можливостей для всіх та по-третє, забезпечення безпеки та використання можливостей «еластичного» міста для зменшення ризиків та гарантування міської стійкості.

Отже, дослідження еволюції підходів міжнародного співтовариства щодо розвитку людських поселень, населених пунктів та міст як основи формування та реалізації державної політики розвитку та гарантування безпеки урбанізованих територій, дозволило сформувати наступні висновки. Насамперед, доцільно зауважити про роль і значення міжнародного співробітництва щодо вирішення глобальних проблем людства, включаючи урбанізацію, яку можна розглядати як загрозу та як можливість, тобто рушійну силу розвитку. В результаті проведеного суцільного аналізу міжнародних документів, що були прийняті в результаті проведених конференцій Хабітат з населених пунктів у 1976 р., 1996 р. та у 2016 р., на предмет їх рекомендацій для уряду, було встановлено ключові підходи щодо розвитку міських територій, можливості і механізми їх імплементації та інтеграції у вітчизняну систему публічного управління. Через інтенсифікацію світових урбанізаційних процесів та масштаби їх впливу, прослідковано зміну щодо сприйняття «середовища

проживання» – від людських поселень та необхідності їх збалансованого розвитку у 1976 р. до сталих населених пунктів у 1996 р. та сталих міст у 2016 р., а також відповідно підходів щодо необхідності забезпечення їх розвитку загалом та окремих аспектів життєдіяльності суспільства. За досліджуваний період, з 1976 року до сьогодні, результати вивчення питання еволюції підходів до розвитку урбанізованих територій свідчать про зміну урбаністичної парадигми. По-перше, за результатами Хабітату I, не зважаючи на те, що урбанізаційні процеси більшою мірою проходили у країнах з високим рівнем розвитку, відбулося усвідомлення значення та ролі урбанізації у майбутньому, а також необхідності врахування взаємозв'язків екологічного, соціального та економічного розвитку, посилення значення та ефективності діяльності місцевих органів влади, а також участі громадськості у забезпеченні збалансованого розвитку людських поселень. По-друге, незважаючи на те, що більшість ключових підходів розвитку населених пунктів в умовах урбанізації, озвучені Хабітатом I та задекларовані у Ванкуверському плані дій (1976 р.) були продовжені в роботі Хабітату II, задекларовано комплексний підхід до поняття «притулок» (житло), що включає, окрім даху над головою, необхідність забезпечення конфіденційності, безпеки, доступу до послуг, до соціальної інфраструктури тощо. Урбанізація сприймається як можливість, міста як катализатори глобального розвитку, а забезпечення сталого розвитку населених пунктів неможливе без ефективної діяльності місцевої влади, що наділена відповідними повноваженнями та має можливість використовувати ресурси для подолання місцевих проблем, а також без сприяння підтримці та розвитку партисипації. Таким чином, Хабітат II визначає необхідність посилення ролі децентралізації, визнає потенціал та силу партисипації в умовах урбанізації та досягнення сталого розвитку. По-третє, Хабітат III, який відбувся в дійсно урбанізованому світі, коли, вперше за історію людства, кількість світового міського населення перевищила кількість сільського, засвідчив, що розвиток міст має ґрунтуватися на використанні потенціалів урбанізації і сталого розвитку, а також їх синергетичного ефекту. Необхідність застосування інклюзивного, сталого, пружного або ж еластичного (тобто міст, що здатне протистояти загрозам та швидко відновлюватися), безпечного, інноваційно-технологічного принципів та підходів до розвитку міст сприяє інтегрованому розвитку міста та / або урбанізованої території, що характеризуватиметься, з різних позицій, як стале місто / територія,

безпечне, інклюзивне, еластичне та розумне місто та / або територія. По-четверте, з одного боку, безпосередній вплив еволюції підходів міжнародної спільноти до розвитку урбанізованих територій на державну політику країн через імплементацію рекомендацій, а з іншого боку, необхідність збереження національної та культурної ідентичності, автентичності урбанізованих територій, є імпульсами подальшого розвитку підходів, що втілюються в новітніх теоріях, концепціях та стратегіях розвитку урбанізованих територій та міст для цілей подолання викликів зовнішнього та внутрішнього середовища в урбанізованому світі.

4.3. Сучасні стратегії розвитку міст в забезпеченні безпеки урбанізованих територій

Державна політика забезпечення безпеки урбанізованих територій має базуватися на сучасних підходах, що вироблені міжнародною спільнотою. Організовані ООН міжнародні конференції Хабітат визначали пріоритетні напрями розвитку територій, які показали свою ефективність. Відповідно державна політика має базуватися на положеннях та рекомендаціях Хабітатів, а також враховувати сучасні стратегії та концепції розвитку міст, які сформовані та реалізовані в різних країнах світу. Для розробки ефективних механізмів реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, важливим є виявлення властивостей сучасних стратегій розвитку міст та їх адаптації до вітчизняних реалій.

Питання сучасних стратегій розвитку міст розглядалися в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Плужник А.В., Войчук М.В., Кучменко В.О., Зеленський С.В., Мураєв Є.В., Лисяк Н.М., Попик О.В., Деркульський Р.Ю., Цвях О.М., Дудник А.В., Кірова М.О., Бойченко В.С., Томчук О.В., Омельченко Н.В., Левицька О.Л., Чуєв О.С., Пальчук М.В., Растворова М.О., Колотуха І.О., Мазурова А.В., Терлецька О.В., Джерелій В.В., Ріпенко А.І., Кулинич А.П., Рибак К.О., Околович М.Є., Сергієнко О.В., Бойко В.В., Підпалій В.В., Коновал В.О., Кравченко С.Г. та інші. Питання стратегії міст викладенні в працях зарубіжних вчених: Ч. Лендрі, Дж. Хокінс, Р. Флорида, Дж. Джейкобс, Е. Глейзер, Дж. Порфіріо, Т. Каріло, Л. Моніко, П. Колінз і Дж. Канінгхем та інші.

Міжнародні інституції, адвокаційні компанії та громадські організації на основі результатів трьох Хабітатів сформуvalи бачення міста 3.0, тобто міста, яке ми потребуємо у майбутньому. Зазначена концепція міста (місто 3.0) направлена на забезпечення безпеки урбанізованих територій через досягнення цілей сталого розвитку (табл. 4.12).

Таблиця 4.12.

Місто 3.0 (міста, яке ми потребуємо): середовище, принципи та забезпечення Цілей сталого розвитку за [282]

Середовище	Принципи та характеристики Міста 3.0	Цілі сталого розвитку, які забезпечуються
1	2	3
Здоров'я та благополуччя	Місто, яке ми потребуємо є здоровим і сприяє добробуту	ЦСР 2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства ЦСР 3. Міцне здоров'я та благополуччя ЦСР 11. Сталий розвиток міст і громад
Мир і безпека	Місто, яке ми потребуємо є вільним від насильства, війни та виховує культуру миру	ЦСР 16 Мир, справедливість і міцні інституції ЦСР 11 Сталий розвиток міст і громад ЦСР 17 Партнерства ЦСР 4. Якісна освіта
Адаптація до клімату і стійкість	Місто, яке ми потребуємо є еластичним, з низьким вмістом вуглецю та адаптується до зміни клімату	ЦСР 13 Пом'якшення наслідків клімату ЦСР 15 Життя на суші ЦСР 12 Відповідальне споживання та виробництво ЦСР 6 Чиста вода та належні санітарні умови ЦСР 11 Сталий розвиток міст і громад
Інклюзія та гендерна рівність	Місто, яке ми потребуємо є інклюзивним і забезпечує гендерну рівність	ЦСР 1 Подолання бідності ЦСР 4 Якісна освіта ЦСР 5 Гендерна рівність ЦСР 10 Зменшення нерівності ЦСР 11 Сталий розвиток міст і громад
Економічні можливості для всіх	Місто, яке ми потребуємо є економічно жвавим і надає можливості всім	ЦСР 1 Подолання бідності ЦСР 2 Подолання голоду, розвиток сільського господарства ЦСР 8 Гідна праця та економічне зростання ЦСР 11 Сталий розвиток міст і громад
Культура та ідентичність	Місто, яке ми потребуємо має сильне відчуття місця та є комфортним для різноманітних ідентичностей	ЦСР 11 Сталий розвиток міст і громад ЦСР 4 Якісна освіта ЦСР 10 Зменшення нерівності

Продовження табл. 4.12

1	2	3
Місцеве управління	Місто, яке ми потребуємо сприяє партисипації і демократичному управлінню	ЦСР 16 Мир Справедливість і міцні інституції ЦСР 17 Партнерство ЦСР 11 Сталий розвиток міст і громад ЦСР 10 Зменшення нерівності
Містобудування і дизайн	Місто, яке ми потребуємо сприяє комплексному планування та розвитку	ЦСР 11 Сталі міста та громади ЦСР 9 Промисловість, інновації та інфраструктура ЦСР 12 Відповідальне споживання та виробництво ЦСР 13 Кліматичні дії
Житло, послуги і мобільність	Місто, яке ми потребуємо забезпечує доступ до житла, послуг та мобільність	ЦСР 11 Сталий розвиток міст і громад ЦСР 6 Чиста вода та належні санітарні умови ЦСР 7 Доступна та чиста енергія ЦСР 9 Промисловість, інновації та інфраструктура
Навчання та інновація	Місто, яке ми потребуємо вчиться та впроваджує інновації	ЦСР 11 Сталий розвиток міст і громад ЦСР 4 Якісна освіта

Найбільш пріоритетними стратегіями розвитку міст в контексті забезпечення безпеки урбанізованих територій з одного боку та подолання негативних наслідків урбанізації з іншого боку, є: «Розумне місто», «Креативне місто», «Стале місто», «Інклюзивне місто» та «Еластичне місто».

Варто зазначити, що найбільш пріоритетною стратегією, на сьогодні, в контексті забезпечення безпеки, є «Еластичне місто». Саме дана стратегія об'єднує в собі ключові та найбільш результативніші положення усіх інших стратегій. Для України, зважаючи на проблематику економічної, культурної, соціальної, гуманітарної складових розвитку та з позицій стану природного середовища, є необхідність у використанні різних стратегій. Так, відповідно для кожного міста, в залежності від диверсифікованих факторів, є можливість обрання місцевими органами влади, найбільш придатної та ефективної для нього стратегії. Державна політика ж, у свою чергу, має забезпечити даний вибір та його ефективну реалізацію. Для розробки державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій в контексті реалізації вище вказаних стратегій, ідентифікуємо властивості кожної з них.

Стратегія «Розумне місто». «Сучасні інформаційні технології розумного міста реалізують перехід до міста, яке управляється даними, що є результатом цифрової трансформації економіки і повсюдного поширення інтернету. Це означає, що в розумному місті наявна не тільки інтелектуалізація, а й цифровізація міського господарства. Наразі комплексний сценарій інтелектуалізації та цифрової трансформації для українських міст не сформований. Усе це стримує розробку ефективних методів створення розумних міст у нашій країні» [48].

Інформаційні технології увійшли в життя людини та суспільних відносин ще в кінці минулого та на початку XXI століття. Сьогодні більшість населення світу, зокрема міського, використовують інформаційні технології на різному рівні. Впровадження інформаційних технологій в різні сфери міського життя направлено на забезпечення:

- комфорту міських жителів, зокрема, суспільно вразливих груп, осіб з особливими потребами;
- пришвидшення та підвищення якості адміністративних послуг;
- подолання екологічних наслідків урбанізації та раціонального споживання природних ресурсів;
- забезпечення правопорядку та дотримання прав і свобод людини та забезпечення потреб та інтересів суспільства;
- протидії та запобігання злочинності;
- забезпечення комунікації між міськими жителями та останніх із органами публічної влади;
- пришвидшення та забезпечення якості економічних процесів;
- покращення міської інфраструктури;
- протидії та запобігання гібридним інформаційним загрозам.

Відповідно до законодавства Європейської Комісії: «розумне місто» - це місто, що докладает цілеспрямовані зусилля для новаторського використання інформаційно-комунікаційних технологій із метою підтримки більш відкритого, різноманітного та сталого міського середовища [221].

«Основним ініціатором перебудови звичайних міст у «розумні міста» виступає Європейський Союз. У 2009 році Європейським Союзом було затверджено Промислову ініціативу щодо «розумних міст та спільнот» (Smart Cities and Communities Industrial Initiative), яка набрала чинності 21 червня 2011 року. Це перша ініціатива ЄС у сфері розбудови «розумних міст». Її метою є створення низько вуглецевої економіки в період 2010-2020 рр. Відповідно до

Промислової ініціативи створювалися рамкові ініціативи (ініціатива вітрової та сонячної енергетики, уловлювання та зберігання вуглекислого газу тощо), які спрямовувалися на запровадження принципів енергоефективності та екологічної безпеки в енергетиці та транспорті. 10 липня 2012 року розпочалася співпраця країн-членів Європейського Союзу у рамках Європейського інноваційного партнерства щодо «розумних міст та спільнот» (the European Innovation Partnership for Smart Cities and Communities), в основі якої лежали принципи Промислової ініціативи ЄС у поєднанні із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Пакет енергоефективних та екологічних стандартів для транспортних засобів (Clean power for transport package) було затверджено 21 січня 2013 року. Також, 14 жовтня 2013 року ЄС прийняв Стратегічний план запровадження концепції «розумне місто» на практиці (Strategic Implementation Plan), а на початку 2014 року він вступив у дію за підтримки європейської програми «Горизонт 2020» [123].

«Цифрова трансформація міст розглядається як зміна існуючих бізнес-моделей функціонування міських служб, створення розумної мобільності, організація розумного ресурсоспоживання. Має бути забезпечена інфологічна єдність ресурсів, служб та систем управління ними заради узгодженості дій суміжних структур і служб у випадку аварійних та непередбачуваних ситуацій. Це передбачає підвищення технологічної грамотності для різних верств населення міст. Запропоновані три моделі розумних міст, успішне функціонування кожної з яких залежить від інвестицій, раціонального розпорядження ними, а також підвищення рівня цифрових навичок населення. Технологічність міської інфраструктури має базуватися на мегатрендах у сфері інформаційних технологій, а саме: мобільності; соціальних комунікаціях; хмарних технологіях; великих даних і передбачувальній аналітиці; машинному навчанні та штучному інтелекту; технологіях забезпечення кібербезпеки; інтернеті речей. Ці технології є наскрізними для всього комплексу технологічних рішень, що розробляються для розумних міст. З технологічної позиції описаний сценарій розвитку розумного міста; його базовими складовими є: 1) розумна фізична інфраструктура; 2) розумна цифрова інфраструктура; 3) цифрові платформи; 4) інтегровані цифрові платформи» [48].

Стратегія розумне місто є однією із найважливіших та найпопулярніших в умовах формування та інтенсивного розвитку інформаційного суспільства. Всеосяжне впровадження інноваційних та інформаційно-комп'ютерних технологій дозволяє вирішити сукупність проблем, які є наслідками урбанізаційних процесів та впливають на безпеку людини та суспільства в цілому. Формування та реалізації стратегії «розумне місто» як в окремому місті країни так і загалом вимагає не лише залучення інститутів місцевого самоврядування, а і інтегруватися в державну політику забезпечення безпеки урбанізованих територій. Розроблена модель державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Розумне місто» має забезпечити формування системи взаємодії між учасниками суспільних відносин на урбанізованій території, що стосується ідентифікації її складових щодо розвитку міста та забезпечення потреб його жителів з використанням новітніх інформаційних технологій.

Проблеми, які має вирішити реалізації вказаної стратегії варто згрупувати наступним чином:

- *соціальні проблеми*: 1) протидія та запобігання міській злочинності. Міська злочинність є однією із найважливіших загроз безпеці урбанізованих територій, яка обумовлена сукупністю економічних, соціальних, політичних, психологічних та інших факторів урбанізації. Міська злочинність є не новим явищем, а характеризує розвиток міст протягом всього їх існування. Питання протидії та запобігання міській злочинності знаходиться в об'єктно-предметному полі державної політики в сфері правоохоронної діяльності, що обумовлює необхідність формування міцного комунікативного ланцюга між суб'єктами реалізації державної політики в різних сферах суспільного життя; 2) забезпечення комфорту мешканців. Впровадження інноваційних технологій в більшій мірі спрощує процес реалізації адміністративних послуг, пришвидшує комунікаційну взаємодію між різними учасниками суспільних відносин та дозволяє забезпечити комфорт міського жителя; 3) моніторинг стану здоров'я міського населення. Інформаційні технології дозволяють здійснювати постійний моніторинг за станом здоров'я міського населення та оперативно реагувати на його погіршення.

- *економічні проблеми*: 1) розширення ринків товарів та послуг в інформаційному просторі. Розширення ринків та каналів збуту дозволяє підвищити економічну результативність

функціонування міста та активізувати бізнес-структури, що загалом впливає на економічне середовище міст та забезпечення потреб міських жителів. Сучасні реалії вказують на те, що від економічного потенціалу місту залежить в цілому економічний розвиток держави; 2) протидія економічній злочинності. Використання новітніх технологій дозволить знизити рівень економічної злочинності, адже використання комп'ютерних технологій в економічній сфері унеможливають здійснення економічних операцій поза межами встановлених параметрів, які задані програмним забезпеченням; 3) підвищення продуктивності праці. Новітні технології направлені на підвищення продуктивності праці та можливості працювати віддалено і бути на зв'язку постійно.

- екологічні проблеми: 1) постійний моніторинг за ефективністю споживання природних ресурсів. Важливою екологічною проблемою, що обумовлена урбанізаційними процесами є нераціональне використання природних ресурсів як міськими жителями так і бізнес структурами. Вирішення зазначеної проблеми можливо через запровадження новітніх технологій, які дозволяють проводити постійний моніторинг за використанням природних ресурсів та оперативно реагувати на відхилення; 2) постійний моніторинг за викидами забруднюючих речовин. Життєдіяльність людини та господарська діяльність бізнес структур призводить до викидів та скидів забруднюючих речовин виробничого та побутового характеру. Інформаційні технології дозволять контролювати параметри шкоди навколишньому середовищу.

Вирішення зазначених проблем загалом дозволить забезпечити певний рівень безпеки урбанізованої території. Проте, впровадження стратегії «Розумного міста», окрім вирішення вказаних проблем та наслідків урбанізації призводить до сукупності інших, які необхідно врахувати при розробці державної політики, зокрема:

- висока можливість неправомірного втручання в приватне життя міського жителя через застосування інформаційних технологій;

- висока ймовірність психологічного тиску на міського жителя через застосування інформаційних технологій для цілей маніпуляції та пропаганди;

- можливість використання інформаційних технологій для цілей інформаційної війни, що є загрозою національній безпеці;
- несанкціонований доступ до приватного життя з боку органів державної влади, правоохоронних органів та інших осіб через використання інформаційних технологій;
- розширення способів та методів скоєння економічних злочинів в інформаційному просторі.

Стратегія «Креативне місто». «Концепцію «креативного міста» ще наприкінці 1980-х у своїй праці «The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators» представив британський дослідник Чарльз Лендрі. З того часу ця ідея стала глобальним рухом, який втілює нову парадигму міського планування. Чарльз Лендрі стверджує, що культура творчості залежить від критичної маси людей, які зацікавлені у спільній роботі та впровадженні змін. Він заохочує використання уяви та креативу в державних, приватних і суспільних сферах, тим самим створюючи банк ідей для можливостей і потенційних вирішень будь-якої міської проблеми. Суть концепції креативного міста полягає в тому, що кожне поселення – незалежно в якій країні воно знаходиться – може функціонувати більш творчо та інноваційно» [49].

«Дослідник вважав, що будь-яке поселення може вести свої справи з великою уявою та новаторським настроєм. Для цього повинні бути створені умови, що дозволяють думати, планувати й діяти творчо. У роботі Ч. Лендрі, серед інших, називались такі чинники розвитку креативності міста: розуміння людських прагнень і потреб, стимулювання людською потенціалу, створення громадської підтримки, здорового способу життя, вивільнення натхнення і використання мотивації та волі жителів. Автор вважає творчість джерелом життєвої сили міст, а людей, їх розум і творчі здібності – основним ресурсом. Цікавою тезою дослідника є те, що культурні ресурси – це матеріал для створення базових цінностей міста, сировина, а креативність – це метод експлуатації цих ресурсів» [11].

Питання креативності міст піднімалися багатьма зарубіжними вченими, які вели науковий пошук щодо розробки нових підходів у вирішенні проблем урбанізації, зокрема:

- вплив креативної індустрії та інноваційних галузей економіки на міста та вирішення соціально-економічних проблем урбанізації досліджували Дж. Хокінс [242] та Р. Флорида [223] («Р. Флорида розробив спеціальний індекс креативності, який

об'єднує в собі чотири однозначних фактори: частка креативного класу в зайнятому населенні; інноваційність, виражена в кількості патентів на душу населення; високотехнологічні індустрії, згідно із загальноприйнятим індексом Tech Pole (індекс високих технологій); різноманітність, вимірювана за допомогою "гей-індексу", завдяки якому можна оцінити відкритість регіону щодо нових людей та ідей» [11]). Результати досліджень вчених мають світове значення, а окремі пропозиції були використані в містах Світу. Варто зауважити, що сьогодні окремі положення висунуті вченими піддаються критиці, а результати які планувалися не були досягнені в містах, що їх реалізовували;

- вплив різносторонніх факторів на розвиток креативних міст та власне розробкою концепції креативних міст займалися Дж. Джейкобс [247], Е. Глейзер [228]. Так, Дж. Джейкобс досліджувала соціологічні та економічні аспекти креативних міст. Авторка одна з перших наголосила, що оновлення міст не збігається із потребами більшості міських жителів, а також ввела в науковий обіг такі поняття як «погляд на вулицю» та «соціальна столиця»;

- розвиток креативного підприємництва, інноваційних підприємств та наукової індустрії в містах досліджували Дж. Порфіріо, Т. Каріло, Л. Моніко [267]. В дослідженні автори аналізують жорсткі та м'які умови, що впливають на розвиток підприємництва в культурних та креативних індустріях. Вченими застосовано методологію регресійно-кореляційного аналізу для представлення відмінностей Великобританії та середземноморських країн Португалії, Іспанії та Греції;

- ряд вчених висунули ідею щодо можливості через креативну індустрію вирішити проблему депресивних регіонів. Так, дана проблема викладена в дослідженні П. Колінз і Дж. Канінгхем [217]. Дане дослідження стосується підйому креативної економіки. Автори розкрили масштаби креативної економіки в деяких найбільш периферійних регіонах Європи. Це перше дослідження, яке базується на міжнародних дослідженнях, проведених у чотирьох країнах-членах ЄС, щоб додати до забутої сфери креативної економіки периферійних регіонів;

Зазначені підходи сформулювали теоретичні та концептуальні підходи до розвитку креативних міст, що в цілому характеризує їх як об'єкт державної політики в контексті забезпечення безпеки урбанізованих територій.

«Креативні індустрії є невід'ємною частиною сталого, безпечного, екологічного урбаністичного розвитку. Акумуляючи навколо себе значні людські й фінансові ресурси, вони пришвидшують зростання міст, гарантують структурну стабільність та економічне оновлення міст з традиційними видами діяльності. Зміцнення культурного і креативного потенціалу міст зберігає та залучає таланти шляхом створення цінних робочих місць, приваблює інвесторів, а також розвиває туризм завдяки вдосконаленню іміджу території. Креативні індустрії мають здатність взаємодіяти з іншими видами діяльності, що часто призводить до агломерації та кластеризації, як наслідок — вдосконалення інфраструктури й послуг, які сприяють високій частці доданої вартості на місцевому рівні. Хрестоматійними є приклади міст Більбао (Іспанія), Ейндговен, Роттердам (Нідерланди), Голвей (Ірландія), які за рахунок оригінального креативного продукту — архітектурного, театрального, дизайнерського — модернізували свої урбаністичні ландшафти й місцеву економіку [75].

Стратегія «Креативне місто» була успішно реалізована за даними ЮНЕСКО [201] в наступних містах світу:

- міста — центри розвитку літератури: Единбург (Великобританія), Мельбурн (Австралія), Айова (США), Дублін (Ірландія), Рейк'явік (Ісландія), Норвіч (Великобританія), Краків (Польща);

- міста — центри розвитку кіномистецтва: Брандфорд (Великобританія), Сідней (Австралія);

- міста - центри розвитку музики: Болонья (Італія), Севілья (Іспанія), Глазго (Великобританія), Гент (Бельгія), Богота (Колумбія), Бразавіль (Конго);

- міста — центри розвитку прикладного та народного мистецтва: Асуан (Єгипет), Санта-Фе (США), Канадзава (Японія), Ічхон (Південна Корея), Ханчжоу (Китай), Падучан (США), Фабріано (Італія);

- міста — центри розвитку дизайну: Берлін (Німеччина), Буенос-Айрес (Аргентина), Санта-Фе (США), Нагоя (Японія), Кобе (Японія), Шеньчжень (Китай), Сеул (Південна Корея), Шанхай (Китай), Сент-Етьєн (Франція), Грац (Австрія), Пекін (Китай);

- міста — центри розвитку медіа мистецтв: Ліон (Франція), Анган-ле-Бен (Франція), Сапоро (Японія);

- міста – центри розвитку гастрономії: Попаян (Колумбія), Ченду (Китай), Естерсунд (Швеція), Чонджу (Південна Корея), Захле (Ліван).

Зазначені міста характеризуються, як центри розвитку певного виду креативної індустрії, проте креативними їх назвати неможливо. Стратегії «Креативних міст» мають врахувати не лише одну сферу, а в цілому міський простір має відповідати потребам жителів, які працюють в креативній індустрії, науці та є новаторами в різних сферах суспільного життя. В цілому Стратегія «Креативне місто» вирішує сукупність завдань забезпечення економічної, соціальної та екологічної безпеки.

Ключовими сферами креативного міста є:

- креативна індустрія. Креативна індустрія є пріоритетною сферою розвитку міста, що передбачає формування соціально-культурних кластерів як основи економічного розвитку міста. До креативної індустрії відносяться засоби масової інформації, архітектура, модельний бізнес, аудіо-візуальне мистецтво, видавнича справа. Вплив креативної індустрії на урбанізовану територію проявляється в наступному: виступає складовою сталого, безпечного, екологічного розвитку міст; взаємодіє з іншими видами діяльності, що часто призводить до агломерації та кластеризації, як наслідок - вдосконалення інфраструктури й послуг.

- наука та інновації. Креативне місто має сприяти розвитку науки та інновацій, тобто формувати комфортні умови для вчених та бізнесу в сфері інновацій. Відповідно основними суб'єктами реалізації даної складової є наступні: ІТ-бізнес, бізнес в сфері новітніх технологій різних галузей економіки, ДПП в сфері інновацій, компанії з розробки відеоігор. Діяльність вказаних суб'єктів направлена на генерування інноваційних ідей розвитку міста та економіки. Основним завданням розвитку інновацій є формування наукового потенціалу для реалізації цілей сталого розвитку. Креативне місто дозволяє забезпечити формування висококваліфікованої та гнучкої робочої сили.

- збереження історико-культурної спадщини. Особливістю креативного міста є збереження історико-культурної спадщини, що реалізується через підтримку наступних сфер: туризм, живопис, скульптура, ремесла, святкові фестивалі тощо.

Стратегія «Стале місто». «Сталий розвиток міст є запорукою економічного зростання держави в цілому, адже в містах зосереджений фінансовий, науковий, демографічний

потенціал суспільства. Українські міста характеризуються нерівномірністю розвитку, концентрацією потенціалу в столиці та окремих обласних центрах, а також наростанням кризових явищ на периферії. Йде мова про депресивні території, населені пункти, постпромислові міста чи їх частини. Тому вважаємо за потрібне говорити не лише про відновлення потенціалу та забезпечення покращення соціально-економічних показників в містах, але й про масштабне запровадження програм ревіталізації міського простору. Під ревіталізацією ми розуміємо комплексний процес відновлення урбанізованої території, яка піддалась процесу структурної деградації, спричиняючи кризовий стан, що робить неможливим або суттєво ускладнює нормальний економічний і суспільний розвиток як даної території, так і урівноважений розвиток цілого міста» [178].

Вітчизняні дослідники Н.В. Павліха та М.В. Войчук [117], вказують, що «сталий розвиток міста становить сучасну парадигму використання наявних і потенційних можливостей забезпечення збалансованого розвитку міста заради задоволення потреб теперішніх і майбутніх поколінь його мешканців. В основу сталого розвитку міста покладено цільові орієнтири просторової організації суспільних відносин, що визначені Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку, а саме: підвищення соціальних і економічних можливостей задля забезпечення добробуту мешканців; підвищення енергоефективності міста; забезпечення екологічної безпеки та раціонального природокористування; оптимальне врахування економічних та екологічних інтересів».

Сучасні стратегії сталого міста гуртуються на положеннях Європейського Союзу: Хартія Конгресу місцевих і регіональних влад Європи (Страсбург, 1957 р.); Європейська хартія регіонального просторового планування (Торремолінська Хартія, 1983 р.); Європейська хартія місцевого самоврядування (Страсбург, 1985 р.); Гетеборзька стратегія сталого розвитку Європи (Гетеборг, 2001 р.); Лейпцизька хартія сталого розвитку міста (Лейпциг, 2007 р.); Стратегія Європа-2020 «Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання» (Брюссель, 2010 р.).

Сталий розвиток міста це важливий крок до сталого розвитку країни та досягнення нею Цілей сталого розвитку. Відповідно стратегія «Стале місто» полягає у формуванні системи взаємодії

між учасниками суспільних відносин, що ґрунтується на забезпеченні гармонізації соціальних, екологічних та економічних складових розвитку урбанізованих територій та забезпечує її сталий розвиток. Реалізація такої стратегії забезпечить досягнення Цілей сталого розвитку, які має досягти Україна до 2030 р. (подолання бідності; подолання голоду; міцне здоров'я та благополуччя; якісна освіта; гендерна рівність; чиста вода та належні санітарні умови; доступна і чиста енергетика; гідна праця та економічне зростання; промисловість, інновації та інфраструктура; скорочення нерівності; сталий розвиток громад та міст; відповідальне споживання та виробництво; пом'якшення наслідків зміни клімату; збереження морських ресурсів; захист екосистем суші; мир справедливості та сильні інститути; партнерство заради сталого розвитку).

Для реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій в контексті Стратегії «Стале місто» є необхідність трансформації екологічної, економічної, соціальної, правової політик, що дозволять гармонізувати соціальні, екологічні та економічні інтереси.

Стратегія «Інклюзивне місто».

Інклюзивне місто було визначено ООН- Habitat як місто, яке сприяє зростанню за допомогою справедливості. Його було визначено як місце, де кожна людина, незалежно від свого економічного стану, статі, раси, етнічного походження чи релігії, має можливість повною мірою брати участь у соціальному, економічному та політичному житті міста.

Інклюзія надає можливості для соціальної інтеграції, справедливого доступу до послуг і засобів до існування, а також залучення та мобілізації вразливих груп населення, яким загрожує відчуження. Щоб скористатися цими можливостями, міста мають працювати над забезпеченням інклюзивного розвитку і відповідати правам усіх людей, особливо людей з обмеженими можливостями та людей похилого віку.

Згідно з даними Світового банку [285] один мільярд людей, або 15% населення світу, мають певну форму інвалідності та стикаються з численними перешкодами. Інклюзивні міста мають підвищувати рівень ефективності інтеграції кожного мешканця в місті, в першу чергу, через створення доступу до транспорту та громадських місць, роботи та освіти.

Проблему розвитку інклюзивних міст досліджував Робін Гемблетон [237]. Він наголошує на важливості побудови не просто «розумних міст», оскільки ця технологічно розвинена альтернатива міста не здатна досягнути соціальної інтеграції, екологічної справедливості та сталого розвитку.

Трансформація міст, повинна полягати в адаптації своїх структур та послуг, що є головним завданням інклюзивності. Кожен актор має мати можливість повною мірою брати участь у соціальних, економічних, культурних і політичних можливостях, які може запропонувати середовище його проживання. Долаючи непотрібні бар'єри та приймаючи інклюзивну політику розвитку міст, інвестиції та програми, міста можуть покращити соціальні та економічні результати для всіх людей. До головних ініціатив побудови інклюзивного міста варто віднести: розробку та впровадження системи управління, яка сприяє доступності та універсальному дизайну; покращення доступу до міських районів, доступу до житла та транспорту; вдосконалення мобільності; безпечні громадські місця та програми соціальної інтеграції.

Країни та міста в усьому світі працюють над застосуванням інноваційних підходів для підвищення рівня інклюзивності. Ініціатором поширення практики інклюзивного міста можуть бути державні органи, приватний сектор, громадські організації. Сучасні практики впровадження концепції інклюзивного міста передбачають низку обов'язкових елементів. В першу чергу, це – просторова інтеграція. Для побудови інклюзивного міста потрібно передбачати планування використання міських площ та проектування міст і транспорту, які підвищують безпеку та доступність для всіх мешканців міст, незалежно від місця їх проживання.

Для задоволення інформаційних потреб всіх суб'єктів важливим є забезпечення цифрової інфраструктури. Цифрове залучення передбачає надійний доступ до Інтернету, програми навчання цифровим навичкам, доступність до цифрових послуг, освіти та працевлаштування. Криза, яка була спричинена пандемією COVID-19 продемонструвала важливість якісної цифрової інфраструктури в місті.

Соціальна та інституційна інтеграція передбачає усунення перешкод для участі вразливих груп в економічному, освітньому, політичному та культурному житті міст, а також забезпечення можливості представникам цих груп займати впливові позиції та мати вплив на прийняття рішень.

Інклюзивний розвиток міської інфраструктури передбачає застосування інтегрованого підходу, що охоплює стійкі, доступні та недорогі рішення проблем. В особливий спосіб плани розвитку мають враховувати проблеми, які торкаються суспільно вразливих груп населення, шляхом розширення їхнього доступу до міських послуг та інфраструктури через цільові інвестиції. Інтегрований підхід також полягає у міській мережі взаємозв'язків органів управління, приватного сектору і громадянського суспільства. Відповідно, об'єднання цих інститутів та стейкхолдерів потенційно мають спроможність створити сталі системи інклюзивного надання міських послуг.

Розбудова інклюзивних міст вимагає багатогалузевого та інтегрованого підходу, оскільки вплив політики та проектів в одному секторі часто може впливати на функціонування інших секторів, іноді з шкідливим впливом на міську бідність. Наприклад, розробка системи масового транспорту, яка скорочує час у дорозі до центральних районів міста, загалом вигідна для всіх громадян; однак це впливає на функціонування ринку землі, оскільки підвищує вартість площі та орендну плату вздовж маршрутів [220].

В цілому реалізація зазначених стратегій як складових державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій вирішує сукупність проблем щодо подолання наслідків урбанізації з одного боку та протидії і запобіганню загрозам внутрішнього та зовнішнього середовища. Проте, жодна стратегія не може бути реалізована у чистому вигляді, що залежить від тих завдань які стоять перед державною політикою з одного боку та сукупності факторів економічного, соціального, політичного, правового, природно-ресурсного, природно-кліматичного характеру. Це обумовлює появу та розвиток Стратегії «Еластичне місто».

Стратегія «Еластичне місто» (Resilient city) характеризується стійкістю, еластичністю, пружністю та мінливістю до загроз з одного боку та можливістю швидкого відновлення внаслідок надзвичайних ситуацій.

«З огляду на більшу концентрацію людей та активів у міських районах, містам необхідно вирішувати дедалі складніший спектр потрясінь та стресів, щоб забезпечити здобутки розвитку та прискорити скорочення бідності. Управління ризиком стихійних лих та наслідками зміни клімату вже давно є важливим напрямком стійкості міст. Але останні приклади показують, як економічні

кризи, епідемії здоров'я та неконтрольована урбанізація також можуть вплинути на здатність міста підтримувати зростання та надавати послуги своїм громадянам, підкреслюючи необхідність нового підходу до стійкого міського розвитку» [270].

Організація економічного співробітництва та розвитку [269] проводить діяльність щодо пошуку механізмів підвищення еластичності (пружності, стійкості) міст, зокрема діяльністю організації зосереджена на наступних напрямках: по-перше, це фундамент розвитку еластичності міст, зокрема, визначення вихідних положень еластичного міста та точок його розвитку у окресленому напрямі (фактори підвищення еластичності, політичні механізми сприяння розвитку пружності та еластичності міст); по-друге, це ідентифікація та утвердження показників виміру еластичності міст; по-третє, політичне середовище, що охоплює інститути, механізми, заходи та взаємозв'язки між суб'єктами в напрямі забезпечення розвитку еластичного міста;

- по-четверте, збір інформації щодо практичного досвіду країн та міст, а також дослідження щодо розбудови міст з урахуванням концепції еластичності міст.

Організація економічного співробітництва та розвитку, окреслено сфери, що сприяють еластичності міст (табл.4.13).

Таблиця 4.13

Ключові напрями впровадження стратегії еластичного міста*

Сфери	Обов'язкові елементи
1	2
Економіка	Різноманітна кількість галузей; Динамічна економіка для генерування зростання; Умови, що дозволяють інноваціям відбуватися; Люди мають доступ до працевлаштування, освіти, послуг, навчання навичкам;
Управління	Чітке лідерство та управління; Стратегічні та інтегровані підходи дотримуються лідерами; Державний сектор має відповідні навички; Уряд відкритий і прозорий;
Суспільство	Суспільство інклюзивне та згуртоване; Активними є мережі громадян у громадах; Сусідство безпечне; Громадяни насолоджуються здоровим життям;
Навколишнє середовище	Екосистема надійна і різноманітна; Інфраструктура може задовольнити базові потреби; Наявні достатні природні ресурси; Послідовна політика щодо землекористування.

* складено за звітами ОЕСР щодо розбудови еластичних міст [269]

Отже, як видно з даних наведених у таблиці 4.13, основні сфери на які націлено стратегія еластичного міста – це економіка, управління, соціальна сфера та навколишнє середовище. За кожною сферою визначені ключові елементи, які дозволяють забезпечити розвиток еластичного міста.

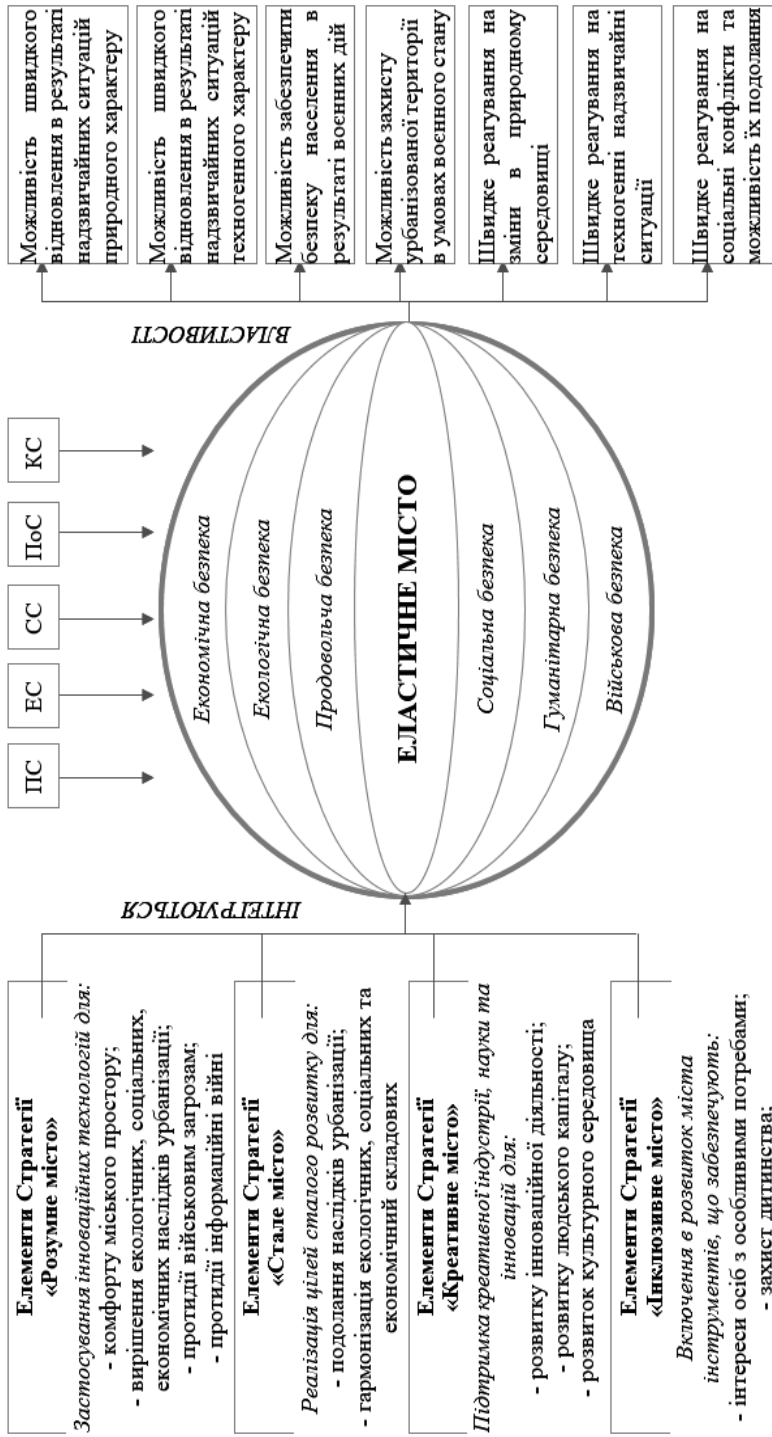
Стратегію еластичного міста, за сприяння ОЕСР, було адаптовано для таких міст: Анталія (Туреччина), Белу-Орізонті (Бразилія), Бурса (Туреччина), Кардіфф (Великобританія), Кобе (Японія), Кіото (Японія), Лісабон (Португалія), Осло (Норвегія), Оттава (Канада), Тампере (Фінляндія).

Елементи державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій через реалізацію стратегії «Еластичне місто» представлено рис. 4.4.

Стратегія «Еластичне місто» включає в себе ключові переваги розглянутих вище стратегій, зокрема:

- еластичне місто має бути *розумним містом*, що полягає в застосуванні інноваційних технологій щодо: управління містом для ефективності реалізації адміністративних послуг; реалізації державної політики для формування інформаційно-комунікаційного простору; розвитку інфраструктури для забезпечення комфорту для міських жителів, вирішення екологічних проблем через моніторинг використання природних ресурсів та інноваційного розвитку управління промисловими та побутовими відходами; вирішення соціальних проблем через забезпечення ефективності системи охорони правопорядку, підвищення комфорту осіб з особливими потребами, протидії та запобіганні міській злочинності; подолання економічних наслідків шляхом підвищення економічних процесів та забезпечення розвитку інноваційних галузей економіки; протидії інформаційній війні через заходи інформаційної гігієни та забезпечення кібербезпеки міста та окремого міського жителя; протидії воєнним загрозам шляхом виявлення колабораціонізму в інформаційному просторі та швидкого реагування та можливої окупації та забезпечення безпеки міського населення;

- найбільший рівень еластичності характерний для міст з високим рівнем сталого розвитку, який має забезпечити гармонізацію соціальних, економічних та екологічних інтересів суспільства. Сталий розвиток націлений на подолання наслідків урбанізації та високу ступінь гуманітарної, соціальної, продовольчої та екологічної безпеки;

Рис. 4.4. Модель державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Еластичне місто»

- еластичне місто, окрім того, що враховує інноваційні технології має ще й генерувати інновації в різних сферах суспільного життя та забезпечення безпеки урбанізованої території. Відповідно сукупність інструментів Стратегії «Креативне місто» мають використовуватися для розвитку інноваційної діяльності; розвитку людського капіталу та розвитку культурного середовища. В сукупності це дозволить формувати ефективні державно-управлінські рішення в сфері економічної, екологічної, соціальної та гуманітарної безпеки;

- для вирішення соціальних проблем як напряму забезпечення еластичності міста є необхідність у розвитку його інклюзивної складової. Дане питання є особливо важливим для міст України, в умовах сьогодення, що характеризується воєнним станом. Так, захисники України та цивільні громадяни, що постраждали в результаті бойових дій, мають особливі потреби у той час, коли є необхідність, які потрібно забезпечити через інклюзивні механізми.

Таким чином, ідентифіковано властивості сучасних та найпоширеніших стратегій розвитку міст, зокрема: «розумне місто», «стале місто», «інклюзивне місто», «креативне місто» та «еластичне місто». У процесі характеристики стратегій визначено напрями формування державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, а також за кожною стратегією ідентифіковано сукупність ризиків та загроз, які можливо подолати. Встановлено, що державна політика забезпечення безпеки урбанізованих територій має ґрунтуватися на багатовекторності та визначати можливість містам обирати будь-яку стратегію, яка відповідає сукупності факторів та є найбільш перспективною для регіону. Встановлено, що в результаті воєнної російської агресії для окремих міст України, особливо тих, що знаходяться близько до кордону держав-агресорів, пріоритетною є Стратегія «Еластичне місто». Саме стратегія еластичного міста дозволяє об'єднати в собі найефективніші інструменти досліджуваних стратегій та визначити механізми протидії та запобігання загроз політичного, економічного, соціального, природного та культурного середовища. Крім того, еластичне місто характеризується можливістю швидкого відновлення в наслідок надзвичайних ситуацій.

Висновки до четвертого розділу

1. У даному дослідженні було ідентифіковано наслідки урбанізації та обгрунтовано їх вплив на безпеку урбанізованих територій та безпеку життєдіяльності жителів таких територій. У результаті дослідження, визначено та охарактеризовано наслідки урбанізації з позицій екологічного, економічного, інфраструктурного, соціального та гуманітарного середовищ. Зазначені наслідки потребують негайного їх подолання, адже є загрозами як для безпеки жителів, так і загалом для безпеки урбанізованої території та національної безпеки як сукупності її складових – екологічної, економічної, гуманітарної, соціальної тощо. Вплив екологічних, економічних, соціальних, гуманітарних та інфраструктурних наслідків урбанізації становить загрози для безпеки урбанізованих територій, безпеки життєдіяльності містян та національної безпеки загалом. За окремими складовими національної безпеки прослідковується негативний вплив ідентифікованих наслідків. Наслідки економічного, соціального та інфраструктурного характеру становлять загрози для економічної, та соціо-гуманітарної безпеки, а екологічні наслідки – для екологічної та продовольчої безпеки. Доцільно зауважити про тісний взаємозв'язок складових національної безпеки, що прослідковується у їх взаємовпливі, наприклад, ідентифіковані нами наслідки економічного характеру такі як міська бідність, що становить загрозу для економічної безпеки, є загрозою як для соціальної безпеки, що прослідковується у посиленні соціальної нерівності та соціальної стратифікації, а також загостренні проблеми здоров'я міст, так і загрозою для екологічної безпеки як одного із факторів, що посилюють проблеми відходів, і як наслідок, погіршують санітарно-епідеміологічний стан.

2. Наслідки урбанізації становлять загрозу для системи національної безпеки, безпеки урбанізованої території та безпеки життєдіяльності жителів таких територій. У свою чергу, безпека урбанізованої території є складовою національної безпеки, а безпека життєдіяльності містян – ключовим елементом як системи безпеки урбанізованої території, так і системи національної безпеки загалом. Система публічного управління загалом та процеси формування і реалізації державної політики зокрема, фокусуючись на потребах, інтересах, правах та свободах громадян, їх здоров'ї та житті як найвищій соціальної цінності, у контексті

розробки стратегії подолання негативних наслідків урбанізації, забезпечення розвитку і гарантування безпеки урбанізованих територій, необхідно враховувати особливості складових елементів системи національної безпеки та безпеки урбанізованої території.

3. Ідентифіковані загрози урбанізації та їх тісний взаємозв'язок із складовими системи безпеки урбанізованої території та національної безпеки загалом є уніфікованими, однак у контексті розробки стратегії розвитку та гарантування безпеки урбанізованої території, формування відповідної державної політики та здійснення публічно-управлінського впливу, доцільно враховувати, що такі загрози при конкретизації урбанізованої території матимуть особливості та різні властивості, що, у свою чергу, потребуватиме модифікації стратегії. Ключовими факторами модифікації стратегії забезпечення безпеки урбанізованих територій, у контексті подолання наслідків урбанізації та необхідності забезпечення розвитку таких територій, у тому числі і за рахунок використання переваг урбанізованої території, є наступні: диференціальний характер впливу наслідків урбанізації; варіативність людських потоків; рівень ресурсної залежності; ефективність управління відходами; стан та результативність системи громадського здоров'я; а також особливості міжособистісної комунікації.

4.3 метою дослідження еволюції поглядів щодо розвитку урбанізованих територій та забезпечення їх безпеки, у межах міжнародного співробітництва, на основі проведено аналізу документів, що прийняті в результаті конференцій Хабітат щодо ключових підходів розвитку людських поселень та населених пунктів, здійснено їх порівняння, зокрема, з позицій трансформації поглядів на міський розвиток, в умовах інтенсифікації урбанізаційних процесів та визнання їх вирішального значення в майбутньому людства. Передумовою скликання, Генеральною асамблеєю ООН, першої міжнародної конференції під егідою ООН щодо людських поселень Хабітат I, у 1976 р., стало усвідомлення необхідності сталого розвитку населених пунктів та оцінка тенденцій і масштабів урбанізації в майбутньому. Не зважаючи на те, що на той час, процеси урбанізації не були настільки стрімкими як сучасні та здебільшого торкалися країн з високим рівнем розвитку, світова спільнота зафіксувала тенденції переміщення населення з сільської

місцевості у міську та, відповідно, зростання міського населення у загальносвітовому масштабі, у тому числі і за рахунок природного приросту. Рішення щодо утвердження конференції Хабітат як такої, що систематично, кожні 20 років, скликається для перегляду напрямів міського розвитку, обумовлює зміну парадигми міського розвитку. Керівні дії щодо розвитку людських поселень за результатами Хабітату I, задекларовані у Ванкуверському плані дій (1976 р.), полягають у необхідності забезпечення збалансованого розвитку людських поселень, який передбачає врахування взаємозв'язків екологічного, економічного та соціального середовищ, по суті випередили задекларовані Цілі сталого розвитку 2016-2030 рр., а саме в частині 11 Цілі «Сталий розвиток міст та спільнот». Результати Хабітату III, що інтегрувалися у Декларацію Кіто про екологічно сталі міста та населені пункти та Нову програму розвитку міст, свідчать про зміну підходів щодо міського розвитку, утвердження необхідності досягнення сталого розвитку міст та використання потенціалу урбанізації і сталого розвитку, а також їх синергетичного ефекту щодо забезпечення досягнення глобальних цілей загалом.

5. Найбільш пріоритетними стратегіями розвитку міст в контексті забезпечення безпеки урбанізованих територій, з одного боку, та подолання негативних наслідків урбанізації з іншого боку, є: «Розумне місто», «Креативне місто», «Стале місто», «Інклюзивне місто» та «Еластичне місто». Варто зазначити, що найбільш пріоритетною стратегією, на сьогодні, в контексті забезпечення безпеки, є «Еластичне місто». Саме дана стратегія об'єднує в собі ключові та найбільш результативніші положення усіх інших стратегій. Для України, зважаючи на проблематику економічної, культурної, соціальної, гуманітарної складових розвитку та з позицій стану природного середовища, є необхідність у використанні різних стратегій. Так, відповідно для кожного міста, в залежності від диверсифікованих факторів, є можливість обрання місцевими органами влади, найбільш придатної та ефективної для нього стратегії. Державна політика, у свою чергу, має забезпечити даний вибір та його ефективну реалізацію. Для розробки державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, в контексті реалізації вище вказаних стратегій, ідентифіковано властивості кожної з них. Визначено, що кожна стратегія вирішує сукупність проблем направлених на

забезпечення того чи іншого виду безпеки урбанізованої території, проте лише стратегія «Еластичне місто» дозволяє вирішити проблему в комплексі. Так, стратегія «Еластичне місто» враховує в собі ключові особливості вище зазначених Стратегій та дозволяє забезпечити безпеку урбанізованих територій, адже дає можливість: швидкого відновлення в результаті надзвичайних ситуацій природного характеру; швидкого відновлення в результаті надзвичайних ситуацій техногенного характеру; забезпечити безпеку населення в результаті воєнних дій; забезпечити захист урбанізованої території в умовах воєнного стану; сприяти швидкому реагуванню на зміни в природному середовищі; сприяти швидкому реагуванню на техногенні надзвичайні ситуації; забезпечити швидке реагування на соціальні конфлікти та можливість їх подолання.

РОЗДІЛ 5

МОДЕЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

5.1. Моделювання реалізації стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій

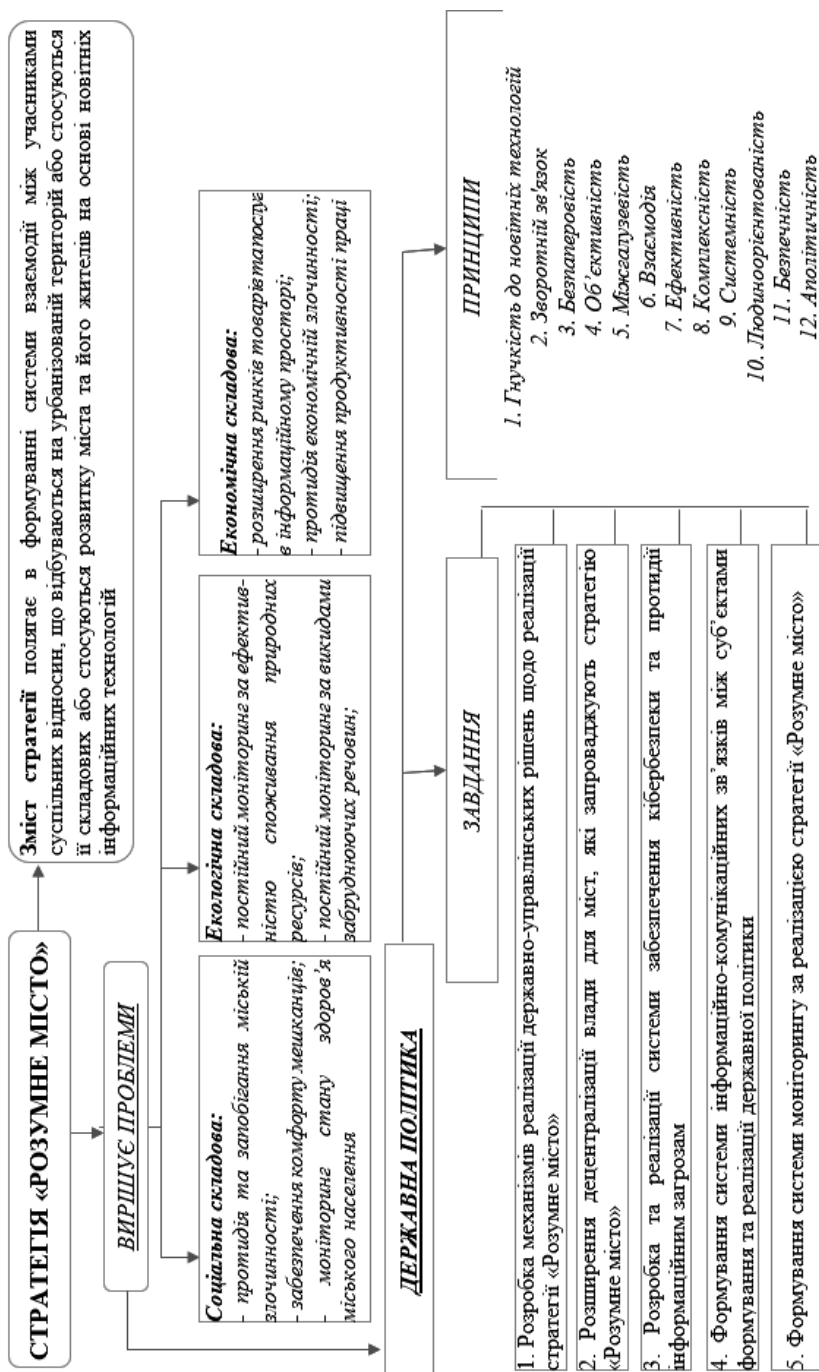
Сучасні стратегії розвитку міст вирішують сукупність проблем щодо забезпечення безпеки урбанізованих територій. Кожна стратегія дозволяє вирішити сукупності проблем, які, в свою чергу, обумовлюють можливості запобігати та протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам, та відповідно долати сукупність наслідків урбанізації. Стратегія розвитку міста направлена на вирішення конкретних завдань, які мають відображення в державній політиці. Ідентифікація, в попередніх дослідженнях, стратегій (стале місто, стійке місто, розумне місто, креативне місто та інклюзивне місто) та їх властивостей, що забезпечують певний рівень безпеки урбанізованої території та визначають напрями щодо протидії та запобігання відповідним загрозам. В науковій літературі, аналітичних звітах, стратегічних положеннях містяться сукупність напрямів запровадження тієї чи іншої стратегії. Проте, більшість пропозиції стосуються власне міста та навколишніх поселень, а це призводить до фрагментарності їх реалізації. Адже, будь-яка стратегія розвитку міста повинна бути гармонійною з державною політикою в цілому.

Проблеми формування та реалізації стратегії розвитку міст має глибоке теоретичне підґрунтя, що закладене в наукових працях зарубіжних вчених серед яких: Torre L.A., Bray F., Siegel R.L., Lortet-Tieulent J., Jemal A. [286], Kolpin D.W., Furlong E.T., Meyer M.T., Barber L.B., Buxton H.T. [249], Shaw J.E., Sicree R.A., Zimmet P.Z. [278], Grimm N.B., Faeth S.H., Golubiewski N.E., Bai X., Briggs J.M. [233], Guariguata L., Whiting D.R., Hambleton I., Linnenkamp U., Shaw J.E. [236], Swinburn B.A., Sacks G., Hall K.D., Moodie M.L., Gortmaker S.L. [281], McKinney M.L. [254], Seto K.C., Güneralp B., Hutyra L.R. [275], Yusuf S., Reddy S., Ôunpuu S., Anand S. [295], Chan C.K., Yao X. [215].

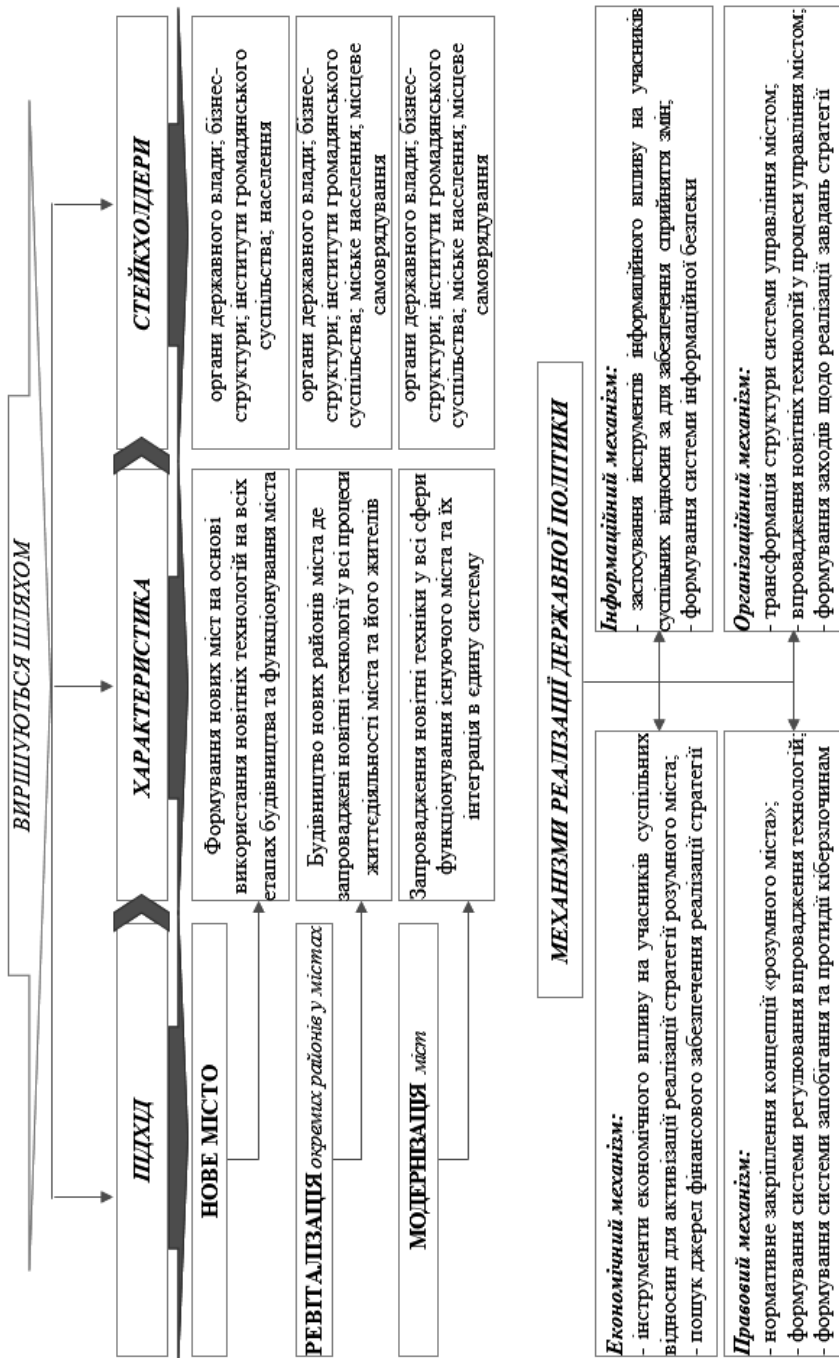

«Глобальною тенденцією сучасного світу є зростання ролі міст і регіонів у територіальному поділі праці. Саме ці одиниці управління державою стають локомотивами розвитку, зважаючи на здатність максимально враховувати потреби населення та наявні ресурси для ухвалення рішень на місцевому рівні, а поза тим — ефективно зменшувати навантаження на органи центральної влади. Тож розвиток міст, незалежно від їхніх масштабів, значною мірою визначає ефективність змін національного характеру та впливає на розвиток не лише регіону, а й держави загалом. А якісний план такого зростання є передумовою ухвалення максимально конструктивних рішень. Об'єктивно оцінити позитивні зміни умов життя місцевої громади можна через систему соціально-економічних показників, суб'єктивно — через безпосереднє відчуття членами громади рівня особистого комфорту в широкому розумінні цього слова. Особливої актуальності проблематика стратегічного планування регіонального розвитку в Україні набула у зв'язку з децентралізацією влади та реформою державного управління. Ці заходи передбачають передання повноважень і відповідних фінансових ресурсів для розвитку територій на місцевий рівень, чим і обумовлюється необхідність удосконалення методології та інструментарію стратегічного планування як на національному, так і на локальному рівнях» [60].

Будь-яка методологія стратегічного планування, аналізу та управління щодо розвитку міст та запровадження інноваційних підходів не буде результативною без її окреслення на рівні державної політики. Саме державна політика направлена на забезпечення гармонізацію потреб усіх учасників забезпечення безпеки урбанізованих територій та суб'єктів реалізації як державної політики так і стратегії розвитку міст. Для вирішення зазначеної проблеми пропонуємо використати метод моделювання щодо формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій в контексті запровадження окремих стратегій розвитку міст. Моделювання дозволить показати взаємозв'язки між усіма складовими державної політики та визначити ключові напрями її реалізації. Модель державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Розумне місто» представлено на рис. 5.1 та 5.2; стале місто - рис. 5.3 та 5.4; креативне місто – 5.5 та 5.6; інклюзивне місто – 5.7 та 5.8.

Рис. 5.1. Модель державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Розумне місто» (початок)

Рис. 5.2. Модель державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Розумне місто» (кінець)

Стратегія «Розумне місто» вимагає розширення кола завдань державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, які пропонуємо визначати наступним чином: розробка механізмів реалізації державно-управлінських рішень щодо реалізації стратегії «Розумне місто»; розширення децентралізації влади для міст, які запроваджують стратегію «Розумне місто»; розробка та реалізації системи забезпечення кібербезпеки та протидії інформаційним загрозам; формування системи інформаційно-комунікаційних зв'язків між суб'єктами формування та реалізації державної політики; формування системи моніторингу за реалізацією стратегії «Розумне місто».

Завдання державної політики можуть бути реалізовані за умови дотримання сукупності принципів. В теорії державного управління виділяють сукупність принципів, яким повинна відповідати державна політика. При чому різні вчені надають перевагу різним підходам щодо їх змісту та складу. Не зважаючи на сфери в яких реалізується державна політика, варто наголосити на необхідності дотримання ключових принципів: зворотній зв'язок, об'єктивність, взаємодія, ефективність, комплексність, системність, людиноорієнтованість, безперервність, аполітичність. Зважаючи на специфіку стратегії «Розумне місто», державна політика має притримуватися специфічних принципів, а саме:

- гнучкість до новітніх технологій – механізми реалізації державної політики мають бути гнучкими до розвитку інноваційних технологій, а суб'єкти їх реалізації мають оперативно реагувати на зміни в сфері новітніх технологій;

- безпаперовість – впровадження стратегії «розумне місто» передбачає всеосяжне використання інформаційних технологій, а отже повний перехід на безпаперове забезпечення адміністративних послуг;

- міжгалузевість – державна політика забезпечення безпеки урбанізованих територій шляхом запровадження стратегії «Розумне місто» має передбачати впровадження новітніх технологій у всі сфери функціонування міста.

Реалізації стратегії «Розумне місто» може відбуватися трьома шляхами:

- *нове місто*. В світі є приклади будівництва нових міст на основі досліджуваної стратегії. Нові міста мають ґрунтуватися на всеосяжному використанні інформаційних технологій як при їх будівництві, так і при функціонуванні. При чому при проектуванні

міста варто орієнтуватися як на технології сьогодення так і на технології майбутнього. Це дозволить безперешкодно впроваджувати інноваційні технології, які будуть розроблені в наступних періодах. Відповідно при такому виборі Стратегії «Розумне місто», державна політика має врахувати інтереси наступних стейкхолдерів: органи державної влади (зацікавлені в розвитку нових міст як суб'єктів економічного розвитку та формування нового простору розвитку інновацій в різних сферах суспільного життя); бізнес-структури (нові міста для бізнес структур з одного боку є додатковим ринком збуту товарів та послуг, а з іншого, простором розвитку виробничих потужностей, що визначає їх інтерес в державній політиці, як гаранту забезпечення інформаційної безпеки бізнесу); інститути громадянського суспільства (направлені на забезпечення врахування інтересів більшості учасників суспільних відносин та впливу на них інноваційних технологій з позиції забезпечення інформаційної безпеки); населення (зацікавлене в будівництві нових розумних міст в контексті забезпечення власної безпеки як з позиції фізичної, так і інформаційної безпеки).

- *ревіталізація окремих районів у містах* – це будівництво нових районів міста де запроваджені новітні технології у всі процеси життєдіяльності міста та міських жителів. Будівництво таких районів є особливо актуальними для України в контексті відновлення промислових районів міст, які не використовуються. Це дозволяє розширити міський простір та забезпечити комфорт міських жителів. Для бізнесу будівництво таких районів дозволяє диверсифікувати господарську діяльність та забезпечити удосконалення бізнес процесів. Інноваційні міські райони можуть стати точками притягнення інвестицій та людських ресурсів.

- *модернізація міст* – це запровадження новітніх технологій у всі сфери функціонування існуючого міста та їх інтеграція в єдину систему. Даний напрямок може бути реалізований в Україні в контексті після воєнного відновлення міст, які були частково або повністю зруйновані окупантами в результаті бойових дій.

Для реалізації зазначеного ключовими механізмами державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Розумне місто» є наступні:

- *економічний механізм* передбачає розробку та реалізацію інструментів економічного впливу на учасників суспільних відносин для сприяння реалізації стратегії розумного міста. Для

реалізації даної стратегії, ключовими бізнес структурами мають стати компанії, які працюють в сфері новітніх технологій. Крім того, вагомого значення набувають компанії, які забезпечують безпеку як фізичну, так і інформаційну, що обумовлено високою ймовірністю втручання в особисте життя міських жителів через несанкціонований доступ до інформаційних систем. Важливим інструментом економічного механізму реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій шляхом впровадження стратегії «Розумне місто» є формування джерел фінансового забезпечення реалізації стратегії. Такими джерелами для України можуть бути як кошти державного та місцевих бюджетів, так і міжнародна фінансова допомога від міжнародних фінансових організацій, міжнародних урядових та неурядових організацій, урядів окремих країн, приватних фінансових фондів, приватних осіб, транснаціональних корпорацій, благодійних фондів та інших.

- *інформаційний механізм* направлений на формування інформаційного простору як власне реалізації державної політики, так і функціонування розумних міст. Інформаційний механізм є досить важливим з позиції забезпечення сприйняття змін міським населенням, особливо, що стосується запровадження новітніх технологій, які раніше не використовувалися населенням. В даному контексті особливо важливим є співпраці із ЗМІ, реалізація соціальної реклами, організація круглих столів та конференцій, реалізація масових заходів, проведення тренінгів, впровадження навчальних дисциплін в освітні програми закладів середньої та вищої освіти. Це дозволить сформувати свідомість міських жителів, яка забезпечить гнучкість до впровадження інновацій у функціонуванні міста та його окремих підсистем. Важливе значення інформаційного механізму проявляється в забезпеченні інформаційної гігієни міських жителів, що вкрай важливо через можливість витоку інформації про особисте життя. Інформаційний механізм також покликаний вирішити важливу проблему забезпечення кібербезпеки. Високий рівень кіберзахисту міста та його життєзабезпечуючих систем дозволяє протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам безпеці урбанізованої території.

- *правовий механізм* направлений на формування правового поля реалізації державної політики та функціонування розумного міста. Зокрема, основними напрямками реалізації правового механізму є:

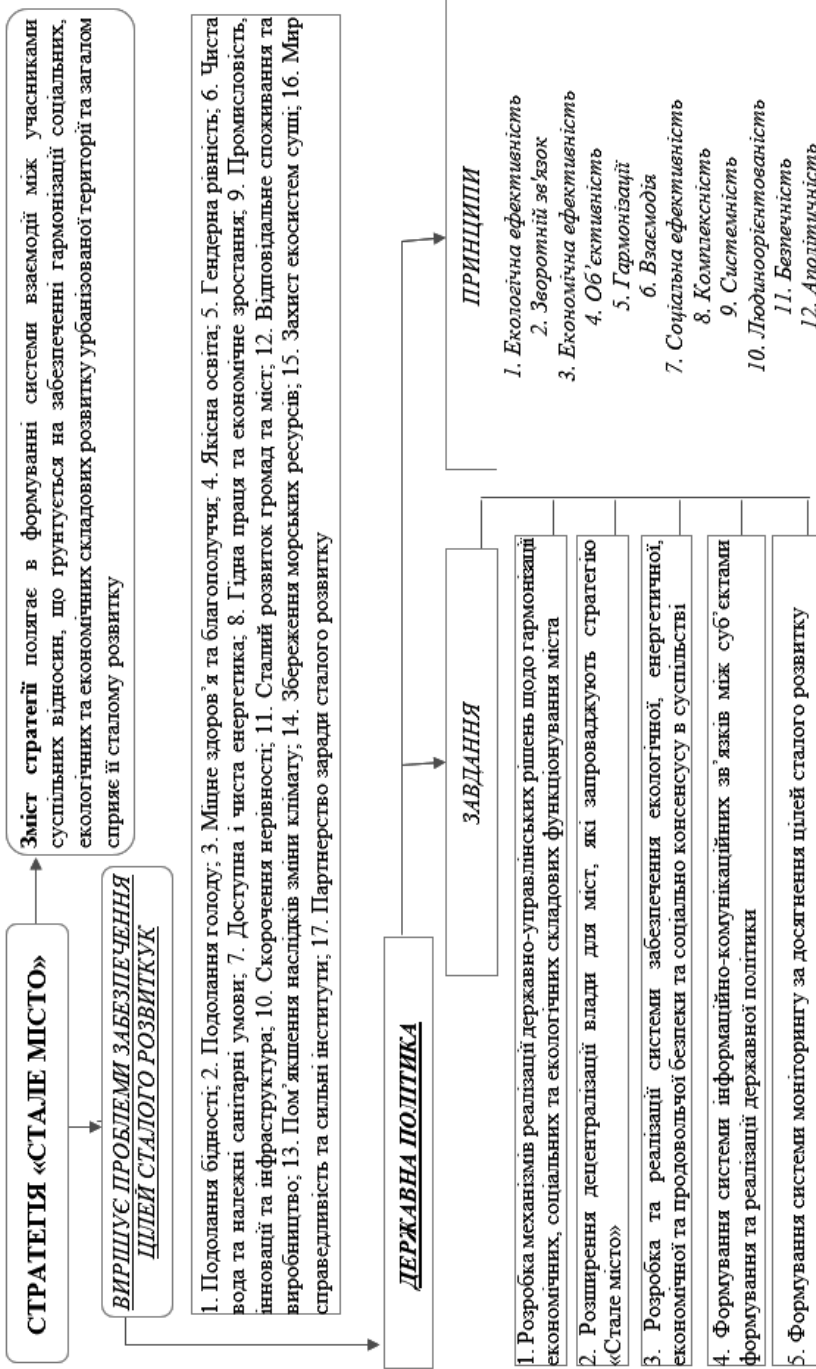
1) нормативне закріплення концепції «розумного міста» - формування законодавчих актів, що регулюють процес розробки та реалізації стратегії «Розумне місто», що передбачає вимоги до таких міст: відповідальність за реалізацію стратегії, особливості функціонування органів місцевого самоврядування, джерела фінансування реалізації стратегії;

2) формування системи регулювання впровадження технологій – формування нормативно-правових актів в сфері наукової та інноваційної діяльності, що формуються правове поле розробки та реалізації новітніх технологій; особливості національного ринку новітніх технологій; особливості взаємодії із міжнародним ринком новітніх технологій; вимоги до новітніх технологій та їх безпеки; порядок моніторингу за ринками; порядок оцінки безпеки новітніх технологій для міського населення та держави в цілому;

3) формування системи запобігання та протидії кіберзлочинам – встановлення відповідальності за кіберзлочини та формування правового регулювання правоохоронної системи як інструменту запобігання та протидії кіберзлочинам;

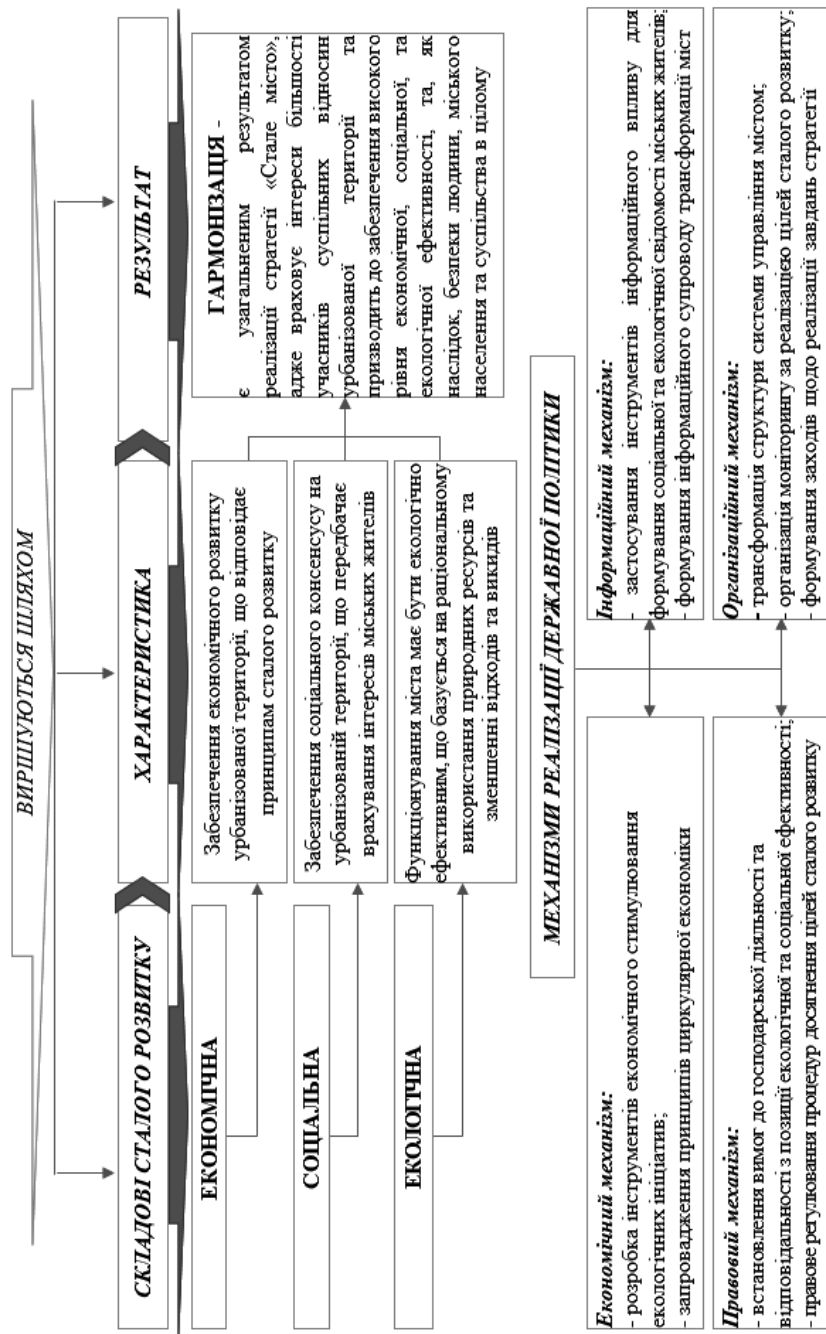
- організаційний механізм передбачає: 1) трансформацію структури системи управління містом, тобто зміну механізмів через перехід на новітні технології на усіх етапах формування місцевого самоврядування (виборчий процес) та реалізації його функцій в різних сферах життя міста (реорганізація структури органів місцевого самоврядування); 2) формування заходів щодо реалізації завдань стратегії.

Визначені складові державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій шляхом запровадження Стратегії «Розумне місто» можуть бути видозмінені, що залежить від соціально-економічних умов, природного середовища, політико-правових особливостей в державі. Післявоєнне відновлення міст України може відбуватися за визначеним сценарієм, за умови, що розумне місто на певній території може стати каталізатором розвитку та забезпечення соціальної, продовольчої та геополітичної її безпеки. Стратегія «Розумне місто» має стати однією із ключових у формуванні відновлювальних процесів як інструмент інтеграції України в Європейський та Північноатлантичний простір.

Рис. 5.3. Модель державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Стале місто» (початок)

Рис. 5.4. Модель державної політики безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Стале місто» (кінець)

Стратегія «Стале місто». До завдань державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій шляхом запровадження стратегії «Стале місто» пропонуємо віднести наступні: 1. Розробка механізмів реалізації державно-управлінських рішень щодо гармонізації економічних, соціальних та екологічних складових функціонування міста; 2. Розширення децентралізації влади для міст, які запроваджують стратегію «Стале місто»; 3. Розробка та реалізації системи забезпечення екологічної, енергетичної, економічної та продовольчої безпеки та соціального консенсусу в суспільстві; 4. Формування системи інформаційно-комунікаційних зв'язків між суб'єктами формування та реалізації державної політики; 5. Формування системи моніторингу за досягнення цілей сталого розвитку. Відповідно специфічними принципами державної політики щодо реалізації досліджуваної стратегії є наступні:

- екологічна ефективність – державно-управлінські рішення мають оцінюватися із позиції екологічної ефективності, тобто впливу на функціонування урбанізованої території з позиції досягнення екологічних цілей сталого розвитку в частині використання природних ресурсів та впливу на навколишнє середовище;

- соціальна ефективність – державно-управлінські рішення мають оцінюватися із позиції соціальної ефективності, тобто впливу на функціонування урбанізованої території щодо досягнення соціальних цілей сталого розвитку, зокрема, сприяння соціальній рівності, подолання бідності, забезпечення доступу до адміністративних послуг, освіти, медицини та забезпечення комфорту проживання;

- економічна ефективність – державно-управлінські рішення мають оцінюватися із позиції економічної ефективності, тобто впливу на функціонування урбанізованої території з позиції досягнення економічних цілей сталого розвитку.

- гармонізація - державно-управлінські рішення мають оцінюватися із позиції врахування інтересів усіх учасників суспільних відносин на урбанізованій території.

Зазначені принципи впливають із складових сталого розвитку а саме: - економічної (забезпечення економічного розвитку урбанізованої території, що відповідає принципам сталого розвитку. Так, економіка міста має забезпечити стале відповідальне виробництво та споживання. Це можливо досягти через впровадження принципів циркулярної економіки);

- соціальної (забезпечення соціального консенсусу на урбанізованій території, що передбачає врахування інтересів міських жителів);

- екологічної (функціонування міста має бути екологічно ефективним, що базується на раціональному використанні природних ресурсів та зменшення відходів та викидів).

Досягнення сталого розвитку міста можливе за умови гармонізації вказаних складових (є узагальненим результатом реалізації стратегії «Стале місто», адже враховує інтереси більшості учасників суспільних відносин урбанізованої території та забезпечує високий рівень економічної, соціальної та екологічної ефективності, і, як наслідок, безпеки людини, міського населення та суспільства в цілому).

Особливостями ключових механізмів державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом впровадження Стратегії «Стале місто» є:

- *економічний механізм* передбачає розробку інструментів економічного стимулювання екологічних та соціальних ініціатив в місті. Такі ініціативи мають бути направлені на формування нового світогляду бізнесу та міського населення, щоб забезпечити відповідальне виробництво та відповідальне споживання. Однією із найефективніших економічних концепцій, що дозволить реформувати урбанізовану територію є концепція циркулярної економіки.

- *інформаційний механізм*, основним завданням якого є формування та реалізація інструментів впливу на суспільство задля формування екологічної та соціальної свідомості, а також забезпечення соціальної відповідальності бізнесу. Інформаційні технології дозволяють пришвидшити процес створення інформаційного простору для виконання зазначеного завдання. На інформаційний механізм покладається також важливе значення при формуванні інформаційного простору та налагодження комунікації між суб'єктами реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій.

- *правовий механізм* має бути направлений на забезпечення правового поля впровадження власне стратегії «Сталого міста», а також механізмів державної політики щодо її реалізації. Зокрема, важливим напрямком правового регулювання є встановлення вимог до господарської діяльності бізнес структур та комунальних господарств щодо соціальної та екологічної відповідальності. Введення в правове поле моніторингу за рішеннями місцевого

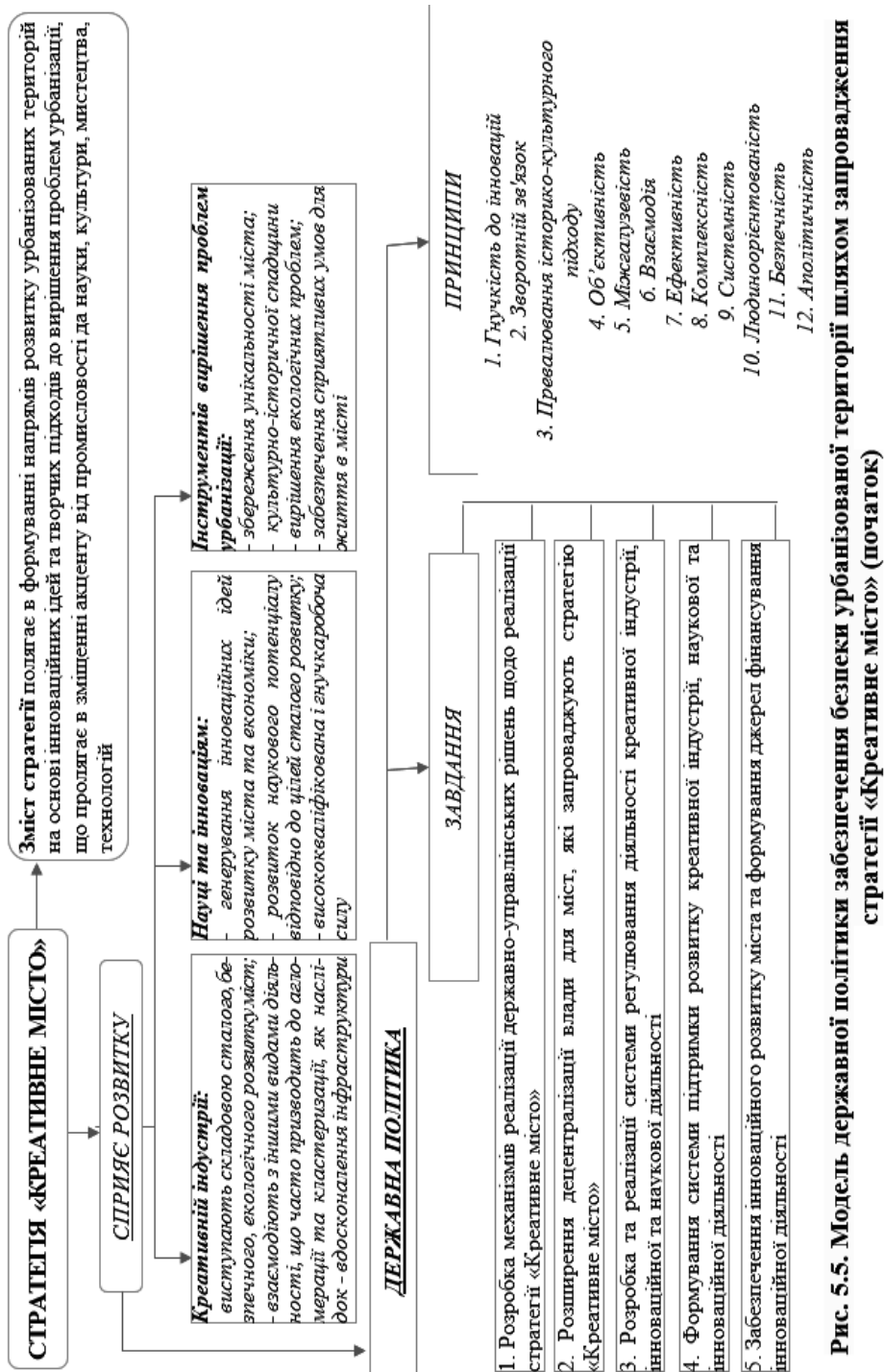
самоврядування на предмет відповідності Цілям сталого розвитку, що дозволить здійснювати контрольні заходи за екологічними параметрами та соціальними параметрами функціонування урбанізованої території. Важливим є також встановлення відповідальності місцевого самоврядування, міських жителів, бізнес структур за досягненням цілей сталого розвитку.

- *організаційний механізм* має передбачати: 1) трансформацію структури системи управління містом – приведення у відповідність структури місцевого самоврядування та господарства міста до принципів сталого розвитку; 2) організацію моніторингу за реалізацією цілей сталого розвитку – створення відповідних моніторингових служб для контролю за екологічними та соціальними параметрами; 3) формування заходів щодо реалізації завдань стратегії – розробка плану заходів із реалізації стратегії «Стале місто», що передбачає порядок досягнення кожної цілі сталого розвитку.

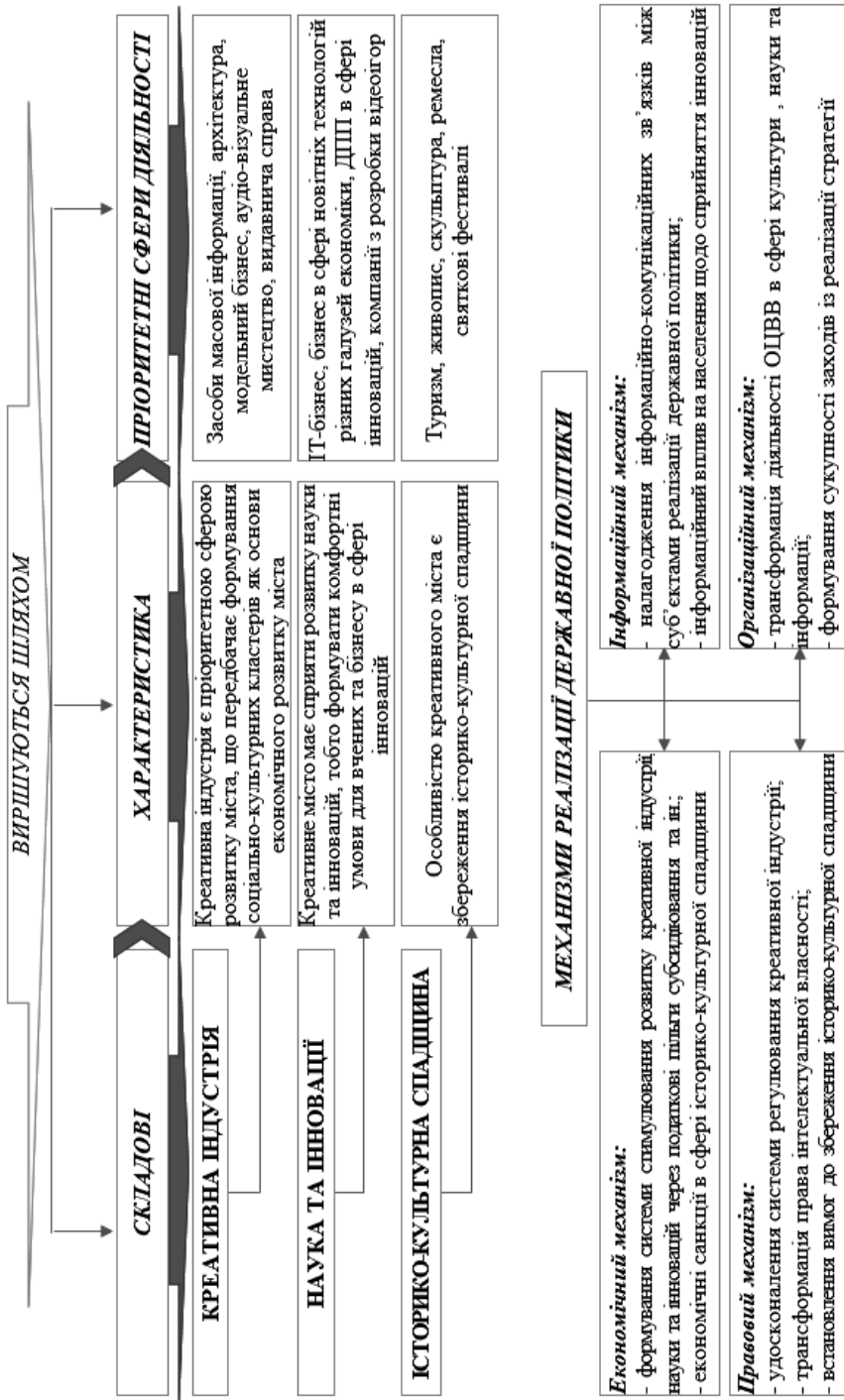
Вказані складові державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Стале місто» направлені на гармонізацію інтересів різних учасників суспільних відносин з одного боку та подолання сукупності наслідків урбанізації, що дозволить забезпечити екологічну, економічну, соціальну, продовольчу безпеку урбанізованої території. Реалізація державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій на основі Стратегії «Стале місто» стане можливим за умови комплексного застосування визначених механізмів.

Стратегія «Креативне місто». Стратегія «Креативне місто» направлена на формування міст, населення яких є виробниками креативної продукції, інновацій та наукових ідей. Суть креативного міста полягає в тому, що креативний підхід застосовується як для реалізації стратегії так і для формування міського простору та реалізації креативних ідей. Основною метою реалізації стратегії «Креативне місто» є формування урбанізованого простору, який буде приваблювати талановиті людські ресурси та сприяти їх розвитку щодо реалізації креативних ідей, формування інновацій та розвитку науки направлени на забезпечення сталого розвитку та безпеки.

Креативні міста мають вагомe значення в розвитку економічного, технологічного, інноваційного, енергетичного потенціалу держави, а також визначають пріоритетні напрями розвитку людського капіталу. В сукупності зазначені переваги креативних міст дозволяють сформувати напрями забезпечення безпеки урбанізованих територій та державної безпеки в цілому.

Рис. 5.5. Модель державної політики безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Креативне місто» (початок)

Рис. 5.6. Модель державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Креативне місто» (кінець)

Креативні міста покликані розробити інструменти вирішення проблем урбанізації: збереження унікальності міста; культурно-історичної спадщини; вирішення екологічних проблем; забезпечення сприятливих умов для життя в місті. Вирішення зазначених проблем можлива через ефективну державну політику забезпечення безпеки урбанізованих територій, що виконує наступні завдання:

- 1) розробка механізмів реалізації державно-управлінських рішень щодо реалізації стратегії «Креативне місто»;
- 2) розширення децентралізації влади для міст, які запроваджують стратегію «Креативне місто»;
- 3) розробка та реалізації системи регулювання діяльності креативної індустрії, інноваційної та наукової діяльності;
- 4) формування системи підтримки розвитку креативної індустрії, наукової та інноваційної діяльності;
- 5) забезпечення інноваційного розвитку міста та формування джерел фінансування інноваційної діяльності.

Реалізації Стратегії «Розумне місто» в містах України потребує від державної політики злагоджених дій, які забезпечуються через економічний, інформаційний, правовий та організаційний механізми. Економічний механізм має забезпечити формування системи стимулювання розвитку креативної індустрії, науки та інновацій через податкові пільги субсидювання та ін. Інструменти економічного стимулювання дозволяють розвинути креативну індустрію, інновації та науку в певному місті, та в цілому сформують науковий та кадровий потенціали держави для досягнення цілей сталого розвитку та забезпечення безпеки як урбанізованих територій, так і держави в цілому. Також, важливою складовою економічного потенціалу є економічні санкції в сфері історико-культурної спадщини, тобто встановлення відповідальності за збереження історико-культурної спадщини через адміністративні методи.

Важливого значення в інформаційному суспільстві приділяється інформаційному механізму державної політики. Будь-яка державна політика має сформувати ефективну систему інформаційного супроводу та комунікації між суб'єктами реалізації. Крім того, реалізація стратегії чи програми, які передбачає державна політика має забезпечити врахування особливостей та потреб населення, а у випадку із креативним містом – міського населення. Важливе значення в реалізації державної політики та власне розробці

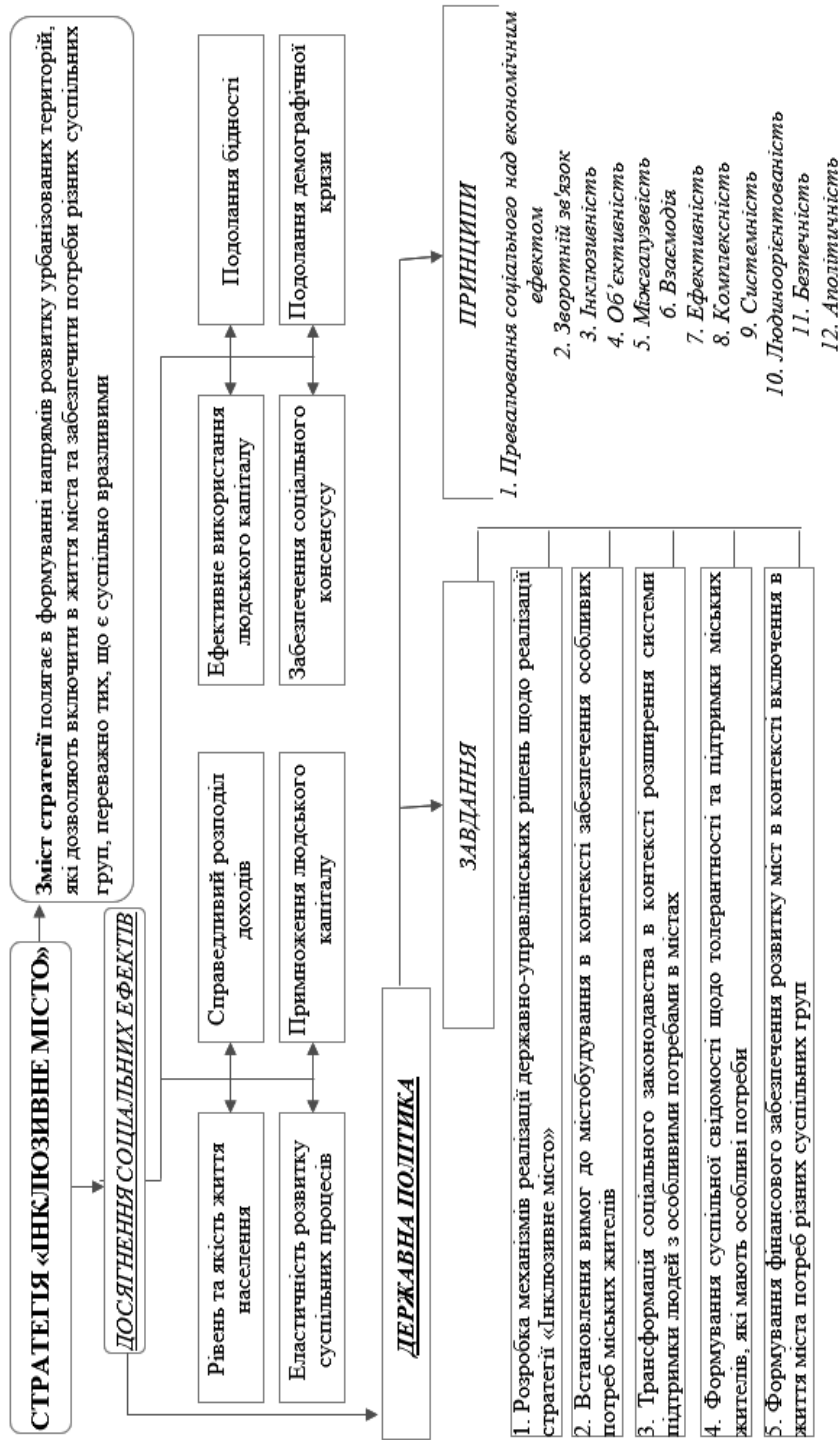
і реалізації Стратегії «Креативне місто» займає трансформація діяльності органів центральної виконавчої влади в сфері культури, науки та інформації та їх взаємодій з органами місцевого самоврядування. Для забезпечення реалізації як окремої стратегії, так і сукупності стратегій є необхідність розробки заходів як для мережі міст, так і для окремого міста.

У зв'язку із тим, що стратегія «Креативне місто» є новою для України, а в умовах необхідності формування економічного, інформаційного та організаційного забезпечення реалізації державної політики, є потреба в трансформації системи правового регулювання як власне функціонування Креативного міста, так і життєдіяльності міських жителів та господарської діяльності бізнес структур. Відповідно правовий механізм державної політики має розвивати за наступними напрямками: удосконалення системи регулювання креативної індустрії; трансформація права інтелектуальної власності; встановлення вимог до збереження історико-культурної спадщини.

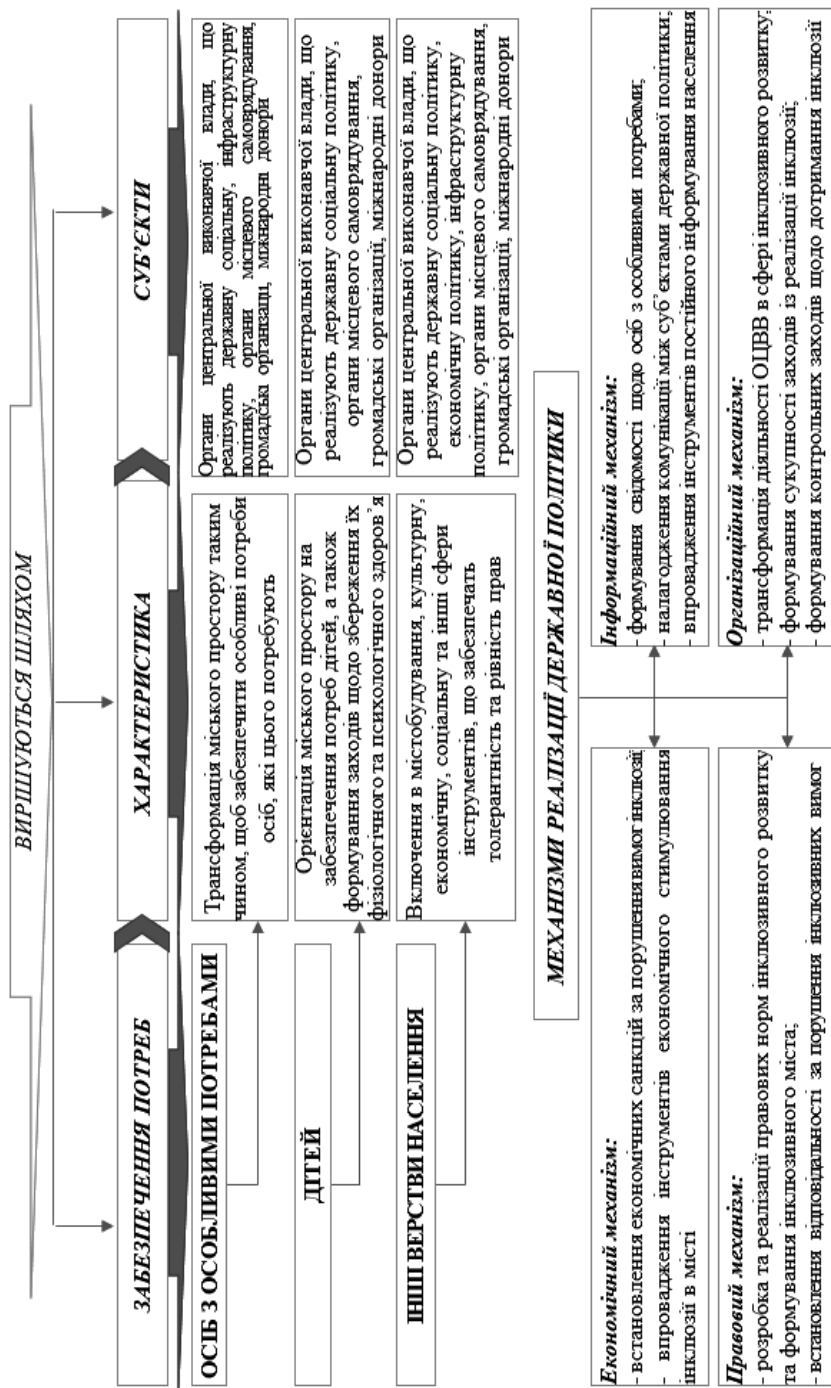
В цілому Стратегія «Креативне місто» має забезпечити як безпосередньо певний рівень безпеки урбанізованої території так і генерувати ідеї забезпечення безпеки інших міст та держави в цілому. Реалізація як державної політики в цілому так і стратегії окремого міста залежить від сукупності факторів, від врахування яких залежить ефективність державно-управлінських рішень.

Стратегія «Інклюзивне місто». Стратегія «Інклюзивне місто» є одним із інструментів досягнення цілей сталого розвитку. Основною метою стратегії є забезпечення потреб більшості населення міста, що вимагає трансформації вимог до містобудування; формування міських просторій; розробку культурних, соціальних та інших заходів; трансформацію свідомості міського населення в контексті підтримки та толерантності до осіб з особливими потребами; вироблення заходів із підтримки дитинства; формування здорової нації та інше. Реалізація такої стратегії через державну політику дозволить досягти сукупності соціальних ефектів як для міста, так і для держави в цілому, що забезпечить певний рівень безпеки урбанізованих територій, зокрема: рівень та якість життя населення; ефективне використання людського капіталу; справедливий розподіл доходів; подолання бідності; подолання демографічної кризи; забезпечення соціального консенсусу; примноження людського капіталу; еластичність розвитку суспільних процесів.

Рис. 5.7. Модель державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Інклюзивне місто» (початок)

Рис. 5.8. Модель державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Інклюзивне місто» (кінець)

Зазначені соціальні ефекти інтегруються в державну економічну, соціальну та правову політику, що вказує на багатопрофільність стратегії та її значення в забезпеченні соціальної, економічної та продовольчої безпеки. Пропонуємо виділяти наступні завдання державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території шляхом запровадження стратегії «Інклюзивне місто»:

1) розробка механізмів реалізації державно-управлінських рішень щодо реалізації стратегії «Інклюзивне місто»;

2) встановлення вимог до містобудування в контексті забезпечення особливих потреб міських жителів;

3) трансформація соціального законодавства в контексті розширення системи підтримки людей з особливими потребами в містах;

4) формування суспільної свідомості щодо толерантності та підтримки міських жителів, які мають особливі потреби;

5) формування фінансового забезпечення розвитку міст в контексті включення в життя міста потреб різних суспільних груп.

Основними складовими державної політики в контексті реалізації досліджуваної стратегії є: забезпечення осіб з особливими потребами через трансформацію міського простору та особлива підтримка таких осіб через їх включення в економічні, політичні та соціальні процеси функціонування міста; забезпечення потреб дітей, що визначає напрями формування міського простору із усіма зручностями для проведення заходів щодо збереження фізіологічного та психологічного здоров'я та всебічного розвитку дітей; Забезпечення інших верств населення через включення в містобудування, культурну, економічну, соціальну та інші сфери, інструментів, що забезпечать толерантність та рівність прав.

З позицій ефективної реалізації стратегії «Інклюзивне місто», для вітчизняних міст важливими складовими реалізації державної політики є:

- економічний механізм, складовими якого є встановлення економічних санкцій за порушення вимог інклюзії та впровадження інструментів економічного стимулювання інклюзії в місті;

- правовий механізм включає в себе розробку та реалізацію правових норм інклюзивного розвитку та формування інклюзивного міста, а також встановлення відповідальності за порушення інклюзивних вимог;

- інформаційний механізм передбачає формування свідомості щодо осіб з особливими потребами; налагодження комунікації між суб'єктами державної політики; впровадження інструментів постійного інформування населення;

- організаційний механізм має забезпечити трансформацію діяльності ОЦВВ в сфері інклюзивного розвитку та формування сукупності заходів із реалізації інклюзії та формування контрольних заходів щодо дотримання інклюзії.

В цілому Стратегія «Інклюзивне місто» має забезпечити відповідний рівень економічної, соціальної, продовольчої безпеки урбанізованої території, а також є вагомою складовою забезпечення її сталого розвитку та сталого розвитку держави в цілому. Вагоме значення інклюзивний розвиток міст має для забезпечення соціального консенсусу в суспільстві та розвитку людського капіталу.

Інтеграція вище визначених моделей державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій в Стратегію «Еластичне місто» визначає потребу в формуванні якісного нового підходу до методології її формування та реалізації, що передбачає наступні складові (табл. 5.1):

- *вихідні положення*. Пропонуємо об'єктом державної політики в контексті реалізації Стратегії «Еластичне місто» визначати функціонування та розвиток урбанізованих територій характеризуючи їх з позицій наступних складових: соціальної, економічної, політичної, природної, технологічної, інфраструктурної. Лише за умов врахування властивостей вказаних складових міста є можливість забезпечити його безпеки на можливість швидкого відновлення в результаті надзвичайних ситуацій природного, соціального, техногенного та воєнного характеру. Відповідно, предметом державної політики виступає сукупність методів, інструментів та заходів щодо формування і реалізації державно-управлінських рішень із забезпечення безпеки урбанізованих територій в контексті реалізації Стратегії «Еластичне місто». Метою формування та реалізації державної політики є формування та реалізація державно-управлінських рішень, що передбачають комплекс заходів, інструментів, методів з розробки та реалізації Стратегії «Еластичне місто» як базису забезпечення безпеки урбанізованих територій та їх швидкого відновлення внаслідок надзвичайних ситуацій викликаних внутрішніми та зовнішніми загрозами природного, соціального, політичного, економічного та воєнного характерів. Зазначене обумовлює

формування, перед суб'єктами реалізації державної політики, наступних завдань: прийняття державно-управлінських рішень щодо реалізації стратегії «Еластичне місто»; формування інформаційно-комунікаційної системи між суб'єктами реалізації політики; трансформація законодавства для реалізації стратегії «Еластичне місто»; розробка заходів з трансформації суспільної свідомості для реалізації цілей стратегії; розробка комплексної системи моніторингу за внутрішніми і зовнішніми загрозами на урбанізованій території; розробка заходів із забезпечення безпеки міста та оперативного подолання наслідків на випадок надзвичайних ситуацій; розробка контрольних заходів щодо реалізації стратегії в містах та встановлення відповідальності за досягнення цілей; трансформація вимог до містобудування в контексті забезпечення безпеки урбанізованої території та безпеки життєдіяльності людини. Відповідно принципи державної політики пропонуємо визначати наступні: зворотній зв'язок, об'єктивність, міжгалузевість, взаємодія, комплексність, системність, людиноорієнтованість, безпечність, аполітичність, інклюзивність, превалювання соціального над економічним ефектом, превалювання історико-культурного підходу, гнучкість до новітніх технологій.

- *концептуальні основи* визначаються пріоритетними та найбільш ефективнішими методами та інструментами розумного, сталого, інклюзивного та креативного міста.

- *основними напрямками державної політики* забезпечення безпеки урбанізованої території, у контексті стратегії «Еластичне місто», є наступні складові: екологічна безпека, гуманітарна безпека, продовольча безпека, економічна безпека, військова безпека, соціальна безпека. Запропоновані інструменти та методи забезпечення безпеки зазначених складових безпеки урбанізованої територій вказують на необхідність комплексного підходу до розробки механізмів реалізації державної політики.

Вітчизняна державна політика забезпечення безпеки урбанізованих територій має враховувати сукупність диференціальних факторів та надати можливість містам обрання власної Стратегії розвитку. В умовах необхідності відбудови України, в результаті російської воєнної агресії, державна політика має врахувати усі її наслідки та необхідність повної відбудови міст на нових концепціях як в чистому вигляді, так і в контексті Стратегії «Еластичне місто», що є найбільш актуальним в умовах функціонування міст в незначній близькості до держав агресорів.

Таблиця 5.1
Методологічні положення формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій шляхом реалізації стратегії «Еластичне місто»

ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	
Об'єкт	Предмет
Функціонування та розвиток урбанізованих територій в цілому та окремих підсистем (соціальних, економічних, політичних, природних, технологічних, інфраструктурних) в контексті забезпечення безпеки суспільних відносин, території та людини (міського жителя)	Сукупність методів, інструментів заходів щодо вироблення та реалізації державно-управлінських рішень що дозволяють забезпечити безпеку урбанізованих територій від внутрішніх та зовнішніх загроз та можливість подолання наслідків надзвичайних ситуацій соціального, техногенного, природного та воєнного характеру
Мета	Формування та реалізація державно-управлінських рішень, що передбачають комплекс заходів, інструментів, методів з розробки та реалізації Стратегії «Еластичне місто» як бази забезпечення безпеки урбанізованих територій та їх швидкого відновлення внаслідок настання надзвичайних ситуацій виключними внутрішніми та зовнішніми загрозами природного, соціального, політичного, економічного та воєнного характерів
Завдання	
1. Розробка державно-управлінських рішень щодо реалізації стратегії «Еластичне місто»	3. Трансформація законодавства для реалізації стратегії «Еластичне місто»
2. Формування інформаційно-комунікаційної системи між суб'єктами реалізації політики «Еластичне місто»	4. Розробка заходів трансформації суспільної свідомості для реалізації цілей стратегії
3. Розробка комплексної системи моніторингу за внутрішніми і зовнішніми загрозами урбанізованих територій	5. Розробка контрольних заходів щодо реалізації стратегії в містах та встановлення відповідальності за досягнення цілей
4. Розробка заходів зворотного зв'язку між системою управління територією та громадою	6. Розробка заходів зворотного зв'язку між системою управління територією та громадою
5. Розробка заходів зворотного зв'язку між системою управління територією та громадою	7. Розробка заходів зворотного зв'язку між системою управління територією та громадою
6. Розробка заходів зворотного зв'язку між системою управління територією та громадою	8. Трансформація вимог до містобудування в контексті забезпечення безпеки урбанізованої території та людини
Принципи	
Зворотній зв'язок	Міжгалузєвість
Системність	Безпечність
Превалювання соціального над економічним ефектом	Превалювання історико-культурного підходу
Екологічна ефективність	Соціальна ефективність
Економічна ефективність	Гармонізація
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	
<i>State місто</i>	
Стратегія «Еластичне місто»	Розумне місто
Стратегія «Еластичне місто» включає цілі сталого розвитку як ключові в забезпеченні екологічної, соціальної та економічної безпеки	Стратегія «Еластичне місто» забезпечує використання інноваційних технологій як основи оперативного та якісного реагування на загрози
<i>Креативне місто</i>	
Стратегія «Еластичне місто»	Креативне місто
Стратегія «Еластичне місто» включає цілі сталого розвитку як ключові в забезпеченні екологічної, соціальної та економічної безпеки	Враховування інклюзії у формування Стратегії «Еластичне місто» дозволяє отримати соціальні ефекти, що є складовою соціальної безпеки
<i>Креативне місто</i>	
Стратегія «Еластичне місто»	Креативне місто
Стратегія «Еластичне місто» включає цілі сталого розвитку як ключові в забезпеченні екологічної, соціальної та економічної безпеки	Положення креативного міста дозволять розвинути людський капітал та є основою генерування інновацій в сфері безпеки

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УРБАНІЗОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ		
<i>Екологічна безпека</i>	<i>Гуманітарна безпека</i>	<i>Соціальна безпека</i>
<ul style="list-style-type: none"> - постійний моніторинг за рівнем впливу міста та його суб'єктів на навколишнє середовище; - розробка інструментів щодо формування екологічної свідомості населення; - формування технічних, продовольчих, фінансових та інших резервів для подолання екологічних наслідків надзвичайних ситуацій; - розробка заходів просвітницького характеру щодо дій населення на випадок надзвичайних ситуацій природного характеру; - формування системи інформаційного сповіщення на випадок надзвичайних ситуацій природного характеру; - формування технічного, продовольчого та трудового забезпечення для запобігання та протидії надзвичайним ситуаціям природного характеру; - формування системи моніторингу за використанням природних ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> - постійний моніторинг за станом громадського здоров'я в місті; - розробка профілактичних заходів щодо здоров'я міських жителів; - пропаганда здорового способу життя, спорту; - організація заходів з розвитку психологічного здоров'я дитини та дорослих міських жителів; - пропагування толерантності; - проведення соціологічних досліджень з проблем дотримання прав та свобод людини; - реалізація заходів з протидії нетерпимості за релігійною, расовою та національною приналежністю; - розробка системи протидії та запобігання загрозам гібридної війни; - формування системи моніторингу за гуманітарною безпекою 	<ul style="list-style-type: none"> - формування механізмів безперешкодного доступу до медичних послуг; - формування механізмів безперешкодного доступу до освітніх послуг; - моніторинг стану безробіття в місті; - розробка заходів з допомоги незахищеним верствам населення; - впровадження механізмів будівництва соціального житла; - постійний моніторинг за рухом людських ресурсів; - розробка заходів з дотримання гендерної рівності в усіх сферах міського життя; - організація вільного доступу до мережі інтернет
<i>Економічна безпека</i>	<i>Продовольча безпека</i>	<i>Військова безпека</i>
<ul style="list-style-type: none"> - організація моніторингу за рівнем економічної злочинності; - формування фінансових резервів бюджету міста; - розробка заходів щодо інвестиційної привабливості міста; - розробка заходів щодо привабливості міста для населення (талентів); - налагодження комунікації між суб'єктами економічної діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> - формування продовольчого резерву міста на випадок надзвичайних ситуацій; - організація постійного моніторингу та контролю за процесами постачання продовольства в місто; - постійна оцінка формування продовольчого забезпечення міста за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел; - стратегічне планування продовольчого забезпечення міста 	<ul style="list-style-type: none"> - формування інструментів оперативного реагування на воєнні загрози; - розробка заходів щодо оперативного формування загонів територіальної оборони; - формування заходів щодо забезпечення безпеки міських жителів; - розробка заходів із оперативного формування психологічної підтримки населення; - забезпечення автономного функціонування міста на випадок облоги

Таким чином, було обґрунтовано напрями розвитку державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій в контексті реалізації різних стратегій розвитку міст. Запропоновано методологічні положення формування та реалізації державної політики за такими стратегіями як «Розумне місто», «Креативне місто», «Стале місто» та «Інклюзивне місто». Зокрема, визначені суспільні проблеми, які вирішує кожна із зазначених стратегій та сформовано завдання державної політики та ідентифіковано принципи. Визначено порядок реалізації завдань та встановлено напрями розвитку економічного, організаційного, інформаційного та правового механізмів.

Визначено, що кожна стратегія вирішує сукупність проблем направлених на забезпечення того чи іншого виду безпеки урбанізованої території, проте лише Стратегія «Еластичне місто» дозволяє вирішити проблему в комплексі. Так, Стратегія «Еластичне місто» враховує ключові особливості вище зазначених Стратегій та дозволяє забезпечити безпеку урбанізованих територій за наступними напрямками: екологічна, економічна, соціальна, економічна, продовольча, військова. Запропоновано вихідні положення державної політики реалізації зазначеної стратегії містами України (об'єкт, предмет, мета, завдання, принципи). За кожним видом безпеки урбанізованої території визначено сукупність заходів та інструментів, що мають забезпечуватися державною політикою для реалізації Стратегії «Еластичне місто».

Розроблені положення мають наукову цінність в контексті розширення теоретичного наукового значення, що полягає у включенні сучасних стратегічних положень розвитку міст в державну політику та визначення її вихідних положень. Крім того, розроблені положення мають практичну орієнтацію, адже містять сукупність заходів, які будуть реалізовані суб'єктами державної політики та прийняті до реалізації органами місцевого самоврядування, законодавчої та виконавчої гілок влади.

5.2. Алгоритм обрання та реалізації моделі державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території

Державна політика забезпечення безпеки урбанізованих територій має базуватися на сучасних стратегіях розвитку міста. Децентралізація влади в Україні сприяє можливостям обрання на місцевому рівні власної стратегії, проте відсутність положень, які забезпечують такий вибір, з одного боку та взаємодія із інститутами різних гілок влади, з іншого боку, призводять до того, що будь-яка стратегія є лише документом. Зазвичай даний документ сформований для отримання грантового фінансування або донорської підтримки міжнародних інституцій чи урядів зарубіжних країн. Відповідно державна політика має передбачати алгоритм вибору містами, зокрема, та урбанізованими територіями загалом певного виду стратегії та сформувані напрями їх реалізації. В попередніх дослідженнях окреслено особливості кожної стратегії розвитку міст та сформовано концептуальні положення моделювання державної політики їх реалізації. Відповідно є потреба у формуванні алгоритму обрання та реалізації стратегії розвитку міст в Україні як структурної складової реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій.

Питання формування стратегій розвитку міст та їх методологічного та інформаційного супроводу піднімалися в дослідженнях вітчизняних вчених, зокрема: Плужник А.В., Войчук М.В., Кучменко В.О., Зеленський С.В., Мураєв Є.В., Лисяк Н.М., Попик О.В., Деркульський Р.Ю., Цвях О.М., Дудник А.В., Кірова М.О., Бойченко В.С., Томчук О.В., Омельченко Н.В., Левицька О.Л., Чуєв О.С., Пальчук М.В., Растворова М.О., Колотуха І.О., Мазурова А.В., Терлецька О.В., Джерелій В.В., Ріпенко А.І., Кулинич А.П., Рибак К.О., Околович М.Є., Сергієнко О.В., Бойко В.В., Підпалій В.В., Коновал В.О., Кравченко С.Г. та інші. Питання стратегії міст викладенні в працях зарубіжних вчених: Ч. Лендрі, Дж. Хокінс, Р. Флорида, Дж. Джейкобс, Е. Глейзер, Дж. Порфіріо, Т. Каріло, Л. Моніко, П. Колінз і Дж. Канінгхем та інші.

«Сьогодні місцева влада стикається з великою кількістю складних, гострих проблем, від яких залежить життєзабезпечення територіальної громади. Але вирішення поточних питань потребує багато зусиль та ресурсів, не залишаючи часу і можливості подумати про майбутні перспективи, про доцільність владних дій у контексті

підвищення конкурентоспроможності території та створення умов для її виживання і розвитку у майбутньому. Це спричиняє накопичення проблем, не створюється підґрунтя якісних перетворень, іноді втрачаються потенційні конкурентні переваги території. Тому сьогодні, коли місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування працюють у самостійному, доволі чітко окресленому полі відповідальності, розвиток території стає, насамперед, справою самої територіальної громади. Це й зумовлює потребу та перспективність запровадження стратегічного планування на місцевому рівні саме в умовах, що існують нині в Україні. Тобто, стратегічне планування не є просто копіюванням західного досвіду, не є даниною моді, навпаки, органи місцевого самоврядування отримують у своє розпорядження ефективний інструмент, який дає можливість підготуватись до майбутніх зовнішніх і внутрішніх викликів та знайти відповіді на них» [9].

«Нині суттєво видозмінюються функції, що реалізуються під час планувального процесу, зазнає змін сама роль планування у системі місцевого управління. Воно все більше стає інструментом підвищення конкурентоспроможності територій і регіонів, засобом згуртування різних суб'єктів територіального розвитку навколо нових цінностей і довгострокових пріоритетів. Така активізація планувальної діяльності, з одного боку, є закономірним етапом розвитку регіонів та окремих територій, з іншого – намаганням регіонів знайти адекватні інструменти, які б допомагали відповісти на виклики сучасного глобалізованого світу, коли істотно пришвидшуються різноманітні зміни, в тому числі політичні, економічні, соціальні, технологічні, екологічні тощо. Додатковим виміром глобалізації є розвиток інформаційного суспільства, що генерує нові численні види діяльності, які управлінці мають враховувати задля цілей сталого місцевого розвитку» [8].

Особливостями на яких має ґрунтуватися алгоритм вибору стратегії розвитку урбанізованих територій є наступні:

А. Ідентифікація передумов формування та реалізації стратегії розвитку міст. На рівні державної політики є потреба у визначенні ключових передумов обрання, формування та реалізації стратегії розвитку міст, які включають наступні складові: оцінка факторів, що мають диференційований характер впливу на урбанізовану територію; особливості стану розвитку урбанізованої території та її безпекових складових; вплив геополітичних загроз на рівень безпеки урбанізованої території.

Зазначені складові можливо оцінити шляхом застосування методів статистичного та економічного аналізу, а також методів соціологічного дослідження. До зазначених методів варто віднести наступні (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Методи вивчення стану та розвитку урбанізованої території для цілей стратегічного планування

Статистично-економічні методи				
Спостереження	Анкетування	Групування	Порівняння	Індексний
Визначення середніх і відносних величин				
Розрахунково-аналітичні методи				
Балансовий		Нормативний		
Графоаналітичні методи				
Екстраполяційні	Сіткові	Регресивно-аналітичні	Кореляції	
Економіко-математичні методи				
Формалізації		Моделювання		
Лінійного, нелінійного програмування		Теорії ігор		
Індукції	Дедукції	Аналізу	Синтезу	
Евристичні методи побудовані на досвіді дослідників і експертів				
Експертних оцінок		Методи сценаріїв		
Соціологічне спостереження				
Включене спостереження	Польове спостереження		Лабораторне спостереження	
Соціологічний експеримент				
Польові	Лабораторні	Лінійні	Паралельні	
Метод аналізу документів				
Аналіз особистих документів	Аналіз словесних документів		Аналіз офіційних документів	
Аналіз неофіційних документів	Аналіз суспільних документів		Аналіз статистичних документів	
Соціологічні опитування				
За сферами суспільних відносин	За суб'єктами соціологічного опитування		За завданнями, що ставить перед соціологічним опитуванням	
Соціологічне інтерв'ю				
Формалізоване	Напівструктуроване		Неформалізоване	

1. Алгоритм має врахувати сукупність факторів внутрішнього та зовнішнього середовища міста та навколишніх поселень, що у сукупності складають урбанізовану територію. Такими факторами виступають наслідки урбанізації, яким притаманний диференціальний характер прояву. Зокрема, до них віднесено: географічне розташування та природні умови; економічне середовище урбанізованої території; політичне

середовище урбанізованої території; соціально-культурне та гуманітарне середовище урбанізованої території; технологічну та інноваційну сфери урбанізованої території; екологічне середовище урбанізованої території; правову та правоохоронну сфери урбанізованої території.

Зазначені фактори мають бути оцінені при формуванні стратегії міста, а на рівні державної політики має бути сформований методологічний інструментарій їх оцінки. Уніфікація оцінки урбанізації та її внутрішніх і зовнішніх властивостей має враховувати, що кожна загроза по різному проявляється на тій чи іншій території, а в залежності від диференціального характеру прояву факторів, визначатиметься власне і напрями розвитку міста, які мають бути закладені в стратегії. Даний етап алгоритму обрання моделі державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій пропонуємо здійснювати шляхом застосування наступної методики (табл. 5.3).

Оцінка вказаних факторів має важливе значення, адже кожен із них по різному проявляється в містах України, що мають різні природно-кліматичні умови, природно-ресурсний потенціал, урбанізаційні наслідки. В цілому, на державному рівні, необхідно затвердити адаптивну систему оцінки таких факторів, які будуть використовуватися при розробці стратегії міст.

Таблиця 5.3

Методика оцінки впливу факторів, що носять диверсифікований характер

СУБ'ЄКТИ ОЦІНКИ		
Замовники	Виконавці	Кадровий склад виконавців
<ul style="list-style-type: none"> - органи місцевого самоврядування - органи центральної виконавчої влади, що реалізують державну політику; - міжнародні організації, які є донорами; - фінансово-кредитні організації; - громадські організації 	<ul style="list-style-type: none"> - консалтингові компанії; - міжнародні аудиторські фірми; - науково-дослідні установи; - заклади вищої освіти; - спеціально сформовані аналітичні групи; - інші суб'єкти; - соціологічні компанії 	<ul style="list-style-type: none"> - географи; - експерти з державної політики / управління; - соціологи; - урбаністи; - економісти; - юристи; - лобісти / політологи
РЕЗУЛЬТАТИВНИЙ ДОКУМЕНТ: аналітична записка		
НАПРЯМИ ОЦІНКИ		
Характеристика	Об'єкт оцінки	Етапи оцінки
1	2	3
1. <i>Географічне розташування та природні умови</i>		
<i>Складові оцінки</i>		
- фізико-географічне положення	1) вплив на транспортну інфраструктуру (море / океан, річки, озера, гори, авіасполучення); 2) доступ до природних ресурсів; 3) вплив на туристично-рекреаційний розвиток	- побудова логіко-географічної моделі розвитку урбанізованої території; - формалізація, побудова географо-математичної, геоінформаційної, бхевіористичної та ін. моделей впливу фізико-географічного положення на урбанізовану територію; - здійснення розрахунків, інтерпретація отриманої інформації щодо регіонального розвитку; - верифікація суспільно-географічних прогнозів;
- економіко-географічне розташування	1) галузева структура економіки міста, 2) кількість суб'єктів господарювання в розрізі малих, середніх та великий бізнес; 3) найбільш прибуткові галузі економіки	- об'єднання варіантів розвитку міста зважаючи на географічний чинник
- політико-географічне розташування	1) діяльність політичних партій та їх політичні цілі; 2) залучення молоді до політичних процесів; 3) рівень участі громадянськості в політичних процесах	- верифікація суспільно-географічних прогнозів; - об'єднання варіантів розвитку міста зважаючи на географічний чинник
2. <i>Економічне середовище урбанізованої території</i>		
- економічний розвиток держави	1) оцінка економічного циклу на якому перебуває країна; 2) вивчення ВВП та ВНП; 3) рівень інфляції, рівень купівельної спроможності; 4) рівень зайнятості	- макроекономічний аналіз; - інтегральний аналіз бюджетної безпеки; - експертні оцінки; - техніко-економічний аналіз;
- бюджетна безпека держави	1) Бюджет та бюджетний процес	- фінансовий аналіз;
- економічний розвиток міста	1) реальний сектор економіки міста; 2) інші галузі економіки міста; 3) бюджет міста	- регресійно-кореляційний аналіз; - факторний аналіз

Продовження табл. 5.3

1	2	3
<p>- політичний режим</p> <p>- довіра до влади</p> <p>- рівень залученості громадян до політичних процесів</p>	<p>3. Політичне середовище урбанізованої території</p> <p>1) суб'єкти прийняття політичних та публічно-управлінських рішень;</p> <p>2) політичний режим;</p> <p>3) форми правління;</p> <p>4) місце на міжнародній арені</p> <p>1) довіра суспільства до інститутів влади</p> <p>1) рівень політичної свідомості та культури;</p> <p>2) якість і плюралізм політичних відносин в державі</p> <p>3) рівень партисипації за видами</p>	<p>- соціологічні опитування громадян щодо довіри до державних інституцій;</p> <p>- аналіз електоральних орієнтацій громадян;</p> <p>- аналіз міжнародних рейтингів за рівнем демократії, свободи, економічної свободи, корупції та інші;</p> <p>- соціологічні дослідження щодо політичної освіченості громадян;</p> <p>- аналіз рівня партисипації</p>
<p>- можливості суспільних груп щодо забезпечення соціальних, культурних та гуманітарних прав і потреб</p> <p>- характеристика населення урбанізованої території у контексті їх соціальної, культурної приналежності та гуманітарних особливостей і потреб</p>	<p>4. Соціально-культурне та гуманітарне середовище урбанізованої території</p> <p>1) суспільні потреби викликані національними особливостями;</p> <p>2) задоволеність населення гуманітарною політикою держави</p> <p>1) релігійний, культурний, національний склад міського населення;</p>	<p>- соціологічні опитування громадян щодо довіри до державних інституцій;</p> <p>- соціологічні опитування щодо задоволеності населення гуманітарною політикою</p> <p>- демографічний аналіз міського населення за національними, культурними та релігійними особливостями</p>
<p>- технологічна та інноваційна інфраструктура міста</p> <p>- потенційні можливості розвитку інновацій</p>	<p>5. Технологічна та інноваційна сфери урбанізованої території</p> <p>1) ступінь впровадження інновацій в інфраструктуру міста;</p> <p>2) задоволеність населення інфраструктурою міст</p> <p>1) інфраструктурні проблеми міста;</p> <p>2) рівень сприйняття населення інноваційних технологій</p>	<p>- техніко-економічний аналіз діяльності підприємств, що забезпечують інфраструктуру міста;</p> <p>- соціологічні опитування громадян щодо довіри до інноваційних технологій;</p> <p>- соціологічні опитування громадян щодо задоволеності інфраструктурою міст</p>

1	2	3
<p>- використання природних ресурсів для виробничих цілей та побутових цілей</p> <p>- управління відходами, скидами та викидами</p> <p>- екологічна свідомість та культура</p>	<p>6. Екологічне середовище урбанізованої території</p> <p>1) стан використання природних ресурсів та інфраструктури їх постачання і використання;</p> <p>2) життєзабезпечуючі ресурси міста</p> <p>1) стан інфраструктури управління відходами;</p> <p>2) стан досягнення цілей сталого розвитку міста</p> <p>1) рівень екологічної свідомості населення</p>	<p>- аналіз та верифікація звітності сталого розвитку промислових підприємств;</p> <p>- соціологічні опитування щодо ставлення населення до екологічних проблем;</p> <p>- техніко-економічний аналіз діяльності підприємств інфраструктури управління відходами;</p> <p>- аналіз бюджету міста</p>
<p>- міська злочинність</p> <p>- правова свідомість</p> <p>- довіра до правоохоронних органів</p> <p>- діяльність правоохоронних органів</p> <p>- рівень доступу до юридичних послуг</p>	<p>7. Права та правоохоронна сфера урбанізованої території</p> <p>1) стан міської злочинності за видами злочинів</p> <p>1) рівень правової культури населення</p> <p>2) система безоплатної правової допомоги</p> <p>1) стан довіри до правоохоронної системи населення;</p> <p>2) рівень корупції в державі та правоохоронній системі зокрема</p> <p>1) діяльність правоохоронних органів щодо запобігання та протидії злочинам та забезпечення громадського порядку</p> <p>1) система безплатної правової допомоги;</p> <p>2) ринок нотаріальних послуг;</p> <p>3) ринок адвокатських послуг</p>	<p>- аналіз ринку адвокатських та нотаріальних послуг за кількісними та якісними показниками (попит, пропозиція, ціни, конкуренція, якість, географічне розташування);</p> <p>- оцінка виконання планових показників правоохоронними органами щодо запобігання та протидії міській злочинності;</p> <p>- кримінологічний аналіз рівня міської злочинності;</p> <p>- соціологічні дослідження щодо довіри населення до правоохоронних органів;</p> <p>- оцінка рівня корупції за міжнародними рейтингами;</p> <p>- аналіз виконання рекомендацій міжнародних організацій щодо подолання корупції в правоохоронній сфері</p>

Варто зазначити, що важливою складовою здійснення оцінки є організаційні положення, а саме ідентифікація суб'єктів, що будуть здійснювати оцінку, а також суб'єктів, що будуть її замовляти. Так, замовниками такої оцінки можуть виступати: органи місцевого самоврядування; органи центральної виконавчої влади, що реалізують державну політику; міжнародні організації, які є донорами; фінансово-кредитні організації; громадські організації. Кожен із зазначених суб'єктів мають відповідний інтерес, що має економічний, екологічний чи соціальний характер. Технічне завдання щодо оцінки наслідків урбанізації має бути узгоджено із усіма учасниками вироблення державної політики та формування стратегії розвитку міста. Ефективність оцінки залежить від процедури вибору виконавців, яка має бути прозорою та відбуватися на конкурсній основі через тендерну систему. Відповідно виконавцями можуть бути як один так і сукупність суб'єктів, зокрема: консалтингові компанії; міжнародні аудиторські фірми; науково-дослідні установи; заклади вищої освіти; спеціально сформовані аналітичні групи; інші суб'єкти; соціологічні компанії.

2. Важливою складовою попередньої оцінки урбанізованої території або території, де планується формувати міські поселення або ж території, на яких знаходяться повністю або частково зруйновані міста в результаті російської агресії, що відповідно будуть відновлюватися, є наступні: варіативність людських ресурсів рівень ресурсної залежності; ефективність управління відходами; стан системи громадського здоров'я; особливості міжособистісної комунікації.

Особливості зазначених складових визначаються факторами, що мають диференціальний характер прояву, оцінка яких представлена в табл. 5.3. Зазначені фактори мають важливе значення для забезпечення інформаційного підґрунтя застосування методів стратегічного аналізу та методології розробки стратегії розвитку міст. Для оцінки даних факторів пропонуємо наступні положення (табл. 5.4)

Вказані складові методики оцінки розвитку урбанізованої території характеризують її з позицій рівня безпеки, зокрема за складовими:

- екологічної безпеки – визначається рівень ресурсної залежності території як від наявних природних ресурсів, так і від залучених природних ресурсів, а також ідентифікуються особливості системи управління відходами;

- соціальної безпеки – запропоновані методичні підходи направлені на оцінку стану зайнятості населення, структури населення, демографічних потоків, здоров'я населення, задоволення потреб населення, а також визначають рівень соціального консенсусу зважаючи на національні, релігійні та культурні особливості міського населення;

- економічної безпеки – методика передбачає оцінку енергетичної залежності урбанізованої території. Питання енергетичного характеру, є досить актуальними в умовах війни, що визначає потребу в формуванні енергетичного резерву для безперервних економічних процесів;

- гуманітарна безпека – визначається особливості міжособистісної комунікації, що як показують останні події, має вагоме значення, адже використовується як обґрунтування для диктаторів розпочати війну.

Отримані результати за вище визначеними складовими оцінки урбанізованої території дозволяють сформувати інформаційне забезпечення стратегічного аналізу та визначити стратегічні напрями розвитку території з одного боку та обрати відповідну Стратегію розвитку міста. Зазначені фактори мають місце в контексті формування стратегічних положень міста та обрання однієї із сучасних передових стратегій, а саме: розумне місто, стале місто, креативне місто, інклюзивне місто, еластичне місто. Проте, в умовах сьогодення України, дану методику варто доповнити факторами геополітичного характеру та розташуванням урбанізованих територій у близькості до кордону із державами-агресорами, або державами, що визнані країнами – спонсорами тероризму або державами з диктаторськими режимами. В контексті зазначеного пропонуємо розширити методику оцінки урбанізованих територій наступним чином (табл. 5.5).

Пропонуємо зазначені складові оцінки урбанізованих територій затвердити на державному рівні в рамках загальної стратегії розвитку міст та урбанізованих територій, яку необхідно прийняти для вирішення сукупності проблем: 1) подолання негативних наслідків урбанізації; 2) подолання наслідків бойових дій та окупації державних територій; 3) забезпечення безпеки урбанізованих територій; 4) формування стратегій розвитку міст.

Б. Обрання методики стратегічного аналізу розвитку урбанізованої території. В науковій літературі відсутні єдині підходи до складу методик, методів та інструментів стратегічного аналізу.

Таблиця 5.4

Методика оцінки розвитку урбанізованих територій

СУБ'ЄКТИ ОЦІНКИ		Кадровий склад виконавців
Замовники	Виконавці	
<ul style="list-style-type: none"> - органи місцевого самоврядування - органи центральної виконавчої влади, що реалізують державну політику; - міжнародні організації, які є донорами; - фінансово-кредитні організації; - громадські організації 	<ul style="list-style-type: none"> - консалтингові компанії; - міжнародні аудиторські фірми; - науково-дослідні установи; - заклади вищої освіти; - спеціально сформовані аналітичні групи; - інші суб'єкти; - соціологічні компанії 	<ul style="list-style-type: none"> - експерти з управління / аналізу державної політики; - соціологи; географи; - урбаністи; - економісти; - юристи; - лобіісти / політологи
РЕЗУЛЬТАТИВНИЙ ДОКУМЕНТ : аналітична записка		
НАПРЯМИ ОЦІНКИ		
Об'єкт оцінки		Етапи оцінки
1. Варіативність людських ресурсів		
<i>Складові оцінки</i>		
<ul style="list-style-type: none"> - зайнятість населення - структура населення - демографічний потіок - здоров'я населення - задоволення потреб населення 	<ol style="list-style-type: none"> 1) демографічні процеси, які відбуваються в країні, регіоні та певній урбанізованій території; 2) громадське здоров'я населення в державі та урбанізованій території; 4) культурні, національні, релігійні фізіологічні, економічні та соціальні потреби населення; 5) трудові ресурси в регіоні, та урбанізовані території; 6) людський потенціал держави, регіону, міста 	<ul style="list-style-type: none"> - оцінка народжуваності; - оцінка смертності; - оцінка національного, релігійного, культурного складу населення; - оцінка стану здоров'я населення; - соціологічні опитування щодо задоволення потреб населення; - оцінка людського капіталу
2. Рівень ресурсної залежності		
<ul style="list-style-type: none"> - ресурсна залежність від природних ресурсів - ресурсна залежність від енергоресурсів - продовольче забезпечення 	<ol style="list-style-type: none"> 1) власні природні ресурси; 2) залучення природні ресурси; 3) використання природних ресурсів <ol style="list-style-type: none"> 1) стан використання енергетичних ресурсів урбанізованої території; 2) джерела постачання енергоресурсів <ol style="list-style-type: none"> 1) стан продовольчої забезпечення; 2) продовольчий резерви 	<ul style="list-style-type: none"> - оцінка рівня продовольчої безпеки; - оцінка джерел, стану та напрямів використання продовольчого резерву; - оцінка джерел та напрямів використання енергетичних ресурсів; - прогнозування використання енергоресурсів в результаті демографічних та економічних змін; - оцінка рівня енергозалежності території; - суспільно-географічний аналіз природних ресурсів території; - оцінка ресурсної залежності території від інших країн

<p>- утворення, зберігання, транспортування, захоронення відходів</p> <p>- переробка відходів</p>	<p>1) система управління відходами;</p> <p>2) рівень переробки відходів;</p> <p>3) рівень впровадження циркулярної економіки;</p> <p>4) стан задоволення населення системою управління відходами</p>	<p>3. Ефективність управління відходами</p> <p>- соціологічні опитування міського населення про задоволеність системою управління відходами;</p> <p>- оцінка ефективності джерел утворення відходів;</p> <p>- оцінка ефективності сортування, транспортування та переробки відходів;</p> <p>- техніко-економічний та фінансовий аналіз діяльності підприємств з переробки відходів</p>
<p>- забезпечення системи охорони здоров'я</p> <p>- забезпечення діяльності закладів охорони здоров'я</p> <p>- потенціал системи охорони здоров'я</p> <p>- задоволеність населення системою охорони здоров'я</p>	<p>4. Стан системи громадського здоров'я</p> <p>1) система охорони здоров'я урбанізованої території;</p> <p>2) діяльність закладів охорони здоров'я державної власності;</p> <p>4) діяльність закладів охорони здоров'я приватної власності;</p> <p>5) система профілактичних заходів щодо підвищення рівня громадського здоров'я;</p> <p>6) система епідеміологічного нагляду та контролю за захворюваннями</p>	<p>- техніко-економічний аналіз діяльності закладів охорони здоров'я;</p> <p>- фінансовий аналіз діяльності закладів охорони здоров'я;</p> <p>- оцінка інноваційного розвитку системи охорони здоров'я;</p> <p>- соціологічне дослідження щодо задоволеності населення системою охорони здоров'я;</p> <p>- оцінка ефективності госпітальних округів;</p> <p>- оцінка рівня забезпеченості ліжко-місцями урбанізованої території;</p> <p>- оцінка ефективності структури системи охорони здоров'я</p>
<p>- територіальний розподіл населення в місті</p>	<p>5. Особливості міжособистісної комунікації</p> <p>1) культурні, національні, релігійні фізіологічні, економічні та соціальні потреби населення</p>	<p>- соціологічні опитування щодо задоволення потреб населення</p>

Таблиця 5.5

Напрями розширення оцінки розвитку урбанізованих територій
СУБ'ЄКТИ ОЦІНКИ

<i>Змовники</i>	<i>Виконавці</i>	<i>Кадровий склад виконавців</i>
<ul style="list-style-type: none"> - органи місцевого самоврядування - органи центральної виконавчої влади, що реалізують державну політику; - міжнародні організації, які є донорами; - фінансово-кредитні організації; - громадські організації; - держави, що є донорами відновлення території України 	<ul style="list-style-type: none"> - консалтингові компанії; - міжнародні аудиторські фірми; - науково-дослідні установи; - заклади вищої освіти; - спеціально сформовані аналітичні групи; - інші суб'єкти; - соціологічні компанії; - органи державної влади зарубіжних держав 	<ul style="list-style-type: none"> - географи; - експерти; - соціологи; - урбаністи; - економісти; - юристи; - лобісти / політологи
РЕЗУЛЬТАТИВНИЙ ДОКУМЕНТ: аналітична записка		
НАПРЯМИ ОЦІНКИ		
Об'єкт оцінки		
Етапи оцінки		
1. Географічне розташування		
<i>Складові оцінки</i>		
- віддаленість міста від державного кордону держави-агресора	1) географічне розташування урбанізованої території	- експертна оцінка
2. Наслідки російської воєнної агресії		
- наслідки бойових дій та окупації державних територій	1) соціальні, екологічні, економічні наслідки бойових дій та окупації урбанізованих територій	- експертна оцінка екологічних наслідків; - експертна оцінка економічних наслідків; - експертна оцінка соціальних наслідків
- наслідки евакуації суб'єктів господарювання	1) процес та наслідки евакуації суб'єктів господарювання	- аналітична оцінка економічних наслідків евакуації суб'єктів господарювання

Дикань О.В., Крихтіна Ю.О., Фролова Н.Л. [41] пропонують виділяти наступні методи стратегічного аналізу: VMOST: тобто Vision (бачення), Mission (місія), Objectives (цілі), Strategy (стратегія) та Tactical (тактика). PEST: Це чудовий інструмент для використання в тандемі зі SWOT. Маркетинговий інструмент, призначений для виявлення політичних (P -political), економічних (E - economic), соціальних (S - social) і технологічних (T-technological) аспектів зовнішнього середовища, які впливають на бізнес компанії. SOAR: Це означає: Strengths (сильні сторони), Opportunities (можливості), Aspirations (прагнення) та Results (результати). SWOT: стандартний поширений інструмент аналізу, визначений як Strengths (сильні сторони), Weaknesses (слабкі сторони), Opportunities (можливості), and Threats (загрози); Boston Matrix. Бостонська матриця. Цей інструмент вимагає проаналізувати бізнеспродукт чи послугу та визначити, чи це «дійна корова», «хвора собака», «сумнівна чи літаюча зірка».

Вітчизняна дослідниця Л.Т. Штимер [204] вказує на наступні методи стратегічного аналізу: STEP-аналіз; SWOT-аналіз; SPACE-аналіз; GAP-аналіз; метод аналізу LOTS; PIMS-аналіз; вивчення профілю об'єкта; модель GE/McKinsey; система 111-555.

Лотиш О.Я. [184] вказує на наступні методи стратегічного аналізу: модель «5 сил» М. Портера; метод SWOT-аналізу; метод PEST-аналізу, аналіз «сліпих зон»; теорія ігор; аналіз сегментації за цінностями покупців; аналіз і оцінка індивідуальних характеристик конкурентів. Зарубіжні вчені А.А. Томпсон, А Дж. Стрикленд [189, с. 40], пропонують виділяти наступні методи стратегічного аналізу: дискримінантного, кластерного, компонентного, факторного, регресійного, порівняльного, портфельного, сценаріїв розвитку, стратегічних позицій бізнесу (моделі BCG, GE/McKinsey та інші), часових рядів, імітаційного моделювання, експертних оцінок, теорії масового обслуговування, сітьового аналізу, функціонально-вартісного аналізу, SWOT-аналізу тощо.

Пуцентейло П.Р., Гуменюк О.О. виділяють методи стратегічного аналізу: матриця «BCG» (Boston Consulting Group); матриця «GE / McKinsey» (General Electric / McKinsey); модель «McKinsey / 7S»; матриця «Shell / DPM» (Shell / Direct Policy Matrix); матриця «Hofer / Schendel»; матриця «ADL / LC» (Arthur D. Little / Life Cycle); матриця зростання А.Т. Kearney; модель ABCD; модель SPACE; модель трьох ціннісних критеріїв М. Трейсі і Ф. Вірсема; метод аналізу LOTS; GAP-аналіз; PEST-аналіз; SWOT-аналіз [133, с. 199-200].

Отже, в науковій літературі підходи щодо складу методів стратегічного аналізу різняться. Це обумовлено різними цілями, які мають досягти аналітики зі стратегічного аналізу. Крім того, сукупність зазначених методів направлена на характеристику різних систем суспільних відносин, зокрема: підприємств, регіонів, країн, територій, міст.

При формуванні державної політики використання лише одного методу стратегічного аналізу може не в повній мірі забезпечити об'єктивну оцінку розвитку урбанізованих територій, а також їх систем безпеки. Саме тому є потреба у використанні комплексного підходу, тобто застосуванні сукупності методів для вирішення різних завдань. Відповідно пропонуємо наступний механізм стратегічного аналізу урбанізованих територій (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Механізм використання методів стратегічного аналізу для формування стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій

ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ				
1. ОЦІНКА СЕРЕДОВИЩА				
<i>оцінюються урбанізовані території та їх внутрішнє і зовнішнє середовище</i>				
1.1. SWOT-аналіз – дає можливість загальної характеристики урбанізованих територій				
<i>Strengths</i>	<i>Weaknesses</i>	<i>Opportunities</i>	<i>Threats</i>	
сильні сторони	слабкі сторони	можливості	загрози	
1.2. PEST-аналіз – дає можливість змістовного аналізу урбанізованих територій за сферами суспільних відносин				
<i>Political</i>	<i>Economic</i>	<i>Social</i>	<i>Technological</i>	
політичні	економічні	соціальних	технологічних	
2. ОЦІНКА НАПРЯМІВ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ				
2.1. SOAR-аналіз – дає можливість оцінити прагнення та результати державно-управлінських рішень				
<i>Strengths</i>	<i>Opportunities</i>	<i>Aspirations</i>	<i>Results</i>	
сильні сторони	можливості	прагнення	результати	
2.2. VMOST-аналіз – дає можливість сформулювати ключові напрями стратегічного розвитку				
<i>Vision</i>	<i>Mission</i>	<i>Objectives</i>	<i>Strategy</i>	<i>Tactical</i>
бачення	місія	цілі	стратегія	тактика

Організація стратегічного аналізу має відбуватися за прозорою процедурою, зокрема через залучення суб'єктів, які відповідають наступним вимогам: репутація, кваліфікація, ресурсна можливість (кадрове забезпечення), результативність, позитивна історія. Суб'єктами стратегічного аналізу можуть виступати: консалтингові компанії; міжнародні аудиторські фірми; науково-дослідні установи; заклади вищої освіти; спеціально сформовані аналітичні групи; інші суб'єкти; соціологічні компанії.

З позицій конкретизації території, варто на державному рівні затвердити методологічні положення стратегічного оцінювання розвитку урбанізованої території, що передбачають можливість вибору того чи іншого методу стратегічного аналізу. Розробка стратегії має бути прозорою та ефективною, що дозволить урбанізованій території розробити інструменти забезпечення безпеки урбанізованих територій.

В. Групування міст за наслідками війни є особливим елементом формування та реалізації стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Це обумовлено тим, що російська військова агресія, змушує переглянути підходи до безпеки міст, які найближче знаходяться до кордону агресора. Зважаючи на дані Державної служби надзвичайних ситуацій [107], Міністерства розвитку громад та територій України [90], Міжнародного Комітету Червоного Хреста [132], Державної прикордонної служби [98], Проекту ЄС «Право-Justice» [119] встановлено сукупність критеріїв, що визначені воєнними наслідками, та мають бути враховані при формування механізмів реалізації державної політики (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

Групування урбанізованих територій за наслідками бойових дій та окупації державних територій

1. ОКУПАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ				
<i>1.1. Період окупації</i>				
Від 2014 р. до 24.02. 22 р.		Після 24 лютого 2022 р.		Звільнена ЗСУ
АР Крим, частина Луганської та Донецької областей		Частина Запорізької, Харківської, Миколаївської, Херсонської, Київська, Сумська		Миколаївська, Харківська, Частина Херсонської, Запорізької, Донецької, Луганської
<i>2. Рівень руйнувань</i>				
75 – 100 %	40 -74 %	25-39 %	10-24 %	Поодинокі
<i>3. Вид руйнувань</i>				
Енергетична інфраструктура	Заклади освіти	Заклади охорони здоров'я	Транспортна інфраструктура	Об'єкти природного середовища
Багатоквартирні будинки	Приватні будинки	Заклади культури та туризму	Об'єкти промисловості	Водопостачання та водовідведення
2. НЕОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЙ				
<i>2.1. Особливості наслідків бойових дій</i>				
Відбувалися бойові дії		Не відбувалися бойові дії	Були авіаудари	
Донецька, Луганська, Харківська, Херсонська, Миколаївська, Сумська, Київська, Запорізька, Чернігівська		Інші області	По всій території України	
<i>2.2. Вид руйнувань</i>				
Енергетична інфраструктура	Заклади освіти	Заклади охорони здоров'я	Транспортна інфраструктура	Об'єкти природного середовища
Багатоквартирні будинки	Приватні будинки	Заклади культури та туризму	Об'єкти промисловості	Водопостачання та водовідведення

В залежності від віднесення урбанізованої території до відповідної групи має формуватися стратегія державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, також відповідна стратегія їх розвитку. Це обумовлено, в першу чергу, необхідністю визначення напрямів відновлення території та впровадження однієї із стратегій, що були описані в попередніх дослідженнях.

Важливою складовою при обранні стратегії розвитку міст є їх територіальна близькість до кордону держави-агресора. Так, найбільше уваги щодо безпеки урбанізованої території, варто приділяти територіям наступних областей: Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська, Харківська, Сумська, Донецька, Луганська. Крім того, у зв'язку із окупацією АР Крим під загрозою опинилися такі області як: Запорізька, Херсонська та Миколаївська. Вважаємо, що найбільш властивою стратегією розвитку урбанізованих територій даних областей є «Еластичне місто».

Г. Обрання стратегій розвитку міст. Оцінка урбанізованих територій України та рівня їх безпеки, результати стратегічного аналізу та ідентифікація наслідків бойових дій і окупації державних територій є основою обрання однієї із стратегій розвитку міст, зокрема: «розумне місто», «креативне місто», «інклюзивне місто», «стале місто» та «еластичне місто». Варто зазначити, що в залежності від природно-кліматичних, політичних та економічних умов та зважаючи на різновекторність розвитку регіонів України, їх систем безпеки, можливо забезпечити через використання різних стратегій. Вважаємо за доцільне, при формування державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій варто сформувати механізми, які б дозволили обрання будь-якої Стратегії розвитку міст, за умови, що оцінка території та стратегічний аналіз її розвитку, визначає умови, що дана стратегія дозволить забезпечити відповідний рівень безпеки держави, території, суспільних відносин та громадянина. Розроблені в попередніх дослідженнях моделі державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій на основі стратегій розвитку міст виступають фундаментальними положеннями формування ефективних державно-управлінських рішень.

Д. Стратегічне планування розвитку урбанізованої території. «Планування розвитку міст не є кардинально новим явищем для України. Проте раніше цей процес передбачав

здебільшого формування плану на рік, з вузьким фокусом, на обмеженій території, часто з урахуванням лише поточних невідкладних заходів без послідовних дій на майбутнє. Починаючи з 1998 року в Україні завдяки суттєвому внеску програм технічної допомоги іноземних урядів і міжнародних організацій (Канади, США, країн ЄС, ПРООН і Ради Європи) було реалізовано низку проектів щодо сприяння саме стратегічному плануванню розвитку міст. Це обумовило активну цікавість із боку територіальних громад і їх участь у процесі стратегічного планування, розуміння причетності широкого кола осіб та інституцій до вирішення суспільних проблем, спільного пошуку необхідних ресурсів задля підвищення добробуту. Водночас у регіональному розвитку стала домінувати орієнтація на децентралізацію влади та партнерство між різними її рівнями й гілками, а також на кооперацію з приватним і неурядовим секторами. Ці зміни — які відповідають найкращим європейським і світовим практикам — було закріплено в нормативно-правових актах і стратегічних планувальних документах ... Щобільше, у 2015 році з'явилися можливості для фінансування місцевого розвитку за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку (скорочено — ДФРР), що створений згідно зі статтею 24-1 Бюджетного кодексу України як бюджетна програма державного бюджету. У 2015 році не всі місцеві управлінці спромоглися ефективно скористатися новими фінансовими інструментами регіонального розвитку: 520 млн грн (із 3 млрд) не було використано, тому вони повернулися до державного бюджету. Відповідно розмір ДФРР на 2016 і 2017 роки залишався на рівні 3 – 3,5 млрд грн, хоча проект бюджету передбачав майже вдвічі більші суми. А у 2018 році загальний обсяг фінансування ДФРР становив уже 6 млрд грн.» [60].

Стратегічне планування розвитку для забезпечення безпеки урбанізованих територій має стати першим пріоритетом державної політики в сучасних умовах російської агресії та необхідності пост воєнної відбудови. Загалом механізм стратегічного планування пропонуємо визначати за наступною структурою, що визначається сучасними підходами міжнародних організацій (табл. 5.8).

Таблиця 5.8

Механізм стратегічного планування розвитку міст як основи забезпечення безпеки урбанізованих територій		ПРИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ	
1) Оцінка актуального стану міста	2) Створення позитивний імідж міста	3) Є підставою для підготовки заявок на залучення зовнішнього фінансування	
4) Допомогає спрогнозувати майбутнє міста	5) Допомогає вчасно долати виклики та вирішувати проблеми	6) Підвищує ефективність процесу розподілу ресурсів	7) Визначає інвестиційно привабливі галузі
8) Підвищує вірогідність успіху органів місцевого самоврядування в реалізації завдань	9) Дозволяє ідентифікувати інтереси всіх мешканців місцевої громади	10) Усуває або зменшує кількість внутрішніх конфліктів щодо розвитку громади міста	11) Формує підґрунтя для діалогу й ефективної взаємодії влади, бізнесу та громади
12) Дозволяє ідентифікувати додаткові внутрішні ресурси для розвитку окремих сфер життєдіяльності міста	13) Демонструє ефективність діяльності місцевої влади, зокрема й щодо готовності задовольнити найважливіші потреби мешканців		
ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ			
1) Наявність відповідальності та лідерства на місцевому рівні	2) Розбудова існуючих механізмів і стратегій	3) Консенсус щодо довготермінової мети (бачення) розвитку території	
4) Усебічність та цілісність	5) Орієнтація на потреби й інтереси людей	6) Спрямованість на чіткі бюджетні пріоритети	
7) Обов'язковість моніторингу та оцінювання	8) Активна й ефективна участь	9) Зв'язок між національним та місцевим рівнями	
10) Наявність впливової провідної установи та висока готовність органів влади дотримуватись зобов'язань	11) Проведення комплексного аналізу стану розвитку територіальної громади		
ПРИНЦИПИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ			
Об'єктивність	Адоптивність	Результативність	Ефективність
Комплексність	Системність	Компетентність	Прозорість
Альтернативність	Ситуаційність	Безпечність	Людноцентризму
			Регульованість
			Спадкоємність
ПРОЦЕС СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ			
I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП			
I.1. Затвердження ініціативи розробки стратегії розвитку урбанізованої території		I.2. Формування робочої групи розробки стратегії розвитку міста	
Суб'єкт генерування ініціативи розробки стратегії розвитку міста погоджує її із місцевим самоврядуванням, громадськими організаціями, політичними суб'єктами			
I.3. Формування регламентів процедури аналітичної складової			
Визначаються суб'єкти здійснення аналітичної оцінки території та стратегічного аналізу її розвитку. До яких відносяться консалтингові компанії, міжнародні аудиторські фірми, науково-дослідні установи, заклади вищої освіти, спеціально сформовані аналітичні групи, інші суб'єкти, соціологічні компанії			
I.4. Розробка регламентів процедури планування			
Визначаються суб'єкти розробки стратегії розвитку міста. Встановлюються процедури розробки стратегії та визначається документальний супровід. Важливою складовою даного етапу є формування інформаційно-комунікаційних зв'язків та визначення структури результатуючого документу			

2. АНАЛІТИЧНИЙ ЕТАП		
2.1. Обрання суб'єктів аналітичної оцінки територій та стратегічного аналізу її розвитку	2.2. Здійснення аналітичних процедур щодо оцінки територій та стратегічного її розвитку	2.3. Формування результатів аналітичного етапу на визначення напрямів їх використання
3. ПРОЦЕДУРНИЙ ЕТАП		
3.1. Формування системи цілей стратегічного розвитку міста	3.2. Обрання однієї із пріоритетних стратегій розвитку міста	3.3. Визначення місії, бачення, сценаріїв і напрямів розвитку громади
3.4. Розробка плану реалізації стратегії	3.5. Визначення заходів із реалізації стратегії та суб'єктів їх реалізації	3.6. Оприлюднення стратегії розвитку міста
3.7. Громадське обговорення стратегії розвитку міста	3.8. Розробка та затвердження ключових документів	3.9. Верифікація та початок реалізації стратегії та ключових документів
Ключові документи		
Стратегія розвитку міста	Просторові програми	Програми соціально-економічного розвитку
4. РЕАЛІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП		
4.1. Реалізація плану заходів із реалізації стратегії розвитку міста	4.2. Здійснення контрольних заходів із реалізації стратегії	4.3. Перегляд стратегії та коригування плану заходів із її реалізації
МОНІТОРИНГ ЗА РЕАЛІЗАЦІЮ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МІСТА		
1. Обрунування та затвердження системи індикаторів для моніторингу реалізації стратегії	2. Встановлення суб'єктів моніторингу	3. Планування заходів із моніторингу
Ключові об'єкти моніторингу		
результуючі показники	проекти стратегії	громадська думка

Джерело: авторська розробка на основі: [8], [60], [183], [187], [187], [120]

Стратегічне планування з позиції забезпечення безпеки урбанізованих територій має виконати два ключових завдання: по-перше, оцінка середовища та по-друге, на її основі обрання сучасних стратегій розвитку міст. Зважаючи на результати оцінки розвитку урбанізації в Україні та її наслідки, з одного боку, та воєнно-політичну ситуації в Україні та світі з іншого, вважаємо, що пріоритетним напрямком розвитку стратегічного планування має стати розробка Стратегії «Еластичне місто» для більшості міст України.

Таким чином, розроблено алгоритм реалізації стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, що полягає у формування комплексу процедурних складових, послідовність реалізації, яких дозволить розробити ефективні державно-управлінські рішення забезпечення безпеки урбанізованих територій.

Запропонований методологічний підхід до ідентифікації передумов формування та реалізації стратегії розвитку міст включає в себе сукупність аналітичних міждисциплінарних досліджень, які дозволяють оцінити сучасний стан розвитку урбанізованих територій України з позиції наслідків урбанізації (географічне розташування, економічне середовище, політичні процеси, соціально-культурне середовище, гуманітарний розвиток, технологічний та інноваційний розвиток, екологічне середовище, правова та правоохоронна сфери) та стану системи управління територією (варіативність людських ресурсів, рівень ресурсної залежності, ефективність управління відходами, стан системи громадського здоров'я, міжособистісна комунікація), що є основою формування інформаційного забезпечення вироблення державної політики та інформаційної підтримки і супроводу формування державно-управлінських рішень.

Обґрунтовано напрями розширення оцінки розвитку урбанізованих територій за показниками географічного розташування – віддаленість міста від державного кордону держави-агресора та наслідки російської воєнної агресії - наслідки бойових дій та окупації державних територій та наслідки евакуації суб'єктів господарювання.

Розроблено механізм використання методів стратегічного аналізу для формування стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Обґрунтовано необхідність групування урбанізованих територій за наслідками бойових дій та окупації державних територій.

Розроблено комплексний механізм стратегічного планування розвитку міст, що враховує наступні складові: призначення, фундаментальні положення та принципи стратегічного планування; процес стратегічного планування, що включає в себе організаційний, аналітичний, процедурний та реалізаційний етапи; порядок моніторингу за реалізацією стратегії, що включає в себе етапи обґрунтування та затвердження системи індикаторів для моніторингу реалізації стратегії, встановлення суб'єктів моніторингу, планування заходів із моніторингу.

5.3. Комплексний адаптивний механізм реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій

Російська агресія проти України призвела до сукупності гуманітарних, екологічних, соціальних, інфраструктурних наслідків, більшість із яких стосуються урбанізованих територій, що обумовлюють необхідність трансформації державної політики. Це можливо здійснити через формування комплексного підходу до механізмів її формування та реалізації в контексті забезпечення екологічної, соціальної, воєнної, економічної, гуманітарної та продовольчої безпеки. Варто зазначити, що в умовах воєнного стану зазначені складові є вкрай важливими та актуальними для України. Це обумовлює потребу в розробці науково обґрунтованого комплексного адаптивного механізму реалізації стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території. Зазначений механізм базуватиметься на розроблених інформаційних моделях стратегічних положень державної політики та алгоритму її формування, що враховують сучасні стратегії розвитку міст.

Для формування комплексного підходу до реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, механізм має врахувати наступне: по-перше, розробка за кожним напрямом безпеки (екологічної, соціальної, воєнної, економічної, гуманітарної та продовольчої безпеки) сукупності заходів; по-друге, визначити вплив кожного заходу на економічний, правовий, інформаційний та економічний механізми; по-третє, встановити напрями трансформації

діяльності суб'єктів формування та реалізації державної політики. В таблицях 5.9, 5.10, 5.11, 5.12, 5.13 представлено комплексний адаптивний механізм реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, що є основою ефективних державно-управлінських рішень, які, в свою чергу, гарантуватимуть високий рівень безпеки території, в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз.

Відповідно до зазначеного пропонуємо наступні напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики забезпечення екологічної безпеки урбанізованих територій:

1. Правовий механізм. Правовий механізм направлений на формування правового поля вироблення та реалізації державно-управлінських рішень щодо забезпечення екологічної безпеки урбанізованих територій. Ключовими інструментами забезпечення екологічної безпеки урбанізованих територій є впровадження систем моніторингу за впливом міста на природне середовища та використання природних ресурсів. З огляду на це, є потреба в формуванні правового поля. Зокрема, це можливо забезпечити двома шляхами: - прийняття закону про екологічний моніторинг міст, положення якого визначають інституційне, організаційне, фінансове забезпечення даного процесу, а також передбачають процедурну та аналітичну сторону; - внесення змін до законодавства щодо місцевого самоврядування для формування системи моніторингу на місцевому рівні без конкретних вимог щодо суб'єкту. Дані зміни мають передбачати повноваження органів місцевого самоврядування щодо розподілу функцій з моніторингу між структурами.

Доцільно зауважити, що в обох випадках, ключовими положеннями є процедурні та аналітичні складові моніторингу. На законодавчому рівні, необхідно затвердити напрями екологічних досліджень (викиди, скиди, відходи, природні ресурси, що використовуються) та відповідні норми за кожним показником, що дозволить ідентифікувати контрольні, попереджувальні, профілактичні та ліквідаційні екологічні заходи. Суб'єктом реалізації правового механізму має бути центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну екологічну політику - Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

Таблиця 5.9
Комплексний адаптивний механізм забезпечення екологічної безпеки урбанізованої території

Захід	Мета	Механізми
<p>Впровадження системи моніторингу за впливом міста на навколишнє середовище / Формування системи моніторингу за використанням природних ресурсів</p>	<p>Формування інформаційного забезпечення для оперативного реагування на випадок відхилення від норм екологічних загроз</p>	<p>Правовий</p> <p>Варіант 1: Прийняття закону про екологічний моніторинг міст, положення якого регулюють даний процес та покладать завдання на загальнодержавну інституцію</p> <p>Варіант 2: Внесення змін до законодавства щодо місцевого самоврядування для формування системи моніторингу на місцевому рівні без конкретних вимог щодо суб'єкту</p> <p>Економічний</p> <p><i>Фінансування системи моніторингу</i></p> <p>Варіант 1: державний бюджет</p> <p>Варіант 2: місцевий бюджет</p> <p>Варіант 3: самофінансування</p> <p>Варіант 1: адміністративні методи (штрафи)</p> <p>Варіант 2: припівнення діяльності</p> <p>Варіант 3: обмеження діяльності</p> <p>Організаційний</p> <p>Варіант 1: створення централізованої державної інституції</p> <p>Варіант 2: створення окремих структур в місті</p> <p>Варіант 3: розподіл функцій між різними інституціями</p> <p>Інформаційний</p> <p>Формування комунікаційної карти зв'язків між суб'єктами моніторингу</p> <p>Розповсюдження соціальної реклами про важливість моніторингу</p> <p>Формування механізму поширення інформації про результати моніторингу і прийняті рішення</p>
<p>Впровадження інструментів щодо формування екологічної свідомості населення / Розробка заходів просвітницького характеру щодо дій населення на випадок надзвичайних ситуацій природного характеру</p>	<p>Формування суспільної свідомості щодо екологічної необхідності та впровадження принципів сталого розвитку / Формування свідомості громадян та їх психологічної підготовки до надзвичайних ситуацій природного характеру</p>	<p>Правовий</p> <p>1. Прийняття закону про Соціальну рекламу</p> <p>2. Внесення змін до освітнього законодавства</p> <p>3. Трансформація культурної політики</p> <p>Економічний</p> <p><i>Фінансування соціальної реклами</i></p> <p>Варіант 1: з державного бюджету</p> <p>Варіант 2: з місцевого бюджету</p> <p>Варіант 3: за рахунок міжнародних донорів</p> <p>1. Фінансування виробництва кінострічок</p> <p>2. Фінансування культурних проєктів</p> <p>3. Податкові стимули для кіностудій</p> <p>Інформаційний</p> <p>1. Встановлення вимог до соціальної реклами</p> <p>2. Встановлення вимог до вітчизняного кінемаграфу</p> <p>3. Встановлення вимог до навчальних матеріалів</p>

Продовження таблиці 5.9

Захід	Мета	Механізми	
		Правовий	
Впровадження технічних, продовольчих, фінансових та інших резервів для подолання екологічних наслідків надзвичайних ситуацій / Формування технічного, продовольчого та трудового забезпечення щодо затибігання та протидії надзвичайним ситуаціям природного характеру	Формування забезпечення для запобігання та протидії, а також ліквідації екологічних наслідків надзвичайних ситуацій	Варіант 1: Внесення змін до постанови КМУ про формування державного продовольчого резерву	Варіант 3: Адаптація місцевих особливостей до існуючого регулювання продовольчого резерву
		<i>технічний резерв міста (громади)</i>	
		Варіант 1: Формування резерву технічних засобів для ліквідації екологічних наслідків надзвичайних ситуацій	Варіант 2: Розробка Плану дій для екстреного формування парку технічних засобів для ліквідації екологічних наслідків
		1. Визначення суб'єктів відповідальних за збереження і використання резервів	2. Визначення суб'єктів відповідальних за збереження і використання резервів
затибігання та протидії надзвичайним ситуаціям природного характеру	Формування інформаційно-комунікаційної системи між суб'єктами ліквідації наслідків	Інформаційний	
		1. Розробка системи звітності про формування та використання резервів	2. Розробка комунікаційної карти між суб'єктами ліквідації екологічних наслідків
		Економічний	
		1. Системи фінансування процедури формування резервів	2. Облікового відображення та звітності за процедурою формування резервів
Впровадження системи сповіщення на виладок надзвичайних ситуацій природного характеру	Формування інформаційного забезпечення процесу управління поведінкою населення та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій	Правовий	
		1. Встановлення відповідальності за організацію системи сповіщення в місті	2. Права оцінка телефонних додатків для сповіщення про надзвичайні ситуації
		Організаційний	
		1. Організація заходів з тестування системи сповіщення	2. Організація тренінгових заходів щодо поведінки населення в умовах НС
Впровадження системи сповіщення на виладок надзвичайних ситуацій природного характеру	Формування інформаційно-комунікаційної системи між суб'єктами ліквідації наслідків	Інформаційний	
		1. Формування інформаційно-комунікаційної системи між суб'єктами ліквідації наслідків	2. Формування інструментів кіберзахисту системи сповіщення
		Економічний	
		1. Формування системи комунікації з населенням при екстремальних ситуаціях	3. Формування системи комунікації з населенням при екстремальних ситуаціях

Просвітницький та культурний напрями забезпечення екологічної безпеки урбанізованих територій передбачають наступні складові розвитку правового механізму:

1) прийняття закону України Про Соціальну рекламу, який має встановити вимоги до соціальної реклами екологічного спрямування, забезпечення формування суспільної еко-свідомості, підвищення довіри населення до реформ, що стосуються досягнення цілей сталого розвитку;

2) внесення змін до законів України, що регулюють функціонування вищої, професійної та середньої освіти, дошкільної освіти, щодо формування екологічних компетенцій здобувачів освіти;

3) внесення змін до законів України, що регулюють наукову та науково-технічну освіту в контексті визначення пріоритетних екологічних напрямів наукових досліджень та їх державну підтримку;

4) законодавче закріплення вимог до культурних заходів та вітчизняного кінематографу щодо пропагування екологічної відповідальності, підвищення екологічної свідомості та важливості досягнення цілей сталого розвитку.

Важливими інструментами забезпечення екологічної безпеки міста є формування резервів щодо протидії надзвичайним ситуаціям природного характеру та ліквідації їх наслідків. Відповідно пропонуємо створення таких резервів як технічний, продовольчий, фінансовий та трудовий. Для реалізації зазначеного пропонуємо наступні варіанти правового забезпечення:

1) внесення змін до постанови КМУ про формування державного продовольчого резерву;

2) прийняття нової постанови КМУ про продовольчий резерв Міста (громади);

3) адаптація місцевих особливостей до існуючого регулювання продовольчого резерву. Зазначене правове забезпечення має визначити процедуру формування резервів міста, його моніторинг та контроль.

Для правового забезпечення системи інформаційного сповіщення про екологічні загрози в містах, є потреба в удосконаленні існуючого законодавства в частині: встановлення відповідальності за функціонування системи інформаційного сповіщення в місті (кримінальна, адміністративна, фінансова) та механізму правової оцінки телефонних додатків для сповіщення про надзвичайні ситуації.

Визначені пропозиції розвитку правового механізму направлені на удосконалення існуючої нормативно-правової бази та розробки нової, що дозволяє сформувавши комплексне правове поле реалізації державної політики забезпечення екологічної безпеки урбанізованих територій.

2. *Економічний механізм* полягає в формуванні фінансового забезпечення реалізації інструментів державної політики забезпечення екологічної безпеки урбанізованих територій та економічних санкцій, що полягають у встановленні фінансової відповідальності за порушення екологічного законодавства. Зокрема, встановлено, що основними напрямками фінансового забезпечення інструментів забезпечення екологічної безпеки урбанізованих територій є кошти державного бюджету, кошти місцевих бюджетів, самофінансування та кошти міжнародних донорів. Обрання того чи іншого джерела фінансування залежить від особливостей інструментів управління екологічною безпекою.

Ключовим інструментом забезпечення екологічної безпеки урбанізованої території є формування продовольчих, технічних, трудових резервів міста для запобігання надзвичайним ситуаціям природного характеру та ліквідації їх наслідків.

Відповідно управління процесами організації, формування, використання даних резервів вимагає якісного інформаційного забезпечення, що потребує розвитку економічного механізму в контексті наступного:

- впровадження системи звітування про формування та використання резервів, в контексті визначення: періодів звітування та строків оприлюднення звітів; процедури верифікації звітності про формування та використання резервів; процедури оприлюднення звітів; відповідальності за достовірність звітів; суб'єктів, що приймають рішення щодо резервів, на основі звітності;

- впровадження організаційно-методичних положень облікового відображення операцій з формування та використання продовольчих, трудових, технічних та фінансових резервів міста. Дані положення передбачають: організацію бухгалтерського обліку (суб'єкти організації та ведення обліку, форми організації та ведення обліку); методику бухгалтерського обліку (план рахунків, порядок оцінки та переоцінки резервів, порядок формування внутрішньої та зовнішньої звітності).

Наступною складовою економічного механізму є впровадження інструментів відшкодування вартості технічних засобів, які перебувають у власності юридичних та фізичних осіб та були використані для ліквідації екологічних наслідків надзвичайних ситуацій.

3. Організаційний механізм. Організаційний механізм передбачає розвиток суб'єктів реалізації державної політики та формування комплексу заходів із забезпечення екологічної безпеки урбанізованих територій.

В частині формування та реалізації системи моніторингу пропонуємо наступні варіанти інституційного забезпечення, а саме:

- створення централізованої державної інституції, на яку буде покладено моніторинг міста на предмет негативного впливу на навколишнє середовище та щодо оцінки використання містом природних ресурсів;

- створення окремих структур в місті з реалізації функцій моніторингу, що будуть підпорядковуватися органам місцевого самоврядування та функціонуватимуть із дотриманням принципів прозорості та підзвітності;

- розподіл функцій між різними інституціями, та налагодження інформаційно-комунікаційної системи, що дозволить сформувати комплексний підхід формування інформації та прийняття рішень.

Щодо формування резервів для запобігання та протидії екологічним загрозам та ліквідації екологічних наслідків надзвичайних ситуацій пропонуємо наступну структуру суб'єктів:

1) суб'єкти, які відповідальні за організацію резервів;
2) суб'єкти, які відповідальні за збереження і використання резервів;

3) суб'єкти, які наділені контрольними функціями щодо формування та використання резервів.

Наступною складовою розвитку організаційного механізму формування та реалізації державної політики забезпечення екологічної безпеки урбанізованої території є організація сукупності наступних заходів, зокрема:

1) тестування системи сповіщення про надзвичайні ситуації природного характеру;

2) тренінги для населення щодо поведінки в умовах надзвичайних ситуацій природного характеру, а саме захисту в разі хімічних загроз; надання першої медичної допомоги тощо;

3) заходи з психологічної допомоги та підтримки населення у разі настання надзвичайних ситуацій природного характеру.

4. *Інформаційний механізм.* Важливого значення в умовах розвитку інформаційного суспільства надається інформації та налагодженню комунікації. Це важливо, як з позицій інструменту реалізації державної політики, так і в контексті забезпечення ефективності державної політики гарантування безпеки урбанізованих територій.

Інформаційний механізм має забезпечити функціонування комплексної інформаційно-комунікаційної системи процесу формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території.

Основними напрямками розвитку інформаційного механізму в контексті екологічної безпеки є наступні:

- розвиток соціальної реклами, що вимагає прийняття відповідного закону. Так, соціальна реклама має відповідати наступним вимогам: пропагування екологічної відповідальності; пропагування цілей сталого розвитку; формування екологічної свідомості населення;

- встановлення вимог до кінематографу та інших культурних заходів, які пропагують раціональне природокористування, збереження навколишнього середовища та сприяють підвищенню еко-свідомості та екологічної відповідальності населення;

- формування інформаційно-комунікаційної системи між суб'єктами реалізації екологічної політики та міжнародному, державному та місцевому рівнях, а також суб'єктами реалізації окремих заходів забезпечення екологічної безпеки. Це можливо здійснити через розробку комунікаційної карти, ідентифікації каналів та засобів зв'язку; визначення відповідальних за комунікацію між суб'єктами;

- впровадження інструментів про поширення та оприлюднення інформації про екологічну безпеку міста, зокрема: результати моніторингу, результати ліквідації наслідків, заходи та інструменти забезпечення екологічної безпеки;

- впровадження системи кіберзахисту учасників забезпечення екологічної безпеки міста, зокрема системи моніторингу, процесу ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; процесу запобігання та протидії екологічним загрозам.

Таблиця 5.10
Комплексний адаптивний механізм забезпечення гуманітарної безпеки урбанізованої території

Захід	Мета	Механізми		
<p>Формування системи моніторингу за станом громадського здоров'я в місті / Формування системи моніторингу за гуманітарною безпекою</p>	<p>Формування інформаційного забезпечення для оперативного реагування на погіршення стану громадського здоров'я та загроз гуманітарній безпеці</p>	<p>Правовий Затвердження положення про стан громадського здоров'я та впливу факторів його зміни</p>		
		<p>Внести зміни в законодавство щодо регулювання науково-дослідної роботи Центрів контролю та профілактики хвороб</p>	<p>Затвердити порядок забезпечення інформаційної безпеки системи моніторингу за станом громадського здоров'я</p>	
		<p align="center">Економічний</p>	<p align="center">Економічний</p>	
		<p align="center">Фінансування системи моніторингу</p>	<p align="center">Фінансування системи моніторингу</p>	
		<p>Варіант 1: державний бюджет</p>	<p>Варіант 2: місцевий бюджет</p>	<p>Варіант 3: самофінансування</p>
		<p>Науково-дослідна діяльність</p>	<p>Розширення фінансування системи моніторингу</p>	<p>Забезпечення кіберзахисту</p>
		<p align="center">Організаційний</p>	<p align="center">Організаційний</p>	<p align="center">Організаційний</p>
		<p>Розширити діяльність Центрів контролю та профілактики хвороб в частині науково-дослідної роботи</p>	<p>Розширити діяльність Центрів контролю та профілактики хвороб в частині моніторингу за станом громадського здоров'я</p>	<p>Розширення доступу до інформації щодо збору та опрацювання даних про стан громадського здоров'я</p>
		<p>Впровадження щорічного оприлюднення інформації (щорічна доповідь) про стан громадського здоров'я на урбанізованих територіях</p>	<p>Формування методики збору інформації про стан громадського здоров'я та налагодження комунікації між учасниками моніторингу</p>	<p>Формування системи кіберзахисту системи збору та опрацювання інформації про стан громадського здоров'я на урбанізованих територіях</p>
		<p>Пропагування толерантності / Реалізація заходів з нетерпимості проти релігійної, расовою та національною приналежністю</p>	<p>Формування суспільної свідомості щодо толерантності та протидії нетерпимості</p>	<p>Правовий</p>
<p>Встановлення відповідальності за порушення принципів толерантності</p>	<p>Адаптація законодавства до міжнародних вимог забезпечення толерантності</p>			
<p align="center">Економічний</p>	<p align="center">Економічний</p>			
<p align="center">Фінансування заходів щодо пропагування толерантності</p>	<p align="center">Фінансування заходів щодо пропагування толерантності</p>			<p align="center">Фінансування заходів щодо пропагування толерантності</p>
<p>Організація заходів з пропагування толерантності</p>	<p>Організація оцінки органів місцевого самоврядування та предмет толерантності</p>			<p>Організація оцінки органів місцевого самоврядування та предмет толерантності</p>
<p align="center">Інформаційний</p>	<p align="center">Інформаційний</p>			<p align="center">Інформаційний</p>
<p>1. Встановлення вимог до соціальної реклами</p>	<p>2. Встановлення вимог до вітчизняного кінематографу</p>			<p>3. Встановлення вимог до навчальних матеріалів</p>

Продовження табл. 5.10

Захід	Мета	Механізми	
<p><i>Система профілактичних заходів щодо здоров'я міських жителів / Пропаганда здорового способу життя, спорту;</i></p>	<p>Формування превентивної системи забезпечення громадського здоров'я</p>	<p>Правовий</p> <p>1. Прийняття закону про Соціальну рекламу</p> <p>2. Внесення змін до освітнього законодавства</p> <p>3. Трансформація політики в сфері фізичної культури і спорту</p>	
		<p>Економічний</p> <p>1. Фінансування спортивних асоціацій</p> <p>2. Гравтова підтримка молодіжного спорту</p> <p>3. Фінансування виробництва кінофільмів, що пропагують спорт</p> <p>4. Трансформація системи фінансування олімпійського спорту</p> <p>5. Фінансування заходів із скринінгу здоров'я містян</p> <p>6. Фінансування соціологічних досліджень здоров'я містян</p>	
		<p>Організаційний</p> <p>1. Трансформація діяльності спортивних асоціацій</p> <p>2. Створення Національного агентства спорту</p> <p>3. Організація скринінгу здоров'я дітей в міських школах</p> <p>4. Створення центрів скринінгу при міських лікарнях</p> <p>5. Інтеграція інформаційних систем лікарень із центрами соціологічних досліджень здоров'я</p> <p>6. Трансформація діяльності національного олімпійського комітету</p>	
		<p>Інформаційний</p> <p>1. Формування інформаційно-комунікаційної системи між лікарнями та центрами соціологічних досліджень</p> <p>2. Формування інформаційно-комунікаційної системи між Національним агентством спорту та спортивними клубами і громадським організаціями</p> <p>2. Формування інформаційно-комунікаційної системи між Національним агентством спорту та спортивними клубами і громадським організаціями</p> <p>3. Встановлення вимог до соціальної реклами</p> <p>3. Встановлення вимог до навчальних матеріалів</p>	
<p><i>Проведення соціологічних досліджень з проблем дотримання прав та свобод людини</i></p>	<p>Формування інформаційного забезпечення та налагодження взаємодії із інститутами громадянського суспільства</p>	<p>Економічний</p> <p>Варіант 1: державний бюджет</p> <p>Варіант 2: місцевий бюджет</p> <p>Варіант 3: самофінансування міжнародні донори</p> <p>Варіант 4: міжнародні донори</p>	
		<p>Організаційний</p> <p>Варіант 1: Створення державної інституції</p> <p>Варіант 2: Використання послуг вітчизняних суб'єктів</p> <p>Варіант 3: Покладання функцій на науково-дослідні організації</p>	
		<p>Інформаційний</p> <p>Налагодження інформаційно-комунікаційної системи із правоохоронними органами</p> <p>Налагодження інформаційно-комунікаційної системи з закладами освіти</p> <p>Налагодження інформаційно-комунікаційної системи з громадськими організаціями</p>	

Продовження таблиці 5.10

Захід	Мета	Механізми
<p>Організація заходів з розв'язку психологічного здоров'я дитини та дорослих міських жителів</p>	<p>Забезпечення психологічного здоров'я та безпеки життєдіяльності містян</p>	<p>Правовий</p> <p>1. Прийняття закону про центри безплатної психологічної підтримки</p> <p>2. Внесення змін до освітнього законодавства</p> <p>3. Прийняття закону про кризові центри</p> <p>4. Прийняття закону про Соціальну рекламу</p> <p>Організаційний</p> <p>Створення центрів безплатної психологічної підтримки</p> <p>Створення кризових центрів для жінок та дітей</p> <p>При закладах освіти створення центрів психологічної підтримки</p> <p>Інформаційний</p> <p>1. Встановлення вимог до соціальної реклами</p> <p>2. Налаштування інформаційно-комунікаційної системи з правоохоронними органами</p>
<p>Розробка системи протидії та запобігання загрозам гібридної війни</p>	<p>Забезпечення гуманітарної безпеки урбанізованої території</p>	<p>Правовий</p> <p><i>Законодавче закріплення</i></p> <p>Варіант 1: Прийняття закону про запобігання та протидію інформаційній гібридній загрозам в містах, положення якого регулюють даний процес та покладають завдання на загальнодержавну інституцію</p> <p>Варіант 2: Внесення змін до кримінального законодавства щодо запобігання та протидії гібридним інформаційним загрозам</p> <p><i>Кримінальні покарання</i></p> <p>Варіант 1: арешт</p> <p>Варіант 2: позбавлення волі</p> <p>Варіант 3: обмеження волі</p> <p>Варіант 4: виправні роботи</p>

Складовими забезпечення гуманітарної безпеки урбанізованих територій є: формування системи моніторингу за станом громадського здоров'я та гуманітарною безпекою; розробка інструментів забезпечення толерантності та рівності; пропаганда здорового способу життя та спорту; дотримання прав та свобод людини; забезпечення протидії гібридній війні. Для розвитку зазначених складових є необхідність розвитку організаційного, правового, інформаційного та економічного механізмів.

Важливе значення у формуванні інформаційного забезпечення прийняття оперативних, тактичних державно-управлінських рішень та рішень щодо коригування стратегій розвитку урбанізованих територій, відіграє система моніторингу. Зокрема, в контексті забезпечення гуманітарної безпеки є потреба в розширенні діяльності Центрів контролю та профілактики хвороб в частині науково-дослідної роботи та моніторингу стану громадського здоров'я. Крім того, в умовах інформаційних загроз виникла необхідність у розширенні доступу до інформації про збір та опрацювання даних про стан громадського здоров'я. Для реалізації зазначеного пропонуємо:

- затвердження положення про стан громадського здоров'я на урбанізованих територіях. Зазначене положення має передбачати порядок формування та оприлюднення інформації про стан громадського здоров'я на урбанізованій території та в результаті формування національної доповіді про стан громадського здоров'я. Впровадження щорічного оприлюднення інформації (щорічна доповідь) про стан громадського здоров'я на урбанізованих територіях дозволить залучити інститути громадянської суспільства до реалізації державної політики;

- затвердження методики моніторингу громадського здоров'я та впливу факторів його зміни. Дана методика має базуватися на застосування методів соціальної медицини та соціологічних досліджень. Документом необхідно передбачити порядок використання інформації, а також механізм дотримання положень конфіденційності та розкриття особистих даних;

- внести зміни в законодавство щодо регулювання науково-дослідної роботи Центрів контролю та профілактики хвороб. Зокрема, необхідно передбачити здійснення Центрами контролю та профілактики хвороб науково-дослідної роботи з метою використання результатів в наукових цілях. Наукова робота може бути організована як через створення науково-дослідних служб, так і через співпрацю з науково-дослідними інститутами та закладами вищої освіти;

- затвердити порядок забезпечення інформаційної безпеки системи моніторингу за станом громадського здоров'я. Даний порядок повинен передбачити режим доступу до збору інформації, її обробку та порядок оприлюднення. Зазначений порядок має передбачити методичні положення щодо збору інформації про стан громадського здоров'я та налагодження комунікації між учасниками моніторингу, а також впровадження системи кіберзахисту системи збору та опрацювання інформації про стан громадського здоров'я урбанізованої території.

В контексті забезпечення гідного рівня громадського здоров'я на урбанізованих територіях, пропонуємо зобов'язати органи місцевого самоврядування розробити та реалізувати систему профілактичних заходів щодо здоров'я міських жителів, систему заходів із популяризації здорового способу життя та спорту. Це можливо здійснити через: трансформацію діяльності спортивних асоціацій; створення Національного агентства спорту, що буде взаємодіяти із органами місцевого самоврядування; організацію скринінгу здоров'я дітей в міських школах; створення центрів скринінгу при міських лікарнях; інтеграцію інформаційних систем лікарень із центрами соціологічних досліджень здоров'я; трансформацію діяльності національного олімпійського комітету. За умови прийняття Закону України Про Соціальну рекламу, доцільним є внесення змін в освітнє законодавство та законодавство в сфері фізичної культури та спорту, що передбачають: 1) формування інформаційно-комунікаційної системи між лікарнями та центрами соціологічних досліджень; 2) формування інформаційно-комунікаційної системи між Національним агентством спорту та спортивними клубами і громадським організаціями; 3) встановлення вимог до соціальної реклами; 4) встановлення вимог до вітчизняного кінематографу; 5) встановлення вимог до навчальних матеріалів. Крім того, трансформація діючого законодавства має передбачити трансформацію економічного механізму, а саме: 1) забезпечення прозорості державного, госпрозрахункового, грантового та міжнародного фінансування спортивних асоціацій; 2) формування грантової підтримки молодіжного спорту; 3) пріоритетне фінансування виробництва кінофільмів, що пропагують спорт; 4) забезпечення прозорості системи фінансування олімпійського спорту; 5) передбачення державного фінансування заходів із скринінгу здоров'я містян; 6) пріоритетне фінансування соціологічних досліджень здоров'я містян.

Забезпечення гуманітарної безпеки можливе за умови високого рівня толерантності та сприяння рівності. Відповідно державна політика забезпечення безпеки урбанізованих територій має передбачати сукупність заходів з пропагування толерантності та забезпечення рівності прав. Досягнення високого рівня толерантності можливо через встановлення відповідальності за порушення принципів толерантності. В свою чергу, досягнення рівності можливе через адаптацію законодавства до міжнародних вимог щодо забезпечення толерантності, а також дієвість та ефективність інформаційного механізму. Інформаційний механізм полягає у формуванні інструментів пропагування толерантності та рівності через соціальну рекламу, кінематограф, навчальні матеріали тощо. Для успішної реалізації зазначених положень та забезпечення високого рівня гуманітарної безпеки пропонуємо здійснення обов'язкової оцінки органів місцевого самоврядування на предмет толерантності та рівності. Це можливо досягти через щорічний аудит кадрової, фінансової, соціальної та іншої політик органів місцевого самоврядування, а також прийнятих рішень, що впливають на гуманітарну складову розвитку урбанізованої території.

Важливим інструментом забезпечення інформаційного механізму управління гуманітарною безпекою урбанізованої території, що дозволяє оцінити її рівень, - є соціологічні дослідження з проблем дотримання прав та свобод людини. Для забезпечення комплексного підходу до соціологічних досліджень та якісного зворотного зв'язку пропонуємо: сформувати інформаційно-комунікаційну системи співпраці із правоохоронними органами; налагодити інформаційно-комунікаційну систему із закладами освіти; налагодити інформаційно-комунікаційну систему з громадськими організаціями. Суб'єктами реалізації соціологічних досліджень можуть бути: новостворена державна інституція; використання послуг вітчизняних суб'єктів; покладання функцій на науково-дослідні установи та заклади вищої освіти. Вважаємо, найбільш перспективним варіантом - залучення до соціологічних досліджень закладів вищої освіти, що дозволить гармонізувати науково-дослідну діяльність закладів вищої освіти із суспільно значущими завданнями.

Гібридна війна чинить найбільший вплив на рівень гуманітарної безпеки відповідно доцільним є розвиток правового механізму через:

- внесення змін до законодавства щодо криміналізації гібридних загроз та визнання їх в складі злочинів, що загрожують безпеці як урбанізованої території, так і національній безпеці загалом. Такі зміни можуть відбуватися двома шляхами: 1) прийняття закону про запобігання та протидію інформаційним гібридним загрозам в містах, положення якого регулюють даний процес та покладають завдання на загальнодержавну інституцію; 2) внесення змін до кримінального законодавства щодо запобігання та протидії гібридним інформаційним загрозам;

- встановлення кримінальних покарань суб'єктам організації та реалізації дій та / або діяльності, що вважається гібридною загрозою. Кримінальні покарання можуть бути наступними: арешт, позбавлення волі, обмеження волі, виправні роботи, конфіскація майна та інші.

Одним із напрямів забезпечення громадського здоров'я є формування комплексу заходів забезпечення психологічного здоров'я дітей та дорослих.

Важливою складовою забезпечення високого рівня психологічного здоров'я дітей та дорослих є: створення центрів безплатної психологічної підтримки; створення кризових центрів для жінок та дітей; створення центрів психологічної підтримки при закладах освіти тощо. Нормативно-правове регулювання зазначених напрямів діяльності має відбуватися через прийняття законів: Про центри безоплатної психологічної підтримки; Про кризові центри.

В межах представленого механізму забезпечення економічної безпеки урбанізованих територій доцільним вбачається виокремлення наступних змістовних позицій його удосконалення.

Таблиця 5.11
Комплексний адаптивний механізм забезпечення економічної безпеки урбанізованої території

Захід	Мета	Механізми			
		<i>Правовий</i>			
<p align="center"><i>Організація моніторингу за рівнем економічної злочинності</i></p>	<p align="center">Інформаційне забезпечення оперативного реагування на випадок відхилення від норм щодо економічних загроз</p>	<p>Варіант 1: Прийняття закону про економічну злочинність в містах, положення якого регулюють даний процес та покладають завдання на загальнодержавну інституцію</p>	<p>Варіант 2: Формування системи моніторингу на місцевому рівні без конкретних вимог щодо суб'єкту</p>	<p>Варіант 3: Внесення змін до законодавства щодо місцевого самоврядування для формування системи моніторингу на місцевому рівні без конкретних вимог щодо суб'єкту</p>	<p>Варіант 4: виправні роботи</p>
		<p>Варіант 1: арешт</p>	<p>Варіант 2: позбавлення волі</p>	<p>Варіант 3: обмеження волі</p>	<p>Варіант 4: виправні роботи</p>
		<i>Економічний</i>			
		<i>фінансування системи моніторингу</i>			
		<p>Варіант 1: державний бюджет</p>	<p>Варіант 2: місцевий бюджет</p>	<p>Варіант 3: міжнародних донорів</p>	<p>Варіант 4: обмеження діяльності;</p>
		<p>Варіант 1: адміністративно-господарський штраф</p>	<p>Варіант 2: зупинення діяльності;</p>	<p>Варіант 3: зупинення діяльності;</p>	<p>Варіант 4: обмеження діяльності;</p>
		<p>Варіант 4: стягнення зборів (обов'язкових платежів);</p>	<p>Варіант 5: ліквідація економічного суб'єкту;</p>	<p>Варіант 6: вилучення прибутку (доходу);</p>	<p>Варіант 7: вилучення прибутку (доходу);</p>
		<p>Варіант 7: анулювання ліцензії (патенту);</p>	<p>Варіант 8: застосування антидемпінгових заходів;</p>	<p>Варіант 9: зупинення дії ліцензії (патенту);</p>	<p>Варіант 10: зупинення дії ліцензії (патенту);</p>
		<p>Варіант 10: припинення експортно-імпорتنих операцій;</p>	<p>Варіант 11: застосування індивідуального режиму ліцензування;</p>	<p>Варіант 12: інші адміністративно-господарські санкції;</p>	<p>Варіант 12: інші адміністративно-господарські санкції;</p>
		<i>Організаційний</i>			
<p>Варіант 1: створення централізованої місцевої інституції при місцевих органах виконавчої влади;</p>	<p>Варіант 2: створення окремих представництв територіальних структур Бюро економічної безпеки;</p>	<p>Варіант 3: розподіл функцій між різними місцевими інституціями;</p>	<p>Варіант 3: розподіл функцій між різними місцевими інституціями;</p>		
<i>Інформаційний</i>					
<p>Формування комунікаційної карти зв'язків між суб'єктами моніторингу</p>	<p>Розповсюдження соціальної реклами про важливість моніторингу</p>	<p>Формування механізму поширення інформації про результати моніторингу і прийняті рішення</p>	<p>Формування механізму поширення інформації про результати моніторингу і прийняті рішення</p>		

Продовження табл. 5.1.1

Захід	Мета	Механізми
		<p>Правовий</p> <p>Варіант 1: Розробка та затвердження відповідних бюджетних програм з економічної безпеки міста</p> <p>Варіант 2: Врахування бюджетних програм з економічної безпеки міста при формуванні Державного та місцевих бюджетів</p> <p>Варіант 3: Розробка положення щодо цільового фонду «Економічна безпека міст» за рахунок спеціального фонду місцевого бюджету</p>
<p><i>Формування фінансових резервів бюджету міста</i></p>	<p>Забезпечення достатнім обсягом фінансових ресурсів щодо проведення заходів з економічної безпеки міста</p>	<p><i>Фінансування розробки нормативно-правових положень та актів</i></p> <p>Варіант 1: з державного бюджету</p> <p>Варіант 2: з місцевого бюджету</p> <p>Варіант 3: самофінансування</p> <p>Організаційний</p> <p>Варіант 1: формування планових показників обсягів фінансових резервів працівниками місцевих фінансових органів</p> <p>Варіант 2: формування планових показників обсягів фінансових резервів працівниками місцевих фінансових органів разом з представниками БЕБ</p> <p>Варіант 3: формування планових показників обсягів фінансових резервів залученнями сторонніми фахівцями</p>
<p><i>Розробка заходів щодо інвестиційної привабливості міста</i></p>	<p>Формування інвестиційно привабливого інноваційного міста майбутнього</p>	<p>Інформаційний</p> <p>1. Розробка системи звітності про формування та використання фінансових резервів бюджету міста</p> <p>2. Розробка комунікаційної карти між суб'єктами забезпечення економічної безпеки міста</p> <p>3. Розробка системи інформаційної безпеки механізмів формування фінансових резервів</p> <p>Правовий</p> <p>Варіант 1: Внесення змін до Закону України «Про інвестиційну діяльність», «Про режим інземного інвестування», «Про засади державної регіональної політики»</p> <p>Варіант 2: Прийняття нового Закону України «Про забезпечення інвестиційної привабливості міст України»</p> <p>Варіант 3: Адаптація місцевих особливостей до існуючого регулювання інвестиційної діяльності, розробка Стратегії досягнення інвестиційної привабливості міста</p>
		<p>Економічний</p> <p><i>Фінансування заходів щодо підвищення інвестиційної привабливості міста</i></p> <p>Варіант 1: державний бюджет</p> <p>Варіант 2: місцевий бюджет</p> <p>Варіант 3: самофінансування</p>

Продовження табл. 5.11

Захід	Мета	Механізми			
		<i>інструменти економічного впливу</i>			
		1. Системи організації спеціального режиму інвестиційної діяльності на території мст-агломератив	3. Мониторинг та аналітичне забезпечення прийняття рішень щодо результативності та ефективності інвестиційної діяльності на території мст-агломератив		
		1. Визначення суб'єктів відповідальних за організацію інвестиційної привабливості міста	3. Розробка середньострокового та поточного планів заходів щодо досягнення інвестиційної привабливості міста		
		Організаційний			
		1. Розробка системи інформаційно-аналітичного забезпечення досягнення інвестиційної привабливості міста	3. Розробка довгострокового плану заходів щодо досягнення інвестиційної привабливості міста		
		Інформаційний			
		1. Розробка системи інформаційного-аналітичного забезпечення досягнення інвестиційної привабливості міста	3. Розробка системи інвестиційної реклами міста		
		Правовий			
		1. Розробка Стратегії долучення талантів 2. Розробка Проєкту ребрендингу міста			
Розробка заходів щодо привабливості міста для населення (таланти)	Формування заходів з мотивації та стимулювання переїзду на постійне місце проживання/працевлаштування висококваліфікованих фахівців	<i>Економічний</i>			
		<i>Фінансування заходів щодо привабливості міста для населення (таланти)</i>			
		Варіант 1: державний бюджет	Варіант 2: місцевий бюджет	Варіант 3: самофінансування	
		Організаційний		3. Організація заходів з ребрендингу міста з метою підвищення його інвестиційної привабливості	
		Інформаційний		3. Формування системи комунікації з населенням	
		Інформаційний			
		1. Формування інформаційно-комунікаційної системи між суб'єктами реалізації Стратегії та Проєкту	3. Формування системи комунікації з населенням		
		2. Формування інформаційних інструментів івент-маркетингу на шляху формування інтелектуально-професійної привабливості міста			

Продовження табл. 5.1.1

Захід	Мета	Механізми
<p>Налагодження комунікації між суб'єктами економічної діяльності</p>	<p>Формування інформаційного середовища для співпраці економічних суб'єктів задля досягнення економічної безпеки міста</p>	<p>Механізми Правовий Варіант 1: Розробка Порядку здійснення комунікації між суб'єктами економічної діяльності в процесі забезпечення економічної безпеки міста та інших інструктивних матеріалів на центральному рівні</p>
		<p>Варіант 2: Розробка Порядку здійснення комунікації між суб'єктами економічної діяльності в процесі забезпечення економічної безпеки міста та інших інструктивних матеріалів на рівні місцевого самоврядування</p>
<p>Налагодження комунікації між суб'єктами економічної діяльності</p>	<p>Формування інформаційного середовища для співпраці економічних суб'єктів задля досягнення економічної безпеки міста</p>	<p>Економічний Фінансування системи комунікації Варіант 1: державний бюджет</p>
		<p>Варіант 2: місцевий бюджет</p>
		<p>Варіант 3: самофінансування</p>
<p>Налагодження комунікації між суб'єктами економічної діяльності</p>	<p>Формування інформаційного середовища для співпраці економічних суб'єктів задля досягнення економічної безпеки міста</p>	<p>Організаційний Варіант 1: створення централізованої державної комунікаційної інституції</p>
		<p>Варіант 2: створення окремих структур комунікаційних структур в містах</p>
<p>Налагодження комунікації між суб'єктами економічної безпеки міста</p>	<p>Формування інформаційного середовища для співпраці економічних суб'єктів задля досягнення економічної безпеки міста</p>	<p>Інформаційний Варіант 1: створення окремих структур комунікаційних структур в містах</p>
		<p>Варіант 3: розподіл функцій між різними інституціями</p>
<p>Формування комунікаційної карти зв'язків між суб'єктами економічної діяльності</p>	<p>Формування комунікаційної карти зв'язків між суб'єктами економічної діяльності та органами місцевої влади</p>	<p>Формування комунікаційної карти зв'язків між суб'єктами економічної діяльності та органами економічної безпеки міста</p>

1. Правовий механізм. Цей механізм спрямований на розбудову правового поля формування та реалізації державно-управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки урбанізованих територій. В контексті описаної сукупності заходів із забезпечення економічної безпеки, в розрізах напрямів забезпечення безпеки урбанізованої території, пропонується наступна багатоваріантність вирішення поставленого завдання: прийняття закону про економічну злочинність в містах, положення якого регулюють процес протистояння даному явищу та покладають завдання на загальнодержавну інституцію; внесення змін до законодавства щодо місцевого самоврядування для формування системи моніторингу на місцевому рівні без конкретних вимог щодо суб'єкту; розробка та затвердження відповідних бюджетних програм з економічної безпеки міста; закріплення бюджетних програм з економічної безпеки міста у Державному та місцевих бюджетах; внесення змін до Законів України «Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів господарювання, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження», «Про засади державної регіональної політики»; прийняття нового Закону України «Про забезпечення інвестиційної привабливості міст України»; адаптація місцевих особливостей до існуючого регулювання інвестиційної діяльності, розробка Стратегії досягнення інвестиційної привабливості міста; розробка Стратегії долучення талантів до життя міста; розробка Проекту ребрендингу міста; розробка Порядків здійснення комунікації між суб'єктами економічної діяльності в процесі забезпечення економічної безпеки міста та інших інструктивних матеріалів на центральному рівні та на рівні місцевого самоврядування. Зауважимо, що аналітичним підґрунтям заявленого моніторингу економічної безпеки міста мають стати сформовані методичні рекомендації щодо обрахунку рівня економічної безпеки в країні.

2. Економічний механізм забезпечення економічної безпеки урбанізованих територій передбачає підсистему фінансового забезпечення здійснення перерахованого комплексу заходів, яка має джерельні варіанти: державний, місцевий бюджет, а також самофінансування (у тому числі міжнародну донорську допомогу). Такий підхід відповідає світовій та вітчизняній практиці фінансування загальнодержавних та регіональних заходів як об'єкту державного управління.

3. Функціональні сегменти *організаційного механізму* наскрізно передбачають: створення централізованої місцевої інституції при місцевих органах виконавчої влади; створення окремих представництв територіальних структур Бюро економічної безпеки; розподіл функцій між різними місцевими інституціями; визначення суб'єктів відповідальних за організацію інвестиційної привабливості міста; розробка довгострокового плану заходів щодо досягнення інвестиційної привабливості міста; розробка середньострокового та поточного планів заходів щодо досягнення інвестиційної привабливості міста; організація прогнозування середньострокового та поточного планування; долучення талантів до життя міста; організація заходів з ребрендингу міста з метою підвищення його інвестиційної привабливості. Такі організаційні новації уможливають чітку координацію дій суб'єктів забезпечення економічної безпеки міських агломерацій.

4. Розвиток *інформаційного механізму*, як невід'ємної обов'язкової частини загального механізму сучасного державного управління, вбачається здійснити через: формування комунікаційної карти зв'язків між суб'єктами моніторингу, суб'єктами реалізації Стратегії та Проекту, Стратегії та планів заходів щодо досягнення інвестиційної привабливості міста, між суб'єктами економічної діяльності, між суб'єктами економічної діяльності та органами місцевої влади; розповсюдження соціальної реклами про важливість моніторингу; формування механізму поширення інформації про результати моніторингу і прийняття рішення; розробка системи інформаційного-аналітичного забезпечення досягнення інвестиційної привабливості міста; формування інформаційних інструментів івент-маркетингу на шляху формування інтелектуально-професійної привабливості міста та системи комунікації з населенням. Реалізація вказаних положень сприятиме успішній реалізації не тільки ієрархічно-координаційних, а й функціонально-вузлових позицій як системи державного управління забезпечення безпеки урбанізованих територій в цілому, так і державної політики щодо останнього загалом.

Забезпечення соціальної безпеки ґрунтується на необхідності формування сукупності заходів, які є основою соціального консенсусу та врегулювання соціальних конфліктів на урбанізованих територіях. Для реалізації зазначеного, доцільно удосконалити механізми формування та реалізації державної політики гарантування безпеки урбанізованих територій, які мають забезпечити:

Таблиця 5.12
Комплексний адаптивний механізм забезпечення соціальної безпеки урбанізованої території

Захід	Мета	Механізми
<p align="center">Формування механізмів безперешкодного доступу до медичних послуг</p>	<p align="center">Забезпечення високого рівня здоров'я міського населення як інструменту забезпечення соціально консенсусу та високоєфективного управління людськими ресурсами</p>	<p align="center">Правовий</p> <p>Внесення змін до медичного законодавства в частині уточнення вимог до формування госпітальних округів</p> <p>Внесення змін до законодавства в сфері регулювання архітектури та будівництва щодо уточнення вимог до безперешкодного доступу осіб з особливими потребами до будівель медичних закладів та впровадження системи моніторингу за дотриманням вимог</p> <p>Внесення змін до медичного законодавства та іншої нормативно-правової бази щодо впровадження єдиної комунікаційно-інформаційної системи міста</p>
		<p align="center">Економічний</p> <p>Розширення структури державної класифікації видатків в частині фінансування послуг приватних закладів охорони здоров'я</p>
		<p align="center">Організаційний</p> <p>Розширення структури доходів державних та комунальних закладів охорони здоров'я щодо платних послуг</p> <p>Організаційний</p> <p>Трансформація мережі закладів охорони здоров'я в контексті зміни вимог до формування госпітальних округів</p> <p>Трансформація систем управління державними та комунальними закладами охорони здоров'я</p> <p>Інформаційний</p> <p>Формування та впровадження єдиної інформаційно-комунікаційної системи управління системою охорони здоров'я міста</p>

Продовження табл. 5.12

Захід	Мета	Механізми	
		Правовий	
Формування механізмів безперешкодного доступу до освітніх послуг	Забезпечення справедливості в освітній сфері	Внесення змін до законодавства в сфері архітектури та містобудування щодо уточнення вимог до безперешкодного доступу осіб з особливими потребами до будівель закладів освіти	
		Внесення змін до законодавства в сфері середньої, початкової та дошкільної освіти	Внесення змін до законодавства в сфері розширення мережі закладів освіти
Моніторинг статусу безробіттів в місті / Моніторинг за рухом людських ресурсів	Формування інформаційного забезпечення державно-управлінських рішень в сфері соціальної безпеки	Варіант 1: Моніторинг здійснюється державним органом	Варіант 2: Моніторинг здійснюється комунальним органом
		Варіант 3: Моніторинг здійснюється третьою особою	
Впровадження механізмів будівництва соціального житла	Забезпечення житлом міських жителів	Інформаційний	
		Формування інформаційних каналів зв'язку між органами державної влади та суб'єктами господарювання	Формування системи кіберзахисту персональних даних та даних отриманих в результаті моніторингу
Впровадження механізмів будівництва соціального житла	Забезпечення житлом міських жителів	Правовий	
		Внесення змін до законодавства в сфері регулювання діяльності будівельного бізнесу щодо будівництва соціального житла	Внесення змін до законодавства в сфері регулювання діяльності будівельного бізнесу щодо будівництва соціального житла
Впровадження механізмів будівництва соціального житла	Забезпечення житлом міських жителів	Фінансування	
		Варіант 1: державний бюджет	Варіант 2: місцевий бюджет
Впровадження механізмів будівництва соціального житла	Забезпечення житлом міських жителів	Економічний	
		Впровадження програм фінансування будівництва житла	Запровадження житлових ваучерів для незахищених верств населення
Впровадження механізмів будівництва соціального житла	Забезпечення житлом міських жителів	Організаційний	
		Створення при органах місцевого самоврядування центрів забезпечення житлом незахищених верств населення	Надлення контрольними функціями суб'єктів державного управління, що реалізують державу будівельну політику в частині виділення житла незахищених верств населення
Впровадження механізмів будівництва соціального житла	Забезпечення житлом міських жителів	Фінансування	
		Варіант 1: державний бюджет	Варіант 2: місцевий бюджет
Впровадження механізмів будівництва соціального житла	Забезпечення житлом міських жителів	Інформаційний	
		Встановлення вимог до соціальної реклами	Впровадження єдиного електронного реєстру потреб в житлі
Впровадження механізмів будівництва соціального житла	Забезпечення житлом міських жителів	Інформаційний	
		Встановлення вимог до соціальної реклами	Впровадження єдиного електронного реєстру соціального житла

- уточнення вимог до формування госпітальних округів. Вимоги до формування госпітальних округів повинні забезпечити як економічну ефективність, так і соціальну. Зокрема, необхідно при формуванні мережі лікарень міста враховувати як власне міську територію як адміністративної одиниці, так і усю урбанізовану територію, тобто навколишніх громад, які можуть бути як однією адміністративною одиницею так і декількома;

- розширення спектру медичних послуг державних і комунальних закладів охорони здоров'я. Додаткове фінансування державних та комунальних закладів охорони здоров'я через розширення їх послуг, дозволить підвищити ефективність медичних послуг загалом та є основою інноваційно-інвестиційної діяльності закладу, а також його модернізації;

- уточнення вимог до безперешкодного доступу осіб з особливими потребами до будівель медичних закладів та впровадження системи моніторингу за дотриманням вимог. Так, при будівництві чи капітальному ремонті державних, комунальних та приватних закладів охорони здоров'я необхідно враховувати принципи інклюзивного розвитку. В свою чергу, фінансування таких робіт може здійснюватися за рахунок отриманих доходів від реалізації платних послуг;

- трансформація бюджетного законодавства в частині можливості фінансування за рахунок державного та місцевого бюджетів приватних медичних послуг для незахищених верств населення, ветеранів війни та інші пільгові категорії, за умови, що дані послуги є специфічними та не реалізуються державними та комунальними закладами охорони здоров'я;

- впровадження єдиної інформаційно-комунікаційної системи міста щодо стану здоров'я пацієнтів. Дана інформаційна система має об'єднати в єдину мережу усі заклади охорони здоров'я міста комунальної, державної та приватної власності, забезпечити оперативний доступ до інформації про стан здоров'я пацієнта;

- забезпечення кіберзахисту інформаційних систем закладів охорони здоров'я та усієї системи охорони здоров'я міста та держави. Зокрема, є необхідність забезпечення безпеки персональних даних пацієнтів при запровадженні єдиної інформаційно-комунікаційної системи міста щодо стану здоров'я пацієнтів.

Для забезпечення безперешкодного доступу до освітніх послуг пропонуємо затвердити чіткі вимоги до формування мережі закладів дошкільної, початкової та середньої освіти, які мають ґрунтуватися на: структурі населення; географічному розташуванні; транспортній мережі; прогнозних показниках внутрішньої та зовнішньої міграції. Крім того, пропонуємо внести зміни до законодавства в сфері регулювання архітектури та містобудування щодо уточнення вимог до безперешкодного доступу осіб з особливими потребами до будівель закладів освіти.

Важливою складовою забезпечення соціальної безпеки є забезпечення житлом соціально вразливих верств населення, що потребує включення наступних положень у вітчизняне законодавство: розширення можливості органами місцевого самоврядування створення тимчасових модульних містечок; впровадження програм фінансування будівництва житла; запровадження житлових ваучерів для незахищених верств населення. Важливим інструментом управління процесами забезпечення житлом є: 1. впровадження єдиного електронного реєстру потреб в житлі (кожна особа, що відносить до соціально вразливих верств, має зареєструвати та внести дані в реєстр, завантажити підтверджуючі документи, а в подальшому необхідна верифікація та призначення порядкового номеру); 2. впровадження єдиного електронного реєстру соціального житла (призначений для внесення даних про наявне соціальне житло, будівельними компаніями та органами місцевого самоврядування, суб'єктами реалізації соціальної політики).

Актуальною проблемою для України є забезпечення безпеки міст, в умовах воєнного стану. За умови реалізації стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій та обрання відповідної стратегії розвитку є необхідність у формуванні комплексу заходів направлених на забезпечення воєнної безпеки міста. Важливою складовою захисту міста є оперативне формування загонів територіальної оборони, психологічної підтримки та інших заходів захисту. Відповідно до зазначеного пропонуємо в частині:

- правового механізму внести зміни до: Закону України Про основи національного супротиву щодо порядку формування територіального резерву в мирний час, порядку призиву резервістів в умовах оголошення воєнного стану; Закону України про Державний бюджет щодо бюджетних субвенцій фінансування територіального резерву та організації призиву резервістів;

Таблиця 5.13
Комплексний адаптивний механізм забезпечення воєнної безпеки урбанізованих територій

Захід	Мета	Механізми	
<p>Формування інструментів оперативного реагування на воєнні загрози / Розробка заходів щодо оперативного формування загонів територіальної оборони / Розробка заходів із оперативного формування психологічної підтримки населення</p>	<p>Забезпечення територіальної безпеки, безпеки життєдіяльності населення та психологічної підтримки у місті на випадок воєнних загроз</p>	<p>Правовий <i>Закон України Про основи національного супротиву</i>: внесення змін, щодо формування територіального резерву в мирний час</p>	<p><i>Закон України про Державний бюджет</i>: внесення змін щодо бюджетних субвенцій для формування процесу формування територіального резерву та організації призову</p>
			<p>Економічний <i>Місцевий бюджет</i>: передбачати статті витратів на формування резерву, підготовку, харчування, навчання, укомплектування</p>
<p>Забезпечення територіальної безпеки, безпеки життєдіяльності населення та психологічної підтримки у місті на випадок воєнних загроз</p>	<p>Забезпечення територіальної безпеки, безпеки життєдіяльності населення та психологічної підтримки у місті на випадок воєнних загроз</p>	<p><i>Державний бюджет</i>: передбачати бюджетні субвенції для формування процесу формування територіального резерву у містах на особливо небезпечних територіях</p>	<p><i>Державний бюджет</i>: передбачати бюджетні субвенції для формування процесу призову територіального резерву у містах на особливо небезпечних територіях</p>
		<p>Організаційний</p>	<p>Організаційний</p>
<p>Забезпечення територіальної безпеки, безпеки життєдіяльності населення та психологічної підтримки у місті на випадок воєнних загроз</p>	<p>Забезпечення територіальної безпеки, безпеки життєдіяльності населення та психологічної підтримки у місті на випадок воєнних загроз</p>	<p><i>Територіальна оборона (територіальний резерв)</i> Варіант 1: Формується після оголошення воєнного стану (призив) Варіант 2: Формується з резерву, який призначається на службу після оголошення воєнного стану</p>	<p>Варіант 3: Формується з резервистів та доукомплектовується після оголошення воєнного стану</p>
		<p><i>Психологічна підтримка населення</i> Варіант 1: Формування психологічних підрозділів при територіальних резервах</p>	<p>Варіант 3: Залучення представників міжнародних безпекових організацій</p>
		<p>Інформаційний Організація спеціального зв'язку при формуванні територіального резерву та організації призову</p>	<p>Організація спеціального зв'язку при організації призову територіального резерву та організації призову</p>

Продовження табл. 5.13

Захід	Мета	Механізми		
		Організаційний		
<p>Формування заходів щодо забезпечення безпеки міських жителів /</p> <p>Забезпечення автономного функціонування міста на випадок облоги</p>	<p>Забезпечення безпеки життєдіяльності в умовах воєнного стану</p>	Створення бомбосховищ та пунктів укриття з дотримання принципів інклюзії	Формування системи інформаційного сповіщення на випадок повітряної небезпеки	Розробка планів евакуації населення в умовах бойових дій та окупації державних територій
		Формування польових госпіталів для надання медичної допомоги цивільному населенню	Формування психологічних центрів для надання психологічної допомоги населенню	Формування центрів тимчасового прихистку осіб, що втратили житло
		Створення продовольчих резервів для забезпечення харчування цивільного населення в умовах облоги міста	Створення резервів технічних засобів для забезпечення енергопостачання критичної інфраструктури	Створення резервів технічних засобів для забезпечення постійного зв'язку із зовнішніми суб'єктами по відношенню до міста

- економічного механізму в контексті порядку фінансування формування територіального резерву, зокрема: передбачати статті видатків на формування резерву, підготовку, харчування, навчання, укомплектування та на організацію призиву резервістів, забезпечення пунктів територіальної оборони, забезпечення зброєю, харчуванням, укомплектуванням бюджетів міста; передбачати бюджетні субвенції для фінансування процесу формування територіального резерву у містах на особливо небезпечних територіях та для фінансування процесу призиву територіального резерву у містах на особливо небезпечних територіях;

- інформаційний механізм пропонуємо розвивати наступним чином: організація спеціального зв'язку при формуванні територіального резерву та організації призиву; організація спеціального зв'язку при організації процесу призиву територіального резерву та організації призиву; організація спеціального зв'язку для діяльності територіальної оборони в умовах воєнного стану;

- організаційний механізм включає два напрямки розвитку, а саме: 1) щодо територіальної оборони можливі наступні варіанти формування: формування загонів територіальної оборони після оголошення воєнного стану (призив) (даний варіант має сукупність недоліків, що пов'язано із неможливістю забезпечення кваліфікації військових та своєчасного забезпечення функціонування загонів); формування резерву, який призивається до загонів територіальної оборони за умови оголошення воєнного стану; формування з резервістів та подальше доукомплектування в умовах оголошення воєнного стану; 2) щодо психологічної підтримки населення, запропоновано наступні варіанти: психологічні підрозділи при територіальних резервах; психологічні групи до яких входять волонтери; залучення представників міжнародних організацій.

До заходів, що пов'язані із забезпеченням безпеки міських жителів та автономного функціонування міста в умовах воєнного стану віднесено наступні: створення бомбосховищ та пунктів укриття з дотримання принципів інклюзії; формування системи інформаційного сповіщення на випадок повітряної небезпеки; розробка планів евакуації населення в умовах бойових дій та окупації державних територій; формування польових госпіталів для надання медичної допомоги цивільному населення;

формування психологічних центрів для надання психологічної допомоги населенню; формування центрів тимчасового прихистку осіб, що втратили житло; створення продовольчих резервів для забезпечення харчування цивільного населення в умовах облоги міста; створення резервів технічних засобів для забезпечення енергопостачання критичної інфраструктури; створення резервів технічних засобів для забезпечення постійного зв'язку із зовнішніми суб'єктами по відношенню до міста.

Забезпечення продовольчої безпеки полягає у формуванні продовольчих резервів на випадок надзвичайних ситуацій та воєнного стану. Порядок формування зазначених резервів є ідентичним до того, що запропонований в частині ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного характеру в табл. 5.9.

Таким чином, для реалізації стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій розроблено комплексний адаптивний механізм забезпечення безпеки урбанізованих територій з позицій складових безпеки – екологічної, економічної, гуманітарної, соціальної, продовольчої та воєнної безпеки. Основою даного механізму є розроблені моделі державної політики та обґрунтований алгоритм обрання стратегії. Комплексний адаптивний механізм реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території передбачає сукупність заходів та інструментів правового, організаційного, інформаційного, та економічного характеру, що мають забезпечити *економічну; екологічну; продовольчу; соціальну; гуманітарну та воєнну* складові безпеки урбанізованої території. В цілому зазначений механізм є основою розробки та реалізації стратегії «Еластичне місто», що є вкрай важливим для України, в умовах геополітичних загроз.

Висновки до п'ятого розділу

1. Методологія стратегічного планування, аналізу та управління щодо розвитку міст та запровадження інноваційних підходів не буде результативною без її окреслення на рівні державної політики. Саме державна політика направлена на забезпечення гармонізації потреб усіх учасників процесів забезпечення безпеки урбанізованих територій, а також суб'єктів реалізації як державної політики, так і стратегії розвитку міст. Для вирішення зазначеної проблеми використано метод моделювання щодо формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій в контексті запровадження наступних стратегій розвитку міст: «Розумне місто», «Стале місто», «Інклюзивне місто», «Креативне місто», «Еластичне місто». Це дозволило ідентифікувати взаємозв'язки між усіма складовими державної політики та визначити ключові напрями її реалізації.

2. Розроблено інформаційні моделі формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій («Розумне місто», «Стале місто», «Інклюзивне місто», «Креативне місто»), які включають характеристики стратегій, завдання, принципи, порядок виконання завдань та вирішення проблем безпеки урбанізованої території, а також напрями розвитку інформаційного, організаційного, економічного та правового механізмів. Обґрунтовано, що для України, в умовах геополітичних загроз, найбільш актуальнішою є стратегія «Еластичне місто».

3. Ідентифіковано властивості кожної стратегії, які мають бути реалізовані державною політикою:

- стратегія «Розумне місто» може реалізуватися через: нове місто (формування нових міст на основі використання новітніх технологій на всіх етапах будівництва та функціонування міста); ревіталізацію окремих районів у містах (будівництво нових районів міста, де запроваджені новітні технології у всі процеси життєдіяльності міста та його жителів); модернізацію міст (запровадження новітніх технологій у всі сфери функціонування існуючого міста та їх інтеграція в єдину систему);

- стратегія «Стале місто» передбачає, що державна політика має досягти певного рівня гармонізації інтересів та передбачати наступні види ефективності: екологічна (державно-управлінські

рішення мають оцінюватися виходячи з їх екологічної ефективності, тобто впливу на урбанізовану територію з позиції досягнення екологічних цілей сталого розвитку, зокрема, в частині використання природних ресурсів та мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище); соціальна (державно-управлінські рішення мають оцінюватися із позиції соціальної ефективності, тобто щодо досягнення соціальних цілей сталого розвитку, зокрема, сприяння соціальній рівності, подолання бідності, забезпечення доступу до адміністративних послуг, освіти, медицини та забезпечення комфорту проживання); економічна (державно-управлінські рішення мають оцінюватися із позиції економічної ефективності, тобто їх впливу на функціонування урбанізованої території у контексті досягнення економічних цілей сталого розвитку); гармонізація - державно-управлінські рішення мають оцінюватися із позиції врахування інтересів усіх учасників суспільних відносин на урбанізованій території;

- стратегія «Креативне місто» включає три ключові особливості: 1) креативна індустрія є пріоритетною сферою розвитку міста, що передбачає формування соціально-культурних кластерів як основи економічного розвитку міста; 2) креативне місто має сприяти розвитку науки та інновацій, тобто формувати комфортні умови для вчених та бізнесу в сфері інновацій; 3) особливістю креативного міста є збереження історико-культурної спадщини;

- стратегія «Інклюзивне місто» має забезпечити потреби: осіб з особливими потребами (трансформація міського простору у такий спосіб, щоб забезпечити потреби осіб, які мають особливі потреби або ж належать до суспільно вразливих груп населення); дітей (орієнтація міського простору на забезпечення потреб дітей, а також формування заходів щодо збереження їх фізіологічного та психологічного здоров'я); інші верстви населення (включення у процеси містобудування інструментів культурної, економічної, соціальної та інших сфер, що сприятимуть толерантності, рівності прав, а також задоволення потреб та інтересів).

4. Розроблено методологічні положення формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій шляхом реалізації стратегії «Еластичне місто», яка враховує ключові особливості вище зазначених стратегій та дозволяє забезпечити безпеку урбанізованих

територій за наступними напрямками: екологічна, економічна, соціальна, економічна, продовольча, військова.

5. Обґрунтовано вихідні положення стратегії «Еластичне місто»: об'єкт (функціонування та розвиток урбанізованих територій в цілому та окремих підсистем (соціальних, економічних, політичних, природних, технологічних, інфраструктурних) в контексті забезпечення безпеки суспільних відносин, території та людини (міського жителя)); предмет (сукупність методів, інструментів заходів щодо вироблення та реалізації державно-управлінських рішень що дозволяють забезпечити безпеку урбанізованих територій від внутрішніх та зовнішніх загроз та можливість подолання наслідків надзвичайних ситуацій соціального, техногенного, природного та воєнного характеру); мета (формування та реалізація державно-управлінських рішень, що передбачають комплекс заходів, інструментів, методів з розробки та реалізації стратегії «Еластичне місто» як базису забезпечення безпеки урбанізованих територій та їх швидкого відновлення внаслідок надзвичайних ситуацій, викликаних внутрішніми та зовнішніми загрозами природного, соціального, політичного, економічного та воєнного характерів). Запропоновано сукупність завдань та принципів реалізації державної політики. Для забезпечення реалізації стратегії «Еластичне місто» обґрунтовано напрями формування державно-управлінських рішень для забезпечення екологічної, економічної, соціальної, гуманітарної, продовольчої та воєнної безпеки урбанізованої території. Авторські пропозиції дозволили розширити наукове значення щодо формування стратегічних положень державної політики та удосконалити механізми формування державної політики, що мають практичну цінність.

6. Встановлено, що державна політика має передбачати алгоритм вибору містами, зокрема, та урбанізованими територіями загалом певного виду стратегії та сформувані напрями їх реалізації. Для вирішення зазначеного розроблено алгоритм обрання та реалізації моделі державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території, що передбачає сукупність наступних складових:

- ідентифікація передумов формування та реалізації стратегії розвитку міст – запропоновано організаційно-методологічні положення щодо оцінки стану та перспектив розвитку урбанізованої території та розширено сучасні підходи до обрання

методів в контексті врахування таких положень як віддаленість міста від державного кордону держави-агресора, наслідки бойових дій та окупації державних територій, а також наслідки евакуації суб'єктів господарювання.

- обрання методики стратегічного аналізу розвитку урбанізованої території – розроблено комплексний, багаторівневий механізм використання методів стратегічного аналізу, що дозволяє оцінити середовища та визначити перспективи розвитку;

- групування міст за наслідками війни – запропоновано групування міст за наслідками окупації та бойових дій, що в подальшому групуються за масштабами руйнувань та видами зруйнованої інфраструктури;

- обрання стратегій розвитку міст – обґрунтовано необхідність дотримання принципу вільного вибору стратегії на основі об'єктивної оцінки стану та перспектив урбанізованої території. При формування державної політики, запропоновано механізми, що базуються оцінці особливостей території та здійсненні стратегічного аналізу її розвитку, та дозволяють обрати стратегію, яка відповідно, забезпечить безпеку території, суспільних відносин, громадянина та держави загалом.

- стратегічне планування розвитку урбанізованої території – визначено механізм стратегічного планування розвитку міст як основи забезпечення безпеки урбанізованих територій, що включає наступні положення: призначення стратегічного планування; фундаментальні положення стратегічного планування; принципи стратегічного планування; процес стратегічного планування; моніторинг за реалізацію стратегії розвитку міста.

7. Розроблено комплексний адаптивний механізм реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території, який визначає напрями розвитку інформаційного, організаційного, економічного та правового механізмів, в контексті реалізації наступних заходів за складовими безпеки:

- економічна: моніторинг за рівнем економічної злочинності; фінансові резерви бюджету міста; заходи щодо інвестиційної привабливості міста; заходи щодо привабливості міста для населення (талентів); налагодження комунікації між суб'єктами економічної діяльності;

- екологічна: моніторинг за рівнем впливу міста та його суб'єктів на навколишнє середовище; інструменти формування екологічної свідомості населення; формування технічних, продовольчих, фінансових та інших резервів для подолання екологічних наслідків надзвичайних ситуацій; просвітництво щодо дій населення на випадок надзвичайних ситуацій природного характеру; система інформаційного сповіщення на випадок надзвичайних ситуацій природного характеру; технічне, продовольче та трудове забезпечення для запобігання та протидії надзвичайним ситуаціям природного характеру; система моніторингу за використанням природних ресурсів;

- продовольча: продовольчий резерв міста на випадок надзвичайних ситуацій; моніторинг та контролю за процесами постачання продовольства в міста; оцінка формування продовольчого забезпечення міста за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел; стратегічне планування продовольчого забезпечення міста;

- соціальна: механізм безперешкодного доступу до медичних послуг; механізм безперешкодного доступу до освітніх послуг; моніторинг стану безробіття в місті; заходи з допомоги незахищеним верствам населення; механізми будівництва соціального житла; моніторинг за рухом людських ресурсів; заходи з дотримання гендерної рівності в усіх сферах міського життя; вільний доступ до мережі інтернет;

- гуманітарна: моніторинг за станом громадського здоров'я в місті; профілактичні заходи щодо здоров'я міських жителів; пропаганда здорового способу життя, спорту; заходи з розвитку психологічного та фізіологічного здоров'я дитини та дорослих міських жителів; пропагування толерантності; соціологічні дослідження з проблем дотримання прав та свобод людини; заходи з протидії нетерпимості за релігійною, расовою та національною приналежністю; система протидії та запобігання загрозам гібридної війни; система моніторингу за гуманітарною безпекою;

- воєнна: інструменти оперативного реагування на воєнні загрози; заходи щодо оперативного формування загонів територіальної оборони; заходи щодо забезпечення безпеки міських жителів; заходи із оперативного формування психологічної підтримки населення; автономне функціонування міста на випадок облоги задля гарантування безпеки урбанізованої території.

ВИСНОВКИ

У дослідженні запропоновано розв'язання актуальної проблеми, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і вирішенні науково-прикладних завдань щодо формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Результати проведених досліджень уможливають отримання таких висновків

1. Методологія дослідження є підґрунтям отримання наукових результатів, що матимуть важливе соціальне, економічне, екологічне, політичне значення для держави для гарантування її безпеки та сталого розвитку. Питання урбанізації, в контексті розвитку державної політики, є на часі уже понад пів століття, що обумовлено її наслідками для суспільного розвитку та безпеки як урбанізованих територій, так і держави та світу загалом. Беззаперечно, що урбанізаційні виклики є не новими як для науки в цілому, так і державного управління, зокрема, але вони є досі актуальні та будуть такими залишатися для наступних поколінь, в умовах інтенсифікації урбанізаційних процесів. З метою отримання наукових результатів, що матимуть важливе значення для суспільства та зможуть бути реалізовані державними інституціями, розроблено теоретико-методологічну конструкцію дослідження державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території. Складовими теоретико-методологічної конструкції є: 1) обґрунтування властивостей теорій урбанізації як підґрунтя розвитку урбанізованих територій, зокрема визначено, що кожна теорія відіграє важливу та особливу роль у формуванні погляду на процесу урбанізації, урбанізовану територію, та місце людини в даній системі; 2) розроблена інформаційна модель об'єктно-предметного поля дослідження державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, яка визначає місце та роль державної політики в забезпеченні безпеки людини, суспільства, території та держави; 3) обґрунтування специфічного методологічного інструментарію за наступними напрямками: встановлення ступеня розробленості проблеми в Україні та світі; розробка понятійно-категоріального апарату дослідження; ідентифікація наслідків урбанізації та загроз безпеці урбанізованих територій; оцінка наслідків урбанізації, загроз і ризиків безпеці урбанізованих територій; розробка комплексного підходу до формування державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій; розробка механізмів формування та реалізації державної політики забезпечення безпеки

урбанізованих територій; 4) прогнозування напрямів розвитку проблеми забезпечення безпеки урбанізованих територій. Зазначена конструкція є основою дослідження та отриманих результатів, які направлені на подолання наслідків урбанізації та забезпечення безпеки урбанізованих територій в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз.

2. Вивчення праць вітчизняних та зарубіжних вчених дозволив ідентифікувати сукупність підходів, а також напрямів їх розвитку щодо розуміння урбанізації. На основі цього було запропоновано власний підхід до розуміння даного явища (суспільне явище, яке проявляється в демографічних змінах, як в певній країні, так і світі в цілому, через зростання міського населення та збільшення ролі міст у житті суспільства та окремої людини, що обумовлено мотивами на які впливають сукупність економічних, соціальних, природних, політичних та інших факторів, в результаті чого відбуваються просторові трансформації та структурні зміни в середовищах суспільних відносин та життєдіяльності людини, що можуть становити загрозу безпеці або виступати засобами її забезпечення) та запропоновано власний підхід до розуміння суміжних понять (субурбанізація, рурбанізація, джентрифікація, хибна урбанізація, деурбанізація, агломерація, мегаполіс, місто, конурбація). В частині розвитку теоретичного підґрунтя дослідження було розроблено зміст понять: урбанізована територія, безпека урбанізованої території та державна політика забезпечення урбанізованих територій. Під останнім запропоновано розуміти: процес формування та реалізації державно-управлінських рішень щодо розробки нормативно-правового, організаційного, інформаційно-комунікаційного, фінансово-економічного та іншого забезпечення діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства щодо виявлення, оцінки, реагування, протидії та запобігання ризикам та загрозам безпеці урбанізованих територій. Запропоновані підходи до розуміння категорій та понять дослідження мають комплексний характер та враховують як історичні аспекти урбанізації так і її сучасні властивості.

3. У контексті економічних наслідків урбанізації ідентифіковано та охарактеризовано наступні проблеми урбанізованих територій: дисбаланс у міських доходах; міська бідність та соціальна стратифікація; відсутність міського житла та доступу до нього; існування бідних районів та розвиток нетрів; міська злочинність тощо. З позицій інфраструктури ідентифіковано та охарактеризовано наступні наслідки урбанізації: неефективність системи житлово-

комунального господарства; проблеми транспортної системи міст; проблеми доступу до медичних, освітніх та інших послуг соціальної інфраструктури; проблеми безпеки та забезпечення захисту мирного населення в умовах війни, конфліктних ситуацій чи проведення військових дій; проблеми планування міського простору та містобудівної діяльності; існування міських теплових островів тощо. Ідентифіковані та охарактеризовані економічні та інфраструктурні наслідки урбанізації дозволяють сформулювати завдання для системи публічного управління у контексті формування та розробки державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Усі ідентифіковані наслідки, без застосування належного публічно-управлінського інструментарію та формування і реалізації відповідної державної політики, є загрозами для безпеки урбанізованих територій, безпеки життєдіяльності населення та національної безпеки в цілому.

4. У процесі вивчення питання соціальних та гуманітарних наслідків урбанізації як основи для формування проблеми державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, ідентифіковано наслідки урбанізації соціального та гуманітарного характерів. До соціальних наслідків урбанізації віднесено доступ містян до об'єктів природного середовища та проблема обмеженого життєвого простору у місті; проблеми соціальної нерівності та соціальної стратифікації; проблеми інклюзії та партисипації у містах та на урбанізованих територіях, а також проблему здоров'я міст, що включає наслідки як екологічного характеру, так і наслідки соціального характеру, а також міські проблеми такі як міський шум, якість повітря міських приміщень, проблеми поширення епідемій та гіподинамія. Обґрунтовано, що визначені наслідки урбанізації соціального характеру є загрозами як для безпеки життєдіяльності міських жителів, так і для безпеки урбанізованих територій. У даному взаємозв'язку також ідентифіковано наслідки урбанізації гуманітарного характеру, які полягають у трансформації складових гуманітарної політики держави, а саме: мовної, освітньої, науково-технічної та інноваційної політики, культурної політики, політики у сфері духовного розвитку, релігій та державно-конфесійних відносин, етнонаціональної та інформаційної політики, політики у сферах охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, а також молодіжної політики. Встановлено, що урахування та постійний моніторинг впливу урбанізації, урбанізаційних процесів та процесів, обумовлених урбанізацією на соціальне та гуманітарне середовище функціонування міст та урбанізованих територій загалом, а також середовище

життєдіяльності їх жителів, у процесі формування та реалізації соціальної та гуманітарної політики держави, є важливим елементом гарантування безпеки урбанізованих територій. Таким чином, соціальне та гуманітарне середовище урбанізованих територій загалом, соціальні та гуманітарні потреби міських жителів, їх права та свободи у даній сфері, а також наслідки урбанізації і її вплив на трансформацію способу життя сучасних міських жителів, зокрема, є стратегічними напрямками державної політики гарантування безпеки на урбанізованих територіях, вивчення концептуальних засад, якої здійснено у даному дослідженні.

5. Оцінка світових масштабів урбанізації за період 1950-2050 рр. вказує на наступне: 1) країни з високим рівнем доходу були сильно урбанізовані протягом декількох десятиліть, а найшвидші темпи урбанізації за аналізований період зафіксовано у країнах з рівнем доходів вище середнього; у країнах із рівнем доходу нижче середнього темпи урбанізації повільніші, однак у найближчі десятиліття прогнозується, що дана група країн зазнає швидкої урбанізації до 2050 року; найменш урбанізованими є країни з низьким рівнем доходів, зокрема, у 1950 році, частка міських жителів становила лише 9,3 %, а у 2050 році цей показник збільшиться на 40,9 пунктів структури до рівня 50,2 %; 2) у країнах з високим рівнем доходу чисельність населення переважно сконцентровано у містах, зокрема частка міського населення таких країн становить 81,48 %, а частка сільського населення у країнах з високим рівнем доходу у загальній структурі населення даної групи країн, відповідно, складає лише 18,52 %, тобто міста є магнітами, що притягують населення, адже саме у містах країн з високим рівнем доходів сконцентровані новітні технології, найважливіші ресурси (людські, інформаційні, фінансові, соціальні, інфраструктурні тощо) та сучасні підходи до забезпечення потреб та розвитку людини; 3) структура населення країн із середнім рівнем доходів свідчить, що переважна більшість населення світу (75,17 %) проживає в країнах із середнім рівнем доходів, у тому числі частка міського населення країн із середнім рівнем доходів сягає показника 71,51 % усього міського населення світу, а частка сільського населення таких країн 79,70 % усього сільського населення світу; 4) розподіл країн із середнім рівнем доходів на країни із рівнем доходів вище середнього та рівнем доходів нижче середнього, дозволив установити такі тенденції: у країнах з рівнем доходів вище середнього переважає міське населення (66,63 %) над сільським (33,37 %); у країнах із рівнем доходів нижче середнього стан обернений до

попереднього – переважає сільське населення (59,37 %) над міським населенням (40,63 %); 5) найменш чисельною групою є група країн із низьким рівнем доходів, що займає частку 9,12 % у загальній структурі населення світу, та в даних країнах переважає сільське населення (67,75 %) над міським (32,25 %), що вочевидь підкреслює твердження про взаємозалежність рівня доходів країн та відповідної урбанізаційної структури таких країн. Встановлено, що в усіх країнах світу незалежно від рівня розвитку, процеси урбанізації є неминучими, що обумовлює завдання перед системою публічного управління щодо забезпечення ефективного управління та науково обґрунтованої політики, що дозволить використати переваги урбанізації, мінімізувати ризики та використати відповідний інструментарій щодо забезпечення ефективного публічного управління в забезпечення стійкого розвитку міських районів, налагодження та зміцнення екологічних, економічних, соціальних, гуманітарних тощо зв'язків між міськими та сільськими районами, як елементу забезпечення національної безпеки.

6. Вивчено національні підходи країн щодо класифікації території та критеріїв поділу територій на міську та сільську. Щодо оцінки динаміки розвитку урбанізованих територій, проаналізовано чисельність населення найбільших агломерацій світу за період 1950-2035 рр. та динаміку зміни чисельності населення у найбільших агломераціях України за період 1950-2035 рр., а також показники динаміки розвитку агломерацій у світі, Європі, Східній Європі та в Україні за період 1950-2035 рр. Проведений аналіз дозволяє визначити наступні тенденції: 1) урбанізовані території та агломерації у загальносвітовому масштабі, збільшуватимуться, а також зростатиме їх чисельність; 2) порівнюючи показники 1950 років та прогнозовані 2035 року, важливо констатувати, що найбільші агломерації світу розташовуватимуться не в Європі, а здебільшого в країнах Азії – Індії, Китаю, Японії, Бангладеш, Індонезії; 3) для країн Східної Європи притаманні тенденції не чисельних агломерацій, зокрема, розміром від 1 до 5 мільйонів жителів, аналогічна тенденція прослідковується в Україні; 4) в Україні очікується, що більша частина міського населення, зокрема 60 %, проживатиме в агломераціях розміром до 300000 жителів.

7. У процесі вивчення показників сталого розвитку урбанізованих територій та міст України згідно Національних цілей сталого розвитку в Україні до 2030 р., було проаналізовано

національні завдання щодо досягнення 11 Цілі «Сталий розвиток міст та громад», а також деякі показники досягнення інших цілей, зокрема у частині забезпечення соціальної складової сталого розвитку територій. У дослідженні проаналізовано показники сталого розвитку щодо забезпечення доступності житла; показники виконання завдання щодо забезпечення розвитку поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості; показники сталого розвитку щодо забезпечення збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору; показники сталого розвитку із виконання завдання щодо забезпечення своєчасного оповіщення населення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій; показники щодо зменшення негативного впливу забруднюючих речовин, у т.ч. на довкілля міст, зокрема шляхом використання інноваційних технологій; показники розробки і реалізації стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції; показники сталого розвитку щодо підвищення життєстійкості соціально вразливих верств населення; показники сталого розвитку із виконання завдання щодо зниження материнської смертності; показники щодо мінімізації смертності, якій можна запобігти, серед дітей віком до 5 років та показники сталого розвитку щодо забезпечення зниження на чверть передчасну смертність населення, у тому числі за рахунок впровадження інноваційних підходів до діагностики захворювань. За кожним напрямом, за встановленими індикаторами, визначено їх динаміку за період 2015–2020 рр. та стан досягнення встановлених цільових орієнтирів на 2020 рік. Це дало змогу оцінити стан досягнення цілей сталого розвитку урбанізованих територій, зокрема міст та громад. Доцільно зауважити, що більшість цільових орієнтирів щодо виконання завдань сталого розвитку не було досягнуто, за досліджуваній період, що в свою чергу, обумовлюватиме ризики та загрози для безпеки урбанізованих територій з позицій неможливості дотримання прав, забезпечення інтересів та потреб суспільства, зокрема, щодо можливостей доступного житла, отриманні своєчасного оповіщення про можливі надзвичайні ситуації, загрози життю та здоров'ю, забезпечення здоров'я та благополуччя, захисту вразливих верств населення, забезпечення мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище, у тому числі, викидів

забруднюючих речовин в атмосферне повітря, збереження та відновлення екосистем тощо. Це все вимагає комплексної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, яка базуватиметься на концепції сталого розвитку та враховуватиме заходи щодо можливості протистояти викликам та загрозам як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, швидко відновлюватися, у разі неможливості уникнення тих чи інших загроз.

8. Досліджено сучасні підходи до розробки стратегії розвитку та гарантування безпеки урбанізованих територій в умовах реальних та потенційних загроз, у тому числі пов'язаних із наслідками урбанізації. Здійснено ідентифікацію наслідків урбанізації та встановлено характер їх прояву з позицій безпекових викликів для системи публічного управління. Обґрунтовано взаємозв'язки між складовими системи безпеки урбанізованої території, системи національної безпеки та безпеки життєдіяльності містян, ідентифіковано загрози урбанізації для кожної із систем як базису розробки стратегії їх розвитку та гарантування безпеки. Представлено ключові елементи систем безпеки національного рівня та локального рівня (урбанізованої території), які піддаються найбільшому негативному впливу в умовах урбанізації та потребують пошуку відповідних інструментів управління ними, а саме це: екологічна безпека, економічна безпека, соціальна безпека, гуманітарна безпека, продовольча безпека, інформаційна безпека, політична безпека, державна безпека, воєнна безпека та міжнародна безпека. За кожною складовою охарактеризовано їх стратегічну роль у контексті ідентифікованих загроз урбанізації та необхідності розробки стратегії розвитку та гарантування безпеки урбанізованих територій. Доведено, що окреслені загрози урбанізації є уніфікованими, однак з позицій розробки стратегії гарантування безпеки урбанізованих територій доцільним є визначення особливостей такої території, що, в свою чергу, детермінують характер та масштаби негативного впливу окреслених загроз на систему безпеки урбанізованої території, національної безпеки загалом та безпеку життєдіяльності жителів такої території зокрема. Оцінка особливостей урбанізованої території необхідна для формування нової або ж адаптації існуючої стратегії розвитку та гарантування безпеки відповідних територій. У процесі дослідження виділено ключові фактори модифікації стратегії гарантування безпеки урбанізованих територій, у контексті подолання наслідків урбанізації та необхідності забезпечення розвитку таких територій, у

тому числі, і за рахунок використання переваг урбанізованої території, зокрема: диференціального характеру впливу наслідків урбанізації; варіативності людських потоків на урбанізованій території; рівня ресурсної залежності та ресурсозабезпеченості урбанізованої території; ефективності управління відходами; стану та результативності системи громадського здоров'я; особливостей міжособистісної комунікації. Це стало базисом розробки стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій.

9. Аналіз рекомендацій для уряду за міжнародними документами, що були прийняті в результаті проведених конференцій Хабітат з населених пунктів під егідою ООН у 1976 р., 1996 р. та у 2016 р., дозволив встановити ключові підходи щодо розвитку міських територій, охарактеризувати їх еволюцію та ідентифікувати можливості і механізми їх імплементації та інтеграції у вітчизняну систему публічного управління. Через інтенсифікацію світових урбанізаційних процесів та масштаби їх впливу, прослідковано зміну щодо сприйняття «середовища проживання» – від людських поселень та необхідності їх збалансованого розвитку у 1976 р. до сталих населених пунктів у 1996 р. та сталих міст у 2016 р., а також відповідно підходів щодо необхідності забезпечення їх розвитку загалом та окремих аспектів життєдіяльності суспільства. За досліджуваний період, з 1976 року до сьогодні, результати вивчення питання еволюції підходів до розвитку урбанізованих територій свідчать про зміну урбаністичної парадигми, зокрема: 1) за результатами Хабітату I, не зважаючи на те, що урбанізаційні процеси більшою мірою проходили у країнах з високим рівнем розвитку, відбулося усвідомлення значення та ролі урбанізації у майбутньому, а також необхідності врахування взаємозв'язків екологічного, соціального та економічного розвитку, посилення значення та ефективності діяльності місцевих органів влади, а також участі громадськості у забезпеченні збалансованого розвитку людських поселень; 2) незважаючи на те, що більшість ключових підходів розвитку населених пунктів в умовах урбанізації, озвучені Хабітатом I та задекларовані у Ванкуверському плані дій (1976 р.) були продовжені Хабітатом II, де задекларовано комплексний підхід до поняття «притулок» (житло), що включає, окрім даху над головою, необхідність забезпечення конфіденційності, безпеки, доступу до послуг, до соціальної інфраструктури тощо; Хабітат II констатує про необхідність посилення ролі децентралізації та визнає потенціал

партисипації в умовах урбанізації, а також досягнення сталого розвитку; 3) Хабігат III засвідчив, що розвиток міст має ґрунтуватися на використанні потенціалів урбанізації і сталого розвитку та їх синергетичного ефекту, необхідність застосування інклюзивного, сталого, еластичного (здатності протистояти загрозам та швидко відновлюватися), безпечного, інноваційно-технологічного принципів та підходів до розвитку міст сприяє інтегрованому розвитку міста та / або урбанізованої території, що характеризуватиметься, з різних позицій, як стале (-а) місто / територія, безпечне (-а), інклюзивне (-а), еластичне (-а), тобто пружне(-а), стійке(-а), а також розумне(-а) місто та / або територія; 4) з одного боку, безпосередній вплив еволюції підходів міжнародної спільноти щодо розвитку урбанізованих територій на державну політику країн через імплементацію рекомендацій, а з іншого боку, необхідність збереження національної та культурної ідентичності, автентичності урбанізованих територій, є імпульсами подальшого розвитку підходів, що втілюються в новітніх теоріях, концепціях, стратегіях розвитку урбанізованих територій та міст для цілей подолання викликів зовнішнього та внутрішнього середовища в урбанізованому світі.

10. Ідентифіковані безпекові детермінанти розробки стратегії розвитку урбанізованої території стали підґрунтям для обґрунтування властивостей сучасних стратегій розвитку міст, зокрема: «розумне місто», «стале місто», «інклюзивне місто», «креативне місто» та «еластичне місто». Встановлено напрями формування державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, адже за кожною стратегією визначено сукупність ризиків та загроз, які вдасться подолати. Встановлено, що державна політика забезпечення безпеки урбанізованих територій має ґрунтуватися на багатовекторності та визначати можливість містам обирати будь-яку стратегію, яка відповідає сукупності факторів та є найбільш перспективною для регіону. Встановлено, що в результаті російської воєнної агресії для окремих міст України, особливо тих, що знаходяться близько до кордону держав-агресорів, пріоритетною є стратегія «Еластичне місто». Саме стратегія еластичного міста дозволяє об'єднати в собі найефективніші інструменти досліджуваних стратегій та визначити механізми протидії та запобігання загроз політичного, економічного, соціального, природного та культурного середовища. Крім того, еластичне місто характеризується можливістю швидкого відновлення в наслідок надзвичайних ситуацій.

11. Обґрунтовано напрями розвитку державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій в контексті реалізації різних стратегій розвитку міст. Запропоновано методологічні положення формування та реалізації державної політики за такими стратегіями як: «Розумне місто», «Креативне місто», «Стале місто» та «Інклюзивне місто». Зокрема, визначені суспільні проблеми, які вирішує кожна із зазначених стратегій, сформовано завдання державної політики та ідентифіковано принципи. Визначено порядок реалізації завдань та встановлено напрями розвитку економічного, організаційного, інформаційного та правового механізмів. Визначено, що кожна стратегія вирішує сукупність проблем, направлених на забезпечення того чи іншого виду безпеки урбанізованої території, проте лише стратегія «Еластичне місто» дозволяє вирішити проблему в комплексі. Стратегія «Еластичне місто» інтегрує ключові особливості вище зазначених стратегій та дозволяє забезпечити безпеку урбанізованих територій за наступними напрямками: екологічна, економічна, соціальна, економічна, продовольча, військова. Запропоновано вихідні положення державної політики реалізації зазначеної стратегії містами України (об'єкт, предмет, мета, завдання, принципи). За кожною складовою безпеки урбанізованої території визначено сукупність заходів та інструментів, що мають забезпечуватися державною політикою для реалізації стратегії «Еластичне місто». Розроблені положення мають наукову цінність, в контексті розширення теоретичного наукового значення, що полягає у включенні сучасних стратегічних положень розвитку міст в державну політику та визначення її вихідних положень. Крім того, розроблені положення мають практичну орієнтацію, адже містять сукупність заходів, які будуть реалізовані суб'єктами державної політики та прийняті до реалізації органами місцевого самоврядування, законодавчої та виконавчої гілок влади.

12. Розроблено алгоритм реалізації стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, що полягає у формуванні комплексу процедурних складових, послідовність реалізації, яких дозволить розробити ефективні державно-управлінські рішення забезпечення безпеки урбанізованих територій. Запропонований методологічний підхід до ідентифікації передумов формування та реалізації стратегії розвитку міст включає в себе сукупність аналітичних міждисциплінарних досліджень, які дозволяють оцінити сучасний стан розвитку урбанізованих територій України з позиції наслідків урбанізації (географічне розташування,

економічне середовище, політичні процеси, соціально-культурне середовище, гуманітарний розвиток, технологічний та інноваційний розвиток, екологічне середовище, правова та правоохоронна сфери) та стану системи управління територією (варіативність людських ресурсів, рівень ресурсної залежності, ефективність управління відходами, стан системи громадського здоров'я, міжособистісна комунікація), що є основою формування інформаційного забезпечення вироблення державної політики та інформаційної підтримки, а також супроводу процесів прийняття та реалізації державно-управлінських рішень. Обґрунтовано напрями розширення оцінки розвитку урбанізованих територій за показниками географічного розташування – віддаленості міста від державного кордону держави-агресора та наслідків російської воєнної агресії, що відповідно включають наслідки бойових дій і окупації державних територій та наслідки евакуації суб'єктів господарювання. Розроблено механізм використання методів стратегічного аналізу для формування стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій. Обґрунтовано необхідність групування урбанізованих територій за наслідками бойових дій та окупації державних територій. Розроблено комплексний механізм стратегічного планування розвитку міст, що враховує наступні складові: призначення, фундаментальні положення та принципи стратегічного планування; процес стратегічного планування, що включає в себе організаційний, аналітичний, процедурний та реалізаційний етапи; порядок моніторингу за реалізацією стратегії, що включає в себе етапи обґрунтування та затвердження системи індикаторів для моніторингу реалізації стратегії, встановлення суб'єктів моніторингу, планування заходів із моніторингу.

13. Для реалізації стратегічних положень державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій розроблено комплексний адаптивний механізм реалізації стратегічних досліджень. Основою даного механізму є розроблені моделі державної політики та обґрунтований алгоритм обрання стратегій. Комплексний адаптивний механізм реалізації державної політики забезпечення безпеки урбанізованої території передбачає сукупність заходів та інструментів правового, організаційного, інформаційного, та економічного характеру, що мають забезпечити *економічну* (моніторинг за рівнем економічної злочинності; фінансові резерви бюджету міста; заходи щодо інвестиційної привабливості міста; заходи щодо привабливості міста для населення (талантів);

налагодження комунікації між суб'єктами економічної діяльності); *екологічну* (моніторинг за рівнем впливу міста та його суб'єктів на навколишнє середовище; інструменти формування екологічної свідомості населення; формування технічних, продовольчих, фінансових та інших резервів для подолання екологічних наслідків надзвичайних ситуацій; просвітництво щодо дій населення на випадок надзвичайних ситуацій природного характеру; система інформаційного сповіщення на випадок надзвичайних ситуацій природного характеру; технічне, продовольче та трудове забезпечення для запобігання та протидії надзвичайним ситуаціям природного характеру; система моніторингу за використанням природних ресурсів); *продовольчу* (продовольчий резерв міста на випадок надзвичайних ситуацій; моніторинг та контроль за процесами постачання продовольства в міста; оцінка формування продовольчого забезпечення міста за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел; стратегічне планування продовольчого забезпечення міста); *соціальну* (механізм безперешкодного доступу до медичних послуг; механізм безперешкодного доступу до освітніх послуг; моніторинг стану безробіття в місті; заходи з допомоги незахищеним верствам населення; механізми будівництва соціального житла; моніторинг за рухом людських ресурсів; заходи з дотримання гендерної рівності в усіх сферах міського життя; вільний доступ до мережі інтернет); *гуманітарну* (моніторинг за станом громадського здоров'я в місті; профілактичні заходи щодо поліпшення здоров'я міських жителів; пропаганда здорового способу життя, спорту; заходи з розвитку психологічного здоров'я дитини та дорослих міських жителів; пропагування толерантності; соціологічні дослідження з проблем дотримання прав та свобод людини; заходи з протидії нетерпимості за релігійною, расовою та національною приналежністю; система протидії та запобігання загрозам гібридної війни; система моніторингу за гуманітарною безпекою) та *воєнну* (інструменти оперативного реагування на воєнні загрози; заходи щодо оперативного формування загонів територіальної оборони; заходи щодо забезпечення безпеки міських жителів; заходи із оперативного формування психологічної підтримки населення; автономне функціонування міста на випадок облоги) складові безпеки урбанізованої території. В цілому зазначений механізм є основою розробки та реалізації стратегії «Еластичне місто», що є вкрай важливим для України, в умовах геополітичних загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверкина М.Ф. Вплив теорії стійкого розвитку міст на теорії урбаністики. Наукові записки. Серія Економіка. Вип. 19. URL: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2012/n19/61.pdf>
2. Бабенко М.В., Черносова Т.О. Зміни в світовій урбаністиці на фоні пандемії. Перспективи розвитку територій: теорія і практика: матеріали V міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Харків, 18–19 листопада 2021 р.). Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Рада молодих вчених при МОН України, Slovak technical university in Bratislava, Czestochowa university of technology, Одеський національний економічний університет [та ін.] Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 573 с. С.287-292.
3. Бакуліна Г.Ю. Урбанізація як тенденція розвитку суспільства: міжнародний аспект. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 18. С. 22-27.
4. Бардашевська Ю.І. Повсякденне життя міського населення Криму в 1985-1991 рр.: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 – історія України. Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2018.
5. Барков І.В. Інститут проституції в містах південної України в 1843-1914 рр.: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Запоріжжя, 2018. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/aref/01/Barkov_aref.pdf
6. Бахарева Г.Ю. Забруднення атмосферного повітря як фактор впливу на безпеку життєдіяльності. Збірник наукових статей та матеріалів IX-ї міжнародної науково-методичної конференції та 121-ї міжнародної конференції EAS «Безпека людини у сучасних умовах» 7 – 8 грудня 2017 року, НТУ «ХП». Харків, 2017. 268 с. С.178-181.
7. Безсмертна Ю.С. «Служителі» й «робітники» в полкових містах Гетьманщини 60-х – 70-х рр. XVIII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Запоріжжя. 2021. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/aref/01/aref_Bezsmertna-.pdf

8. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. К. : ТОВ «Софія-А». 2012. 88 с.
9. Берданова О.В., Вакуленко В.М., Валентюк І.В., Ткачук А.Ф. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. К. : 2017. 121 с.
10. Бережняк О. Бібліометрія як метод аналізу стану книговидання. Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матер. міжнар. конф. 08 жовт. 2013 р. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/230>
11. Білоус Є.В. Емпірична ідентифікація креативного класу в українському суспільстві. Український соціум. 2020. № 2 (73). С. 93–109. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/93_109_No273_2020_ukr.pdf
12. Бірюков Д.С. Техногенні та екологічні проблеми урбанізації. Стратегічні пріоритети. 2013. Вип. 2. С. 135-141.
13. Блум Д.И., Тарун Х. Урбанистическая революция. Финансы & развитие. 2007. № 3. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/rus/2007/09/.pdf>
14. Боженко А.О. Формування міського способу життя у другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах міста Харкова): дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук за спец. 07.00.01 – Історія України. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2018.
15. Бойко В.В. Кримінологічна характеристика та запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2018. URL: <http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/Disertatsiya-Boyko-V.V..pdf>
16. Бойченко В.С. Соціальна інфраструктура в системі забезпечення людського розвитку міста: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец.: 08.00.07 “Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика”. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2021.
17. Бойченко В.С. Соціальна інфраструктура в системі забезпечення людського розвитку. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2018. №1 (15). С. 420-424.

18. Бомба М.Я. Екологічний стан водних ресурсів і шляхи вирішення прісноводної безпеки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. 2012. Вип. 2. С. 12-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2012_2_4

19. Бондаренко О. Класифікація кризових ситуацій на урбанізованій території, які загрожують державній безпеці. Наукові інновації та передові технології, 2022. № 11 (13). С. 23-31.

20. Борейко Н.М., Параниця С.П. Соціальна безпека як потенціал розвитку регіону України. Економіка та держава. 2020. № 5. С. 123–126.

21. Бреус С.В. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки як складової економічної безпеки України. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2014. № 1 (65), С. 476-481.

22. Булах І.І., Шиманська О.В. Розвиток та екологічна безпека в контексті форм сучасного світового процесу урбанізації. Актуальні проблеми, шляхи та перспективи розвитку ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства, урбоекології та фітомеліорації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м.Біла Церква, 16-17 вересня 2021 р.). Біла Церква: БНАУ, 2021. 122 с. С. 98-100.

23. Буряченко А.Є. Урбанізація в контексті фінансового, демографічного та соціального розвитку. Вчені записки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; [редкол.: А. Ф. Павленко (відп. ред.) та ін.]. Київ : КНЕУ, 2013. Вип. 15. С. 84-95.

24. Васютинська К.А., Барбашев С.В., Кімінчиджи М.І. Небезпека створення дефіциту водних ресурсів у регіонах України в умовах урбанізації. Екологічні науки: науково-практичний журнал. 2020. № 4(31). С.42-49.

25. Вахштайн В. Пересборка города: между языком и пространством. Социология власти. 2014. №2. С. 9-38.

26. Верховна Рада України прийняла Закон «Про управління відходами» // Інформаційне управління. Верховна рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224307.html>.

27. Войтків П.С. Конструктивно-географічні дослідження урбосистем : навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 118 с.

28. Войчук М.В. Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Луцьк, 2018. URL: http://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/avtoreferat_VoiGot.pdf
29. Волочнюк Л.С., Тимчук І.С. Моніторинг теплового забруднення навколишнього середовища урбанізованих територій. Сталий розвиток: захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування. VII Міжнародний молодіжний конгрес, 10-11 лютого 2022, Україна, Львів: Збірник матеріалів. Київ: Ярошенко Я. В., 2022. 271 с. С.267.
30. Гавриленко О.Є. Облік і внутрішній контроль фінансових результатів на підприємствах міського транспорту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Одеса, 2019. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/04/Avtoreferat_Gavrilenko-O.YE..pdf
31. Гамалія К.М. Інформативний потенціал архітектурно-урбаністичного канону в становленні культури міського простору: автореф. дис. ... на здобуття наук ступення д-ра мистецтвознавства за спец.: 26.00.01; Нац. муз. акад. України ім. П.І. Чайковського. Київ, 2018. 32 с.
32. Герасимов Т.Ю. Повсякденне життя міського населення Правобережної України в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.): дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук за спец. 07.00.01 – Історія України. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2018. 504 с.
33. Гончар О.М. Сутність урбанізації як глобального економічного процесу. Економіка та суспільство. 2016. Вип. 2, С. 49-53.
34. Грац Р. Город в Америке: жители и власти. Пер. с англ. В. Глазычева, Ладья. 1995.
35. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація. К.: Ін-т географії Національної академії наук України, 2009. 346 с.
36. Гукалова І.В. Якість життя як цільовий імператив концепцій міського розвитку: висновки для України. Український географічний журнал. 2018. №1. С. 30-38.

37. Гукалова І.В., Омельченко Н.В. Категорія «урбанізація» у понятійній площині соціальної географії та інших наук. Вісник Одеського національного університету. Серія «Географічні та геологічні науки». 2015. Т. 20. Вип. 2(24). С. 96–109.

38. Демичева А.В. Глобальні міста та їх позиціонування у просторі сучасних міжнародних відносин. Молодий вчений. 2016. № 2 (29). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/2/57.pdf>

39. Деркульський Р.Ю. Удосконалення економічного механізму збереження зелених зон у містобудівних системах: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступення канд. екон. наук спец.: 08.00.06 “Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища”. Національний університет біоресурсів і природокористування України. К., 2018. 25 с.

40. Джерелій В.В. Правова охорона навколишнього природного середовища в містах: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступення канд. юрид. Наук за спец.: 12.00.06. Харків, 2019. 23 с.

41. Дикань О.В., Крихтіна Ю.О., Фролова Н.Л. Актуальні методи стратегічного аналізу бізнес-середовища підприємства. Приазовський економічний вісник. 2021. Випуск 1(24). С. 78-81. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/1_24_ukr/15.pdf

42. Дослідження за результатами аналізу супутникових знімків Copernicus Sentinel 5p та даних про забруднення повітря з контрольованою якістю Служби моніторингу атмосфери Copernicus «Забруднення повітря в Україні – погляд з космосу». Колектив авторів: С. Бочков, Р. Богович, М. Гринчар, М. Муронь, П. Філіповова, М. Скальський, М. Сорока. За ред. Я. Лабохи. Київ-Прага – 2020. 38 с.

43. Дудник А.В. Управління сталим розвитком агломераційних урбосистем на засадах еколого-економічного моніторингу: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступення канд. екон. наук: спец. 08.00.06. М-во М-во освіти і науки України, НТУ «Дніпровська політехніка». Дніпро, 2020. 20 с.

44. Екологія міста: підруч. / за заг. ред. Ф. В. Стольберга. К.: Либра, 2000. 383 с.

45. Європейська хартія місцевого самоврядування // Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 15.10.1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

55. Заяць А.Є. Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 582 с.

56. Здоров'я та тривалість життя українців напряму залежить від чистого довкілля. Офіційний портал Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. 2021. URL: <https://mepr.gov.ua/news/37650.html>

57. Зеленський С.П. Організаційно-економічне забезпечення формування стратегії соціально-економічного розвитку міст України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Харків. 2020. URL: https://radaecon.kname.edu.ua/images/Aref/aref_Zelenskyi.pdf

58. Зубченко С.О., Каплан Ю.Б., Тищенко Ю.А. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2020. 24с.

59. Качинський А.Б., Лавриненко С.І. Порівняльний аналіз стану навколишнього середовища України та окремих держав світу. URL: http://www.niur.gov.ua/ukr/publishing/panorama4_2000/kabakaba_22.htm.

60. Кейс-стаді. Розробка стратегій розвитку міст в Україні: інструкція та огляд практик. 2019. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/530/PLEDDG_strategic_planning.pdf

61. Кичко І.І., Маргасова В.Г., Холодницька А. В. Антропотехногенні чинники впливу на безпеку водокористування в контексті урбаністичних процесів: причини, наслідки та методи протидії. Економічний простір. 2022. №179. С. 100-107. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/179-15>

62. Кіган М. Повітря у приміщеннях брудніше за вуличне. BBC Future. 2020. URL: [vert-fut-54115431](https://www.bbc.com/future/article/20200715-indoor-air-pollution).

63. Кірін Р.С. Правові інструменти реалізації стратегічних напрямів розвитку системи екологічної безпеки міста: міжнародний та європейський рівні. Economics and Law. 2022. Вип. 2 (65). С. 39-55.

64. Кірова М.О. Інституціональне забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності міського населення: автореф. дис. ... на здобуття наук ступення канд. екон. Наук спец: 08.00.06 “Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища”; Національний університет біоресурсів і природокористування України. К., 2018. 20 с.

65. Колотуха І.О. Громадський транспорт міста Києва: суспільно-географічне дослідження: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук за спец.: 11.00.02; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2020. 20 с.

66. Колтун В.С., Бабінець О.П. Урбанізація та її вплив на розвиток публічного управління: понятійно-категорійний аналіз. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 18. С. 59–64.

67. Комарницька Г.О. Урбанізаційні процеси розвитку метрополійних функцій міста Львова. Науковий вісник НЛТУ України. 2015. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/urbanizatsiyni-protsesi-rozvitku-metropoliynih-funktsiy-mista-lvova>

68. Комарова Д.Ю., Радіонова Л.О. Озеленення міст як імператив сучасного розвитку територій. Перспективи розвитку територій: теорія і практика: матеріали V міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, (м. Харків, 18–19 листопада 2021 р.) / Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Рада молодих вчених при МОН України, Slovak technical university in Bratislava, Czestochowa university of technology, Одеський національний економічний університет [та ін.] Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 573 с. С. 311-314.

69. Кондратенко М. В ООН заявили про серйозний дефіцит безпечної питної води на планеті. Deutsche Welle. 2021. URL: <https://p.dw.com/p/3qxr5>

70. Коновал В.О. Організаційно-правові механізми державного управління електронним урядуванням на місцевому рівні на прикладі територіальної громади міста Києва: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступення канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 23 с.

71. Константінова В.М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861 – 1904 роки). Запоріжжя: АА ТанDEM, 2010. 596 с.

72. Конференція ООН з питань населених пунктів (11.06.1976 р.). «Ванкуверська декларація про людські поселення» А / CONF.70 / 15 Розділ I - Документи ООН: Збір глобальних угод ООН. URL: <http://www.un-documents.net/van-dec.htm>

73. Кравченко О.І. Культурні трансформації міста у постіндустріальну добу. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук. Київ, 2019.

74. Кравченко С.Г. Теоретико-методологічні засади державної політики розвитку урбанізованих територій в Україні. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр. Харків, 2021. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/arefKravchenko.pdf>
75. Креативні Міста. Методичні рекомендації щодо приєднання українських міст до Мережі креативних міст ЮНЕСКО. Київ, 2019. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/403/city.pdf>
76. Криничко Л.Р., Сергієнко Л.В. Інвестиційно-інноваційна діяльність держави в сфері охорони здоров'я. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. №8. URL: www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1762.
77. Кузьменко Д.М. Дефініція поняття «урбанізація» в суспільній географії. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/7706.doc>
78. Кулинич А.П. Правовий режим земель міських територіальних громад в Україні: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступення канд. юрид. Наук за спец.: 12.00.06; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2019. 18 с.
79. Кучменко В.О. Удосконалення механізму управління транспортною системою міста: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец.: 08.00.05 “Розвиток продуктивних сил та регіональна економіка”. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України. Сєверодонецьк, 2019.
80. Кушніренко М. Урбанізація та просторовий розвиток міських агломерацій. Досвід та перспективи розвитку міст України. 2010. Вип. 18. С. 54-65.
81. Левицька О.Л. Суспільно-географічне дослідження планувальної структури міста Івано-Франківська: дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук за спец.: 11.00.02 «Економічна та соціальна географія». Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017.
82. Леснича П.С. Повсякденне життя міських поселень Волинської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: дис. ... на здобуття наук. ступення канд. іст. наук : 07.00.01. Луцьк. 2019. 228 с.

83. Лисяк Н.М. Теоретико-методологічні засади інтегрованого розвитку урбанізованих систем: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук. Львів, 2021. URL: https://ird.gov.ua/irdd/d20210930_a805_LysyakNMс.pdf
84. Луцька В. Доступне житло: як працює система в Україні та світі. Хмарочос. 2020. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2020/04/07/dostupne-zhytlo-yak-pratsyuye-systema-v-ukrayini-ta-sviti/>.
85. Мазурова А.В. Суспільно-географічні особливості функціонування міської соціогеосистеми (на прикладі міста Харків): дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук за спец.: 11.00.02 “Економічна та соціальна географія”. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2018.
86. Мармуль Л.О., Романюк І.А. Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання: монографія. Херсон: Айлант, 2015. 266 с.
87. Медведєва А.С. Бібліометричні дослідження в бібліотеках як інструментарій моніторингу наукової діяльності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій. Київ, 2020. 204 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_29.pdf
88. Мельниченко А.П., Захарко Я.М. Урбанізація та її екологічні наслідки. Сталий розвиток: захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування. VII Міжнародний молодіжний конгрес (м. Львів, 10-11 лютого 2022 р.). Україна, Львів: Збірник матеріалів. Київ: Яроченко Я. В., 2022. 271 с. С. 183.
89. Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації: монографія / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2016. 552 с.
90. Мінрегіон надав роз'яснення щодо фіксації руйнувань для ліквідації наслідків бойових дій та відновлення інфраструктури населених пунктів в умовах воєнного стану. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-nadav-rozysnennya-shhodo-fiksacziyi-rujnuvan-dlya-likvidacziyi-naslidkiv-bojovyh-dij-ta-vidnovlennya-infrastruktury-naselenyh-punktiv-v-umovah-voyennogo-stanu/>
91. Міхно Н.К. Місто як культурний текст: особливості семантики та синтагматики міського простору: монографія. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+». 2020. 423 с.

92. Моніторинговий звіт «Цілі сталого розвитку: Україна» – 2019 рік // Державна служба статистики України / Публікації. 2019. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

93. Моніторинговий звіт «Цілі сталого розвитку: Україна» – 2020 рік // Державна служба статистики України / Публікації. 2020. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

94. Моніторинговий звіт «Цілі сталого розвитку: Україна» – 2021 рік // Державна служба статистики України / Публікації. 2021. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

95. Мороз В.Я. Урбанізація як одна з форм історичної комунікації. Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. 2010. № 20 (207). Ч. III. С. 147-155.

96. Мураєв Є.В. Організаційно-інформаційне забезпечення розробки стратегії розумних міст України в умовах цифрової економіки: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Харків, 2021. URL: https://radaecon.kname.edu.ua/images/Dis/Dis_Mur%D0%B0ev_1.pdf

97. Мясникова А.С. Муніципальні органи влади міста Харкова (1871 – грудень 1919 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук 07.00.01 - історія України. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпро, 2021. 200 с.

98. Надзвичайні ситуації. Рекомендації щодо попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/rekomendacii-shchodo-poperedzhennya-i-likvidacii-nadzvichaynih-situaciy/>

99. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Діяльність / Стратегічне планування та макроекономічне прогнозування / Стратегічне планування / Цілі сталого розвитку. 2017. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=938d9df1-5e8d-48cc-a007-be5bc60123b8&tag=TSiliStalogoRozvitku>.

100. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / За ред. Е.М.Лібанової. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. 404 с.

101. Нестеренко В.О. Міський простір Харкова: історія забудови та заселення (кінець XVIII початок ХХ ст.). дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук за спец. 07.00.01 – Історія України. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2018.

102. Нове опитування Інституту охорони здоров'я McKinsey вивчає погляди жителів 19 країн на їх фізичне, психічне,

соціальне і духовне здоров'я. Міжнародний інститут охорони здоров'я Мак-кінсі - McKinsey & Company 2022. URL: <https://www.mckinsey.com/mhi/our-insights/in-sickness-and-in-health-how-health-is-perceived-around-the-world>

103. Новий міський порядок денний // Habitat 3. 2016. URL: <https://habitat3.org/the-new-urban-agenda/>.

104. Околович М.Є. Адміністративно-правове регулювання містобудівної діяльності органами місцевого самоврядування: дис. ... на здобуття наук. ступення канд. юрид. наук за спец.: 12.00.07. Одеса, 2018. 258 с.

105. Омельченко Н.В. Вивчення феномена урбанізації в сучасних соціальногеографічних дослідженнях. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. 2014. № 1. С. 59-62.

106. Омельченко Н.В. Урбанізація в контексті якості життя населення (на прикладі Херсонської області): дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук за спец.: 11.00.02 "Економічна та соціальна географія". Інститут географії Національної академії наук України. Київ, 2018.

107. Оперативна інформація ДСНС щодо наслідків ведення бойових дій російською федерацією. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/operativna-informaciya-dsns-shchodo-naslidkiv-vedennya-bojovih-dij8-rosijskoju-federacijeyu>

108. Осадчий В.І. Ресурси та якість поверхневих вод України в умовах антропогенного навантаження та кліматичних змін. Вісник Національної академії наук України. 2017. № 8. С. 29-46.

109. Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро: монографія: в 2 томах / В.В. Кривошеїн, О.Ю. Висоцький, В.В. Ніколенко та ін.; за заг. ред. професора В.В. Кривошеїна. Том 1. Д.: Видавництво. 2018. 289 с.

110. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. Державна служба статистики України, 2022. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

111. Офіційний веб-сайт Європейською Комісії. Європейська комісія, 2022. URL: https://ec.europa.eu/info/index_en

112. Офіційний веб-сайт Організації Об'єднаних Націй. ООН, 2022. URL: <https://www.un.org/en/>.

113. Офіційний веб-сайт ради Європи. Рада Європи, 2022. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/the-coe/about-coe>

114. Офіційний веб-сайт Світового банку. Світовий банк, 2022. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>

115. Охріменко О.С. Повсякденне життя міст Англії XI-XIII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. спец.: 07.00.02 – всесвітня історія. Київ, 2016.

116. Очистка димових газів ТЕС від оксидів сірки та азоту / Д.В.Сталінський, А.В.Дунаєв, Г.Ф.Ганжа та ін. Зб. наук. статей за матеріалами XVII міжнар. наук.-практ. конф. «Казантип ЕКО-2009. Екологія, енерго-і ресурсозбереження, охорона навколишнього середовища і здоров'я людини, утилізація відходів. Т.2. Харків: Рейдер, 2009. С.73-76.

117. Павліха Н.В., Войчук М.В. Концептуальні засади управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції та реалізації реформи децентралізації. Регіональна економіка. 2018. №3. С. 29-35. URL: https://re.gov.ua/re201803/re201803_029_PavlikhaNV,VoychukMV.pdf

118. Пальчук М.В. Публічні простори міста Києва: суспільно-географічне дослідження: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук за спец.: 11.00.02. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2018. 247 с.

119. Пам'ятка щодо фіксації збитків, завданих внаслідок збройної агресії РФ. URL: <https://boi.org.ua/upload/ya/4o/pam%E2%80%99yatk%20shodo%20fiksaciyi%20zbitkiv%20boc%20opravo%20justice.pdf>

120. Пастух К. Стратегічне планування розвитку територіальних громад. НВДУ. 2021. № 1. pp. 195-215.

121. План дій у Ванкувері. (Habitat.igc.org.) / 11 червня 1976 року.

122. Плужник А.В. Організаційно-економічні засади забезпечення економічної безпеки міст в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Полтава, 2021. URL: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/page/specializovani-vcheni-radi/4405203/PluzhnikAV/a-ref.pdf>

123. Побоченко Л., Шваюк Ю. «Розумне місто» («розумний будинок») та його енергетична складова: світовий досвід. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/29551/1/%D0%A8%D0%B2%D0%B0%D1%8E%D0%BA_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D0%BD%D0%B5_%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D0%BD%D0%B5_%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA.PDF

124. Повідомлення щодо захистів дисертацій докторів та кандидатів наук. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/atestaciya-kadriv-vishoyi-kvalifikaciyi/ogoloshennya-shodo-zahistiv-disertacij>
125. Подлепіна П.О., Сабадир В.М. Глобальні міста в міжнародному туризмі. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. № 6. С. 198-205. URL: <https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/10026>
126. Поклад В. Міський спосіб життя як криміногенний фактор. Кримінологічна безпека населених пунктів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 31 липня 2020 року). Ред. кол.: В. М. Бесчастний, М. О. Семенишин, С. С. Вітвіцький та інші. Донецький юридичний інститут МВС України, Головне управління Національної поліції в Донецькій області. К. : ВД «Дакор» , 2020. С. 263-267.
127. Попик О.В., Хумарова Н.І. Екологоорієнтоване управління урбанізованими територіями (теоретико-методичний аспект): монографія. НАН України. Ін-т проблем ринку та економіко-еколог. дослідж. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2019. 173 с.
128. Портал даних про забруднення повітря. Всесвітня організація здоров'я. 2022. URL: <https://www.who.int/data/gho/data/themes/air-pollution>
129. Препотенська М.П., Тимашова О.С. Філософія міста: бідність і багатство у контексті сегрегації простору. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. 2016. № 3 (48). С. 63-70.
130. Прищепя Б.А. Погориння у середньовіччі: населення, системи заселення, урбанізаційні процеси : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступення д-ра іст. наук спец.: 07.00.04. НАН України. Ін-т археології. Київ, 2019. 31 с.
131. Прищепя О.П. Освітньо-культурне середовище повітових міст і містечок Правобережної України (кінець XVIII – початок XX ст.). дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук за спец. 07.00.01 – історія України. Інститут історії України НАН України. м. Київ, 2020. 591 с.
132. Процес прийняття рішень під час бойових дій. Довідкове видання. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/books/process0808.pdf>

133. Пуцентейло П.Р., Гуменюк О.О. Стратегічний аналіз як важливий елемент управління підприємством. Інноваційна економіка. 2016. № 3–4. С. 196–205.

134. Растворова М.О. Суспільно-географічне дослідження управління розвитком міста (на прикладі міста Запоріжжя): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук за спец: 11.00.02; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 20 с.

135. Рачков Є. «Урбанізм для всіх» (Рецензія на книгу: Флорида Р. Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними. Пер. з англ. Київ, 2019. 320 с.). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». Вип. 59. 2021. С. 182-190.

136. Рыбак К.О. Містобудівна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 250 с.

137. Ріпенко А.І. Концептуально-правові засади використання земель для містобудівних потреб: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук за спец.: 12.00.06; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. 39 с.

138. Романовська Ю.А. Місто як об'єкт соціально-економічної безпеки. Проблеми економіки. 2019. № 3 (41). С. 171-177.

139. Руденко Л.Г. Ноосферная философия В.И. Вернадского – фундамент устойчивого (сбалансированного) планетарного развития. Укр. геогр. журн. 2013. №2. С. 7–12.

140. Рущенко І.П. Соціологія злочинності. Харків: Видавництво національного університету внутрішніх справ, 2001. – 370 с.

141. Сабадаш В.В. Конфліктогенність водних ресурсів як загроза виникнення екологічних конфліктів. Механізм регулювання економіки. 2008. №2. С. 24-31.

142. Сабадаш В.В. Типологія екологічних конфліктів. Механізм регулювання економіки. 2007. № 1. С. 22-34.

143. Салій І.М. Урбанізація в Україні: соціальний та управлінський аспекти. Київ : Наукова думка, 2005. 303 с. С. 296–302

144. Сассен С. Глобальный город: введение понятия. Глобальный город: теория и реальность / под ред. Н. А. Слуки. Х., 2007. С. 9-27.

145. Сергієнко Л., Войціцька К. Сутність, особливості та стадії розвитку урбанізації. Економіка, управління та адміністрування. 2019. № 4 (90). С. 207-213.

146. Сергієнко Л., Дзюбенко О., Ожго С. Державна екологічна політика України та правовий механізм її формування і реалізації. Економіка, управління та адміністрування. 2019. № 3 (89). С. 191-200. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/123456789/7622>.

147. Сергієнко Л.В. Аналіз поняття «урбанізація» в літературі. Держава та регіони. Серія Публічне управління та адміністрування. 2021. № 3. С. 98-108. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/3_2021/14.pdf

148. Сергієнко Л.В. Безпекові фактори впливу на стратегію розвитку урбанізованих територій. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2021. Том 32 (71). № 3. С.132-139. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/3_2021/25.pdf

149. Сергієнко Л.В. Впровадження циркулярної економіки в Україні: державно-управлінський аспект : дис. ... канд. наук з державного управління: 25.00.02. Чернігів, 2017. 265 с.

150. Сергієнко Л.В. Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економіка, управління та адміністрування. 2019. № 2(88). С. 162-173.

151. Сергієнко Л.В. Державна політика гарантування безпеки урбанізованих територій: монографія. Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”». 2022. 500 с.

152. Сергієнко Л.В. Державне управління трансформаційними економічними процесами в забезпеченні циркулярної економіки. Міжнародна наукова конференція «Розвиток обліку, аналізу і аудиту суб'єктів суспільного інтересу» : тези виступ. Міжнар. наук. конф. 20-21 жовтня 2017 р. Житомир, 2017. С. 475-477.

153. Сергієнко Л.В. Екологічні наслідки урбанізації в системі загроз безпеці урбанізованим територіям. Право та державне управління. 2021. № 4. С.147-158. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2021/21.pdf

154. Сергієнко Л.В. Економічні та інфраструктурні наслідки урбанізації та їх вплив на безпеку урбанізованих територій. Право та державне управління. 2022. № 1. С. 246-255. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2022/36.pdf

155. Сергієнко Л.В. Новосьолов І.В., Остапчук М.В. Інституційне забезпечення управління урбанізаційними та зумовленими урбанізацією процесами: міжнародний та національний рівні. Публічне управління та митне адміністрування. 2020. № 3 (26). С. 57-62.

156. Сергієнко Л.В. Оцінка показників сталого розвитку урбанізованих територій та міст України. Публічне управління та адміністрування в Україні. 2022. № 28. С.207-214. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/28-2022/42.pdf>

157. Сергієнко Л.В. Партисипація як чинник становлення громадянського суспільства. Сучасна парадигма публічного управління: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 17–18 жовтня 2019 р. Львів, 2019. 629 с., С. 348-350.

158. Сергієнко Л.В. Розвиток понятійного апарату державного управління безпекою урбанізованих територій. Право та державне управління. 2021. № 2. С.315-324. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2021/48.pdf

159. Сергієнко Л.В. Світові тенденції урбанізаційних процесів. Публічне управління та адміністрування в Україні. 2021. № 24. С.156 -163. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2021/24-2021/30.pdf>

160. Сергієнко Л.В. Соціальні та гуманітарні наслідки урбанізації як загрози безпеці урбанізованих територій. Публічне управління та адміністрування в Україні. 2021. № 23. С.132-139. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2021/23-2021/28.pdf>

161. Сергієнко Л.В. Стан наукових досліджень з проблем циркулярної економіки. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 12. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1020>

162. Сергієнко Л.В. Сучасні стратегії розвитку міст в забезпеченні безпеки урбанізованих територій. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. Том 33 (72). № 1. С.123-129. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/21.pdf

163. Сергієнко Л.В. Теоретико-методологічна конструкція дослідження проблем державної політики гарантування безпеки урбанізованих територій. Економіка, управління та адміністрування. 2022. № 3 (101). С. 55-69

164. Сергієнко Л.В., Вяхірева Д.С. Стратегічне планування як інструмент розвитку територіальних громад. Місцеве самоврядування в Україні : теорія та практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 12 грудня 2018 р. За заг. ред. Т.М. Лозинської, О. В. Мирної. Полтава : ПДАА, 2018. 164 с., С. 44-48.

165. Сергієнко Л.В., Горушко К.В., Крикун О.Д., Петрик С.М. Соціальна політика щодо захисту громадян, які постраждали в наслідок Чорнобильської катастрофи: стан та перспективи у Житомирській області. Публічне управління та регіональний розвиток. 2019. №6. С. 925–955.

166. Сергієнко Л.В., Джумагельдієва Г.Д., Сергієнко І.Г. Механізм формування етичного кодексу в системі державного управління. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 4. С. 125-129.

167. Сергієнко Л.В., Крикун О.Д., Петрик С.М. Кадрова політика в органах державної влади: оцінка сучасного стану. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1530>.

168. Сергієнко Л.В., Криничко Л.Р., Крикун О.Д., Криничко Ф.Р. Державне регулювання ринку приватної медицини: монографія. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка». 2020. 240 с.

169. Сергієнко Л.В., Криничко Л.Р., Петрик С.М., Малігон Ю.М. Розвиток державно-приватного партнерства в сфері охорони здоров'я: монографія. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка». 2020. 240 с.

170. Сергієнко Л.В., Кусік Н.Б., Механізм державного регулювання економіки. Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої Дню науки (15–17 травня 2019 р.). Житомир : ЖДТУ, 2019. 1006 с., С. 796.

171. Сергієнко Л.В., Новосьолов І.В. Альтернативні шляхи розв'язання урбанізаційної проблематики: розвиток е-держави. Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки. Житомир «Житомирська політехніка», 2020. 940 с., С. 814.

172. Сергієнко Л.В., Новосьолов І.В. Напрями трансформації системи публічного управління в умовах урбанізаційних змін. Економіка, управління та адміністрування. 2020. № 2 (92). С. 107-113.

173. Сергієнко Л.В., Новосьолов І.В. Розвиток публічного управління у контексті урбанізаційних змін. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1555>.

174. Сергієнко Л.В., Новосьолов І.В. Структуризація урбанізаційних викликів та формування завдань публічного управління. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), м. Полтава, 08 грудня 2020 року. За заг. ред. Т.М. Лозинської, О.В. Дорофєєва. Полтава : ПДАА, 2020. 204 с., С. 77-80.

175. Сергієнко Л.В., Новосьолов І.В. Урбанізація в Україні: тенденції та ризики. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 11 грудня 2019 року. За заг. ред. Т.М. Лозинської, О.В. Дорофєєва. Полтава : ПДАА, 2019. 204 с., С. 91-95.

176. Сергієнко О.В. Публічне адміністрування громадянського контролю в галузі містобудування в Україні: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступення канд. юрид. наук за спец.: 12.00.07; НДІ публ. права. Київ, 2020. 23 с.

177. Сергієнко-Бердюкова Л.В. Передумови формування та впровадження концепції циркулярної економіки. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2015. № 3 (33). С. 327-352.

178. Сич О.А. Ревіталізація як механізм забезпечення сталого розвитку міст. Європейські перспективи. 2016. № 1. С. 27-33. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/evpe_2016_1_6.pdf

179. Скавронська І. Світові й глобальні міста: подібності та відмінності. Схід. 2014. № 14. С. 61-65.

180. Скок С.В. Екологічна оцінка впливу урбосистем на якість водних ресурсів. Екологічні науки: науково-практичний журнал. 2020. № 4(31). С. 66-76.

181. Слука Н.А. Глобальне місто: теорія чи реальність. К, 2007. 243 с.

182. Сосницький Ю.О. Особливості організації дизайн-об'єктів інформаційно-комунікативного середовища сучасного міста (на прикладі м. Харків). автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства. Львів, 2019. URL: https://old.lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2019/13676/aref_sosnytskyi_yu.o.pdf

183. Стратегії розвитку міст. URL: <http://pleddg.org.ua/ua/strategii-rozvitku-mist/>
184. Стратегічний аналіз галузі. Навчальний посібник / За ред. Лотиш О.Я. Тернопіль: Економічна думка, 2019 248 с.
185. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни». Затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
186. Сурмін Ю. Термінологічна система державного управління: сутність та тенденції розвитку / за ред. Ю.В. Ковбасюка, Ю.П. Сурміна, В.П. Трощинського // Понятійно-категоріальний апарат публічного управління. К.: НАДУ, 2010. С. 9–22. 96 с.
187. Табакера В.О. Стан стратегічного планування регіонального та місцевого розвитку у Львівській області. Науковий вісник “Демократичне врядування”. 2021. Вип. 1(27). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26369/239241-articletext-551119-1-10-20210915.pdf>
188. Терлецька О.В. Геоекологічний стан дрогобицької урбосистеми: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук. Луцьк, 2019. URL: <https://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/03/Dysertatsiya-Terletska-O.V..pdf>
189. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент: искусство разработки и реализации стратегии: [учебник для вузов] : пер. с англ. К. : 1998. 576 с.
190. Томчук О.В. Людський потенціал розвитку міста в новій економіці: управлінський та поведінковий вимір: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук за спец.: 08.00.07 “Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика”. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2021.
191. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. Одеса: Астропринт. 2001. 560 с.
192. Топчієв О.Г. Суспільногеографічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
193. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 438 с.
194. Фесенко Г.Г. Культурфілософські дискурси міських ландшафтів: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступення д-ра філос. наук за спец.: 26.00.01; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2018. 39 с.

195. Флорида Р. Homo creativus. Як новий клас завойовує світ. Пер. з англ. Київ, 2018.

196. Хома Н. Політична урбаністика: концептуалізація предметного поля. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2016. Вип. 6. С. 250–257.

197. Цвях О.М. Еколого-економічні засади використання постіндустріальних земель в умовах великого міста: автореф. дис. ... на здобуття наук кандидата економічних наук 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища»; Національний університет біоресурсів і природокористування. К., 2018. 22 с.

198. Чекурков В.С. Міста на території Луцького повіту Волинського воєводства другої половини XIV – першої половини XVII ст.: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук спец.: 07.00.04 – археологія. Інститут археології національна академія наук України. Київ, 2018. 379 с.

199. Чередніченко О.В. Повсякденне життя англійського пізньосередньовічного міста: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук за спец. 07.00.02 – всесвітня історія. Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України. Київ, 2017.

200. Чуєв О.С. Просторовий ГІС-аналіз інфраструктурної складової урбогеосистеми (на прикладі міста Харків): дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук за спец.: 11.00.02 “Економічна та соціальна географія”; Харків. націонал. університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2018. 200 с.

201. Шевцова А.О. Креативні стратегії розвитку міст: сутність поняття та підходи до його розуміння. Український географічний журнал. 2014. № 2. С. 39-43. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2014_2_39-43.pdf

202. Шелудько Л.В. Урбанізація як виклик продовольчій безпеці країни. Економічний вісник університету. 2018. № (39). С. 121-128.

203. Шкуров Є.В., Єнін М.Н., Коломієць Т.В., Лаундра К. Глобалізаційні процеси в сучасному місті. Вісник НТУУ» КП» Політологія. Соціологія. Право. 2021. Вип. 3 (51). С. 19-30.

204. Штимер Л.Т. Методичний інструментарій стратегічного аналізу потенціалу підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2012. № 3 (19). С. 136-139. URL: <http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/28-3-19-2012.pdf>

205. Як створити доступне, якісне та безпечне житло для всіх, хто його потребує // Аналітичний центр «CEDOS». 2022. URL: <https://cedos.org.ua/researches/37-tez-pro-suchasnyj-stan-vykylyky-i-pryncyzyu-novoyi-zhytlovyi-polityky-v-ukrayini/>.
206. Air pollution. U.S. Environmental Protection Agency. 2021. URL: <https://www.epa.gov/heatislands/heat-island-impacts>.
207. Akbari H., Pomerantz M., Taha H. Cool surfaces and shade trees to reduce energy use and improve air quality in urban areas. *Solar energy*. 2001. Vol. 70(3). pp. 295-310.
208. Anthopoulos L. Ed. *Smart City Emergence – cases from around the world*. Elsevier. 2019. pp. 21-22.
209. Bickauske D., Kromalca S., Simanaviciene Z., Sergiienko L., Baranovska T. Digital transformation as a factor of ensuring country competitiveness: Moldova case analysis. *Independent Journal of Management & Production*. 2021. Vol. 12 (6). pp. S560-S583. URL: <https://repository.mruni.eu/handle/007/17896>
210. Boulding K. *Earth as a Space Ship*. University of Colorado at Boulder Libraries. 1965. P. 3.
211. Boulding K. *The Economics of the Coming Spaceship Earth. Environmental Quality in a Growing Economy*. 1966. URL: http://arachnid.biosci.utexas.edu/courses/THOC/Readings/Boulding_SpaceshipEarth.pdf
212. Bradbury A. Understanding the evolution of community severance and its consequences on mobility and social cohesion. *European Transport Conference*. 2009.
213. Carson R. *Silent Spring*. USA : Houghton Mifflin, 1962. 155 p.
214. Cecilia Tacoli, Gordon McGranahan and David Satterthwaite. 2015. *Urbanisation, rural-urban migration and urban poverty*. IIED Working Paper. IIED, London. URL: <http://pubs.iied.org/10725IIED>.
215. Chan C.K., Yao X. Air pollution in mega cities in China. *Atmospheric Environment*. 2008. Vol. 42, no. 1. P. 1–42. URL: <https://doi.org/10.1016/j.atmosenv.2007.09.003>
216. Clout H.D., Atkinson B.W. Obituary. *The Geographical Journal*. 2009. Vol. 175. P. 82–83.
217. Collins P., Cunningham J. *Creative Economies in Peripheral Regions*. Switzerland: Springer International Publishing AG. 2017.
218. Connolly C., Keil R., Ali S. H. Extended urbanisation and the spatialities of infectious disease: Demographic change, infrastructure and governance. *Urban Studies*. 2021. P. 004209802091087. URL: <https://doi.org/10.1177/0042098020910873>

219. Dociu M., Dunarintu A. The Socio-Economic Impact of Urbanization. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*. 2012. Volume 2, Special Issue 1 (2012). pp. 47-52.
220. Enabling Inclusive Cities. Tool Kit for Inclusive Urban Development. Asian Development Bank. 2017. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/223096/enabling-inclusive-cities.pdf>
221. European Commission. Smart Cities. 2018. URL: https://ec.europa.eu/info/eu-regional-and-urban-development/topics/citiesand-urban-development/city-initiatives/smart-cities_en.
222. Florida R. *The New Urban Crisis: How Our Cities Are Increasing Inequality, Deepening Segregation, and Failing the Middle Class – and What We Can Do About It*. New York, 2017.
223. Florida R. *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books. 2002.
224. Gamble J.L., Hurley B.J., Schultz P.A., Jaglom W.S., Krishnan N. Harris M. Climate Change and Older Americans: State of the Science. *Environmental Health Perspectives*. 2013. Vol.121(1). pp. 15-22
225. Geddes P. *Cities in evolution an introduction to the town planning movement and to the study of civics*, London, Williams & Norgate, 1915. 409 p.
226. George A.A. Urban Heat Islands. ClearIAS «Environment Notes». 2017. URL: <https://www.clearias.com/urban-heat-islands/>.
227. Gilbert O.L. *The ecology of urban habitat*. Chapman and Hall. London.
228. Glaeser E. Are Cities Dying? *Journal of Economic Perspectives*. 1998. №. 12, pp. 139–160.
229. Global Cities: divergent prospects and new imperatives in the global recovery. 2021 Global Cities Report. URL: <https://www.kearney.com/global-cities/2021>
230. Global Plan of Action: Strategies for Implementation: The Habitat Agenda. Istanbul Declaration on Human Settlements (14 June 1996): United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II) // UN Documents: Gathering a body of global agreements. URL: <http://www.un-documents.net/ha-4.htm>
231. Global Social Mobility Index 2020. World Economic Forum. 2020. URL: http://www3.weforum.org/docs/Global_Social_Mobility_Report.pdf

232. Global status report on physical activity 2022: executive summary // World health organization. 2022. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/363560>.
233. Grimm N.B. et al. Global Change and the Ecology of Cities. Science. 2008. Vol. 319, no. 5864. P. 756-760. URL: <https://doi.org/10.1126/science.1150195>
234. Grytsyshen D., Dragan I., Sergiienko L., Ivanyuta V., Dolinchenko O. Information and Communication Technologies in the Public Administration System in the Context of Socio-Economic Development. International Journal of Computer Science and Network Security. 2022. Vol. 22(1). pp. 574-580. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202201/20220175.pdf.
235. Grytsyshen D., Rudenko O., Sergiienko L., Baryshnikova O., Nonik V. Efficiency evaluation of a socially responsible enterprise. Management Science Letters. 2020 (2021). Vol. 11. Is. 2. pp. 391-400.
236. Guariguata L. et al. Global estimates of diabetes prevalence for 2013 and projections for 2035. Diabetes Research and Clinical Practice. 2014. Vol. 103, no. 2. P. 137-149. URL: <https://doi.org/10.1016/j.diabres.2013.11.002>
237. Hambleton, Robin. Leading the Inclusive City: Place-Based Innovation for a Bounded Planet. Bristol: Policy Press, 2015. p. 124.
238. Harvey D. The Urbanization of Capital: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization. Oxford : Basil Blackwell, 1985. 239 p
239. Havrychenko D., Kozyrieva O., Popova T., Sergiienko L. Mechanism of financing of healthcare of Ukraine in transformation conditions. Financial and credit activity-problems of theory and practice. 2022. Vol. 42 (1). pp. 125-133.
240. Heat Island Impacts // U.S. Environmental Protection Agency. 2021. URL: <https://www.epa.gov/heatislands/heat-island-impacts>.
241. Henderson J.V. Urbanization. Economic Geography, and Growth; Brown Universit. URL: <http://www.econ.brown.edu/faculty/henderson/papers/handbookgrow0103.pdf>
242. Howkins J. The Creative Economy. New York: The penguin press. 2011.
243. Hussain M., Imityaz I. Urbanization Concepts : dimensions and factors. Int J Recent Sci Res. 2018. № 9 (1). P. 23513-23523. DOI: <http://dx.doi.org/10.24327/ijrsr.2018.0901.1483>
244. Ievdokymov V., Oliinyk O., Nord G., Ksendzuk V., Sergiienko L. Ukraine's foreign trade policy: integration changes in the context of cooperation with the EU. Association agreement: driving

integrational changes. Chicago: Accent Graphics Communications. Iserman, R., Dei, M., Rudenko, O., Tsekhmister, Ya. & Lunov, V. (red.). 2019. pp. 491-504. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3346533.

245. Istanbul Declaration on Human Settlements (14 June 1996): United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II) // UN Documents: Gathering a body of global agreements. URL: <http://www.un-documents.net/ist-dec.htm>

246. Jackson K.T., Ballon H. (eds) Robert Moses and the Modern City: The Transformation of New York. N.Y.: Norton. 2007.

247. Jacobs J. Cities and the Wealth of Nations. New York: Random House. 1984.

248. Jan G. Cities for People. 2010. (Island Press).

249. Kolpin D.W. et al. Pharmaceuticals, Hormones, and Other Organic Wastewater Contaminants in U.S. Streams, 1999–2000: A National Reconnaissance. *Environmental Science & Technology*. 2002. Vol. 36, no. 6. P. 1202-1211. URL: <https://doi.org/10.1021/es011055j>

250. Kryshtanovych M., Dragan I., Grytsyshen D., Sergiienko L., Baranovska, T. The Public and Environmental Aspect of Restoring Sustainable Regional Development in the Face of the Negative Impact of Military Actions on the Territory of the Country. *International Journal of Sustainable Development and Planning*. 2022. Vol. 17(5). pp. 1645-1651. URL: <https://www.iieta.org/download/file/fid/79350>.

251. Lin H.-C. et al. Urbanization and Stroke Prevalence in Taiwan: Analysis of a Nationwide Survey. *Journal of Urban Health*. 2007. Vol. 84, no. 4. P. 604–614. URL: <https://doi.org/10.1007/s11524-007-9195-1>

252. Mardiansjah F.H., Sugiri A., Ma'rif S., Examining small-town growth and expansion in peri-urban areas of small cities: Evidence from peripheries of three small cities in central java. *Journal of Regional and City Planning*. 2021. № 32(3). pp. 216-232

253. Maxwell K., Julius S., Grambsch A., Kosmal A., Larson L., and Sonti N. Built environment, urban systems, and cities. In *Impacts, Risks, and Adaptation in the United States: Fourth National Climate Assessment, Volume II* [Reidmiller, D.R., C.W. Avery, D.R. Easterling, K.E. Kunkel, K.L.M. Lewis, T.K. Maycock, and B.C. Stewart (eds.)]. U.S. Global Change Research Program, Washington, DC. 2018. pp. 438–478.

254. McKinney M.L. Urbanization as a major cause of biotic homogenization. *Biological Conservation*. 2006. Vol. 127, no. 3. P. 247–260. URL: <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2005.09.005>

255. Md Nuruzzaman Urban Heat Island: Causes, Effects and Mitigation Measures -A Review. *International Journal of Environmental Monitoring and Analysis*. 2015. Vol. 3(2). pp. 67-73.
256. Nuno F. da Cruz, Philipp Rode, Michael McQuarrie New urban governance: A review of current themes and future priorities. *Journal of Urban Affairs*. 2019. Vol. 41:1. pp. 1-19. DOI: 10.1080/07352166.2018.1499416
257. Oke T. *Boundary layer climates*. 2nd. Methuen, 1987. 289 p.
258. Oliinyk O., Sergiienko L., Ksendzuk V., Lehan I. Research Of Functional Changes In Foreign Exchange Rate EUR/ UAH Under Conditions Of Economic Transformation In Ukraine. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. 2020. Vol. 48(48). pp. 141-154. URL: <https://apcz.umk.pl/BGSS/article/view/21534>.
259. Oliinyk O., Lehan I., Sergiienko L., Kovalenko L., Tarasova T. Alternative methodology for assessment of youth competitiveness in the labor market of Ukraine. *Management Science Letters*. 2020. Vol. 10(10). pp. 2159-2168. URL: http://m.growing-science.com/msl/Vol10/msl_2020_71.pdf
260. Oliinyk O., Sergiienko L. Educational process in the conditions of COVID-19 distribution: features of distance learning in Ukraine. *Innovations of Higher Education of Ukraine and the EU in the Modern Information Society: [collection of scientific works / for general. ed. O. Rudenko, M. Zhytar]*. Kyiv, 2021. 179 p. pp. 24-26.
261. Oliinyk O., Serhiienko L., Legan I. Public administration of economic and ecological urbanization consequences. *Association agreement: driving integrational changes (vol. III)*. Ottawa, Canada: Accent Graphics Communications & Publishing, 2020. (collective monograph). pp. 65–76.
262. Oliinyk O., Serhiienko L., Legan I. Public administration of economic and ecological urbanization consequences. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2020. №37 (1). pp. 27–33.
263. Ostapchuk, T., Sergiienko, L., Biryuchenko, S., Lavrenchuk, O. Genesis of land ownership relations as a basis for the formation of information support of land management system. *East journal of security studies*. 2020. Vol. 6(1). pp. 141-155. URL: <https://ejss.nuczu.edu.ua/index.php/ejss/article/view/59>.
264. Ostárek M. *Environmental urbanism and sustainable cities*. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. 2021. №900(1). p.012031

265. Osypenko E. International regulation of sustainable urban development. *SWorldJournal*. 2021. Vol. 2, 07-02 (Mar. 2021). pp. 38-47.
266. Pandey B., Reba M., Joshi P.K., Seto K.C. Urbanization and food consumption in India. *Scientific Reports* 2020. № 10(1), 17241 p.
267. Porfirio J., Carrilho T., Mónico L. Entrepreneurship in different contexts in cultural and creative industries. 2018. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0148296316302533?via%3Dihub> [Accessed 12 November 2018].
268. Poverty and Inequality Platform // World bank. 2022. URL: <https://pip.worldbank.org/home>.
269. Resilient Cities // OECD // Home Centre for Entrepreneurship, SMEs, Regions and Cities Regional Development. 2017. URL: <https://www.oecd.org/cfe/regionaldevelopment/resilient-cities.htm>.
270. Resilient Cities // The World Bank Group: Understanding Poverty Topics / Urban Development. 2019. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/brief/resilient-cities-program>.
271. Santamouris M. Recent progress on urban overheating and heat island research. Integrated assessment of the energy, environmental, vulnerability and health impact. Synergies with the global climate change. *Energy and Buildings*. 2020. Vol. 207. P.109482.
272. Santamouris M., Paraponiaris K., Mihalakakou G. Estimating the ecological footprint of the heat island effect over Athens, Greece. *Climatic Change*. 2007. № 80(3-4). pp. 265-276.
273. Scientific reports: Neighborhood greenspace and health in a large urban center URL: <https://www.nature.com/articles/srep11610> (дата звернення 10.07.2021 р.)
274. Sergiienko L., Polyak K., Poverlyak T., Cherchata A., Andriushchenko I., Zhyliakova O. Application of taxonomic analysis in assessing the level of enterprise development in emergency situations. *Management Science Letters*. 2020. Vol. 10(6). pp. 1329-1340. URL: https://www.growingscience.com/msl/Vol10/msl_2019_341.pdf.
275. Seto K.C., Guneralp B., Hutyrá L.R. Global forecasts of urban expansion to 2030 and direct impacts on biodiversity and carbon pools. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2012. Vol. 109, no. 40. P. 16083–16088. URL: <https://doi.org/10.1073/pnas.1211658109>
276. Shaban A., Kourtit K., Nijkamp P. India's Urban System: Sustainability and Imbalanced Growth of Cities. *Sustainability*. 2020. Vol. 12, no. 7. P. 2941. URL: <https://doi.org/10.3390/su12072941>
277. Shao Z. et al. Exploring the Relationship between Urbanization and Ecological Environment Using Remote Sensing Images

- and Statistical Data: A Case Study in the Yangtze River Delta, China. *Sustainability*. 2020. Vol. 12, no. 14. P. 5620. URL: <https://doi.org/10.3390/su12145620>
278. Shaw J.E., Sicree R.A., Zimmet P.Z. Global estimates of the prevalence of diabetes for 2010 and 2030. *Diabetes Research and Clinical Practice*. 2010. Vol. 87, no. 1. P. 4-14. URL: <https://doi.org/10.1016/j.diabres.2009.10.007>
279. Somers K.A., Berhnardt E.S., McGlynn B.L., Urban D.L. Downstream dissipation of storm flow heat pulses: A case study and its landscape-level implications. *Journal of the American Water Resources Association*. 2016. Vol. 52(2). pp.281–297.
280. Sustainable Development Goals Cities: Programme // United Nations Human Settlements Programme (Habitat). 2022. URL: <https://unhabitat.org/programme/sustainable-development-goals-cities>
281. Swinburn B.A. et al. The global obesity pandemic: shaped by global drivers and local environments. *The Lancet*. 2011. Vol. 378, no. 9793. P. 804–814. URL: [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(11\)60813-1](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(11)60813-1)
282. The City We Need 3.0 The City We Need Now! Realizing The New Urban Paradigm : World Urban Campaign // United Nations Human Settlements Programme (Habitat). 2022. URL: <https://www.worldurbancampaign.org/resources>
283. The Habitat Agenda. Istanbul Declaration on Human Settlements (14 June 1996): United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II) // UN Documents: Gathering a body of global agreements. URL: <http://www.un-documents.net/hab-ag.htm>
284. The Manifesto for Cities: World Urban Campaign // United Nations Human Settlements Programme (Habitat). 2012. URL: <https://www.worldurbancampaign.org/resources>
285. The World Bank. Disability Inclusion. 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/disability>.
286. Torre L.A. et al. Global cancer statistics, 2012. *CA: A Cancer Journal for Clinicians*. 2015. Vol. 65, no. 2. P. 87-108. URL: <https://doi.org/10.3322/caac.21262>
287. U.S. Climate Change Science Program. Analyses of the effects of global change on human health and welfare and human systems. A Report by the U.S. Climate Change Science Program and the Subcommittee on Global Change Research. [Gamble, J.L. (ed.), K.L. Ebi, F.G. Sussman, T.J. Wilbanks (Authors)]. U.S. Environmental Protection Agency, Washington, DC, USA. 2008.

288. Urban Data: Data and Analytics // United Nations Human Settlements Programme (Habitat). 2022. URL: <https://unhabitat.org/knowledge/data-and-analytics>
289. Urban health // World health organization. 2022. URL: https://www.who.int/health-topics/urban-health/#tab=tab_2.
290. Urban Heat Island, Its Effects and Mitigation Measures – Public Health Notes // Conserve Energy Future. 2018. URL: <https://www.publichealthnotes.com/urban-heat-island-effects-mitigation-measures/>
291. Vaidyanathan A., Malilay J., Schramm P., Saha S. Heat-related deaths – United States, 2004–2018. *Morbidity and Mortality Weekly Report*. 2020. Vol. 69(24). pp.729–734.
292. What is Urban Heat Island? // Conserve Energy Future. 2022. URL: <https://www.conserve-energy-future.com/effects-solutions-urban-heat-island.php>.
293. World Urbanization Prospects: The 2018 Revision // Department of Economic and Social Affairs United Nations. New York. 2019. URL: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>
294. WWAP (UNESCO World Water Assessment Programme). 2017. *The United Nations World Water Development Report 2017. Wastewater: The Untapped Resource*. Paris, UNESCO. URL: www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/water/wwap/wwdr/2017-wastewater-the-untapped-resource/. WWAP (World Water Assessment Programme)/UN-Water
295. Yusuf S. et al. Global Burden of Cardiovascular Diseases. *Circulation*. 2001. Vol. 104, no. 22. P. 2746–2753. URL: <https://doi.org/10.1161/hc4601.099487>(date of access: 04.07.2022).
296. Zagurska-Antoniuk V., Suprunova I., Sergiienko L. SWOT-ANALYSIS of National Security State Management in Conditions of Geopolitical Threats. *SOCIOWORLD: Social Research and Behavioral Sciences*. 2020. Vol. 02. pp. 32-37.
297. Zamuda C., Bilello D.E., Conzelmann G., Mecray E., Satsangi A., Tidwell V., and Walker B.J. In *Impacts, Risks, and Adaptation in the United States: Fourth National Climate Assessment, Volume II* [Reidmiller, D.R., C.W. Avery, D.R. Easterling, K.E. Kunkel, K.L.M. Lewis, T.K. Maycock, and B.C. Stewart (eds.)]. U.S. Global Change Research Program, Washington, DC. 2018. pp. 174–201.

Наукове видання

СЕРГІЄНКО Лариса Василівна

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ГАРАНТУВАННЯ БЕЗПЕКИ
УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ**

МОНОГРАФІЯ

В авторській редакції

Технічний редактор *Т.М. Тростенюк*
Коректор *Т.М. Тростенюк*

Віддруковано з готових оригінал-макетів

Підписано до друку 27.07.2022 р.
Папір офсетний. Формат 70х100 1/16
Гарнітура “Таймс”. Друк офсетний. Ум. др. арк. 28,24
Наклад 300 прим. Зам. № 154

ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”»
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А.
тел.: 063 101 22 33

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України серія
ДК №7412 від 27.07.2021 р.*

Друк та палітурні роботи ФОП О.О. Євенок
м. Житомир, вул. Мала Бердичівська, 17А
тел.: 063 101 22 33, e-mail: printinzt@gmail.com

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК №3544 від 05.08.2009 р.*